

ВІДЗВИ. ЗАЯВИ

УКРАЇНОЦЕНТРИЗМ — ГОЛОВНА ГУМАНІТАРНА ЗБРОЯ ПРОТИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ

Звернення Наукового товариства ім. Шевченка

Президентові України П. О. Порошенку
Голові Верховної Ради України А. В. Парубію
Прем'єр-міністрові України В. Б. Гройсману

У сучасних умовах гібридна війна Російської Федерації — головна загроза для національної безпеки України. Адже це війна цінностей, світоглядних орієнтирів. Нинішньою війною Росія показала своє справжнє ставлення до України — агресивне, вороже.

У зв'язку з тим, що для України воєнна загроза з боку Росії не зникає, потрібно всеобічно обґрунтувати засади життєдіяльності українського суспільства в європейському і світовому контекстах. Наукове товариство ім. Шевченка вважає, що фундаментальним спрямуванням розвитку незалежності України є україноцентризм — політико-ідеологічна, соціально-економічна, морально-духовна концепція утвердження української України.

Україноцентризм, як і німецький, польський, румунський, японський центризм та ін., ґрунтуються на концепції націоналізму, який є філософією буття Нації, її життя, розбудови. А шовінізм, фашизм, нацизм і московський рашизм, що увібрали шовінізм, фашизм та нацизм, — це філософія поневолення і гноблення інших націй. В основі націоналізму лежить гуманістична національна ідея, а в основі шовінізму, фашизму, нацизму, рашизму — великороджавницький імперський інтерес. Націоналізм починається з любові до свого та поваги до чужого, а шовінізм, фашизм, нацизм, рашизм — з ненависті до чужого. Мета націоналізму — свобода своєї нації, а мета шовінізму, фашизму, нацизму, рашизму — поневолення інших націй. Для націоналіста національні ознаки — мова, культура, традиції, звичаї — це святыні, вони є об'єктом поваги і пошанування, а для шовініста, фашиста, нациста, рашиста — це те, що потрібно негайно знищити, викорінити й замінити своїм. Саме такою є мета гібридної війни Російської Федерації проти України. Патріотизм породжує подвижників і героїв, а шовінізм, фашизм, нацизм, рашизм — убивць, грабіжників, загарбників, яничарів, холуй, манкуртів.

Безперечно, самостійна, вільна особа, її громадянський, державницький дух, всеобічний моральний розвиток можливий лише у національно-культурному і високодуховному середовищі, за межами брехні, лукавства, насильства, зневаги, асиміляції. Воля здійснюється у Духові, а Дух — у національному Слові, яке покликане служити, насамперед, порозумінню, злагоді, об'єднанню, інтеграції української людності, будівництву та утвердженням соборної, незалежної, демократичної української України.

Першого удару зазнала і зазнає українська мова — найчистіше живильне джерело розвитку й утвердження нації. Саме у мові нація закодовує свою ідентичність — духовність, історію, багатовіковий досягнення, здобутки культури та світоглядні ідеї, самобутність та неповторність. Супроти української мови, духовності, національної гідності спрямована ідеологія і практика т.зв. русского міра — невіддільної частини ядра гібридної війни. Зовнішні та внутрішні недруги використовують різноманітні форми, методи, засоби для вироблення в українців особливої форми російської свідомості, перетворення їх на позаціональну фізичну силу, своєрідних манкуртів, які би своєю працею збагачували новітніх нуваришів.

Ми глибоко стурбовані станом витіснення української мови з інформаційного та культурного просторів України, нас непокoйті домунавання російської гібридно-агресивної друкованої продукції, зокрема багатоілюстрованих журналів історичного профілю. Нас обурюють публікації антиукраїнської спрямованості російських і російськомовних видань, які вільно розповсюджують в Україні через торговельну мережу, систему передплати та газетні кіоски. Вважаємо недопустимим пропаганду та вихвалювання комуністичних вождів і т.зв. соціалістичного способу життя, отруйні плоди яких збираємо досі. Російські та проросійські видання в Україні пропагують нічим не обґрунтовані явно сепаратистські ідеї щодо т.зв. нових слов'янських народів — русинів у Закарпатті, козаків на Півдні України і поліщуків в українсько-Поліссі.

Російська ворожа гібридно-агресивна продукція не лише заполонила торговельну мережу, а й розповсюджується через систему бібліотек Міністерства культури України! І це тоді, коли районні та сільські бібліотеки не отримують українськомовних газет „Літературна Україна“, „Культура і життя“, „День“, „Кримська світлиця“, журналів „Українська культура“, „Український театр“, „Музика“, „Пам'ятки України“, „Дзвін“, „Всесвіт“, „Дивослово“ та інших.

За даними аналітичного огляду „Становище української мови в Україні у 2013 році“, кількість газет українською мовою знизилася тоді від 35 до 30,2 відсотка. Тенденція до зменшення кількості українськомовних періодичних видань триває. Якщо на початку червня 2015 р. частка української мови на телебаченні становила близько 28 відсотків, то в листопаді 2015 р.— 23. Духовно-естетичний світ українців опинився між чужими культурами — нав'язливою російською попсовою і музичним продуктом англомовного світу. Оскільки чимало телевізійних каналів в Україні ще не стали українськими за суттю, духовно-естетичний світ українців опинився між чужими псевдокультурами: нав'язливою російською і такою ж англомовою. До них насамперед належать телеканали „Інтер“, „112 Україна“, „NEWS ONE“, „Прямий“, „ZIK“ та деякі інші. Вони створюють різноманітні програми для розколу українського суспільства, розмивання національних почуттів, морально-психологічного приниження українських патріотів усіх віков.

Під гаслами природної російсько-української двомовності, яка, мовляв, притаманна українцям, здійснюються повзуче російщення, набуваючи нових форм і методів. Послідовна, цілеспрямована політика,

що спрямована на зміщення української і російської мов — у цьому антигуманному процесі беруть участь також службовці, депутати, вчені, псевдовчені, журналісти — називається мовою шизофренією або лінгвошизофренією (Ю. Шевельов). Це руйнує українську мову на усіх її рівнях. Адже люди, за законами психіки, репродукують ту мову, яку чують навколо себе. Відбувається те, чого завжди прагнула політика російського імперіалізму у царські та комуністичні часи і намагається нині — зруйнувати українську мову зсередини, розхитати, „уподібнити до російської так, щоби самі українці „добровільно“ від неї відмовилися і сприяли реалізації проекту „Новороссія“.

Вороги українського народу підживлюють московський культурний колоніалізм, щоб руйнувати українську культуру зсередини. Наприклад, замість справжнього естетично-морального українського гумору, телевізорні канали ТЕТ, ІСТВ, СТБ та інші пропагують різноманітні програми, в яких паплюжать українську мову, глумляться над українськомовними піснями, національно-культурними традиціями і звичаями. Українську національну психіку руйнували Тарапунька зі Штепселем, довгоносикі, кролики, Сердочка, „Файна Юкрайна“ тощо, а нині це аморальне дійство продовжують невмирущий „Віталка“, „Дізель-шоу“, „Одного разу під Полтавою“, „На троїх“ та інші разом із двомовними фільмами „Останній москаль“, „Село на мільйон“, „Слуга народу“.

Мовно-культурну шизофренію культівують насамперед телевізори і радіоканали, власники яких олігархи-чужинці: Україна для них — це лише пілдна територія для нечистоплотного збагачення. Українське за духом проводове радіо доруйновують, а більша частина FM-радіостанцій — російсько-радянські. Діїства „95 кварталу“, „Ліги сміху“ на „1+1“ доносять своїм глядачам ідеї, що Українська держава — це несерйозно, українська мова — недолуга (хіба що для сміху!), а української культури, українського питомого гумору взагалі немає. У програмах „Голос країни“, „Голос. Діти“ українськомовна пісня — надто рідкісне явище (до 5—9 відсотків).

У нинішній період російсько-української війни надзвичайно важливо допомагати українцям духовно єднатися, якнайглибше пізнавати своє національне „Я“, щоби, як закликав Іван Франко, перед світом не слухою, („І глянеш, як хазайн домовитий, // По своїй хаті і по своїм полі“), а газдою стати, дати гідну відсіч московським агресорам. На жаль, є чимало прикладів, коли здібні люди різних професій свій талант продають за 30 срібняків, улесливо служать ворожому українцям „русскому міру“.

Важливо, що 2016 р. Верховна Рада України ухвалила закон про квоти для пісень українською мовою, а у травні 2017 р.— закон, який встановлює 75-відсоткову обов’язкову частину українськомовного контенту на телебаченні загального обсягу мовлення. Наприкінці 2017 р. представники Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення офіційно заявили журналістам, що „наше телебачення — на 100% українськомовне“— зазначив Олег Листопад у статті „Якою мовою говорить телевізор“ (Урядовий кур’єр, 2017, 30 груд.). Насправді, м’яко кажучи, це — безсоромна брехня. Кожний глядач підтверджує, що телевізор України заполонений російськомовними передачами, програмами, фільмами.

Журналіст Олег Листопад таки допитався у члена Нацради Сергія Костинського, звідки така ідеальна українськомовність телевізору. З’ясувалося, що через обмежене фінансування Нацрада України з питань телебачення і радіомовлення зараховує всі двомовні передачі до українськомовних. Є, наприклад, назви „Ліга сміху“, „Голос. Діти“, чи Володимир Зеленський у „95 кварталі“ викривлено вигукне — „Слава Україні!“ (ще треба подумати, з якою метою?!), то ці та схожі телепередачі уже зараховують до українськомовної квоти. Правда, керівництво Нацради обіцяє, що перехідний період триватиме до жовтня 2018 р. Кому ж потрібне нинішнє окозамиловання? Адже більша частина різноманітних розважальних шоу, які ап’єю спрямовані на масову аудиторію, не те, що не гребують мовою держави-агресора й окупанта, а, навпаки, ніби хизуються нею. І свою „принциповою“ позицією також. Мовляв, ось вам і чинне законодавство, і ваша мова, і все те, що називається національною ідентичністю, врешті-решт — гордістю українського народу. Надто багато телепрограм, а також й FM-радіопередач не спрямовані на підвищення здатності українців до опору зовнішньому московському агресору та внутрішнім сепаратистам, а навпаки — сприяють проникненню зловорожого „руського міра“ в усі українські культурологічні щіlinи.

Наукове товариство ім. Шевченка вимагає вжити ефективних заходів протидії російській гібридній агресії в інформаційному та гуманітарному просторах України. Потрібно на рівні Президента України, Верховної Ради і Кабінету Міністрів здійснити такі заходи:

1. Провести парламентські слухання на тему „Україноцентризм — головна гуманітарна зброя проти гібридної війни Російської Федерації“.

2. Створити орган, який би здійснював постійний моніторинг ЗМІ щодо відповідності їхньої діяльності чинному законодавству України та міг здійснювати заходи невідкладної дієвої протидії.

Таким, на нашу думку, міг би стати Державний комітет у справах друкованих ЗМІ, радіо і телебачення, який би об’єднав в єдиному дієвому організмі вже чинний Державний комітет з питань телебачення і радіомовлення України та Державне підприємство „Національне газетно-журналне видавництво“.

3. Остаточно припинити доступ на український книжковий і газетний ринки російських гібридно-агресивних видань культурологічного змісту.

4. Стимулювати випуск українськомовних газет і журналів фінансовою підтримкою та забезпечувати передплату хоча б на рівні районних і сільських бібліотек системи Міністерства культури України та бібліотек вищих навчальних закладів і коледжів України.

5. Обов’язково потрібно відновити належне фінансове забезпечення Інститутів НАН України, зокрема гуманітарного напрямку. Адже через брак фінансування науковці Інститутів НАН України (української мови, мовознавства, української літератури, археології, історії України, мистецтвознавства, фольклористики та етнології) переведені на триденний робочий день, що є ганьбою для цивілізованої держави.

Тарас Шевченко наголошував: „А дай жити, серцем жити!“ Йдеться про працю серця, душі й розуму — трьох найголовніших реалій для розвитку й утвердження правової, демократичної, вільної, соціальної Держави на засадах україноцентризму. Закликаємо очільників усіх трьох гілок влади максимально створювати умови для розвитку української України та захисту її від російського агресора.

Ухвалено на засіданні Ради НТШ 24 січня 2018 р.

УКРАЇНА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

НЕ ПЛУТАЙМО ТЕРМІНИ „НАЦІОНАЛІЗМ” І „ШОВІНІЗМ”!

Коментуючи по Українському радіо (перша програма) висловлювання міністра закордонних справ Польщі Вітольда Вациковського під час перебування у Львові з офіційним візитом, українські політологи, журналісти зазначали, що пан Вациковський трактував історичні, суспільно-політичні процеси в Україні з націоналістичних позицій. На нашу думку, таке оцінювання висловів, дій польського міністра не точне, не повне, по суті — хибне. Чому?

Відомо, що нація — категорія природна і вічна. Людська спільнота завжди мала і має етнічно-національну структуру. Прагнення кожного народу мати свою державу — природне, бо лише за цієї умови можливий продуктивний розвиток національного життя. Пізнаючи мову, культуру, звичаї, традиції інших націй, їхні взаємовідносини, народ як соціальна спільнота підходить до самопізнання, самооцінювання, може зіставити життєво-історичні особливості інших народів зі своєю самобутністю, яка є своєрідним джерелом формування патріотично-національних почуттів.

Основні принципи національної доктрини виклав Ентоні Д. Сміт: „1. Світ поділений на нації, кожна нація має свою історію, долю й характер; 2. Нація — єдине джерело політичної влади; 3. Щоб бути вільним, кожен індивід повинен належати до нації й бути відданим передусім їй; 4. Нації повинні мати максимум незалежності й самовідіяльності; 5. Справедливий і мирний світ повинен спиратися на сукупність вільних націй“¹.

У праці „Український націоналізм“ С. Ленкавський характеризує патріотизм, націоналізм і шовінізм:

„а) Патріотизм — це підсвідоме почуття любові до всього, що рідне й нам близьке. Патріотизм може мати вужчі рамці (локальний) і ширші (народний). Локальний патріотизм — це прив'язаність і любов до нашого найближчого оточення, до родини, хати, родинної місцевості тощо. Народний патріотизм — це почуття любові до свого народу й охота йому допомагати.

б) Націоналізм — це активна любов до Батьківщини. Це вияв не тільки охоти допомогти Батьківщині, але й чин. Практичне реалізування хотінь нації вийти на вищий щабель її розвитку. Націоналізм — вищий щабель патріотизму.

в) Шовінізм — це сліпа, пристрасна любов до свого рідного й ненависть до всього чужого. Це крайня межа невідомо-чуттєвої патріотичної настанови“².

Слово „шовінізм“ (*franç. chauvinism chauvin*) — війовничий, походить від прізвища солдата наполеонівської армії Н. Шовена, який став відомий своїм людиноненависницьким ставленням до араб-

ського населення під час єгипетського походу в 1798—1801 рр. Відтоді терміном „шовінізм“ позначають ідеологію і політику, що проповідує національну винятковість певної нації, зверхність над іншою нацією, її упокорення, асиміляційні процеси, що стає причиною ненависті та національної ворожнечі. Крайнім проявом шовінізму є фашизм, нацизм. Фашизм, нацизм — ідеологія і політика війовничого, загарбницького шовінізму та расизму.

Націоналізм є філософією буття Нації, її життя, розбудови, а шовінізм, фашизм, нацизм і нинішній московський рашизм, який увібрає шовінізм, фашизм, нацизм, більшовізм — це філософія поневолення і гноблення інших націй. В основі націоналізму лежить національна ідея незалежності, державотворення на гуманістичних засадах, а в основі шовінізму, фашизму, нацизму, рашизму — великородзянський імперський інтерес, аморальна захланність. Націоналізм починається з любові до свого, а шовінізм, фашизм, нацизм, рашизм — з ненависті до чужого.

Мовознавець І. Ющук наголосив, що „не варто боятися слова „націоналізм“. А. Луначарський, діяч комуністичної партії, ще на початку ХХ ст. хвалив Т. Шевченка за його націоналістичні погляди. Справді, Тарас Шевченко був великим націоналістом — він переживав і страждав за Україну. Але націоналіст не означає шовініст“³.

Мета націоналізму — свобода своєї нації, її розвіт, щасливе життя громадян, а мета шовінізму, фашизму, нацизму, рашизму — поневолення інших націй, експлуатація і знекровлення. Націоналізм трактує інтернаціоналізм як міжнаціональні взаємини на засадах рівності націй, правдивої історії, а шовінізм, фашизм, нацизм, рашизм піретворюють інтернаціоналізм на засіб денационалізації народів і підпорядкування їх бездуховній імперській, великородзянській ідеї. Для націоналіста національні ознаки інших: мова, культура, традиції, звичаї — усі історичні святыни є об'єктом поваги і пошанування, а для шовініста, фашиста, нациста, рашиста — це те, що потрібно негайно знищити, викорінити і замінити своїм. Саме такою є мета російської агресії, гібридної війни Російської Федерації проти України, яка також охопила країни Європейського Союзу, збурює шовіністичні, антиукраїнські настрої у декого з наших сусідів. Націоналізм породжує подвижників і геройів, а шовінізм, фашизм, нацизм, рашизм — убивць, грабіжників, загарбників, янічарів, холуїв.

Політикансі, недружелюбні дії проти України деяких політиків Угорщини, Румунії, Польщі, які заражені імперською свідомістю і танцюють під фальшиву мелодію московських балалайок, виступають проти гуманістичної сьомої статті За-

¹ Сміт Д. Ентоні. Культурні основи націй. Ієархія, заповіт і республіка. Наукове видання.— К., 2009.— С. 35—36.

² Ленкавський С. Український націоналізм. Твори.— Івано-Франківськ, 2002.— Т. 1.— С. 50.

³ Малиновська Н., Скалій А. Мовознавець Іван Ющук: „У Німеччині багато турків, але німці не переходять на турецьку“ // Універсум.— 2017.— № 11—12.— С. 36.

кону України „Про освіту“. Вони під гаслом про „утиски національних меншин на освіті рідною мовою“ свідомо чи підвідомо прагнуть на догоду Москви максимально обмежити політичні та соціальні права тих самих національних меншин. Адже немає міжнародних вимог надавати мовою національних меншин університетську освіту. Тому природним явищем є потреба обов’язково добре знати українську мову, послуговуватися нею під час навчання, на службі і водночас підтримувати розвиток мови, культури нацменшин. Адже краса світу у розмаїтті культур.

На жаль, значна частина представників угорської та румунської меншин зовсім не володіє українською мовою, перетворюючи території свого проживання на своєрідні культурно-політичні гето. Директор Інституту української мови НАН України Павло Гриценко наголосив, що незнання української мови — це свідоме прокладання шляху „до формування національних гето, формування анклавів, далеких від інтересів Української Держави, відтак — готових до зміни і громадянства, і міждержавних кордонів. У збереженні й поглибленні такого стану зацікавлені ті внутрішні сили, які є виконавцями ідеології сепаратизації України (хоча їх називають це федералізацією) й прагнуть полегшити розподіл нашої держави між сусідніми державами, які мріють про перекроювання кордонів за лекалами великих: відродження Великої Росії, Великої Румунії, Великої Угорщини (додамо — Великої Польщі).— В. Л.). Адже вигідно за рахунок громадян України отримувати підготовлену робочу силу, якою можна маніпулювати як безправним ресурсом; вигідно тримати в напрузі непокірну Україну, загрожуючи їй новим Донбасом, якщо не виконуватиме програму мадяризації чи румунізації за вказівками і в обсягах, визначеними іззовні, не кажучи вже про традиційне російщення; вигідно домінувати, а не співпрацювати на паритетних засадах“. Прикро про це писати, але незнання української мови в Україні є однією з форм анексії українських земель, що може привести до повторення ситуації, яку створили колись промосковські політики у Криму, Донецькій та Луганській областях.

Стаття 7 „Мова освіти“ Закону України „Про освіту“ цілком відповідає вимогам „Європейської хартиї меншинних або міnorитарних мов“, у „Преамбулі“ якої записано, що „охорона і розвиток регіональних мов або мов меншин не повинні зашкоджувати офіційним мовам і необхідності вивчати їх“. Відомо, що Україна проводить виважену і толерантну політику щодо національних меншин і, мабуть, дехто в сусідніх країнах сприймає це за нашу слабкість. Принципи мирного загальнолюдського співіснування передбачають кардинальне вдосконалення механізмів підвищення рівня володіння українською державною мовою усіма меншинами без винятку і захищати їхнього законного права на збереження власної мовної та культурної специфіки.

Нагадаємо, що Закон „Про освіту“, ухвалений Верховною Радою України 5 вересня 2017 р., вирізняється низкою нововведень. Особливу увагу, як уже зазначалося, привернула його 7-ма стаття, яка регулює мову навчання. На жаль, навколо неї були спровоковані дискусії, зокрема, урядом Угорщини, представники якого заявляли, що будуть всіляко перешкоджати Європейській інтеграції України та її шляху до НАТО. Наприклад, у лис-

топаді 2017 р. Угорщина заблокувала проведення міністерського засідання Україна—НАТО.

Україна звернулася до Європейської комісії „За демократію через право“ Ради Європи (Венеціянська комісія) з приводу оцінки 7-ї статті „Мова освіти“ Закону України „Про освіту“. П'ятеро представників комісії вивчили мовну статтю нового Закону і висловилися, що вона збалансована і конструктивна. Їхні висновки прийнятні для України, хоч окремим мотивом у них звучить захист російської мови.

У документі, який оприлюднила на офіційному сайті Європейська комісія „За демократію через право“, міститься перелік конкретних рекомендацій для України з цього приводу. Важливо відзначити, що комісія вважає, що права угорськомовної меншини та інших меншин країн-членів ЄС можуть бути дотримані без внесення змін до закону „Про освіту“. При цьому, на думку комісії, „при виконанні ст. 7 у тому вигляді, як вона ухвалена“, Україна має:

- повною мірою використовувати гнучкість, передбачену п. 4 ст. 7, при ухваленні імплементаційного законодавства для забезпечення значного рівня викладання офіційними мовами ЄС для відповідних меншин;

- продовжувати забезпечувати достатню частку освіти мовами меншин у початковій та середній школі на додаток до вивчення державної мови;

- покращити якість викладання державної мови;

- внести зміни до переходів положень закону „Про освіту“, забезпечивши триваліший переходний період для поступового здійснення реформи;

- звільнити приватні школи від нових мовних вимог відповідно до статті 13 Рамкової конвенції;

- розпочати в межах виконання нового закону „Про освіту“ новий діалог з представниками національних меншин та всіх зацікавлених сторін щодо мовного питання в освіті;

- забезпечити, щоби виконання Закону не загрожувало збереженню культурної спадщини меншин та безперервності вивчення мов меншин у традиційних школах⁴.

Речнича зовнішньополітичної служби ЄС Майя Косьянчич заявила, що в Європейському Союзі очікують, що Україна повною мірою врахує рекомендації Венеціянської комісії стосовно закону „Про освіту“. „Рекомендації Венеціанської комісії мають бути враховані повною мірою, згідно із зобов’язаннями України,— сказала вона в коментарі УНІАН.— Це має здійснюватися недискримінаційним шляхом, у діалозі з національними меншинами та іншими зацікавленими сторонами, для поступової реформи має бути надано більше часу⁵.

У відповідь голова Верховної Ради України Андрій Парубій заявив, що мав розмову з представниками Венеціянської комісії, „і було узгоджено, що сьома стаття закону „Про освіту“ змінюватись не буде“. „Вона залишиться в ухваленій редакції. Коли ми говоримо про війну з Російською Федерацією, то розуміємо, що війна спочатку йде за уми й душі людей, а потім ідуть танки. [...] I якщо ми не зможемо здобути перемогу за уми й душі наших людей, нам буде дуже важко перемогти в мілітарній війні“⁶.

Експерти Венеціянської комісії назвали прагнення України стверджувати державну мову похвальною і зрозумілою метою. У Міністерстві освіти

⁴ Торба В. За мову через право // День (К).— 2017.— 13 груд.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

і науки висновки міжнародних експертів підтримали, назвали їх збалансованими і конструктивними. Міністр освіти і науки Лілія Гриневич наголосила: „Україна — європейська країна, готова до цивілізованого діалогу щодо імплементації статті 7 Закону „Про освіту“. Головну ідею цієї статті слід зберегти: кожна українська дитина має володіти державною мовою — це наша межа компромісу. Новий закон не обмежує жодних конституційних прав громадян України — представників національних меншин. Навпаки, передбачає ширші можливості для використання їхнього законного права на рівний доступ до якісної освіти у всій країні. Потрібно зрозуміти, що закон інтегрує європейські цінності в національну систему освіти, зокрема положення, які дають змогу нацменшинам вивчати рідну мову й навчатися нею. Водночас стаття утверджує роль державної мови як інструмента соціальної єдності та цілісності. Адже питання мови — це питання національної безпеки нашої держави”⁷.

Враховуючи рекомендації Венеціянської комісії, МОН України пропонує три моделі імплементації статті 7, які буде прописано в законі „Про загальну середню освіту“ і які враховуватимуть освітні потреби дітей різних національних громад.

Перша модель передбачає можливість викладання мовою меншини всіх предметів від 1 до 11(12) класів поряд з українською. Ця модель діятиме для вразливих мов, тобто тих, що не мають власної держави для розвитку мової термінології. Це стосується, наприклад, кримських татар. Татари, які не мають змоги проживати на території жодної іншої держави, що працювала б над розвитком термінології їхньої мови, опинилися у скрутному становищі, особливо після анексії Росією їхньої історичної батьківщини. Нині кримськотатарська громада проживає лише в українськомовному чи російськомовному середовищі, що не сприяє розвиткові кримськотатарської мови.

Друга модель пропонують для національних громад, мова яких належить до мов Європейського Союзу. Залежно від мовної групи та мовного середовища проживання, використання цієї моделі може мати два варіанти. **Перший** — для громад, чия мова належить до слов'янської мової групи, які проживають у переважно українськомовному середовищі. Йдеться, наприклад, про польську, словацьку, болгарську мови. Як і передбачено законом про освіту, діти, чия материнська мова належить до цієї групи, зможуть повністю навчатися рідною мовою у дитсадку та початковій школі, водночас вивчаючи українську. З 5-го класу поряд з предметами рідною мовою запроваджуватимуть предмети, що вивчаються українською, їхня частка буде збільшуватися й пропорційно зростатиме до старшої школи.

Другий варіант враховуватиме особливості вивчення української мови представниками інших мовних груп та які переважно проживають у середовищі рідної мови. Йдеться про румунську та угорську громади. Для школ із цими мовами навчання перехід на вивчення предметів українською відбудуватиметься повільніше, а відсоток предметів, які вивчають державною, буде меншим. Такий підхід зумовлено тим, що вивчати мову іншої мовоної групи значно складніше.

Третя модель — для національних громад, материнська мова яких належить до однієї з україн-

ською мовної сім'ї і які проживають переважно в середовищі власної мови. Це передовсім російська мова. Діти, що навчатимуться за цією моделлю, переходитимуть на навчання предметів українською одразу після 5-го класу⁸.

Співкоординатор громадського руху „Простір свободи“ Тарас Шамайда зазначив, що Венеціянська комісія — це орган дорадчий, хоч і авторитетний. Наскільки виконувати його рекомендації — це суверенне право України. Згадана 7-ма стаття не порушує ні Конституції України, ні міжнародного права й відповідає практиці європейських країн. Зазвичай висновки Венеціянської комісії не вигідні лише для однієї сторони. Вони переважно збалансовані. Ті країни, які вимагають змінити 7-му статтю, не мають рації, оскільки вона існує у правовому полі України та ЄС і є рамковою, адже може додатково роз'яснюватись законами про вищу, середню або професійну освіту. В цій статті права національних меншин захищені.

Тарас Шамайда звернув увагу на те, що „7-ма стаття — це стаття не так про мови меншин, як про утвердження української мови в тих закладах, які формально є закладами з українською мовою навчання. Найголовнішою проблемою було і є незаконне російщення тих навчальних закладів, які є формально українськими. Тому навчальний процес має здійснюватись у межах Закону“⁹.

Стосовно акценту Венеціянської комісії щодо захисту російської мови, то слішне запитання: чи усвідомлює повністю ця комісія реалії України? Не варто забувати, що українська мова на теренах нашої держави упродовж віків зазнавала дискримінації. Оприлюднено 480 різних інструкцій, циркулярів, ухвал, законів, постанов про обмеження, заборони функціонування української мови і культури. Не винятком стали й часи незалежності, коли на сході України і в Кримській Автономній Республіці українську мову де-факто витісняла російська. Нині частину території України окуповано, і там проводиться жорстка політика російщення.

На анексованому російськими загарбниками півострові діє заборона на вивчення української мови та літератури. Формально в окупаційній „конституції“ Криму зазначено, що українська, російська та кримськотатарська є „державними мовами“, але на практиці домінує лише російська мова. Українську та кримськотатарську формально можна вивчати у межах факультативів, але керівництво шкіл робить все, щоб діти вчили лише російську. „Міністерство“ освіти Криму розповсюдило усний наказ перед директорів шкіл — під будь-яким приводом не приймати заяви від батьків, які хочуть, щоб їхні діти вивчали українську або кримськотатарську мову.

„Під забороною опинилися книги й підручники українською мовою. Мешканка Сімферополя Галина П., которая працює завучем однієї із шкіл міста, розповіла, що відразу після анексії Кримської Автономної Республіки з усіма педагогами, особливо — викладачами української мови, начальство провело „роз'яснювальну роботу“. Нам дали зрозуміти, що ніякої української мови в Криму більше не буде. Далі, в наказовому порядку змусили вилучити зі шкільної бібліотеки книги українською та скласти їх в окремій кімнаті під замок. В ході однієї з перевірок у колеги знайшли

⁷ Ковалів І. Мова працює на єдність // Урядовий кур'єр (К.).— 2017.— 16 листоп.

⁸ Власенко В. Рішення Венеціянської комісії: написане на папері і прочитане між рядками // Там само.— 13 груд.

⁹ Торба В. За мову через право // День (К.).— 2017.— 13 груд.

в робочій шафі кілька українських підручників. Директор влаштувала скандал з приводу „бандерівських книг“ і змусила вчительку писати пояснівальну¹⁰, — розповіла завуч.

Москва послідовно ліквідовує українську освіту, знищує громадські об’єднання і проводить політику асиміляції кримських українців. ФСБ ліквідувала Український культурний центр, який здійснював просвітницькі та культурні заходи. Його керівника Леоніда Кузьміна і деяких активістів змусили виїхати з Криму. При цьому Кремль намагається вводити в оману світову громадськість, створюючи кишенькові псевдоукраїнські організації. Однією з таких організацій є таке собі „українське суспільство Криму“, яким керує член „Єдиної Росії“ Олег Усик. У базі центру „Миротворець“ він фігурує як колабораціоніст і українофоб. У кримській столиці окупанти створили міфічну „українську громаду Сімферополя“. Спочатку кримські чиновники мали намір видавати газету українською мовою з метою прославлення „російського Криму“ і нібито щасливого життя українців в умовах окупації, але не забаром від цього відмовилися.

Експерти зазначають, що російська „влада“ побоється друкувати такі газети, оскільки українське слово (навіть в окупаційній пресі) буде нагадувати читачам про їхню українську національну ідентичність. „Кишенькові організації“ використовують для проведення пропагандистських акцій і деморалізації українського населення півострова. У жовтні 2017 р. кримська „влада“ заявила про проведення „з’їзду українських діаспор“. До Криму завезли „професійних українців“ із Росії та інших країн СНД. Учасники псевдофоруму захоплювалися російською анексією Криму і всіляко закликали жителів інших областей України припинити „громадянську війну“ на Донбасі та приєднатися до „руsskogo mira“¹¹.

Слухною є думка Тараса Шамайди: навряд чи Венеціянська комісія здатна на врахування всіх нюансів ситуації з українською мовою — як історичних, так і нинішніх. Але висновок комісії здебільшого влаштовує Україну. Звісно, що „у процесі імплементації 7-ї статті Закону „Про освіту“ потрібен діалог з громадськістю, в тому числі з представниками національних меншин. Звичайно, не може одна меншина диктувати правила всім. Потрібен баланс, і для цього є всі передумови. У результаті такого діалогу, вірогідно, для конкретних меншин будуть відповідні перехідні умови, але не стосовно вказаної статті, а у відповідних законах, які будуть ухвалені в майбутньому“¹².

На жаль, міністр закордонних справ Угорщини Петер Сіярто заявив: „Зараз в угорців відняли їхні права. І ми не вимагаємо більше прав для угорської меншини, ми хочемо, щоб їм повернули їхні права. Таким чином, ми очікуємо, що Україна повністю скасує цей закон“¹³. Проте висновок Венеціянської комісії доводить, що претензії Угорщини неправомірні й несправедливі. Закон „Про освіту“ нічим не перешкоджає вивченю угорцями рідної мови на Закарпатті, але дає змогу глибше інтегруватися в українське середовище через повноцінне вивчення української мови.

Однак не лише в Угорщині, Румунії, Польщі, а й в Україні представники п’ятої колони не вгамовуються від подальшого кривотлумачення рекомендацій Венеціянської комісії. Депутат Верховної

Ради України Вадим Новінський у ток-шоу „Народ ПРОТИ“ (22 грудня 2017 р.) з „благословення“ ведучої Влащенко (вона наполягає, щоби її називали Наташею, а не Наталею, Наталкою чи Наталею) із шовіністичної, промосковської позиції невгамовано паплюжив 7-му статтю Закону „Про освіту“ та й увесь Закон. В. Новінський сіяв конфронтацію, спекулюючи на тому, що, мовляв, українські націоналісти загрожують росіянам, російськомовним громадянам. І жодного критичного слова на адресу агресора — Російської Федерації, яка розв’язала і веде війну проти України. Його майстерності має піпулювати фактами, подіями, явищами не було меж, а „Наташа“ Влащенко чомусь Новінського не зупиняла.

Наголошуємо, що видатний діяч національно-визвольного руху Італії Джузеппе Мацціні у маніфесті „Обов’язок перед країною“ запитував: „Чому потрібне національне самоусвідомлення?“ І відповідав: „Бо індивід надто слабкий, а Людство надміру всеосяжне, тому постає питання: що може в таких умовах досягти кожний із вас сам один у своїх потугах задля морального вдосконалення чи задля поступу людства? Звичайно ж, мізерно мало. Отже, необхідне об’єднання, братерська співпраця задля спільної мети. Адже без своєї Країни у вас немає ні імені, ні прикмет, ні голосу, ані прав чи доступу, як братів, до товариства народів. Ви байстрюки Людства. Солдати без пра-пора [...] У зв’язку з цим не відволікайтесь ідеєю поліпшення ваших матеріальних умов, поки спочатку не вирішите національне питання [...]. Перед приєднанням до Націй, які складають Людство, ми повинні вже існувати як Нація, бо ніякого об’єднання не може бути, окрім як серед рівних“.

Цим маніфестом Джузеппе Мацціні навернув італійців на історичний шлях, навернув тим, що вніс у свідомість співвітчизників ідею суверенної нації. Італійська еліта почула свого ідеолога і, наснажена філософією націоналізму, очолила народ — і він переміг. Італія-колонія, провінція європейських імперій, стала культурною столицею, і не тільки європейського континенту.

„Ось чому і нам, українцям, для того, щоби здобути владу у своїй державі та здійснити у ній фундаментальні перетворення на засадах суверенітету, гуманізму та націократії, потрібно йти таким же шляхом — потрібно озбройтися філософією націоналізму та різко посилити український націоналістичний політичний рух“, — наголошує професор В. Монастирський. Він слушно підкреслює, що немає нації без націоналізму, так само як немає націоналізму без нації, вони створюють єдине ціле — націю-націоналізм.

Отже, наголошуємо, що націоналізм, з одного боку, — це система націоналістичних поглядів нації, поглядів філософських, політичних, правових, моральних та духовних, а з другого, — це вся діяльність нації, її практика, яку вона проводить відповідно до зазначених націоналістичних поглядів. Націоналістичні погляди нації — це продукт тривалої еволюції суспільства, продукт, який формується на базі основного принципу світогляду нації-націоналізму, а він є генетично детермінованим принципом. „Якраз це дає підстави стверджувати, що нація-націоналізм не є випадковим, штучним витвором тільки людського розуму — це категорія передовосім генетична, а

¹⁰ Туз А. „Бути українцем у Криму заборонено“ // День (К.).— 2017.— 13 груд.

¹¹ Там само.

¹² Торба В. За мову через право.

¹³ Там само.

тому універсальна, досконала та вічна,— стверджує В. Монастирський.— А це, своєю чергою, дає підстави говорити про ГЕНЕТИЧНУ ТЕОРІЮ походження нації-націоналізму¹⁴.

Генетична визначеність націоналізму свідчить, по-перше, про те, що він є значною мірою творінням Всешишнього, а по-друге, що він є нормальним природним явищем — природним націоналізмом, це своєрідна імунна система нації, яка захищає від її денационалізації. Однак націоналізм як суспільне явище проявився тільки під час Французької революції 1789 року, і з того часу він уже понад два сторіччя визначає особливості не тільки європейської, а й світової історії, і визначає їх більшою мірою, ніж ідеї комунізму чи лібералізму.

Доцільно усім громадянам України — від Президента, Прем'єр-міністра, Голови Верховної Ради до прибіральниці, двірника і сторожа — прислухатися до думки професора Володимира Монастирського, що ідеологія природного націоналізму не має нічого спільногого з будь-якою іншою ідеологією, і передовсім з такими вкрай реакційними ідеологіями, як шовінізм, фашизм, нацизм, рашизм, оскільки ідеологія націоналізму — це генетично визначене явище, тоді як всі інші ідеології — це штучні витвори лише людського розуму. Правда, у певних націй на націоналізм може нашаровуватися шо-

вінізм, фашизм чи нацизм і уражати його, однак це тряпляється передовсім із націоналізмом націй-поневолювачів. Наприклад, націоналізм російської нації, яка сторіччями є нацією-поневолювачем, постійно уражений великоросійським шовінізмом, а в Росії ураження шовінізмом російського націоналізму сягнуло вже рівня фашизму і нацизму, які тепер перетворилися на рашизм — найпідступнішу, найреакційнішу, найцинічнішу гібридну війну проти України, європейської та світової цивілізації. „Ми повинні подбати, щоб молоді люди зрозуміли, що вони українці. І вони мають розмовляти, як французи — французькою, а німці, наприклад, незважаючи на велику кількість турків у Німеччині, не переходять на турецьку мову,— зазначив І. Ющук.— Я хочу підкреслити, що всі нормальні народи є націоналістами“¹⁴.

Отже, який зміст висловлювань міністра закордонних справ Польщі Вітольда Ващиковського про досить складну історію польсько-українських відносин? Чи не запахло заміслим шовінізмом? Не маємо права плутати сутність понять: природно-гуманістичний націоналізм, зокрема український, з шовінізмом, фашизмом, нацизмом, рашизмом. Науково осмислюймо з позицій історичної правди, загальнолюдських цінностей суть кожного терміна.

Василь ЛИЗАНЧУК

ЧАС МОБІЛІЗУВАТИ СИНЕРГІЮ УКРАЇНИ І СВІТУ НА БОРОТЬБУ З ЗАГРОЗАМИ ГЛОБАЛЬНОЇ ГІБРИДИЗАЦІЇ

Дискурс синергії вживається в сучасному науковому обігу для підкреслення ефекту підвищення результатів спільної дії чинників порівняно з тими ж, які діють окремо. Власне, синергію трактуємо як політику держави всередині країни чи держав між собою на міжнародному рівні з позиції підсилення співдружності спільною діяльністю цих держав чи їхніх громадян в одному напрямку для якомога швидшого розв'язання наступчих світових проблем. Для синергії потрібне обопільне максимальне використання сил і ресурсів. За імітації дій з будь-якої сторони, недовіри та обману — синергічного ефекту не буде.

Стає також зрозуміло, що сенс таких понять, як „синергія“, „цивілізований держави“, „цивілізований світ“, „правдивий інформаційний контент“ тощо дедалі виразніше взаємодоповнюється й уточнюється. Щоразу більше проявляється рівень нецивілізованості держави, яка, залякаючи власний народ репресіями, тримає розділеним і в ізоляції та в напівголодному стані; використовує його синергію для розбудови потужних ракет, аби нести смерть цивілізованим народам світу, водночас захищати необмежену владу схіблена диктатора. Очевидно, не цивілізовано чинить і державний очільник, котрий запрошує війська агресивного сусіда для підтримки своєї влади в боротьбі із синергією повсталої нації проти його антиевропейської політики та прориву її на світові ци-

вілізаційні простори. Не є ознакою цивілізованої політики наповнення сталих понять змістом, вигідним тільки для інтересів агресора, а для решти світу — це дезінформація, неповага й обман.

Псевдоінтернаціоналізм — сталій робочий інструментарій російського імпершовінізму

В Україні тепер немає важливішої проблеми, аніж досягнення миру і припинення кровопролиття, повернення окупованих територій, контролю над власними кордонами. Адже четвертий рік на українському фронті йде кривава війна. І наблизити її закінчення можуть тільки світ і українці разом чи то дипломатичним, чи то військовим способом. А поки що всі звикають до щоденної гібридної війни, на фронті якої воюють самі українці. На цьому фронті гинуть і зазнають поранень не лише воїни АТО, а й діти, мирні літні люди, горять школи і лікарні, руйнуються заводи і шахти. На мінах терористів підриваються учасники міжнародних спостережливих організацій, волонтери. А Росія, постачаючи терористам танки, гармати та іншу сучасну зброю, цинічно запевняє довірливий світ, втюлюючи йому чергову олжу, що, мовляв, амуніцію вони добувають та видають „на-гора“ із шахт Донбасу. Будучи постійним членом Ради Безпеки ООН, нахабно блокує будь-яке її рішення, яке проливає істину на реальний стан речей. Через неї світова система безпеки — в колапсі, адже, граючись в смерть людей і націй, Росія на-

¹⁴ Малиновська Н., Скалій А. Мовознавець Іван Ющук: „У Німеччині багато турків, але німці не переходять на турецьку“ // Універсум (К.) — 2017. — № 11—12. — С. 35—36.

хабно замилює світовій громадськості очі своїм „миролюбством“, легендами про змушування непокірних грузинів, молдаван, українців, сирійців до миру. Водночас ООН ефективно не може вплинути ні на воєнні дії сьогоднішнього агресора, ні очистити інформаційний простір світу від надуманого ним — омані. Хоча кожній небайдужій людині зрозуміло, що війна на сході України не внутрішня і не громадянська, як її представляє агресор. А гіbridna, що стала новою реальністю ще до анексії Росією українського Криму. Війна народна, справді вітчизняна, релігійно братовбивча за життя, буття і національну ідентичність українців, за їхню державну суб'єктність і свободу древнього народу, який віддавна сповідує європейські цінності і врешті вирішив вирватися із задушливих імперських обіймів „старшого брата“ та інтегруватися у вільний цивілізований світ. Війна Росії на сході України — це кровопускання за неслухняність нескорених. Але, найголовніше, — вона не лише проти України: від того, хто переможе, залежатимуть міжнародні відносини і світуострій¹.

Отже, світ нині має серйозно, глобально і по-новому вдуматися в сенси боротьби українців, насамперед у справді інтернаціональність їхньої звитяги: вони воюють проти Росії „за нашу і вашу свободу“. Щобільше, найнебезпечнішим ворогом державності України була і є Москва. Однак Захід має твердо зрозуміти, що російські імперські апетити ніколи не вгамуються поневоленням лише Києва. Тому для світу будь-яке ослаблення та насолодження м'яким диваном, тим паче, своєю вищістю і далекістю театру воєнних подій — вкрай небезично і близько зору. Ще В. Черчиль у своїй знаменитій фултонській промові попереджав людство, яке щойно припинило Першу світову війну, про загарбницьку схильність та відкрив повоєнним західним обивателям очі на агресивність росіян, за якою вони нічого не цінять більше, аніж силу. І ніщо не поважають менше, ніж слабкість, особливо — військову². Гіbridna війна на сході України — це наслідок кризи світової системи безпеки, яка не врахувала традиційної агресивності Росії. Світ виявився не готовим до її дій, які не відповідають жодним міжнародним правилам поведінки. Трагедія України в тому, що вона змушеня зберегтися в перехідних умовах розгортання цих змін, біfurкації і протистояння.

Нині Росія, підсилюючи емігрантські фобії Європи, спекулюючи на загрозах благополуччю матеріального життя її мешканців, фетишизуючи торгові втрати і наявністю захоплених у малих народів Півночі мінеральних ресурсів, легко насаджує історичне безпам'ятство. До того ж європейці забули аншлюс Судет і Австрії Гітлером, німці — блокаду радянськими військами Берліна в 50-х роках, угорці — окупацію та криваве придушення їхньої революції в 1956 році, чехи і словаки — „братню“ допомогу військ Варшавського блоку в 1968 р. Єдині, хто добре пам'ятає самозваних „визволителів“ — це народи Прибалтійських республік і певною мірою — Польщі.

Українцям заважають жити за Шевченковим заповітом

Українці по краплі, з великими мукаами і надзусиллями вичавлюють з себе раба. Ім нелегко, бо ще недавно були в „шинелі тоталітарного со-

ціуму“ і сьогоднішнє їхнє завдання — не дати перетворити цей нав'язаний комуністами штучний тип людини на соціальну спадщину. Синдром „радянської людини“ — феномен, який, на щастя, не відомий Заходу, однак його лікування в Україні далеке від завершення. Може, ще на півдорозі, коли вмираюче минуле завзято бореться з відродженням. Однак і Захід не розуміє психології витвореної т.зв. нової людини, яка реанімується „дезами“, що їх далі генерує пропагандистська імперська машина, нівелюючи національні інформаційні простори геббелльськими методами брехні та психологічного тиску, додаючи тотальну денационалізацію, позбавлення національної ідентичності, рідної мови, знищення національних еліт як споконвічні традиційні прийоми всіх російських імперій, незалежно від їхнього кольору та ідеологічного дизайну: білих, червоних, православних, атеїстичних тощо. Пострадянським країнам важко подолати історичне безпам'ятство, маючи навіть заповіти геніїв.

Депутати Львівської обласної ради 1-го демократичного скликання, зібравшись в сесійній залі з нагоди виходу книжки „Перша Львівська демократична...“, 25-річчя початку виборчої кампанії та організації Львівського осередку Руху, звідки прийшла, власне, більшість тодішніх депутатів, констатували: в Україні не шанують традиції, слабо задіяна історична пам'ять, досі не виконали прохання Шевченкового „Заповіту“. Заповідь перша: „...поховайте Мене на могилі Серед степу широкого, На Вкраїні милій...“. Її виконано — українці перевезли труну Поета з Петербурга в Україну і поховали над Дніпром там, де він, власне, просив. Другу буцімто теж виконали. „Поховайте та вставайте, Кайдани порвіте...“. Повсталі, але чи імперські пута (неуречевлені ідеологічні, духовно-інформаційні, інтелектуальні, церковні) розірвали?

Тут слід згадати настанову з доповіді „Заповіт Шевченка“, яку виголосив Д. Донцов на Шевченківській академії в Торонто 9 березня 1950 р. „Тому якраз тепер такий актуальний його Заповіт. Бо знов на Україні розбійники, людоїди з варварської Півночі правду побороли. Знову чужа деспотія лютує на нашій, не своїй землі, вже не в білім, а в червонім плащі Сатани (в пугінському зеленому військовому камуфляжі.— С. В.). І знов лакеї з червоною кокардою на лобі, які помагають „розпинати вдову сиротину“ чужинцеві. Знов повно всюди „мерзеніх каламарів“, одописців тиранів. Знову обернений в рабство народ. Але нині з'явилися на Україні ті, яких не було за Шевченка і яких він з того, з сумом так пристрасно викликав до нас. Ті, що помсту й кару (курсив наш.— С. В.) несуть новим катам... І тому, власне, щоби знищити, зганьбити, оклеветати нову воюочу Україну, зломити її духа і перелякати темних людей, — злигалися „розбійники людоїди“ чужинецькі з „рідними“ нашими „донощиками і фарисеями“ (п'ятиколонниками опозиційного блоку.— С. В.)³.

Усі вони разом зі зрадником-втікачем Януковичем, що звернувся до Путіна ввести в Україну війська, зі злодіями, корупціонерами, колаборантами, володарями „золотих батонів“, розкішних палаців і страусиних вольєрів принесли нині в Україну зло, яке спричинило страшну гіbridну війну. Гине цвіт генофонду нації, а від російських „дез“ не захиститься „валом Яценюка“. На Сході

¹ Світова гіbridna війна: український фронт / За заг. ред. В. П. Горбуліна.— К., 2017.— 496 с.

² Документи та матеріали з історії міжнародних відносин періоду холодної війни.— Чернівці, 2008.— 48 с.

³ Перша Львівська демократична: діяльність Львівської обласної Ради народних депутатів Першого демократичного скликання (1990—1994).— Львів, 2012.— 320 с.

від рук сепаратистів, терористів вмирають не тільки борці за національну ідею. Цілу націю хочуть перетворити на „отих рабів німіх“, одонеччивши всю Україну, а відтак — доросійщти. Тому досі актуальна третя заповідь, що вимагає, відповідно до законів України, знайти і покарати винних: „*I вражою злою кров'ю волю окропіте*“. Особливо тих, хто закликав вбивство своїх співвітчизників, хоча на Євангелії клявся їх захищати — криводушників не слухати, карати треба.

Час припинити панування „великих“ націй, використовуючи малих

Нині час зрозуміти сенс слів І. Франка, що все сказане „поза рамами нації“ — або фарисейство, або намагання відокремитися від нагальних потреб української нації. Навіть більше, наблизитися до розуміння соціогуманістичного захисту духовного відродження всіх уярмлених народів і народностей. Загроз подальшого національного знеособлення їх імпершовіністами, в тому числі й нищення рідного слова українців як Логосу корінного (титульного) народу, що дав назву державі в центрі Європи. Однак йому не дозволено ні стати соборною нацією, ні реалізувати максиму, що не може бути вільною людина, допоки її нація підневільна. Адже без дозволу кремлівського карлика, що уявив себе великоросом, їй заказано інтегруватися у вільний світ. Далі підсилюється панування „великих“, використовуючи малих.

І українцям ніхто не допоможе в їхній ідентифікації чи, скажімо, поглибити вимоги у цьому контексті до майбутніх обранців. Настав час розглядати українця передусім як соборну особистість з її *всеукраїнськими почуваннями*, болями і сподіваннями. Своєю чергою це потребує розглядати соборність України не лише в географічно-територіальній площині, а й з позицій світоглядних, морально-правових, соціально-психологічних критеріїв соборної здатності тих, хто живе на українській землі, творить національне середовище. Тобто соборність розглядаємо в контексті синергійності дій людини, нації і людства — їхніх знань, свідомості та низки інших духовно-інтелектуальних, культурних цінностей, а не лише реформи влади, бюджетної децентралізації, самоврядування тощо. Нині Росія анексувала та окупувала частину земель України, але вона не змогла зменшити великі почуття соборності та єдності українського народу. На перший план вийшла українська ціла (за Франком) людина — волонтер, надавач притулку тимчасово переміщеним, капелан. Сьогодні, як ніколи, актуальне звернення Франка з відкритим листом до галицької української молоді, що „мусимо навчитися чути себе українцями — не галицькими, не буковинськими українцями (додамо — не донецькими чи харківськими), а українцями без офіційних (регіональних).— С. В.) кордонів. І це почуття не має у нас бути голосною фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції. Ми повинні — всі без винік — поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішньому культурному стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кожним її частковим, локальним болем і радувалися кождим хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головно, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді практично час-

тиною його⁴. Франкова соборність людини — це не „шлункові інтереси“, а відчуття болю за вбитих і поранених в АТО, полеглих за українську Ідею, покалічених душевно, відріваних від цивілізаційного розвитку людства.

Попри те, досі не покарані опричники Януковича, які цинічно в Києві розпочали розстрілювати українську національну ідею (УНІ), а відтак сам генеральний регіонал, що наказав стріляти в мирний Майдан гідності, а отісля звернувся із заявою до Путіна по військову допомогу. І нині не так уже важливо: знав він чи ні, що задовго до його злочину минулі сторіччя глибоко закарбували в народній пам'яті українців факт нищення саме московитами їхньої національної Ідеї. Гірше, він, на жаль, злочинно забув, що самозваний брат — Каїн. Знову знехтував застеженнями всесвітньовідомого вченого Юрія Шевельєва, наведеними в статті „Москва, Маросейка“ в 1954 році з нагоди 300-річчя Переяславської ради. Власне, в них на основі аналізу історії виокремлено три найбільші для УНІ небезпеки: Москва, український провінціялізм і кочубейство. Тоді, на річці Маросейці, що протікала серед московських пралісів і боліт, після цієї ганебної „ради“ (точніше — зради) зупинялися українці, яким цар звелів приїхати. Шкода, але перефарбовані регіонали, що стали депутатами від опозиційного блоку, далі не розуміють принизливого факту колоніяльного стану України. Вони не хочуть визнати знушення панівного народу Російської імперії над колонізованим — українським. Знову з тупою ненавистю до української мови — основної ознаки нації — ігнорують генезу історичного розвитку корінного народу, сутності його державницької Ідеї як підґрунтя збереження автентичності українства.

У цій ситуації, на жаль, знову забуто не лише про захисну місію національної армії, а й стратегічні складові частини УНІ від М. Хвильового. А вони і сьогодні не втратили своєї актуальності для захисту українства і рівнопартнерської комплексної євроінтеграції: „Дайощ інтелігенцію! Геть від Москви! Дайощ Європу!“ На жаль, комуністи постійно споторено і тенденційно інформували супільній загал, так само як сьогодні вони чинять щодо НАТО. Старі імперські прийоми не канули в Лету. Вступ України в НАТО пропаганда Росії представляє як загрозу, а не вигідну колективну безпеку українців; на Сході не російська війна проти України, а громадянська; не російські найманці винні в ескалації воєнних дій під Авдіївкою, не росіяни збили малайзійський літак з дітьми, не їхні бойовики заклали міну під автомобіль членів місії ОБСЕ, а українці. А народні депутати замість державотворення, займаються, як м'яко називає Ліна Костенко, „мискоборством“. Українська політична еліта, виборча система не витримують ніякої критики, конче потребують підвищення якості та ролі нацеліт, їхніх ідей в творенні Української держави, зміцненні її суб'єктності й вічності. Усунути треба не лише історичне безпам'ятство, а й нагально опрацювати перспективну стратегію розвитку нації, донести світові сенси Ідеї її боротьби⁵.

Стратегізувати складові частини національної ідеї України

В Україні маса партій. Майже всі — лідероценічні, працюють як спілки бізнесу та політичні системи їхніх трансформацій на виборах у парла-

⁴ Франко І. Зібрання творів: У 50 т.— К., 1986.— Т. 45. Філософські праці.— С. 407.

⁵ Vovkanych S. To communicate the senses of Ukrainian struggle against threats of global hybridization to the world. Препрінт наукової записки.— Львів, 2017.— 64 с.

ментські з непрозорим фінансуванням. Так само немає жодної ідеологічно панукраїнської, яку очолював би відомий подвижник української національної ідеї. Тим паче — інтелектуал із державотворення національної держави, лідер реалізації її інтересів і відновлення соборності. Водночас гібридна війна, нав'язана Росією, турбулентний стан України ригористично вимагають незалежної роботи Верховної Ради, в т. ч., враховуючи досвід країн старих світових демократій під час удосконалення Конституції України, що злочинно затягнулося. І не одним примітивним піаром потреб дочасних виборів. Адже досі не прийнято нового справедливого закону; не змінено старого складу ЦВК, далі бійки в парламенті, а буцімто достойники нації — недоторканні. Злочинно нехтують потребами воюючої народної армії, не поспішають навіть конфіскувати накрадені Януковичем капітали. Винна й спільнота, що вибирає і обрає світоглядно далеких від розуміння насущних потреб нації.

Нині пропонуються різні візії закінчення гібридної війни на Донбасі, але не чути планів українського уряду, які б виходили з засад національної ідеї. Чи не тому недипломатично заговорив німецький посол в Україні, адже досі не оприлюднено ні стратегії розбудови національної держави, ні деокупації та відбудови тимчасово загарбаних територій. Очевидно, що насамперед не обйтися без стратегії розвитку України, без визначення пріоритетів національної ідеї, її безпеки, серйозного духовного очищення та сумлінної якісної праці кожного. Під час опрацювання цих стратегій не обйтися без врахування світового тренду, який чітко виокремлює безпосередні (видимі, матеріальні) джерела (ресурси) й опосередковані дії *рушийних* (невидимих духовних) сил розвитку спільноти. Саме в них домінують такі якісні фактори духовності, як інтелектуалізація, елітаризація, гуманізація і екологізація, панування одухотвореного інтелекту і домінування руху нових знань, ідей, проектів тощо. Мають запрацювати носії просвітництва і доброчинства. Власне, завдяки просвітництву в Європі після Середньовіччя настала епоха Відродження. Складові частини духовності — чесність, патріотизм, соціальна активність заради добра, усталені норми, мотиви, культурні цінності, традиції — запобігають злодійству, корупції та іншим формам девіальної поведінки.

Деокупація, реінтеграція Донбасу — це триває впровадження рекультурегіоналізації як процесу інтегральної українізації духовно-інтелектуального середовища, рекультивації території, а, головно, потолоченої нації, європінтеграції її вільної людини у вільний світ. На потребу рекультурегіоналізації ми звертали увагу давно, не раз і до окупації. Однак наші очільники, свідомо чи несвідомо, дозволили антиукраїнським відцентровим силам звести нанівець основи ідеологічного забезпечення державотворчих процесів, які б ґрунтувалися на духовно-інтелектуальних засадах і загальноукраїнських інтересах, що гармонійно акумулюють такі стратегічні пріоритети нашої національної ідеї — Україна: соборна, українська, гідна людини, нації та цивілізованого людства. Формула ідеї СУГ (соборність, українськість, гідність) основується на соціогуманістичних засадах, однак соціогуманізм мають захистити євроатлантична військова потуга і справедливе правосуддя за вчинені злочини, поширення неправди і всіх видів людиноненависницької ідеології — нацистської і комуністично-більшовицької. З таким захистом складники УНІ формують сталу державотворчу модель СУГ,

що є стратегемами (планами дій) довгострокового алгоритму перспектив соціально-економічного, культурного, оборонного та іншого розвитку нації, своєрідними „сугестіями“ впливу, які активізують мобілізацію синергії світової громадськості на боротьбу із загрозами глобальної гібридизації.

Ми прагнемо в Європу, домуємося безвізу, але не адаптовані до *дефініції*: інститут меценатства, інститут власності, довіри, медіації, трансакцій, щадності, служіння народу тощо. У нас ще донедавна не було інституту *волонтерства*, досі нема *стратегем* (плану дій) соціально-економічного розвитку. Яку Україну, власне, ми хочемо побудувати, чим зшити націю, нема ідеологічних засад державотворення, як іх *стратегізувати*, задіяти *механізми тягlosti* розвитку, його *сталости*. Чи досягнемо ефекту *синергійності* в розбудові національної держави, децентралізуючи відродження *культури* або *соборності* України без врахування споконвічних складових частин її національної *Ideї*?

У реальних обставинах гібридної війни, загроз нашій національній безпеці, проведення реформ економіки та децентралізації влади актуалізується потреба визначення основоположних складових частин *Ideї* сучасного державотворення як Дому соборної нації в світовому культурному розмаїтті. Дедалі більше на часі стає культурологічна основа нової соціогуманістичної парадигми бінарного захисту і людини та нації, яка соціалізує людиноцентричні європейські цінності і охоплює націоцентричні їх орієнтації з врахуванням сьогоднішніх воєнних, інформаційних, духовно-інтелектуальних, енергетичних, економічних та інших викликів корінному народові, що живе на своїй землі, у власному мовно-культурному, історичному просторі. Але не всі наші ініціативи відродження схвалюють сусіди. Не все в їхніх діях людське, а тим більше — людяне. Йдеться про права і бінарний захист людини в „рамах нації“, її держави, про їх гармонізацію в інформаційному, правовому і громадянському суспільстві; про духовно-інтелектуальні цінності, аксіологію вільного вибору вектора інтеграції у світове вільне співтовариство. З цієї позиції соціогуманістичність (соціо — спільній, людський; гуманістичний — людяній) — майбутній напрямок теперішньої гуманітарної політики, курс нових ідеологічних засад творення держави Україна, що захистить і людину, і націю, їхнє право безперешкодно передавати з покоління в покоління духовно-інтелектуальні трансфери, як соціальний Геном тягlosti розвитку народу, збереження його національної ідентичності, історичної пам'яті, традицій, свободи інтеграції. Тоді нація наділить особистість певними архетипами, світоглядно-ментальними характеристиками, озбройте відповідною вірою і довірою, волею, фахово-заннієвим і духовно-інтелектуальним потенціялом, уможлививте її соціальні ліфти.

Нинішній світовий тренд державного управління такий, що систему чи то глобальних, чи то локальних процесів щораз уважніше пропускають через якісні фільтри. Навіть новообраний Президент США Д. Трамп влаштував публічне обговорення кваліфікацій майбутніх міністрів. Потужний винайдений минулого сторіччя у гуманітарних (соціальних) науках — *системний підхід* — дав економічній науці, окрім структурно-функціонального підходу до дослідження суспільних процесів, ще важливий імператив, який не завжди в Україні адекватно і своєчасно використовуємо. Йдеться про потребу звернути більше уваги на якісне удосконалення третьої складової частини

будь-якої системи — її емерджентності — як відповідності структур покладеним на них функцій. Ми маємо залучити емерджентність як канал якісного поліпшення соціальних систем та імператив їх приведення до належного рівня ефективного виконання своїх функцій. Нинішній механізм його реалізації потребує якісного зсуву функцій Української держави до потреб нації не через бажане Москви розмиття її ідентичності, денационалізації, зросійщення, нищення структур УНІ, для якої Кремль — вічний ворог №1. А з допомогою якісного вдосконалення саме цієї третьої складової частини на будь-якому рівні соціальної системи України, патріотично пам'ятаючи, що її удосконалення — невід'ємне від світового контексту.

І життя жорстко і жорстоко підтверджує цей імператив, починаючи від безпекової діяльності ООН, де РБ не може гарантувати світовий порядок, коли Росія як постійний її член стас агресором проти іншого члена ООН. Тоді стане можливим припинити подальшу недопустиму бездіяльність ООН, що може спричинити глобальну гібридизацію як незвідано-своєрідну нову реальність Третіої світової війни, апокаліптично-трагічні наслідки якої передбачити не важко, а пробачити — неможливо, бо нікому буде це робити. Та це не оправдовує внутрішніх дій поліції в Україні, система якої, приміром, не може захистити людини, чи система судів, структури яких чомусь виправдовують злочинців. І так далі, аж до управління промисловими об'єктами, коли інтелект особи-управлінця працює не на розвиток діяльності підприємств нафтогазового комплексу чи вугільної промисловості. Адже в його голові — офшори, а не інтереси країни. Світ має знати, що деякі українські міста російськомовні не тому, що в них не проживають українці, їхня нація не єдина, а тому, що імперія встигла їх криваво де-націоналізувати, порушивши код нації. Аби далі не спекулювати на наслідках шовіністичних злочинів, їх треба припинити, найперше вивівши з України загарбницькі війська. І для того т. зв. проукраїнської урядової політики — замало. Потрібні **українські** політика уряду: партійні прaporи — набік, а рівняння, як закликали сто років тому діячі ЗУНР і УНР — на єдиний державний прapor України. Потрібні санкції проти Росії і ефективна допомога Україні, її належне духовне і національне відродження. Лише усунувши ідейний камуфляж і пропагандистські російські „дези“, виймемо ніж з тіла не тільки України, а й інших країн, де двоголовий мутант і в III тисячолітті щодень тичить кров, аби омертвити організм нації.

В Україні консолідувати соціум мають не нещасні випадки, а стало всенародне усвідомлення того, що в унітарній Українській державі функціонує духовно-інтелектуальна, культурологічна основа національної Ідеї, відповідний її інформаційно-правовий супровід. Для живих і ненароджених діють аксіоми: державні символи (Герб, Прапор, Гімн) України — це древні знаки соборного народу, Україна — єдина, неподільна; її питома мова — українська і державна. Її національна Церква — одна, незалежна ні від політичних внутрішніх чвар, ні від провокацій агресивних сусідів. Лише тоді зрозуміємо: якщо церковні Лаври належать служителям, які не встають під час вшанування у ВР полеглих захисників нації, то з емерджентністю суспільства як системою — недопрацьовуємо. Тоді, нарешті, гідно ідеологічно укріпимо позитивні моменти тяжкої долі укра-

їнського державотворення, зросійщення і зрозуміло потріби дерусифікації нації, декомунізації країни і рекультурегionalізації Донбасу, опрацювати загальнонаціональну стратегію гуманітарної політики.

Національні еліти та уряд України для себе, Росії і решти світу мають очистити заяложене слово „гуманний“, допомігши зрозуміти парадигмальний масштаб поняття „соціогуманістичний“ як наш новотвір, що має не лише український *смілір і сенс*. Український фронт гібридної війни вимагає розвести смисли секондгедівської допомоги, тобто т. зв. гуманітарки для бідних, гуманітарної політики держави (освіта, наука, медицина, культура тощо) і піар гуманітарних конвоїв агресора, його нібито гуманітарних коридорів для терористів-найманців. Урешті, нових соціогуманістичних зasad парадигми бінарного (дволентного) захисту та розвитку і людини, і нації (націй), іхнього буття на своїй, але загарбаній землі; відтак вільного майбуття у вільному розмаїтому колі народів, в якому шекспірівське „бути“ нині для України — не награне, а архіважливе і доленоное, яке вдень і вночі випробовується кров’ю.

Отже, на часі комплексні дослідження теоретико-методологічних зasad формування в Україні нової політики, яка б ґрунтувалася на соціогуманістичній парадигмі паритетного захисту прав людини і нації; на колективній *евроатлантичній* оборонній системі вільного світу. Водночас не виносила б на маргінес ні історію, ні подвижників української Ідеї як споконвічної мрії корінного народу, що дав назву національній державі. У центрі Європи українцям не так потрібен евровіз, як НАТОвська захисна парасоля. Зрозуміло, що доки ми в полум’ї війни, доти нас цурається, але і без нас під парасолю — ризики. Без них не обійтися по сусіству з осатанілим агресором. Однак за цих умов НАТО, вочевидь, даремно легковажить оборонним потенціялом країн Балто-Чорноморської дуги, а ЕС — східноєвропейським сегментом своєї політики. Лише консолідований, за відповідної політичної волі уряду, залучивши громадський сегмент спільноти, зможемо донести світові наущні потреби спільної боротьби та наше бачення стратегії її переможного закінчення. Світ мусить дослухатися до попереджувальних сигналів українців про загрози анексій та ідеологем „руsskogo mira“ — новітніх імпершовіністичних кайданів рашізму ХХІ ст., — аби не наступити на граблі глобального самознищення⁶.

Нікому не „вмити рук“ від крові гібридної війни

Світ у ХХІ ст. не має жодних підстав забувати агресивність і глобальну терористичну метропольність останньої імперії зла, котра, будучи невидимою віссю держав-терористів, іще в період холодної війни заклала міні сповільненої дії, що нині варварськими актами трагічно вибухають по світу чорними понеділками і п’ятницями. Чи не їхні наслідки у вигляді чорного квадрата на світому тлі цивілізації символічно узагальнив усесвітньо відомий український художник К. Малевич на пам’ять нащадкам? Терор, брехня, як і сторони квадрата, рівні в злочинах, варварстві їх організаторів і виконавців. Шукаймо і караймо не лише виконавців терактів! Держави-терористи, наймачі терористів наарівні з виконавцями повинні відповідати за безвинно убієнних. Неприродно рівні сторони чорного квадрата свою рукотворною семіотикою мають пригадувати українцям „Чорну раду“. Йдеться не

⁶ Вовканич С. Україно — пильний, світе — не дрімай // Україна молода (К.). — 2017. — 1 берез. — С. 6—8.

тільки про неї, як історичне зло, спричинене тими, хто задумав, провів і ухвалив рішення щодо по-ділу єдиної нееньки України по Дніпру, і описане Кулішем. А й про зло, ще не описане, яке пишеться, і найстрашніше,— поза Україною та рамами її національних інтересів. Яке, проте, чинилося відтак тими, які розширювали і розширяють його нині, розшматовуючи Україну по Зброчу, Сяну чи то способом виселення лемків, кровопролиттям під Хустом, розмиттям о. Тузли, проханням у Путіна військової допомоги чи підривом кіборгів Донецького аеропорту, порушенням Мінських домовленостей. Світ має допомогти Україні перейти до Женевського формату переговорів, долучити ООН, а держави-гаранти без'ядерної України виконати взяті зобов'язання.

Не України вина, що повоєнна фултонська промова продиктована усвідомленням, що рішення ні в Ялті, ні в Нюрнберзі остаточно не усунили розповзання чорного квадрата світом. Ба більше. Ялта і Крим стали першими його жертвами. Ніхто не згадував тоді, на жаль, України, для якої Друга світова не почалася „вероломним“ (хто і кому вірив?) нападом Гітлера на СРСР і не закінчилася в 1945 р. Під час цієї війни дві різні армії, але з однією грізною метою — загарбати Україну,— двічі плюндрували її землю. Наперекір усім бідам — Україна живе! Віриться, що у Планеті Людей вистачить одухотвореного інтелекту, ресурсів і моралі, аби не дати розширятися чорному квадрату зла на світому тлі розвитку людства і в умовах викликів гібридної війни. Перемогти терор можна з допомогою згуртованих всесвітніх сил добра і правди. Про це свідчать подвижники багатовікової УНІ, страдницько-героїчна тридцятирічна боротьба українців із Чорнобильською трагедією та кров, яка не застигає в АТО. Заходу не „вmitи рук“, допоки на форпостах Сходу українці пропивають кров не лише за свою свободу,— кличучи живих захиstitи, зберегти для прийдешніх українськість (слово, освіту, науку, пам'ять, едину Помісну церкву), не дати запропастити ні людину, ні націю, ні її державу. Водночас не збіднити культурно-мовне розмаїття людства і вистояти у хитросплетеніх задумах диявольських ідеологій, іхніх колоніяльно-асиміляційних „міров“, архіпелагів тотального насилля та схильності психіки новаторів гібридних воєн.

За цих обставин Україні потрібні як допомога світу новітньою зброєю, амуніцією, медикаментами, так й добре сусіди, які час від часу зловмисно не модифікували б вірус цих „міров“, інфікуючи ним у важку годину ослаблений загарбниками організм української державності. Причому переговори Росії з Туреччиною у Санкт-Петербурзі, будівництво навколо України газопроводів, схильні голоси щодо зняття санкцій з Росії, вікриття польськими „кресов'яками“ „другого фронту“ проти України, свідчать, що коло „добросусідства“ стискається. А Будапештські гарантії щодо без'ядерного статусу дедалі менше згадуються в нових передвиборних програмах політичних лідерів країн, які обіцяли Києву безпеку. За цих умов основувати, що УНІ — це світоглядне поняття, пов'язане з усвідомленням націю стратегічної мети свого розвитку, пріоритетів збереження її основних ознак та підвищення духовно-інтелектуального потенціалу у світовому розмаїтті держав — замало. Тим паче, цього недостатньо, коли Путін афішує на міжнародній арені Українську державу як безземельну і тимчасову, а російська енциклопедія з

назвою „Традиція“ брехливо і в унісон Кремлю традиційно трактує українську ідею як таку, що нібито виражає сепаратизм, заснований на патологічній ненависті до російського народу. „В основе української ідеї можно виділити три принципа, укоренение которых в умах целевой аудитории и является, в общем-то, главной целью данной идеологии: русофобию, сепаратизм.

Для обоснования и усугубления данных принципов оные дополняются следующими доктринаами (в действительности — лживыми тезисами, построенным на фальсификации, профанации и мракобесии): 1. Доктат об украинцах, утверждающий существование некоего отдельного народа (или даже нации) украинцев с достаточно древней историей и прочими атрибутами — культурой, языком, религией. Доктат показывает украинцев и их историю таким образом, чтобы сформировать убеждение, что быть украинцем — очень хорошо и почтительно; 2. Доктат об Украине, как некоем государственном образовании украинцев (с одной стороны) и как об некоей достаточно большой территории, якобы издревле населённой украинцами (с другой). Фактически речь идёт об территориальных претензиях по состоянию на 1918 год (или ранее); 3. Доктат об русских, в рамках которого русский народ (прозвываемый, как правило, москалями, карапасами и ватниками) показан как враждебный украинцам и Украине, неполнцененный и, как правило, неславянский. Данный доктат обосновывает и оправдывает русоцид⁷. Хоча „українську ідею“ „Традиція“ обґрунтуете багатовікою імперською брехнею, приписуючи українцям свою, притаманну зазомбованім росіянам ненависть та невіглаштво, однак, за тотальної державної підтримки впродовж достатнього часу і організації цільової аудиторії, стурбовано зазначають її автори, може мати катастрофічний, мабуть, для РФ,— успіх.

Чинному уряду справді слід стати соборним, українським і гідним людини, нації та цивілізованого людства. Він має знати, що споконвічно видимі джерела існування Росії — це агресивні війни, а невидимі — брехня. Для неї завжди і повсюдно сусідній народ — поняття тимчасове, до повної його асиміляції як „брата“, що тимчасово займає „російсько-нащенську“ землю. Рубікон давно переїдено. Якщо світ цього не розуміє, то будьмо хоча ми, врешті, вищими партійності, кар'єризму, популізму тощо, керуймося єдиними, інтегральними національними інтересами та чинімо емерджентно до складових частин Української держави як якісно нових її структурно-функціональних ознак. Саме запропоновані інтегральні якості національної ідеї допоможуть Україні бути європейською не лише за розміщенням, демократично не за імітацією розрекламованого проведення правових реформ, сильною не за шумом голосних епітетів, що їх викриують популісти перед електоратом напередодні чергових виборів, а за стратегічною панукраїнською місією розвитку. Формула СУГ начисто відкидає наведені рефлексії російських „енциклопедистів“, а збиття малайзійського літака з дітьми викриває фальш дій уряду Росії. Водночас привертає увагу українців до новітніх історичних реалій, котрі свідчать, що ні інформація брехня, ні Берлінський мур є ніщо, якщо немає „стіни в головах“ народу, якщо в нього є національна ідея — Freiheit und Einheit (Свобода і Єдність). Попри те, наше завдання набагато складніше від німецького, бо українцям треба бути не тільки єдиними, щоб стати соборними, відтак — незалежними, аби

⁷ Українская идея. Традиция. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://traditio-ru.org/wiki/>

залишилися вільними і національно тодіжними в оточенні „братньої“ асиміляції сусідів, у зоні їхніх залишкових інтересів щодо ренесансу багатовікового імперського принципу: поділяй, захоплюй і владарюй. Завдання ускладнюється, позаяк Стара Європа призабула і не так часто пригадує світові, як небезпечно звикати та належно не задумуватися над тим: хто підтримує розділення корейського народу, розриває Грузію, Молдову чи намагається це вчинити з Україною!

Попри те, якщо українці зрозуміють і консолідовано запрацюють на свою ідею, дипломатія стане активною та разом з духовно-інтелектуальною елітою, громадськістю боротиметься за неї, то світ, навіть зневірившись, побачить, як зникає корупція, олігархи не перешкоджають становленню середнього класу, збільшенню робочих місць, обладнаніх досягненнями сучасної науки, техніки, а армія оснащується ефективним вітчизняним озброєнням. Може, лише тоді всі серйозно вдумаємося у небезпеки неоімперських пасток, які втягають нас в ідеологічні тенета „руського міра“ та його інформпростору, в практику впровадження симетричної антипропаганди, а найнебезпечніше: у звикання до жертв гібридної війни як кривавого інструментарію перманентного втілення ідеологем цього „міра“ впродовж „достатнього часу“ для щоденного нищення генофонду української нації, підливу її духу й економіки. Найбільша небезпека для усіх, якщо гібридну війну доведемо до тривалої української, позаяк ресурси Росії не порівняти з будь-якою європейською країною. Так може статися, якщо запізно зрозумімо: проблеми, що винесені в титул наведеного тексту,— складні, взаємопов’язані й далеко не риторичні, та, на

жаль, у плані системних наукових досліджень як лежали 25 років незайманим перелогом, так і лежать; як не було нової соціогуманістичної (чи навіть декларованої урядом гуманітарної, в т. ч. інформаційної, ідеологічної) політики, так і немас.

Свобода, єдність і Соціогуманізм (СЕС) за належної оборонної безпеки потрібні Україні, Європі й світові! Відомий вислів Віктора Гюго, що є щось набагато сильніше всіх армій світу, разом взятих. І це ідея, час якої настав. Чи ідея СЕС запрацює як вселенська лише тоді, коли людство усвідомить глобальну небезпеку гібридної світової війни і увімкне сигнал SOS,— важко спрогнозувати. Можна лише сподіватися, що світ знайде профілактично-лікувальне зілля на глобальне гібридне божевілля захланного Кремля. Вірогідно можна також зазначити, що в умовах глобальної гібридизації, якщо вона неминуча,— відбудуться глибинні політичні, економічні, соціальні трансформації, прискоряться мобільні процеси, з’являться нові оборонно-захисні структури та альянси. Й УНІ має бути такою, щоб допомогти українцям скористатися очікуваними динамічними змінами гібридного світу та не бути далі „малими і непідготовленими“ (чим нам дорікав І. Франко), аби утвердитись, утвірджені і зберегти соборність, українськість й розвиватися. Власне, це найбільші стратегічні наші завдання України на фронті нав’язаної їй Росією гібридної війни. Українці мають бути одностайними в думках і рішучими в діях, що тільки завдяки синергії з цивілізованим світом та внутрішній єдності, високому патріотизму та власному духовно-інтелектуальному потенціялу збудують справді національну державу.

Степан БОВКАНИЧ

ГІБРИДНА АГРЕСІЯ РОСІЇ НА ПОЛЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

Загроза самобутності української нації

Путінська Росія знову прагне стати імперією та повернути собі статус світової наддержави. Україна їй потрібна для суттєвого збільшення території та поневолення українців; ними мають поповнювати армію та заселяти неозорі простори Сибіру, Далекого Сходу, Алтаю та Крайньої Півночі. Для полегшення здійснення імперського наміру придумали міф про те, що росіяни та українці — один народ. Якщо це так, то у нього мусить бути і єдина держава та всі її єдині головні атрибути: мова, кордони, влада, армія, гроші і т. ін. Незважаючи на абсурдність міфу, його вперто й наполегливо насаджують у свіdomість українців.

Самобутність (ідентичність) кожного народу визначають три головні складники: мова, історія та культура. Ще з часів горезвісного Валуєва українцям підступно, послідовно і методично нав’язують думку, що українська мова — це спотворена польською та сама російська, що історія Росії — це її історія України, а культура у росіян та українців споконвіків була одна. Тобто пропагується міф про один народ.

Ось чому українська мова, українська історія, українська культура стали об’єктами присліпової уваги російських спецслужб та бойовими полями гібридної агресії Росії.

Агресивні війни неприйнятні в міжнародних

відносинах. Агресорів гостро засуджує міжнародне співтовариство. Здавалося, що у ХХІ ст. такі вкрай негативні явища канули у небуття. Аж ні — Росія продемонструвала всьому світові: вона не позбулася загарбницького синдрому, вона зневажає міжнародне право та цілком готова до нових агресивних, загарбницьких війн і захоплення чужих країн. При цьому свої агресивні дії теперішні російські правителі обґрунтують теоретично.

Російським ноу-хау стала теорія і практика гібридної війни — нового явища в історії не лише воєнних конфліктів, а й міждержавних відносин.

В основі гібридної війни лежить здійснення державою-агресором у державі, об’єкті агресії, широкого комплексу заходів прямого і непрямого впливу, передусім на населення, з метою його дезорієнтації, породження сумнівів, продукування суперечностей, підливу довіри до влади, розбурхування етнічних, соціальних і релігійних конфліктів. Тобто йдеться про моральний занепад усього населення держави, обраної для жертв. Чільне місце тут об’ємають пропаганда й інформаційна війна; способів ведення їх у Росії придумано безліч, але всі вони не узгоджуються з моральними цінностями, виробленими людством, головними принципами будь-якого демократичного суспільства, загальноприйнятою культурою і міжнародним правом, тому вони неприйнятні

в цивілізованому світі. Однак на реалії гібридної війни не можна не зважати — їх треба знати та протистояти загрозам.

Україну Росія втягнула у гібридну війну, яка триває не лише на Донбасі, а й у кожному українському населеному пункті і навіть у кожному газетному кіоску. Лише сліпець може цього не бачити. Але передємо до конкретики. Спочатку трішки про теорію. За основу візьмемо першоджерело держави-агресора — „Воєнну доктрину Російської Федерації“.

„Гібридна війна,— записано у „Воєнній доктрині Російської Федерації“,— це війна, яка поєднує на різних етапах комплекс застосування стратегій, як знищення, так і непрямих впливів“. До непрямих впливів, згідно з цією ж доктриною, належать заходи з „дестабілізації в політиці та економіці держав, з непрямої або прямої воєнної підтримки збройних опозиційних сил для завоювання влади потрібними політичними силами“. Втілення у практику цих положень російської воєнної доктрини спостерігали у Криму, а тепер спостерігаємо на Донбасі. Але є ще одна, дуже суттєва обставина — інформаційна. І хоча у ворожій доктрині йдеться про захист російських інтересів, варто її зачитувати, бо розуміти це слід навпаки — стосовно України. Тут, під прикриттям фальшивої стурбованості терористичними організаціями, мовиться про їхній „інформаційний вплив на народонаселення з метою підриву історичних, духовних і патріотичних традицій у справі захисту Вітчизни“. Хто, коли і яким способом підриває „історичні“, „духовні“ і „патріотичні“ традиції росіян не відомо, але в українських інформаційному та культурному просторах таке неподобство котиться постійно, щоденно і цілодобово.

Головну мету російських діянь у гібридній війні Путін та його кліка навіть не приховують — утримати Україну в лабетах Росії та відновити імперію. Лише імперія може забезпечити повернення Росії статусу світової наддержави. Без України Російська суперімперія неможлива. У цьому вся суть гібридної експансії.

Мова, історія та культура як головне поле гібридної агресії Росії

Виправдовуючи свій намір і дії щодо повернення України та українців до імперського стійла Росії, В. Путін не раз заявляє, що таке він чинить, бо „ми один народ“. Російська пропаганда робить все від неї залежне, аби довести правдивість висловів свого президента.

Ми не аналізуватимемо шовіністичних потуг кисельових, жириновських, дугінів у їхньому намаганні викорінити „мазепинство“ та „українську болезнь русской нації“ — подивимось на вкрай небезпечне гібридне явище очима українця.

Як уже мовилося, самобутність кожного народу, зокрема й українського, визначають три засадничі речі: мова, історія та культура.

Якщо етнічна спільнота, яка проживає на певній території, розмовляє однією мовою, має одну історію та єдину культуру (релігію, звичаї, традиції, літературу, пісні, музику, мистецтво і т. ін.), то, безперечно, що це має бути один народ.

Якщо нав'язати українцям російську мову, дозвести їм, що історія Росії є спільною і для Малоросії, що в Україні немає власної культури, а лише російська, то путінська теза про один народ матиме логічне завершення вже незабаром, а не через 100—200 років, як вважає дехто з дуже наївних культурологів.

Не має бути жодного сумніву в тому, що в умовах російської окупації України розпочався б

процес цілковитого нищення української мови, історії та культури — це добре видно із ситуації в окупованих росіянами Криму і Донбасі — все українське там поза їхнім нікчемним законом. Заборона української мови, закриття українських дитсадків, школ, гімназій і навчальних закладів, нищення українських книжок, оголошення української символіки — синьо-жовтого прапора і тризуба — екстремістськими, переслідування всього українського, навішування усіляких ярликів на українських національних героїв різних часів — це ні що інше, як неприховане нищення України та перетворення її на малоросійську провінцію Великоросії.

Ідеологам російського неоімперіалізму дуже важливо нав'язати всій Україні єдине з Росією бачення історії та культури, та ще й російською мовою. Саме тому газетні кіоски, „Укрпошта“ з її передплатниками та бібліотеки в усій Україні стали полем гібридної агресії Росії. Це і є ідеологічною підготовкою всіх українців до майбутньої окупації, „возв’єднання“ з Росією та творення єдиного народу — у цьому суть російської гібридної війни. Ми спостерігаємо, як усі три сфери, що визначають самобутність українського народу, піддаються в Україні витончені та добре продуманій гібридній агресії.

За мовчазного споглядання уряду та парламенту українська мова витісняється з усіх сфер суспільного життя, передусім із засобів масової інформації: телебачення, радіо, преси. Увімкнеш телевізор — майже всі передачі російською мовою. А що чуєш по радіо? „Шансон“, „Русське радіо“ — в усіх кутках України. А періодика? Зазирніть у будь-який газетний кіоск — майже всі видання — російськомовні! І це у державі, де 80 відсотків українців!

Гібридна війна у газетних кіосках

Сьогодні у мережі газетних кіосків продають лише два україномовні повнокольорові ілюстровані суспільно-політичні журнали „Український тиждень“ і „Країна“, але здебільшого їх можна придбати у столиці або в обласних центрах — у районні не завозять, бо задорогі.

Національне газетно-журнальне видавництво видає ще п'ять повнокольорових українськомовних глянцевих культурологічних журналів: „Українська культура“, „Пам’ятки України: національна спадщина“, „Музика“, „Український театр“ та „Кіно-концертний Київ“. Ці патріотичні видання виходять мізерними, як для України, накладами — 1—2 тисячі примірників. Тому не в кожній районній бібліотеці, не кажучи вже про сільську, їх можна побачити.

Міністерство культури України, хоч і є співзасновником україномовних культурологічних видань (згаданих п'яти журналів і двох повнокольорових газет: „Культура і життя“ та „Кримська світлиця“), не дбає про них і навіть не потурбується, аби вони надходили хоча б у підпорядковану йому мережу районних і сільських бібліотек.

Таке становище видається вкрай дивним, оскільки бібліотеки системи Міністерства культури України, навіть сільські(!), отримують чимало російських гібридно-агресивних культурологічних видань, зокрема таких, як „Загадки історії“, „Секретные архивы“, „Секретная история“, „Тайны XX века“ та ін. Ці видання 2017 р. заповнили газетно-журнальні кіоски всієї України. У львівських, як і київських, кіосках — їх розкладено на найпривабливіших місцях.

І ще одна дуже суттєва деталь: коштують російськомовні журнали історичного профілю від

3 до 7 грн! Навіть великий, на 98 сторінок, повно-кільовий глянцевий журнал „Деньги плюс“ у кіоску продають за 31 грн, тобто дешевше, ніж у Києві та обласних центрах можна купити зшиті металевими скобами 50-сторінкові „Український тиждень“ (35 грн) і „Країну“ (45 грн). І це при тому, що „Деньги плюс“ мають набагато якісніший папір, більший формат, значно більшу кількість сторінок і твердішу обкладинку.

Чому російськомовні видання в Україні значно дешевші, ніж українськомовні? Відповідь слід шукати не лише в економічній площині.

Просування російськомовних журналів в інформаційному та культурному просторі України значною мірою відбувається внаслідок демпінгових цін виробника продукції. Інакше, як можна зрозуміти факт купівлі у Рівному 36-сторінкового повнокільового журналу „Загадки істории“ за 3 грн? То це означає, що у роздрібну торгівлю він надійшов за 2 грн, тобто менше, ніж його собівартість!

Якщо для поширення російськомовної продукції застосовують демпінгові ціни, то комусь дуже потрібно, аби їх читали українці.

У цій статті зосередимось на другому і третьому елементах, які визначають самобутність народу — його історії та культурі, але коротко зупинимось і на українській мові — визначальній озnaці народу. Повернемось до нашого скромного газетно-журналального кіоску — вони є в усіх районних центрах України. Кіоск — це дзеркало нашого буття і теперішнього стану. До чого дійшла Україна, можна побачити із простого порівняння.

Кожен громадянин, який наприкінці 1980-х — на початку 1990-х рр. мав 20—40 років і купував періодику, знає, які видання продавали у кіосках „Союздуруку“. Спиняюся лише на журналах.

Зокрема, у м. Бродах (25 тис. мешканців) працювали два кіоски у центрі та один на вокзалі. Там з-поміж журналів продавали українськомовні багатоілюстровані „Україна“, „Радянська жінка“, „Соціалістична культура“, „Перець“, „Ранок“, „Наука і суспільство“, літературні: „Вітчизна“, „Всесвіт“, „Дзвін“, „Ранок“. Російських в умовах радянської імперії було значно менше: „Огонек“, „Крокодил“, „Вокруг світу“. Продавався й один польський ілюстрований журнал „Przyjaźń“ та дві газети „Trybuna Ludu“ і „Życe Warszawy“. Тобто серед журналів українські, порівняно з російськими і польськими, домінували. Подібне спостерігалося і серед газет. А що тепер?

Українських журналів у кіосках не знайти, їх і випускати стали у мізерній кількості, чого не скажеш про російськомовні — вони тепер домінують. Приголомшливим темпом скоротилася кількість не лише українських газет і журналів, а й книжок та брошур. Якщо у 1990 р. вийшло з друку 78 млн 700 тис. примірників книжок і брошур українською мовою, то у 1992 р. — 44 млн 861 тис., у 2000-му — 29 млн 224 тис., а в 2015-му — 23 млн 740 тис.¹ Тобто в Україні за рік видають менше однієї української книжки на одного мешканця країни.

Отже, мовне поле України, українська мова і українська нація програють катастрофічно. Яскравий тому приклад — звичайний кіоск. А що ж діється у царині історії? Зазирнемо у російськомовні журнали.

Російські видання як засіб гібридної агресії Росії

Упродовж кінця серпня — початку вересня 2017 р. я побував у Києві, Житомирі, Львові, Тернополі, Рівному і Луцьку. В газетних кіосках цих міст

ситуація така сама, як у м. Кременці та Бродах — усюди домінують російськомовні газети і журнали. Я придбав повнокільові журнали „Загадки істории“, „Секретная история“, „Невыдуманные истории“, „Тайны ХХ века“, „Секретные архивы“ і кількову газету „Тайны прошлого“. Ціни — від 3 до 7 грн. Тобто російськомовні повнокільові журнали продають дешевше, ніж українські чорно-блі газети.

Щодо журналу „Загадки істории“, то у жодному номері немає вихідних даних, тому невідомо, хто засновник видання, хто його видавець, де його друкують і яким накладом. Не зазначене і свідоцтво про державну реєстрацію журналу. Тобто цілковита зневага до вимог українського законодавства. Вже ці незаперечні факти свідчать, що в Україні немає жодного контролю власного культурного та інформаційного простору. У таких українських умовах російські провідники гібридної війни почиваються дуже комфортно — їх ніби для них і створено. Немає жодних вихідних даних і в журналах „Тайны ХХ века“ та „Секретная история“. У виданнях „Секретные архивы“ і „Невыдуманные истории“ вказано, що свідоцтво про державну реєстрацію видане Мін'юстом України засновнику і видавцю — ТзОВ „Прес-кур'єр Україна“. Вказано і наклад — 50 тисяч і 30 тисяч відповідно. Мабуть, не менші наклади і в „Загадок істории“.

А в тижневику „Тайны ХХ века“ є доволі цікаве оголошення: „Дорогие читатели! В почтовых отделениях России продолжается подписная кампания на 2018 год... Подпишитесь на „Тайны ХХ века“ по „Каталогу российской прессы... подписной индекс 99382“.

Ось так — суто російські, гібридного штибу видання без належних вихідних даних заполонили інформаційний і культурний простір України. І це в той час, коли у самій Росії все українське жорстоко переслідується: єдина українська бібліотека у Москві зазнає постійних гонінь, українські гімназії та школи у Криму закриті, українські книжки заборонені, за саме українське слово у Росії б'ють. Який контраст!

Ми не будемо аналізувати всі матеріали російськомовних журналів історичної тематики — всі вони на одне лице. У них можна знайти чимало історичних цікавинок з усього світу, але на першому місці — історія Росії і Радянського Союзу. Серед видатних постатей Росії провідне місце належить Сталіну, його позитивний образ присутній у більшій частині номерів. Найкривавішого ката українського народу, організатора Голодомору 1932—1933 років, який забрав життя понад 10 мільйонів українців, славлять постійно. Тобто читача зомбують позитивністю постаті кривавого тирана. Радянська імперія, яка забрала життя мільйонів українців, у російськомовних журналах подається не інакше, як „велика країна“. Навіть стаття про так званих дармоїдів називається „Паразиты великой страны“. Опубліковано і статтю під назвою „Как Хрущов „укрупнял“ Украину“. Це про „подарований“ Крим. Тобто російськомовні журнали в Україні відкрито пропагують ахінею, яку в Росії продукує Путін, Жириновський, Дугін, Кисельов та ін.

Звісно, в російськомовних журналах історія Росії домінує і подається вона мало не як рідна українцям. Про саму Україну матеріали якщо зрідка й трапляються, то мають відверто ворожу антиукраїнську специфіку. Наприклад, одного з

¹ Пилипчук Д. Статистика українського друку.— К., 2017.— С. 4.

найславетніших синів України Івана Мазепу тут неодмінно малюють чорними фарбами. Ніяк не заспокояться й досі. Не можуть вибачити так звану зраду лиходієві Петру. У темних барвах змальовано і постать славетного українського гетьмана Петра Сагайдачного — чи не тому, що у 1618 р. очолюване ним українське військо штурмувало укріплення Москви?

І ще така особливість — усі російські герої публікацій мають позитивне висвітлення (Ленін, Сталін, Жуков, Путін, Будьонний, Ворошилов, Котовський, Павлик Морозов(!) і ін.), а українські — вкрай негативне — П. Сагайдачний, І. Мазепа, С. Бандера, С. Петлюра, М. Грушевський.

Засуджують так званих куркулів, які стояли на заваді колективізації та гальмували індустріялізацію країни. І це пишуть у наш час! Українського читача схиляють до думки про виправдання боротьби доброї радянської влади з поганими куркулями та комуністичних репресій щодо українських заможних селян, породжують сумнів щодо причин і наслідків самого Голодомору, влаштованого московською комуністичною владою.

До речі, про Голодомори в Україні 1921—1923, 1932—1933, 1946—1947 років російські гібридні видання не пишуть нічого. Жодного осуду!

Мета російської пропаганди та гібридної агресії на полях української культури та історії очевидна — впливати на формування потрібного Москвії світогляду українця. Щотижневе викидання до газетних кіосків України сотень тисяч російськомовних історико-культурних видань не може не мати наслідків.

Російські журнали історико-культурного спрямування доступні широким колам читачів, які прагнуть поповнити свої знання з історії. Серед них, безперечно, є вчителі історії. Розрахунок політтехнологів не важко зрозуміти — через читача гібридної продукції впливати і на тих, хто з ним спілкується, тобто на його оточення — родичів, знайомих, учнів, коли читач — учитель. Окрім того, тривале зомбування певними історичними фактами відкладається у свідомості, засвоюється, а згодом формується у голові читача як його власна думка. У гібридно-агресивних публікаціях Росія і все російське возвеличують, Європа та європейське упосліджують, а українське дискредитують. Українцям нав'язують думку: Росія — друг, а Європа — ворог.

Безперечно, ми маємо справу з ретельно продуманою, добре налагодженою та фінансово забезпеченю ідеологічно-підривною діяльністю російських спецслужб в Україні. Не реагувати на цю пряму загрозу національним інтересам України неприпустимо.

Російскомовні журнали пропагують в Україні великоросійське шовіністичне бачення історії Росії та СРСР, бачення Путіна. Але це ще не все — зі сторінок російськомовних журналів історичного профілю лунають антиукраїнські, антидержавні та явно сепаратистські тези.

Гібридна провокація роз’єднання

Відомий давньоримський принцип „розділяй і володарюй“ взяли на озброєння російські неоімперіалисти та апологети гібридної війни; вони його успішно застосовують у сьогоднішніх українських реаліях. Як це робиться продемонструємо на прикладі № 32 журналу „Загадки істории“.

На титульній сторінці цього тижневика великий анонс: „Как полещуки воевали с поляками?“ Криклива назва викликає зацікавлення, однак у журналі читач не знайде жодної публікації, яка б відповідала на запитання, яке редакція розміс-

тила на обкладинці свого видання. Навіщо це зробили?

Але журнал про поліщуків не забув — їм присвячено гібридно-сепаратистську статтю Євгена Ярового „Этнос, так и не ставший народом. Почему хозяева Полесья не стремятся к национальной независимости?“ Сам заголовок вказує на те, звідки ноги ростуть.

Починається стаття з того, що Полісся є унікальним регіоном з єдиним біосферним організмом, який не зміг розділити навіть кордон між Україною, Білоруссю та Росією.

Автор робить фантастичне відкриття — виявляється, питання про етнічну належність мешканців цього краю — поліщуків — „відкрите досі“. Є. Яровий переконує українського читача, що поліщуки — це „окремий етнос — стійка спільнота людей, об’єднаних єдиною історією, фольклором, побутом, фізичними і культурними особливостями“. Виявляється, що поліщуки мають власну самобутню мову, яка відрізняється і від білоруської, і від української. Автор бідкається, що поліщуки, яких є понад 3 мільйони, відмовилися „від своєї етнічної належності“, тому „офіційного статусу окремого етносу за ними ніхто так і не визнав“. Аби виправити таке прикре для великоросійських неоімперіалистів та шовіністів становище, українцям запропонували вчоргове гібридний план. Його суть випливає із констатації Є. Яровим такого факту: „У сучасних поліщуків, розділених, щонайменше, чотирма державами, нема своїх чітких ціннісних установок та впливових організаційних структур, які б об’єднали їх в єдиний етнічний організм“.

Гібридний маніфест журналу „Загадки істории“ цілком зрозумілий — поліщукам потрібно дати „цінні установки“ та створити у їхньому середовищі „впливові організаційні структури“ для їх об’єднання в „єдиному етнічному організмі“, звісно окремішньому від решти українського народу та ще й на територіях України, Білорусі, Брянської області Росії та окремих районів Східної Польщі.

Поки що ця російська агресивно-гібридна маєчна чітко зафікована і вже опублікована лише як теорія, але за нею неодмінно буде практика. Путіністи у цьому руслі мають дуже великий досвід — варто хоча б згадати подібні гібридно-етнічні проекти русинів у Закарпатті та так званого окремого козацького народу на Півдні України.

Закарпаття вже тривалий час перебуває у фокусі російських спецслужб, які тут діють під лицею різноманітних добродійних фондів „Русский мир“, „Русская премія“, „Русский фонд содействия науке і образование“. Усі вони зайняті турботою про визнання русинів Закарпаття окремим народом з окремою мовою — четвертою серед східних слов'ян. Для цього щедро фінансують русинські організації, проводять наукові конференції, видають книжки, виплачують щедрі гонорари.

Російські спецслужби на Закарпатті діють уже давно, вони намагаються усіляко стимулювати рух русинів у межах т. зв. русского міра, вишукують зрадників, вербують агентів, оплачують найманців, але їм дуже заважає головна проблема — відсутність самого русинського народу.

Тепер ці гібридні агресори взялися ще й за поліщуків на Півночі України та за козаків на її Півдні.

За гібридною версією про козаків, яку останнім часом посилено мусують російські спецслужби у Запорізькій, Дніпропетровській, Миколаївській, Херсонській та Одеській областях — корінним народом цих земель є козаки; вони тепер заселяють

Південь України, Ростовську область і Краснодарський край Російської Федерації. То цілком окремий козацький народ, який треба об'єднати. Звісно ж, що в одній державі йдеться про об'єднання „козацького народу“ Малоросії з „козацьким народом“ Росії.

Немає жодного сумніву у тому, що російська пропаганда окремих етносів козаків, поліщуків і русинів — це методи підривної діяльності, спрямовані проти Української держави. Ці методи цілком узгоджуються з воєнною доктриною Російської Федерації та мають усі ознаки гібридної агресії.

Ідеться про спроби зумисного розколу українського народу на окремі самостійні етноси: поліщуків, козаків, русинів, бойків, лемків, гуцулів. Розколоши український народ, його легше по частинах перетягнути у „руський мір“, підкорити московській владі, відновити імперію з метою подальшого переселення довірливих поліщуків, русинів, козаків на неозорі простори малолюдного Сибіру та малозаселеного Північно-Східного Китаю (тепер російський Далекий Схід). Росія прагне „зібрати“ землі колишнього СРСР і царської імперії. Щоб цього досягти, потрібно пересварити і роз'єднати народи. Як це робиться в Україні? З допомогою провокацій, політичних маріонеток, п'ятої колонії звісно — РПЦ.

Незважаючи на те, що гібридна агресія проти українського народу ведеться доволі відверто і неприховано, в Україні цим небезпечним явищам не надають належної державної оцінки та державного опору.

За інформаційний та культурний простір України мали би відповідати відповідні міністерства — інформації та культури, але вони проявляють свою повну відстороненість від цієї реальної загрози. Більше того, Міністерство культури України фактично знищує друковані культурологічні українськомовні газети та журнали і пропонує їхнім редакціям та журналістам „переходити в інтернет-формат“! На тлі гібридної агресії Росії на полях української мови, історії та культури позиція окремих чиновників українського Мінкульту видіється, щонайменше, вкрай дивною, якщо не антидержавною.

Сфера, про яку мовилося, належить до культурного простору України. За нього мало би відповідати Міністерство культури України. А тепер поглянемо, як воно з такими викликами справляється.

Пізнання у порівнянні

Аби краще усвідомити суть антидержавної позиції Міністерства культури України до заснованих ним же культурологічних видань, слід хоча б коротко розповісти, як ставляться до цієї справи у сусідній ворожій Росії. Адже процес пізнання не можливий без порівняння.

Судячи з передплатних каталогів періодичних видань зарубіжних країн, на 2017 р. в Україні можна було передплатити кілька десятків культурологічних повнокольорових журналів Російської Федерації. Крім того, в Україні відкрито діє п'ята колона та цілком легально поширює не меншу кількість російськомовної історико-культурної друкованої продукції, яка пропагує все російське, радянське, комуністичне, прославляє російських царів, комуністичних вождів і вождиків різного штибу, аж до горезвісного Павлика Морозова! І це діється в наші дні!

Як повідомив „Український тиждень“ у номері від 18—31 серпня 2017 р. „сьогодні річне фінансування прокремлівських ЗМІ оцінюється у 1,5 млрд доларів“. Безперечно, що якась частина

з цієї фантастичної суми припадає і на культурологічні видання Російської Федерації, що цілком легально розповсюджуються в Україні. Безперечно, що немалі гроші витрачають і на підтримку російськомовної гібридної продукції, друкованої в Україні — інакше б вона тут за демпінговими цінами не поширювалася!

Але, крім державного фінансування, Росія застосовує добре розгалужену систему підтримки потрібних видань через усілякі фонди: „Русский мір“, „Русская премія“, „Фонд содействия науке, образованію и культуре“.

Як бачимо, Росія має приголомшливе кількість культурологічних друкованих видань і з іхньою допомогою здійснює зомбування у потрібному її напрямку українського читача. В умовах незалежності України відбувається російська колонізація її мовного та культурного простору. Не слід недооцінювати небезпеку гібридної агресії Росії на мовному, історичному і культурному просторах України. Слід пам'ятати народну мудрість: „Крапля за краплею камінь довбає“. Та не забувати закон переходу кількості у якість. Особливо, коли цій „кількості“ ніхто не перешкоджає перейти у якість.

Путінська Росія прагне набути статусу супердержави, тому вона знову „збирає землі“. Україна — головна ланка на цьому шляху. Щоб її підкорити — потрібно насамперед розколоти українців по лінії Схід—Захід, на козаків, русинів, поліщуків. Для цього й ведеться гібридна агресія за розум українця, значною мірою через російськомовні історико-культурологічні видання.

Саме тому ідеологи та поводирям російської гібридної агресії на полі української культури не потрібні українські культурологічні видання — вони їм заважають, бо за потреби можуть негайно дати гідну відповідь. А ось коли їх не стане — відновити втрачене буде непросто, на це потрібні будуть багато часу і великих коштів.

Чому цих очевидних речей не бачать і не розуміють керівники Міністерства культури України, яке відповідає за весь український культурний простір? І головне запитання: „Що протиставляє російські гібридні небезпеці на полях мови, історії та культури Україна? Нічого! Абсолютно нічого! Нічогісінко!“

Поштовий вимір української нетямущості та беззубості

Державне підприємство з розповсюдження періодичних видань „Преса“ забезпечує передплату не лише вітчизняних газет і журналів, а й видань зарубіжних країн. Як уже зазначалося, в Україні видається повнокольоровий науково-популярний журнал „Музика“ — єдиний на українському інформаційному і культурному просторі.

Тобто українські музичні діячі, композитори, співаки, меломани та прості шанувальники музичного мистецтва можуть читати лише один журнал, а скільки мають наші сусіди?

У каталозі видань зарубіжних країн на перше півріччя 2017 р. у розділі „Видання Російської Федерації“ серед журналів знаходимо: „Музыка в школе“, „Музыка и время“, „Музыка и электроника“, „Музыкальная академия“, „Музыкальная жизнь“, „Музыкальная палитра“, „Музыкальное просвещение“, „Музыкальный руководитель“, „Музыковедение“, „Мир гитары“, „Нотный альбом“, „Учитель музыки“, „Фортепиано“. Найдорожчий — „Музыковедение“, піврічна передплата становить 7683 грн, найдешевше — „Фортепиано“ — 207 грн. Тож українські передплатники мають широкий вибір — 13 музичних журналів Російської Федерації і лише один — „Музика“ — наш рідний, український.

їнський, який чомусь муляє очі чиновникам Міністерства без культури України!

У цьому плані цікаве гіпотетичне запитання про дії В. Путіна у випадку, якби російський міністр культури десь дзвякнув, що російські культурологічні друковані журнали нікому не потрібні. Яку б нагороду він отримав? А в Україні міністр та його заступники постійно верзуть несуспітні речі і нічого. Все нормальню, мабуть, чекають путінських відзнак у справі забезпечення російської гібридної агресії на полі нещасної (при такому міністрі) української культури.

Серед культурологічних журналів Російської Федерації, які можна передплатити в Україні, не лише музичні, а й з археології, архітектури, етнографії, історії, книжкової індустрії, мистецтва, музеїв. До речі, музеям присвячено два журнали: „Мир музея“, індекс 38080, ціна піврічної передплати 2514 грн, і „Музей“, індекс 84794, ціна 4106 грн.

Ось така поштова інформація. Українських культурологічних журналів в Україні можна передплатити лише п'ять, а російських — кілька десятків! Цікава пропорція, чи не так? Але і над тими нещасними п'ятьма українськими журналами нависла реальна загроза закриття та переведення їх в Інтернет-формат.

Росії культурологічні видання потрібні, а українському Міністерству культури — ні! З цього природу популярно пояснює міністру культури України Є. Нищуку та його міністерським супільними Р. Карапанцеву, С. Фоменко, Т. Мазур, Л. Нікіфоренко, що в Росії теж є Інтернет, але там чомусь не поспішають закривати культурологічні друковані журнали і газети та створювати замість них інтернет-видання. Чому? Це перше риторичне запитання. А тепер поставимо друге: як на тлі російської культурно-гібридної експансії в Україні можна оцінити деструктивні та явно антидержавні дії деяких чиновників Міністерства культури України на чолі з горе-міністром?

На наше глибоке переконання, настав час від оцінок перейти до вживання дієвих заходів не лише стосовно порятунку українських культурологічних видань, а й створення умов, аби вони гідно протистояли гібридній агресії Росії на полях української мови, історії та культури.

Безперечно, кількість культурологічних журналів Російської Федерації, які можна передплатити в Україні, вражає; українських — шокує своїм мізером, а позиція керівництва Міністерства культури України щодо непотрібності їх — приголомшує та обурює до глибини душі через явно антидержавне спрямування. Від чого б це? Від браку розуму чи завдяки підступній діяльності російських гібридних спецслужб? Мабуть, внаслідок дивовижного симбіозу першого з другим.

В Україні міністр не має статусу державного службовця: він — політик, тобто особа, яка визначає політику у певній сфері державного управління. На превеликий жаль, теперішній міністр культури України Є. Нищук своєю діяльністю засвідчив, що він не впливає на процеси у сфері культури України — він пливе за течією. За його урядуванням за клади культури перебувають у ще гіршому занепаді, ніж у часи горезвісного Януковича.

Становище української мови і національної культури катастрофічне. Ми всі щодня спостерігаємо послідовну політику змішування української і російської мов. Це діється цілком свідомо, продумано і зумисно для того, аби витіснити державну мову з радіо, телебачення, друкованих видань. Невже Міністерство культури України цього не бачить? Але як воно може такому протидіяти,

коли у його кабінетах і коридорах панує мова держави-агресора?

Без знання рідної мови, історії, культури викоювати патріота України дуже важко. І взагалі: як можна виховати патріота України на чужих книжках, журналах і кінофільмах? Чи не тому Кіностудію імені О. Довженка доведено до руїни? Її покинуто напризволяще! Майже всі музеї в занепаді. Пам'ятки не реставнують роками.

Що далі?

Росія витрачає величезні кошти на виховання патріотизму у своїй країні та пропаганду „русско-го міра“ за її межами, здійснююши широкомасштабну ідеологічну диверсію гібридного штибу. В Україні гібридні агресії та ідеологічні підривні діяльності північного сусіда на полях мови, історії та культури навіть не чинять опору та не вживають жодних заходів із захисту свого культурного простору, більше того — самі ж його усіляко нищать! Це дуже добре видно на ставленні до культурологічних газет і журналів. Недофінансування і, як наслідок — заборгованості зарплат стали хронічним явищем.

Для виправлення ситуації та усунення реальної загрози слід вжити рішучих заходів на урядовому і законодавчому рівнях. Найпершим має бути вироблення ефективної протидії російським виданням культурологічного спрямування, які здійснюють в Україні гібридну агресію на полі української культури та історії. В Україні слід поставити поза законом видання, які поширюють сепаратизм, вихвальлюють злісих поневолювачів українського народу, натхненників злочинного більшовицького режиму, організаторів Голодомору та репресій в Україні (Леніна, Сталіна, Берію, Кагановича та інших комуністичних бандюг), упосліджують героїв України, здійснюють антиукраїнську пропаганду, вихвальлюють криваву комуністичну імперію СРСР.

До путінських пропагандистів гібридних видань колокультурного штибу в Україні слід дзеркально застосувати норми російського законодавства щодо переслідування у Росії всього українського. Відповідь має бути адекватною, відчутною і всім зрозумілою. Поле української культури слід рішуче очистити від чортополохів російської гібридної агресії та їхніх провідників в Україні. Принаїмні невігласи не мають морального права обійтися високі державні посади у Міністерстві культури України.

Для підтримки роздержавлених українських культурологічних видань слід створити позаурядову організацію, яка би здійснювала фінансову підтримку, забезпечувала розповсюдження їх та доступність читачам у кожній бібліотеці і кожному газетному кіоску України. До їх числа слід додати „Літературну Україну“ та „Слово „Просвіти“, зробивши їх повнокольоровими виданнями.

Українська держава мусить подбати, аби громадяни мали спроможність купувати українські культурологічні журнали і газети.

Щодо позаурядової структури, через яку здійснювалася би фінансова та матеріально-технічна підтримка українських культурологічних видань, то вона вже є — Державне підприємство „Національне газетно-журнальне видавництво“. Цю установу слід захистити від руїнації та взяти за основу для збереження і подальшого розвитку українських культурологічних видань.

Слід усвідомити просту істину: без української культури, без української історії і без української мови Україна неможлива.

Дмитро ЧОБІТ

МОВНІ ЕКСТРЕМІСТИ, АБО ЯК МОВНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ПОЛЕГШУЄ ВИЯВЛЕННЯ „РОБОЧИХ” ЦЛЕЙ

Українське суспільство вже давно поділилося на активну патріотичну меншість, яка бореться за відродження мови, і на носіїв установки „мова не на часі“. А є ж іще відверті вороги. Своєю чергою активна меншість також не щось однорідне. Дехто вважає вирішальними радикалізм і наступальництво. Мовляв, жодних юридичних поступок у бік двомовності! Буде добре на папері, стане краще й у житті. На нашу думку, радикальна позиція має низку суттєвих хиб. По-перше, не все, що на папері, втілюється в життя. По-друге, всі радикалами бути не можуть через м'якість українського національного характеру... Отже, апріорі воюватимуть одиниці, а протистоятиме їм більшість. І відверті вороги, і „неначасники“. По-третє, вороги знову візьмуться за поборювання всього українського, щойно з'явиться нагода. А перегини у мовному питанні якраз і сприятимуть мовним реванщам. Чи є альтернативні шляхи? Вважаємо, що є. Можна суттєво розширити коло бійців за мову рациональними людьми і... толерантними патріотами.

***

Важливо лише пояснити небайдужим людям переваги такого підходу. Аргументи „толерантних“ повинна сприйняти більшість суспільства. Мовляв, ми відмежовуємося від радикалів, але вважаємо, що найкращим засобом для їхньої маргіналізації є саме послідовне і плавне відродження мови. „Плавне“ не передбачає мовних відступів. А ось розширення географії передбачає! Водночас такий підхід потребує постійного пошуку відповідних аргументів „на місцях“. Наприклад, на Донбасі підхід може бути таким: „Тут регіонали так багато говорили про двомовність, що не гріх би вже її почати втілювати у життя. Тому, дорогі донецькі, відроджуйте мову самі; можете дистанціюватися від радикалів, і ми вас зрозуміємо...“ І їм таки доведеться щось робити! Бо про яку „дволомовність“ можна говорити у Дружківці (рідне місто незламного Олексія Тихого!), якщо донедавна україномовних вивісок там було менше одного відсотка? Дволомовність — це 50 на 50 відсотків. І не треба скаржитись з приводу постійного „браху коштів“. На русифікацію ж кошти знаходили — повинні знайти і на мовну гармонізацію.

***

Позиція щодо Маріуполя, Бердянська, Одеси, Запоріжжя та інших міст Південного Сходу може бути такою: двомовних не чіпаємо, а з шовіністами боремось. У нас триває війна, тому російський шовінізм поза законом. Це стосується як мови спілкування, так і вивісок. На цьому етапі рекомендуюмо зосередитися на тих, хто категорично ігнорує українську мову. До числа „мовних екстремістів“ досі можна віднести деякі місцеві структури Свідків Єгови. Хоча протестантські церкви загалом зробили відчутні кроки назустріч українській мові. І цього не можна не цінувати. Єговісти ж у цьому питанні займають окремішню позицію. Пригадуємо розмову з тернопільською вчителькою, яка з болем говорила про те, що діти з родин галичан-єговістів відмовляються... носити українські вишиванки. Пояснювали, що, за їхніми поняттями,

націоналізм — це гріх, усі люди — брати і так далі. Попри те, що єговісти у Лугандонії не мають і одного відсотка тих прав, що мають в неокупованій Україні, вони досі продовжують не любити українських патріотів. Вистачає поспілкуватися з ними на вулицях Краматорська, щоб переконатися в одному: мовна політика цієї секти — прокремлівська. На словах вони проти націоналізму, але російський шовінізм опосередковано підтримують. На їхніх розкладках, які можна побачити на вулицях усіх західноукраїнських міст, підкреслюється, що можна попросити літературу рідною мовою. Але пригадуємо, що три роки тому в деяких містечках Чернігівщини на розкладках була переважно російськомовна література. Хоча україномовних мешканців там більше. Про Луганщину, Донеччину нема мови. Тобто підхід у них такий: там, де домінує українська, пропагується двомовність. А там, де населення двомовне — про українську вже можна забути. Її можна проігнорувати, спершись на російськомовних. Воювати на Сході єговісти не хочуть, бо ім „не положено“, а підтримати російську агресію мовно — завжди будь ласка. Нещодавно зробив фото єговістської розкладки в україномовному Фастові, що на Київщині. Українську мову цілком проігноровано! Ось це вже привід з'ясувати: а хто ж там керує місцевими бійцями релігійного фронту? Чи не з Москви за ниточку смикають?

***

Тепер про мову вивісок. Ось, кажуть, в Одесі багато сепаратистів. Але я не раз зауважував там спроби мовної гармонізації. Скажімо, поєднання написів українською, грецькою, російською... Або українською і болгарською. Одеса — це не Донецьк зразка 2012 року (не кажу вже про нинішній!), вона набагато краща. Тому до мовного питання там треба підходити зважено. Дволомовні одесити — наші люди! З ними треба тісніше спілкуватися, возити в Карпати, на Шацькі озера... Тоді й шовіністи краче „проявляться“, стануть помітніші. І з ними буде легше розібратися СБУ.

***

Окрема тема — написи на закладах харчування. Останнім часом у Києві та інших містах по більшало написів грузинською мовою. Це ресторани, кав'ярні, хлібні лавки тощо. Грузини зазвичай не ігнорують української мови. Є винятки, але не варто за них чіплятися, тим паче, що грузинські хлопці воюють за Україну на Сході. Можна ввічливо поговорити з власниками, певен, що це вплине краче. Однак коли на столичному вокзалі бачимо кіоски з узбецькою шаурмою і чуємо звідти фамільярні вигуки російською: „Ей, падхаді сюда, заказивай!“, то чомусь згадуємо наших мовних радикалів. Український мовний радикалізм має право на існування (ще б пак — нашу мову стільки гнибли, винищували її найдостойніших носіїв!), але загалом він деструктивний. Зачисляти більшість у вороги контрпродуктивно. Це означає, що ніхто ні з ким насправді боротися не буде. Буде лише радикальна балаканина. Це така псевдо-патріотична установка: мовляв, якби не дурні

прихильники двомовності, то все було б добре. Ми — святі, ми — безгрішні, ми за одномовність. Але чому в самому центрі Києва нахабного ігнорування Закону про мови вони воліють не зауважувати! Той, хто системно працює, радикалом не буде. Бо розуміє, що треба спертися на народ, на більшість. Нещодавно на Лівому березі впала у вічі середньоазійська „чайхона“ з двомовним (російсько-англійським!) оформленням. Української нема, зате маса ось таких „завлекаловок“ для російськомовних киян: „Сочний, мощний, восточний“, „Я тут одна — твоя чайхона!“, „Восток — дело вкусное“, „В ритме Европы со вкусом Востока“, „Приходите — озолотим!“ Чим, цікаво, вони нас озолочать, коли й у самих не вистачає грошей на українську вивіску? І які тут „ритми Европи“, коли цілком ігнорується мова держави?

Допустили б таку „чайхону“ в Болгарії чи Словаччині? Думаємо, що ні. Власники чайхони могли б узяти до рук якусь газету, поцікавитися політикою і зрозуміти, з ким ми воюємо. Може б, тоді не пропагували так настірно мови агресора. Бо це не європейський підхід. Тут навіть натяку нема на мовну лояльність. Отже, ці наші брати з Азії навіть на закон Ківалова-Колесніченка начхати хотіли? Навіщо їм українсько-російська двомовність, коли можна обмежитись „общепонятним“? Тому значно ефективніше, відмовившись від ірраціонального радикалізму, зосередитися на мовних „екстремістах“. Адже ресурсів у нас не так уже й багато. А тут багато й не треба... Головне — почати діяти. Адже ми боремося лише з крайніщами і перегинами. Це і є наші бойові, робочі „цілі“.

Сергій ЛАЩЕНКО

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ЇЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Українська економіка має колосальний ресурсний (наявність значних та диверсифікованих природних, трудових та матеріальних ресурсів), виробничий та науковий потенціял, однак не демонструє бажаної позитивної динаміки, яка б дала змогу їй вийти на прийнятні параметри і стандарти соціально-економічного розвитку. Так, зокрема, темпи економічного зростання у 2017 р. становили лише 2,1% рівня 2016 р. (і це за інфляції 13,7%), що критично мало, враховуючи спадний тренд ВВП впродовж останніх років¹.

Дані Державної служби статистики України, опубліковані на її офіційному порталі², наочно демонструють значну негативну динаміку в 2014—2015 рр., а з 2016 р. кволе зростання (недостатнє для більш-менш прийнятного за термінами та обсягами досягнення бажаних рівнів ключових параметрів соціально-економічного розвитку для нашої країни. Економічне зростання, за висновками експертів, має і може становити 4—6% на рік мінімум) основних макроекономічних показників національної економіки (НЕ) України, за якими оцінюється рівень соціально-економічного розвитку держав.

Загалом такий стан речей зумовлюють насамперед політика, умови ведення бізнесу та макроекономічне середовище. Причиною цього є низка як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. Виділимо шість, на нашу думку, основних чинників.

1. Це насамперед анексія Автономної Республіки Крим (АРК) та окупація значної частини територій Луганської і Донецької областей Російською Федерацією. Внаслідок цього Україна втратила приблизно 20% економічного потенціялу, а багато підприємств — бізнес-зв'язки. Тут слід врахову-

вати й економічні санкції України проти РФ як країни-агресора, внаслідок чого припинення торгівлі товарами подвійного призначення привело до падіння експорту до РФ та промислового виробництва. Слід зауважити, що компенсацію цього скорочення забезпечило Україні збільшення експорту в країни ЄС у рамках угоди про асоціацію та про ЗВТ. Оскільки ЗВТ майже повністю лібералізує торгівлю товарами між Україною та ЄС, при цьому зі значною позитивною асиметрією для нас: ЄС проводить тарифну лібералізацію в повному обсязі й негайно для більшості товарів, тоді як Україна проведе тарифну лібералізацію для багатьох товарів упродовж трьох—семи років³. Це створює унікальну можливість для українських виробників збільшити свій експорт на ринок ЄС, перш ніж на внутрішньому ринку розпочнеться повноцінна конкуренція. Нині можна спостерігати значне зростання частки українського експорту до ЄС, яке означає, що навіть на тлі сукупного падіння експорту, яке відбулося у 2014—2017 рр., торгівля з ЄС скорочувалася повільніше, ніж з рештою світу⁴. Тоді як існування ЗВТ з РФ не заважало їй періодично вести з Україною торговельні війни, забороняючи експорт то труб, то цукру, то твердих сирів і м'яса тощо.

Зауважимо, що загалом у 2017 р. експорт товарів з України збільшився на 19%, при цьому імпорт зріс на 26,4%. 2017 р. експорт товарів становив 43 млрд 266,6 млн дол., імпорт — 49 млрд 598,5 млн дол. Порівняно із 2016 р., експорт збільшився на 19% (на 6 млрд 904,9 млн дол.), імпорт — на 26,4% (на 10 млрд 348,7 млн дол.). При цьому зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами з 223

¹ Див.: Офіційний портал державної служби статистики України. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

² Див.: Там само.

³ Поглиблення відносин між ЄС та Україною. Що, чому і як? — Центр європейських політичних досліджень та Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2016.— 267 с. [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://www.3dcftas.eu/system/tdf/ua_Deepening-EU-UKR.pdf?file=1&type=node&id=257&force=

⁴ Аналіз тенденцій зовнішньої торгівлі товарами України за регіонами і товарними групами. НБУ: Департамент монетарної політики та економічного аналізу 15 червня 2017 року. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50356637>.

країн світу⁵. Таким чином, отримали негативне сальдо зовнішньої торгівлі, яке становило 6 млрд 332 млн дол. (2016 р. таке саме — 2 млрд 888 млн дол.), що своєю чергою погано вплинуло як на курс національної валюти, так і на економічне зростання через зниження сукупного суспільного попиту за компонентом чистого експорту.

2. Одночасно причиною стагнації української економіки сьогодні, коли Утода про ЗВТ із ЄС дає їй преференційні можливості для виходу на європейський ринок та забезпечення на цій основі економічного зростання, є надто низький рівень виконання Україною Угоди. Так, у 2016 р. із 126 директив в українське законодавство було імплементовано лише 36, з них 23 — повністю⁶. У 2017 р. він становив лише 41%. При цьому рівень виконання завдань, за які відповідальні центральні органи виконавчої влади — 42%; парламент виконав лише 33% планової кількості завдань, дещо кращий результат має виконання тих завдань, за які відповідальні „інші органи державної влади“ — 50%. Розподіл результатів за секторами такий: найвищих показників досягнуто у виконанні Угоди в сферах „освіта, навчання та молодь“ та „фінансовий сектор“ — по 100%. Найгірші показники зафіксовано у таких секторах, як „громадське здоров'я“ (4%), „транспорт та поштові послуги“ (11%), „довкілля“ (27%).

3. Величезна „тінізація“ економіки країни. Так, за оцінками МВФ, розмір тіньової економіки (ТЕ) в Україні сьогодні становить 44,5%. Про це йдеться в доповіді економіста Леандро Медіни з африканського департаменту МВФ і Фрідріха Шнейдера з Університету Кеплера (Лінц). Дослідження охоплює період з 1991 по 2015 р.⁸ Отже, середній розмір ТЕ України з 1991 по 2015 р. такий: 44,8% ВВП, а в 2015 р. — 42,9%. Для порівняння: у Росії показники ТЕ становили 38,4, в середньому 33,7% ВВП в 2015 р., в Азербайджані — 52,19 і 43,66%, у Вірменії — 42,59 і 35,96%, у Грузії — 64,87 і 53,07% У Казахстані в середньому 38,88 і 32,82% в 2015 р., у Молдові — 43,43 і 39,68%, в Таджикистані — 42,99 і 37,73%, у Киргизстані — 37,92 і 30,78%, в Естонії — 23,8 та 18,49%, Латвії — 22,23 і 16,62%, Литві — 25,15 і 18,65%, Польщі — 25,1 і 16,67% ВВП. У розвинутих країнах (США, Нідерланди, Японія, Швейцарія, Сінгапур) — від 7 до 15% ВВП). Для оцінки тіньової економіки автори дослідження використовували визначення тіньової економіки Організації економічного співробітництва і розвитку у 2016 р.

4. Значний державний борг України з тенденцією до його подальшого зростання. На 1 січня 2018 р. він становив 1 трлн 600 млрд грн. За даними Міністерства фінансів, прогнозований максимальний розмір гарантованого державою боргу до кінця 2018 р. становитиме близько 747,6 млрд гривень, що в 2,3 раза більше, ніж заплановані показники 2017 р. За прогнозами Мінфіну, до кінця 2018 р. співвідношення державного боргу до ВВП зросте з очікуваних 75,6% у 2017 р. до 82,4%. Загалом до кінця 2018 р. держборг не повинен перевищити 2,756 трлн грн.

⁵ Офіційний портал державної служби статистики України. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

⁶ Аналіз тенденцій зовнішньої торгівлі товарами України за регіонами і товарними групами. НБУ: Департамент монетарної політики та економічного аналізу, 15 червня 2017 року. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50356637>.

⁷ Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та ЄС в 2016 році. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/zviti-pro-vikonannya/zvit-pro-assotsiatsiyu-2016.pdf>

⁸ Medina L., Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? // IMF working papers. Jan 24, 2018. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.imf.org/en/publications/wp-issues/2018/01/25/shadow-economies-around-the-world-what-did-we-learn-over-the-last-20-years-45583>

Ця ситуація певною мірою ускладнюється і припиненням кредитування України МВФ. Так, загалом Україна мала б отримати в межах фінансової допомоги вже 20 траншів від МВФ, а отримала лише чотири. А це — 8,5 млрд дол. із передбачених 17 млрд дол. А співпраця з МВФ Україні потрібна, щоб не оголошувати дефолт державного бюджету. Відтак Україна для залучення коштів має намір у 2018 р. вийти на боргові ринки з евробондами на суму 2 млрд дол. під значно вищий відсоток, ніж кредити МВФ. У нагромадженні і збільшенні держборгу винна Україна, оскільки позики не лише йдуть на обслуговування боргу, але і підвищують саму позику, не забезпечуючи належних структурних й адміністративних реформ та економічного зростання. У підсумку можна дійти до грецького сценарію, коли розмір держборгу перевищив 135% ВВП країни і сталася криза.

Використання західних позик зумовлює не економічне, а лише зростання зовнішнього боргу, що може привести до економічної кризи. Щоб зменшувати держборг, треба радикально поліпшити бізнес-клімат і залучати значні інвестиції, а не 3—3,5 млрд дол., як це було в 2015—2017 рр. Для забезпечення виплат українська економіка має зростати набагато швидше, ніж це передбачено урядовими програмами в діапазоні 2—3%. Одна з найбільших статей держбюджету на цей і наступний роки — виплати відсотків за наявними зовнішніми боргами. І Україна приблизно 5 млрд дол. має виплачувати лише відсотки, а це майже 5% ВВП.

5. Те, що сьогодні, на етапі 4-НТР становлення та розвиток інноваційної моделі економіки в Україні, якій немає альтернативи в сучасному глобалізованому світі, відбувається із значними потугами. Наразі економічний розвиток України не те що не отримав сучасної постіндустріальної спрямованості, але, на жаль, навіть не створено основ інноваційного розвитку. І тому там ВВП на особу в рази більше, ніж в Україні (2000 дол.). І тому сьогодні Україна — найбідніша країна серед країн СНД. Водночас у країнах з розвинутою економікою давно усвідомили, що інновації критично важливі для бізнесу та економіки загалом. Так, зокрема, витрати на дослідження з 1998 р. зросли в західних країнах удвічі, у країнах Південної Азії — в 4,4 раза, майже вдвічі впередиши темпи зростання світового ВВП. При цьому більша частина цих витрат — не державні, а інвестиції приватного бізнесу. Водночас українська економіка тут суттєво відстает від розвинутих країн: сьогодні за загальним рівнем фінансування науки, а це одна із ключових характеристик інноваційності країни, Україна досягла лише 0,83 % ВВП, що у 2,4 раза менше, ніж середня величина по ЄС-27.

Як наслідок, за рівнем технологічності українська промисловість відстает від показників ЄС на третину; за часткою високотехнологічної продукції в експорті — у 4—8 разів; за енергоефективністю виробництва — вдесятеро.

Завдяки впровадженню нових технологій приріст ВВП в Україні становить лише 0,7% (у розвинутих країнах цей показник становить 60—90%).

А за таким показником, як випуск продукції, вищі технологічні уклади (ТУ) — 5-й та 6-й — в Україні сьогодні становлять лише 4%, причому 6-го ТУ, що визначає перспективи високотехнологічного розвитку країн у майбутньому, в нашій країні майже немає (менше 0,1%).

Близько 58% виробленої продукції припадає на найнижчий, 3-й ТУ (технології промисловосі будівельних матеріалів, чорної металургії, суднобудування, оброблення металу, легкої, деревообробної, цеюлозно-паперової промисловості) та 38% — на 4-й ТУ (авто- та тракторобудування, кольорова металургія, видобування та переробка нафти, синтетичні матеріали, органічна хемія, виробництво товарів тривалого використання).

За показником фінансування науково-технічних розробок така ситуація: майже 70% коштів сьогодні поглинає 4-й і лише 23% — 5-й ТУ. Інноваційні витрати розподіляються так: 60% — 4-й ТУ і 30% — 3-й (разом — 90%), а 5-й становить лише 8,6%.

Стосовно інвестицій, які, власне, і визначають майбутнє на найближчі 10—15 років, то 75% спрямовуються у 3-й ТУ і лише 20 та 4,5% — у 4-й і 5-й ТУ відповідно.

У технологічній частині капітальних вкладень (технічне переоснащення та модернізація) 83% припадає на 3-й ТУ і тільки 10% — на 4-й.

Наведені дані свідчать про надзвичайно загрозливу ситуацію, що спостерігається в економіці України, оскільки сьогодні закладається майбутня структура випуску продукції, де домінуватиме 3-й ТУ. Це, зокрема, наслідок того, що за роки т.зв. ринкових реформ (а фактично, квазіреформ в інтересах олігархічних кланів): 1) кількість науково-дослідних працівників у галузі технічних наук в Україні зменшилася у 3,5 раза; 2) освоєння нових видів техніки скоротилося в 14,3 раза; 3) а частка інноваційно-активних промислових підприємств — уп'ятеро.

Але натомість сформовано корупційний олігархічний капіталізм. А ця система не зацікавлена в інноваціях!

Водночас у країнах — світових лідерах технологічного прогресу нині розвиваються: а) галузі 6-го ТУ — біотехнології, зокрема клітинна біологія; аерокосмічна промисловість; нанотехнології; нові матеріали; оптоелектроніка; системи штучного інтелекту; мікроелектроніка; фотоніка; мікросистемна механіка; інформаційні супермагістралі; програмне забезпечення і засоби імітації; молекулярна електроніка; системи управління персоналом; б) галузі 5-го ТУ — фармацевтична, автомобільна, хемічна, інструментальна промисловість.

Отже, пріоритети, які сформувалися в Україні останніми десятиліттями, не відповідають поширенним у світі та не сприятимуть належній (бажаній) динаміці макроекономічного зростання. Виправлення цієї ситуації потребує розробки і реалізації реальної стратегії інноваційного розвитку.

В контексті розв’язання цієї проблеми міжнародні експерти розробили і представили (9 грудня 2016 р.) проект „Цифрова адженда (порядок денний) України 2020“⁹. Цей документ визначає основні принципи, за якими Україна має розвиватися у

цифровому просторі і за якими має розбудовувати інноваційну економіку. Згідно з ним, основні цілі України: стимулювання економіки та залучення інвестицій; закладення основи для трансформації секторів економіки в конкурентоспроможні та ефективні („цифровізація“ бізнесу); доступність цифрових технологій; створення нових можливостей для реалізації людського капіталу, розвитку інноваційних, креативних та „цифрових“ індустрій та бізнесу; розвиток та світове лідерство щодо експорту „цифрової“ продукції та послуг.

У документі також мовиться про цифровізацію України у сферах охорони здоров’я, інфраструктури, екології, е-комерції, е-урядування та ін. Що, власне, і допомогатиме в подоланні корупції в країні. Однак досі так і не затверджено плану заходів щодо її реалізації. Таке ставлення до цієї архіважливої проблеми перетворює Україну на неконкурентну периферійну технологічно відсталу країну, в структурі національної економіки якої і надалі переважатимуть технології, підприємства і галузі 3-го та 4-го ТУ, що прирікає наших громадян на хронічну тотальну бідність.

Свідченням цього є те, що Україна у глобальному рейтингу інноваційності у 2017 р. посіла лише 50-те місце серед 127-ми країн, причому за окремими компонентами індексу — „інноваційні зв’язки“, „засвоєння технологій“, „креативні товари і послуги“, „вплив знань“ — український бізнес перебуває на дуже низьких позиціях. А це своєю чергою зумовлює той факт, що і в рейтингу глобальної конкурентоспроможності Україна посіла аж 85-те місце із 138-ми.

5. Вкрай низький, з тенденцією до подальшого скорочення, зокрема через значну інфляцію, рівень сукупного суспільного попиту (ССП), за усіма його компонентами: споживчим попитом, інвестиційним попитом, попитом держави на закупівлю товарів і послуг для суспільних потреб та чистим експортом як індикатором закордонного попиту на вітчизняний продукт,— який, власне, і обмежує (визначає) можливості економічного зростання згідно з кейнсіанською теорією, що, за офіційною статистикою, спостерігаємо впродовж останніх років у нашій державі.

Відтак, однією з ключових умов виходу України на бажані темпи економічного зростання, поряд з її інноваційно-структурною модернізацією, насамперед на основі застосування інформаційних технологій (зокрема, серед інновацій, що можуть сприяти створенню та веденню успішного бізнесу у різних секторах вітчизняної економіки) сьогодні рекомендуємо запроваджувати в межах інноваційно-структурної модернізації НЕ такі інформаційні технології (ІТ), як: 1) машинне навчання і штучний інтелект; 2) „розумні“ додатки; 3) інтернет-речі; 4) доповнена і віртуальна реальність; 5) цифрові двійники об’єктів; 6) блокчейн; 7) месенджери (системи чат-спілкування); 8) адаптивні системи безпеки; 9) додатки і мережева сервісна архітектура; 10) платформи цифрових технологій. І дослідження тенденцій корпоративних витрат на „R&D spenders“ 1000 найбільших корпорацій, що торгують у всьому світі, показали, що доходи компаній, які виділяють понад 25% своїх „НДДКР-бюджетів“ на ПЗ та ІТ, ростуть швидше, ніж у ключових конкурентів, які виділяють на це меншу частину бюджетів розвитку¹⁰.

⁹ Цифрова адженда (порядок денний) України 2020. Режим доступу: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.

¹⁰ Див.: „Фінансовий портал“. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://index.mfinfin.com.ua/index/gdp/>, а також: База статистичних даних ЮНКТАД. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://unctadstat.unctad.org/>.

В цьому аспекті зазначимо, що своєю чергою першопричиною низького ССП за компонентою споживчого попиту домогосподарств є насамперед „бідність населення“ через асиметрично низькі (стосовно цін на товари і тарифів на послуги) заробітні плати, особливо його частини, яка працює, та соцстандарти. Про це, зокрема свідчить нездатність працівників із заробітної плати оплатити комунальні послуги в межах норм житлової площини на одну особу і потреба їх у субсидіях на житлово-комунальні послуги. А це вже нонсенс з погляду забезпечення оптимальної пропорційності в економіці на макрорівні.

За таких умов не лише не буде заощаджень у домогосподарств, які своєю чергою є джерелом інвестицій, але й достатнього споживчого попиту для реалізації виробленого ВВП щодо його споживчої компоненти, що прирікатиме її на скорочення у подальшому виробничому циклі. І тут не допоможуть жодні субсидії на оплату ЖКП, які є інструментом каналізації колосальних бюджетних коштів у кишені олігархів, власників облгазів, водоканалів, обленерго та інших постачальників ЖКП населенню (домогосподарствам).

Окрім того, чинниками низького споживчого попиту є високі рівні безробіття та споживчої інфляції:

— Безробіття (за методом МОП) в Україні в 2016 та 2017 рр. становило 9,7 та 10% відповідно.

— Офіційна „споживча“ інфляція в 2014 р. дорівнювала 124,9, у 2015 р.— 143,3, у 2016 р.— 112,4, у 2017 р.— 113,7%.

— Україна має серйозні проблеми і з пенсійною системою — другий за розміром дефіцит ПФ у світі за мізерних пенсій. Це комплексна проблема. В Україні дуже велика кількість пенсіонерів стосовно тих, хто платить внески в ПФ: 1 до 1 (так, у 2017 р. 10,1 млн людей з майже 20 млн працездатного населення регулярно сплачували внески до ПФУ, а пенсіонерів в Україні майже 12 млн). При цьому, на нашу думку, пенсійна реформа, яка запроваджена з 2018 р. в Україні, не розв'язує цієї проблеми, а навпаки виступає демотиватором до високопродуктивної праці та детинізації доходів найманіх працівників. Зокрема, до цього спричиняють збільшення страхового стажу до 35 років та зменшення коефіцієнта врахування року страхового стажу від 1,35 до 1%, що автоматично зменшує пенсійні нарахування на 25%.

Споживчий попит насамперед залежить від оплати праці працівників, яка визначається на основі прожиткового мінімуму (наразі з 1 січня 2018 р. для працездатного віку встановленого у розмірі 1700 грн), який однак менший від мінімальної оплати праці (МОП) (3723 грн.) понад 2,2 раза!!!

А для підвищення офіційного прожиткового мінімуму до його реального рівня, тобто відразу більш ніж у 2,2 раза, до рівня МОП, потрібно понад 300 млрд грн.

Але без інноваційно-структурної модернізації, інакше кажучи, без належних реформ за умов, коли реальний сектор НЕ, де створюється додана вартість, не працює або працює вкрай неефективно, і коли так звані тіньові платежі, тобто корупція, становлять в Україні, за оцінками експертів, 7—10% ВВП, залучити такі кошти буде неможливо.

До речі, за оцінками Генпрокуратури, впродовж правління клану Януковича було вкрадено

близько 40 млрд дол. За 2,5 р. Янукович та його оточення із 7-ми злочинних груп впливу вкрави приблизно один ДБ України.

Одним із базових показників, які визначають потенційні параметри, тобто впливають на розміри ССП, є показник МОП, що вважається одним із головних видів соціальних гарантій, які діють у світі.

Мінімальна зарплата в країнах Євросоюзу становить 500—1400 євро. 22 з 28-ми країн-членів ЄС встановили розмір мінімальної зарплати на законодавчому рівні. Немає його тільки в Данії, Італії, Кіпрі, Австрії, Фінляндії та Швеції. На 1 січня 2018 р. найнижчі в ЄС мінімальні зарплати — в Болгарії (261 євро). Щодо інших країн, то дев'ять східноєвропейських держав-членів ЄС встановили зарплатний мінімум 400—500 євро на місяць: Литва — 400, Румунія — 408, Латвія — 430, Угорщина — 445, Хорватія — 462, Чехія — 478, Словаччина — 480, Естонія — 500 і Польща — 503.

У південноєвропейських країнах ЕС найвищу мінімальну зарплату отримують в Іспанії — 859 євро, тим часом у Португалії її розмір становить 677, у Греції — 684, на Мальті — 748, а в Словенії — 843 євро. У західних та північних країнах-членах ЕС мінімальна зарплата перевищує 1400 євро на місяць: у Великобританії — 1401, в Німеччині та Франції — 1498, в Бельгії — 1563, в Нідерландах — 1578, в Ірландії — 1614, а в Люксембурзі — майже 2000 євро¹¹.

Україна ж за рівнем МОП нині в рази відстает від найбідніших країн ЄС. Так, у грудні 2015 р. МОП становила 57 євро на місяць, а вже у січні 2016 р. через девальвацію гривні скоротилася до 52 євро. І хоча наприкінці 2016 р. МОП збільшили до 3200 грн, що становить близько 115 євро, але зроблено це було несистемно, без адекватного перегляду базової ставки ЕТС, а відтак не мало позитивного впливу ні на зростання економіки, ні на збалансування ПФ. На 1 січня 2018 р. МОП становить 3723 грн, що в умовах подальшої девальвації гривні становить приблизно 110 євро.

Тому підвищення рівня оплати праці „до європейського“ для українців один з основних мотивів інтеграції з ЄС. І якщо Україна хоче повноцінно інтегрувати в європейський економічний простір і забезпечити економічне зростання, їй на самперед треба подолати бідність і переглянути принципи формування прожиткового мінімуму та вийти на європейські параметри.

В Україні сьогодні розмір МОП, що, до речі, мав би дорівнювати прожитковому мінімуму, для особи, яка працює, становить 110 євро (ще донедавна 52 євро). При цьому Україні, щоб наздогнати найбіднішу країну ЄС за рівнем мінімальної зарплати 261 євро — Болгарію, треба збільшити ВВП щонайменше у 2,5 раза.

Оцінюючи розміри сукупного споживчого попиту, треба враховувати його реальні параметри, а для цього слід коригувати номінальні розміри доходів, які спрямовуються домогосподарствами на споживання, на рівень споживчої інфляції. А в Україні цей показник за останні три роки має одне із найбільших значень, що негативно впливає на параметри реального споживчого попиту і відтак на економічне зростання через цей чинник.

Так, за даними Державної служби статистики, офіційна „споживча“ інфляція в 2014 р. дорівнює

¹¹ Євростат. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20180223-1?inheritRedirect=true&redirect=%2Furostat%2Fhttp://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20180223-1?inheritRedirect=true&redirect=%2Furostat%2F>.

124,9%, у 2015 р.— 143,3%, у 2016 р.— 112,4% у 2017 р.— 113,7%¹².

І, на відміну від України з її вкрай мізерними розмірами споживчого попиту як чинника економічного зростання за кейнсіянською концепцією економічного розвитку, у багатьох країнах світу сьогодні запроваджують нову модель соціально-го захисту і стимулювання споживчого попиту, згідно з якою кожному жителю країни буде виплачуватися певна сума грошей без потреби виконання роботи. Зокрема, у Фінляндії за дорученням уряду пенсійно-соціальне відомство починає підготовку моделі безумовного основного доходу („базовий дохід“). Після впровадження системи „базового доходу“ громадянам виплачуватимуть певну суму грошей для забезпечення щоденного життя. Ця нова модель спростить нинішню досить заплутану систему допомоги. Максимальна сума виплат становитиме 800 євро на місяць, а мінімальна — 550. При цьому, якщо громадянин буде отримувати максимальний „базовий дохід“, то йому не виплачуватимуть ніякої іншої допомоги (ці гроші замінять всі інші соцвиплати). Такі гроші виплачуватимуть всім, незалежно від рівня доходу. Згідно з опитуваннями, близько 70% громадян Фінляндії підтримали ідею, а бюджет на це витрачатиме 50 млрд дол. на рік. Нову модель запущено в тестовому форматі з 2017 р.

У Німеччині також обговорюється така ідея, і держава вже виплачує варіацію „базового доходу“ в 200 дол. усім дітям і дорослим до 25 років, які навчаються в школах і ВНЗ.

В цьому контексті слід звернути увагу на те, що базові принципи формування доходів домогосподарств в Україні, на жаль, неадекватні ринковим законам забезпечення та прагнення до раціональної пропорційності, що і зумовлює бідність і жалюгідний розмір споживчого попиту в Україні, і, відтак, прирікають національну економіку на занепад. Так сьогодні, за даними розрахунків Міністерства соціальної політики (згідно зі статтею 5 Закону України „Про прожитковий мінімум“), передбачається, що Мінсоцполітики України має вести моніторинг і щомісяця на основі статистичних даних про рівень споживчих цін розраховувати фактичний розмір прожиткового мінімуму і публікувати ці дані на своєму сайті) в Україні фактичний прожитковий мінімум удвічі більший, ніж офіційний.

Без належного підвищення прожиткового мінімуму та пов’язаних із ним гарантій Україна приречена на бідність, а її економіка на занепад. І лише зростання та підтримання купівельної спроможності населення, у т. ч. тих, хто не працює, є однією з конечних умов економічного зростання. При цьому істотне підвищення мінімальних зарплат і пенсій на основі перегляду прожиткового мінімуму до його реального рівня дасть змогу також значно зменшити кількість одержувачів житлових субсидій та інших допомог, пов’язаних із бідністю, і таким чином, зменшити навантаження на державні фінанси.

І якщо Україна хоче повноцінно інтегрувати в європейський економічний простір, то її треба на-самперед подолати бідність і переглянути принципи формування прожиткового мінімуму та вийти на європейські параметри.

Щодо компоненти інвестиційного попиту при-чиною низького ССП є:

¹² Офіційний портал державної служби статистики України. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

¹³ База статистичних даних ЮНКТАД. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://unctadstat.unctad.org/>

а) низька дохідність вітчизняного бізнесу, при-водом якої вважається низька його конкуренто-спроможність та інноваційність, низькі рівні ефек-тивності використання ресурсів (як матеріальних, насамперед енергетичних, так і трудових);

б) низький, а то й мізерний рівень прямих іно-земних інвестицій (ПІ);

в) низький рівень фінансової глибини національ-ної економіки (як глибини банківського сектора, так і сектора РЦП). Зокрема, фінансова глибина еконо-міки (за показником відношення суми банківських кредитів до ВВП) у нас становить 35%, у Польщі 75%, в Туреччині — 80%. Низький також рівень монетизації економіки в Україні, який на кінець 2017 р. становив 40%, а в таких країн, з якими наша держава має тісні зовнішньоторговельні відносини й економічні успіхи яких заведено у ній брати за приклад, як Польща — 62%, Туреччина — 61%. Власне така жорстка монетарна політика в сучас-них економічних умовах України так зумовлює по-вільні темпи економічного зростання в Україні.

А низький рівень розвитку фінансового сек-тора економіки є наслідком браку заощаджень у домогосподарств (так, у 2013 р. у Китаї домогосподарства заощаджували 45—50% ВВП, а в Україні — лише 10%) та прибутків у вітчизняних під-приємств.

Хоча інвестиції є базовою передумовою еконо-мічного зростання, однак Україна радикально не-доінвестовує свою економіку.

Якщо розглядати валові інвестиції, то в Украї-ну немає належного притоку І ПІ (2014 р., по-рівняно з 2013 р., ПІ скоротилися майже вп'ятеро з 4,5 млрд дол. до 850 млн дол.). Хоча в 2015, 2016 та 2017 рр. вже спостерігався їх приріст до 3—3,5 млрд дол., але і це вкрай мізерний обсяг для 42-мільйонної нації, не кажучи вже про те, звідки і куди йдуть ці інвестиції і в якій формі та хто їх здійснює¹³.

Але здебільшого недоінвестування відбувається з допомогою внутрішніх інвестицій як основної складової частини валових інвестицій, до яких на-лежить і ДЕ. Так, у порівнянно мирному 2013 р. в Україні інвестиції до ВВП становили 14%, у Поль-щі — 20%, у Малайзії — 25%, у Грузії — 30%, у Китаї — 46%. Це і було ключовим чинником зрос-тання економіки Китаю на 8—10% (наразі темпи зростання знизилися — до 6—7%), а в Україні еко-номічний розвиток тоді становив — 2%.

Зовнішні інвестиції відіграють важливу роль у стимулюванні економічного зростання, але не таку велику, як внутрішні інвестиції.

І якщо розглядати таку опцію, як ПІ, то в 2013—2017 рр. спостерігався не приплив ПІ, а на-впаки, втеча капіталу з країни через „оффшори“. На жаль, Україна не створила сприятливих умов ні для внутрішніх, ні для зовнішніх інвестицій, а війна, інспірована РФ на сході України,— це лише один із факторів.

Інший ключовий чинник низького рівня інвес-тування полягає у тому, що у нас ВВП на особу таке ж, як і в Китаї, проте там домогосподарства заощаджували близько 45—50% ВВП, а в Україні — 10% ВВП.

Водночас значна частина доходів домогосподарств в Україні витрачалася на дорогі автомобілі, нерухомість, тобто на ті речі, які не створюють нового продукту.

Натомість ті доходи домогосподарств, які надходили в банківську систему, не перетворювалися на інвестиції. Таким чином, цей канал також не сприяє тому, щоб заощадження українських домогосподарств перетворювалися на інвестиції.

Важливим чинником, який негативно впливає на інвестиційний попит (інвестиції в економіці України), є т. зв. тіньові платежі, тобто корупція.

У контексті такого складника сукупного суспільного попиту, як „держзакупівлі товарів та послуг для суспільних потреб“ негативні такі чинники:

1) обмежені можливості державного та місцевих бюджетів, що зумовлено: а) мізерною податковою базою внаслідок низьких доходів домогосподарств (у зв'язку з низькими ЗП і соцстандартами) та браку прибутків підприємств (через неконкурентність їх продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках); б) значним падінням роздрібного товарообігу як джерела ПДВ — майже на 40% в 2015 р., порівняно з 2014 р.— від 75,5 до 46,5 млрд дол.¹⁴

2) неефективність процедури держзакупівель, зважаючи на її корумпованість, т. зв. тіньові платежі та непрозорість, що врешті-решт не стимулювало сукупного попиту, а отже, й економічного зростання, а перетворилося на потужне джерело корупційних доходів чиновників, яких, до речі, якщо порівнювати із розвинутими країнами, в Україні є гіпернадмірна кількість. Так, в Японії з її 128-мільйонним населенням кількість чиновників становить всього 9 тис. осіб, в Україні із населенням 42 млн осіб чиновників налічується близько 300 тис. осіб, із 1992 р. їх кількість лише збільшилася (уп'ятеро), незважаючи на неодноразові спроби зменшення їх чисельності, що за умов нинішнього рівня розвитку інформаційних технологій, які дають змогу на 99% автоматизувати роботу державного бюрократичного апарату, не спричинить ніяких проблем для функціонування державного менеджменту, тим більше, що обсяг державної власності в країні за цей період зменшився приблизно вп'ятеро, а кількість завдань, які виконують державні службовці, не змінилася.

Стосовно чистого експорту як складника сукупного суспільного попиту проблема з позиції його негативного чи недостатньо позитивного впливу на сукупний попит та економічне зростання полягає в неефективній спеціалізації економіки України в системі МТПП.

Тобто собівартість продукції її галузей спеціалізації вища, а якість — нижча за середньосвітові рівні, а це своєю чергою обмежує конкурентоспроможність цієї продукції на світовому ринку, а отже, й експортні можливості країни (надходження від експорту), незважаючи на низьку ЗП як елемент собівартості та безпрецедентну девальвацію нацвалюти як чинників підвищення конкурентоспроможності своєї продукції на світовому ринку.

Відтак обсяг експорту України істотно знизився — від 86,5 млрд дол. США в 2012 р. до 47,8 млрд дол. США в 2015 р., тобто аж в 1,8 раза, та до 46 млрд дол. у 2016 р.¹⁵

При цьому в експорті переважали сировинні товари та напівфабрикати, питома вага машин і

обладнання була незначною; в експорті майже не було продукції, яка виробляється відповідно до угод про міжнародну спеціалізацію та кооперацію виробництва, що свідчить про низький рівень участі України в міжнародному поділі праці; дуже незначна частка в експорті припадає на вироби сучасної техніки, технологій, ліцензій.

Хоча загалом у 2016 р. експорт скоротився, однак спостерігаються певні позитивні зрушення. Так, за 2017 р. обсяг експорту товарів до країн ЄС зріс на 3,7% і це свідчить про те, що Угода про асоціацію Україна-ЄС, особливо створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі з ЄС, почала давати користь.

До речі, за продані товари на ринку ЄС Україна в 2016 р. отримала 13,5 млрд дол., при цьому зростання торгівлі з ЄС відбувається на тлі скорочення експорту до інших країн світу на 8,9%. Експорт в РФ знизився на 25,6%. Таким чином, ЄС наразі найбільший партнер України з експорту: його частка становила 37,1% загального експорту України у 2016 р. (експорт з України до Росії, натомість, становив лише 9,9% загальних обсягів). Враховуючи показники імпорту, загальний рівень торгівлі між Україною та ЄС зріс на 8,1%.

Надалі має поступово істотно активізуватися торгівля між Євросоюзом та Україною, а зона вільної торгівлі буде повністю впроваджена впродовж семи років. А подальша активізація українського експорту можлива лише на основі проведення уніфікації регламентів і стандартів України з європейськими: інтеграція законодавства у сфері безпеки харчових продуктів і захисту прав споживачів, а також гармонізація стандартів для промислових, сільськогосподарських і споживчих товарів відкриє ринок ЄС набагато швидше, ніж зниження тарифів. І власне цей процес потребує проведення значних інституційних реформ в Україні, оскільки угода про асоціацію та створення ЗВТ — це лише інструмент, яким повинні скористатися як українська влада з допомогою проведення законодавчих та інституційних змін, так і бізнес, здійснюючи модернізацію та адаптацію своїх підприємств і продукції до потреб і стандартів європейського та світового ринків.

Наразі розглянуті фактори визначають місце України у системі міжнародного поділу праці та глобальної економіки (ГЕ) як місце країни, що своїми сировинними ресурсами, дешевою робочою силою і територією для розміщення екологічно небезпечних виробництв обслуговує економічно розвинутіші країни світу.

Отже, внаслідок вказаних факторів, які обмежують сукупний суспільний попит, ВВП України через т. зв. мультиплікативний ефект, описаний лауреатом Нобелівської премії з економіки Дж. М. Кейнсом¹⁶, скоротився від 183 млрд (2013) до 132 млрд дол. (2014) та до 91 млрд дол. у 2015 р., відновивши незначне зростання (до 93—95 млрд дол.) у 2016—2017 рр. відповідно.

Окрім того, в 2013—2017 рр. в НЕ України спостерігалися негативні тенденції і за такими параметрами, як: а) ВВП на особу, б) продуктивність праці, в) розміри середньої оплати праці, порівняно з країнами ЄС, куди Україна має намір пов-

¹⁴ Офіційний портал державної служби статистики України. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; „Фінансовий портал“. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://index.mminfin.com.ua/index/gdp>.

¹⁵ Див.: База статистичних даних ЮНКТАД. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://unctadstat.unctad.org/>.

¹⁶ Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег [/ Пер. с англ. проф. Н. Н. Любимова].— М., 2012.— 352 с.

ноцінно інтегрувати, чи навіть з РФ — країною агресором, до якої застосовані міжнародні економічні санкції, де нині ВВП на особу в кілька разів вищий, ніж в Україні (блізько 10—12 тис. дол., на противагу 2,115 тис. дол. в 2015 р., 2,186 тис. дол. в 2016 р. та 2,243 тис. дол. в 2017 р.).

Таким чином, на жаль, українська економіка не демонструє бажаного прогресу та процвітання, достатнього для повноцінної і рівноправної інтеграції (як за стандартами життя, так і за продуктивністю праці) в європейський економічний простір та завоювання прийнятних конкурентних позицій в глобальній економіці.

Це прирікає її на роль периферійної країни третього типу із сировинно-аграрною спеціалізацією в постіндустріальну епоху, країни, яка своїми сировинними ресурсами, дешевою робочою силою і територією для розміщення екологічно небезпечних виробництв обслуговуватиме економічно розвинутіші країни світу.

Водночас понад 25-річний досвід реформування національної економіки однозначно довів складність та тривалість процесів формування ефективної ринкової системи господарювання, а тим більше, соціально-орієнтованої її модифікації.

Відтак, Україні треба здійснити дослід глибокі системні перетворення в усіх сферах економічного, соціального та політичного життя, щоб подолати невтішний стан речей як в її економіці загалом, так і у рівні життя людей зокрема. На цьому постійно наголошують представники МВФ та СБ, ЕС. До того ж ці перетворення мають відбуватися за принципом „системного розв’язання системних проблем“, а не як в минулому і сьогодні — „несистемного розв’язання системних проблем“.

Наприклад — двократне збільшення МЗП, без адекватного аналогічного перегляду базової ставки ЗП, яка лежить в основі єдиної тарифної сітки, що і призвело не до збільшення, а навпаки, до зменшення надходжень до ПФУ та подальшого нарощування дефіциту ПФУ в понад 142 млрд грн унаслідок не тільки зменшення бази оподаткування — ФЗП через такий несистемний захід, а й через зменшення при цьому ЄСВ.

Прикладом є також збільшення облікової ставки НБ у лютому 2018 р до 16%, яке відріване від реального сектора економіки, що не здатний кредитувати під 25—27%, і таким чином, це негативно впливає на нього, оскільки ще більше знижує й так низькі рівні фінансової глибини економіки та рівень її монетизації.

Про несистемне розв’язання системних проблем свідчать і неспішне виконання проектів за підтримки МФО, і той факт, що в Україні за останні 10 років десятки мільярдів гривень (за оцінками Мінекономрозвитку і торгівлі України — до 10% ВВП), закладених в ДЦКП як інструмент системного регулювання економіки, витрачалися неефективно.

Так, згідно зі звітом Мінекономрозвитку і з торгівлі України 2015 р., на 38 чинних цільових програм мали витратити 197 млрд грн (на практиці — лише 51,9 млрд грн). Фактичний обсяг фінансування становив лише 26,2% запланованого¹⁷.

Таким чином, проблеми економіки не розв’язуються, а бюджетні кошти розпорощуються на

неузгоджені між собою програми, які не мають чітких Key Performance Indicators — ключових показників ефективності.

Несистемним розв’язанням системних проблем є і недолугість пенсійної реформи, щодо параметрів та механізмів реалізації якої є зауваження й у місії МВФ; і неефективність та диспропорційність чинної системи дотування агресектора національної економіки (зокрема птахівництва).

Це яскраві приклади „несистемного розв’язання системних проблем“.

У контексті модернізації НЕ важливим пріоритетом економічних перетворень має стати значне поглиблення участі України в міжнародних інтеграційних процесах, що своєю чергою розшириТЬ:

а) її технологічно-інноваційні та інвестиційні можливості НЕ (це слід розглядати як пріоритет щодо імпорту),

б) ринки збути своєї насамперед кінцевої продукції з високим рівнем створюваної доданої вартості, яку мають виробляти підприємства четвертого, п’ятого та шостого технологічних укладів (ТУ)* — на основі імпортованих (у формі ПІІ) високопродуктивних модернізмів технологій, що сьогодні повинні закладати майбутню структуру НЕ (це повинно стати експортним пріоритетом економічних перетворень в Україні).

Таке поглиблення інтеграції (через імпорт технологій у формі ПІІ та експорт готової інноваційної продукції з високою часткою доданої вартості підприємств четвертого, п’ятого та шостого ТУ) забезпечить формування раціональної структури національної економіки (РСНЕ) і недопущення подальшого її спаду та зниження рівня життя населення України.

Під РСНЕ розуміємо таку систему виробництва та його обслуговування (грошово-фінансового, кадрового, науково-технологічного, інформаційного тощо), за якої в країні сформовано потрібну кооперацію для виготовлення кінцевої продукції в такій кількості і такої якості, яка адекватна попиту та ринкам збути, а національне виробництво здатне вдосконалюватися і розвиватися.

В Україні розвиваються здебільшого ресурсомінні і енергозатратні галузі промисловості, що не дає змоги вести конкурентну боротьбу із технологічно розвинутими країнами за позиції лідера на міжнародному ринку.

Основна причина такої незадовільної ситуації — насамперед недостатнє фінансове забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств, у т. ч. держава майже не підтримує фінансово інноваційні дослідження. Зокрема, за останні десять років державне фінансування інноваційної діяльності загалом становило 4%.

Отже, формування РСНЕ має стати ключовим завданням системної ДЕП на сучасному етапі її (НЕ) розвитку та системного реформування.

Власне оптимальною структурою економічної системи будь-якого рівня агрегації і визначаються можливості її позитивного розвитку.

Оскільки лише збалансовані системи можуть ефективно функціонувати і розвиватися (хоча і через порушення рівноваги, оскільки це є поштовхом до подальшого розвитку і зростання ЕС).

¹⁷ Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. Розділ „Державні цільові програми“. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents>List?lang=uk-UA&tag=DerzhavniTsiloviProgrami>.

* Технологічний уклад — це комплекс технологічних процесів, які є цілісністю, що відтворюється, і охоплюють різні галузі й об’єднання виробництва.

Економічна політика, спрямована на формування РСНЕ та повноцінне економічно вигідне для України інтегрування її НЕ у глобальне господарство, повинна ґрунтуватися насамперед:

1) на створені дефіцитних для неї факторів виробництва (зокрема енергетичних на основі інвестицій в інновації, зокрема в альтернативні їх форми генерації та відтворення),

2) за підтримки наявних (зокрема сільськогосподарських земель, трудових та водних ресурсів, природно-кліматичних умов тощо).

Потрібно також:

а) активніше створювати відповідні виробничо-господарські та організаційно-функціональні структури на рівні підприємств, галузей, регіонів та держави (зокрема такі, як кластери, ІСКБ, НТП тощо);

б) впроваджувати виробничо-інвестиційні моделі структурної перебудови економіки, оскільки для процвітання і успіху недостатньо мати дефіцитні ресурси, треба вміти ними ефективно управляти і використовувати їх адекватно ринковому та інноваційному мейнстріму розвитку ГЕ.

На жаль, Україна — приклад неефективного управління ресурсами (як природними, так і створеними матеріальними і фінансовими активами). Це, зокрема, низькі рівні освоєння коштів, виділених у рамках фінансування реалізації більшості ДЦКП.

Як уже було сказано, в Україні за останні десять років десятки мільярдів гривень (за оцінками Мінекономрозвитку і торгівлі України — до 10% ВВП), закладених у ДЦКП, витрачалися неефективно. Так, як вже зазначалося, згідно зі звітом Мінекономрозвитку і торгівлі (за 2015 р.), на 38 чинних цільових програм збиралася витратити 197 млрд грн (на практиці — лише 51,9 млрд грн). Фактичний обсяг фінансування становив лише 26,2% запланованого¹⁸. Таким чином, проблеми економіки не розв’язуються, а бюджетні кошти розпорощуються на неузгоджені між собою програми, які не мають чітких Key Performance Indicators — ключових показників ефективності).

Відтак, гостро постає проблема організації та запровадження ефективного системного менеджменту і особливо процесного на всіх рівнях управління економікою, що має бути реалізовано на основі застосування системи стратегій та сучасних інформаційних технологій.

Розв’язання зазначених проблем насамперед потребує інвестицій у нові технології виробництва, новий персонал, нові методи управління на основі ІТ, у нові технології доступу до ринку; нові управлінські рішення.

Отже, за вказаними умовами, на нашу думку, основне значення для стимулювання економічного зростання (а для такої країни, як Україна, після кризи у 2013—2017 рр., та враховуючи понад трикратну девальвацію, яка була зроблена у 2014—2017 рр., де показники економічного зростання (точніше падіння) просто жахливі, воно мало б становити 5, 8, 10, а не — 1—2%) через сукупний попит мають такі системні, а отже, взаємопов’язані заходи, як (заходи інноваційної модернізації та структурної перебудови НЕ):

1. Реформування оплати праці та соціальних стандартів і зведення їх за параметрами до європейського рівня, оскільки Україна найбідніша кра-

їна Європи, і це аномалія — мати в центрі Європи такий низький ВВП на особу, адже за інших нормальних умов падати українській економіці вже немає куди.

2. Інноваційна модернізація виробництва та управління насамперед на основі ІТ (зокрема, таких прогресивних технологій, як блокчайн; машинне навчання і штучний інтелект; „розумні“ додатки; інтернет-речей; доповнена і віртуальна реальність; цифрові двійники об’єктів; месенджери (системи чат-спілкування); адаптивні системи безпеки; додатки і мережева сервісна архітектура; платформи цифрових технологій) з метою підвищення продуктивності праці, енергоефективності та ресурсоощадності виробництва. До прикладу, технологія блокчайн — це база даних для запису і зберігання інформації про транзакції. Одна з головних її особливостей полягає в тому, що вона одночасно зберігається на безлічі комп’ютерів, з’єднаних один з одним мережею інтернет. Всі зміни в базі даних одного комп’ютера відразу копіюються на кожний комп’ютер, підключений до мережі. База даних записує інформацію про транзакції, умовно кажучи, „шарами“. Щоб підробити збережену інформацію, потрібно підробити всі верхні „шари“, що неможливо. Технологія блокчайн захищає дані — результати виборів чи лотереї, право власності на об’єкт нерухомості, настання страхового випадку тощо — від фальсифікації. Блокчайн ефективний у системах, де важливе авторство будь-якої дії та надійна синхронізація даних. Це банки, традиційні біржі, логістика, нотаріальний контори, система держзакупівель, сертифікаційні центри, страхові компанії, рейтингові агентства, конкурси та лотереї. 2017 р. на цю технологію ведення земельного кадастру і реєстру майнових прав перейшла й Україна.

3. Структурна модернізація економіки, оскільки металургія вже не належить до пріоритетних галузей української економіки, бо потребує великих інвестицій.

Сьогодні пріоритетними для української економіки мають стати, зокрема, АПК, ІТ-індустрія, енергозбереження, модернізація об’єктів енергопостачання, ядерна енергетика, гідроакумулюючі потужності.

Крім того, серед пріоритетів за умов глобальної дестабілізації є розвиток військово-технічної співпраці і військово-промислового комплексу, оскільки зростає попит на продукцію українського ВПК, яка, на жаль, має унікальний величезний бойовий досвід, адже інвестиції в ці галузі дуже корисні;

4. Дерегуляція та реформування системи менеджменту шляхом переходу на моделі процесного управління та широке запровадження ІТ.

5. Демонополізація і створення умов для конкуренції як бази для прогресу, зростання ефективності та впровадження інновацій.

6. Зменшення кількості державних чиновників, максимальна автоматизація роботи державного апарату та очищення економіки від корупції з метою каналізації „тіньових“ корупційних платежів чиновникам за „преференції для бізнесу“ в реальне інвестування економіки.

Петро КУЦІК

¹⁸ Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України...

ЗАБУТИЙ ЗЛОЧИН У ВІННИЦІ

Ще до сьогодні повністю не висвітлено події масового політичного терору 1937—1938 років у м. Вінниці. Знищення мирного населення в околицях Вінниці — таємний злочин НКВС, який негативно вплинув на відтворення популяції українців у цьому місті. Після смерти С. Кірова 1934 р. НКВС створювало в багатьох місцях „заборонені зони“. Така зона була у Вінниці: в трьох місцях біля Літинського шосе, де раніше був запущений сад. 1938 р. працівники НКВС огородили сад 3—4-метровим парканом й організували цілодобову варту. Президія Вінницької міськради від 1 квітня 1939 р. ухвалила закрити для публіки земельну дільницю Слов'янської молочарської ферми (розмір — 27 га 9151 кв. м), що належала Вінницькій міськраді, і передати у розпорядження Наркомату Державної безпеки¹.

Після відступу Червоної армії у Вінницю прийшли нацистські війська. Жителі міста зрозуміли, що нові окупанти не ліпші від по-передніх, тому ніхто не втасманичував німецьку владу

про заборонені зони, де закопували тіла невинних жертв НКВС. Гестапо зацікавилося цими зонами після того, як хтось повідомив, що там знайшли труп людини. Під керівництвом судового експерта Вінниці, лікаря Дорошенка та колишнього професора Краснодарського університету І. Малініна було розпочато розкопки двох могил. Як наслідок викопано понад 200 тіл. Було створено спеціальну судову лікарську комісію, що взяла на себе обов'язок подальших розкопок. Щоб це мало міжнародне значення, запросили з нейтральних країн кореспондентів, серед яких був і українець з Америки Антін Драган. Згодом він написав детальні спогади „Пам'ятаймо про Вінницю“².

Розкопками керувала міжнародна судова лікарська комісія, до складу якої належали такі лікарі, як українець С. Дорошенко з Вінниці, росіянин проф. І. Малінін із Краснодарського університету, Зенон із Гент (Бельгія), Михайлів із Софії (Болгарія), д-р Пезонен із Гельсінкі (Фінляндія), Дюбуар з Парижа (Франція), Каццаніг з Майнланда (Італія), Юрак із Загреба (Хорватія), Поортен з Амстердама (Голландія), Біркле із Бухареста (Румунія), Геїквіст із Стокгольма (Швеція), Крсек із Пресбурга (Словаччина), Орсоз із Будапешта (Угорщина). Факт, що проведення експертизи відбулося під час німецької окупації не менш злочинними і жорстокими нацистами, не знімає вини за злочин у Вінниці з комуністичної верхівки влади³. Незважаючи на всі труднощі воєнного часу і проблеми комунікації,

до Вінниці прибували тисячі українців, щоб розпізнати своїх рідних — батьків, синів, доњок.

Отож, згідно з описами журналіста-очевидця А. Драгана, масові поховання знайшли в трьох місцях: у фруктовому саду, на старому цвинтарі і в Парку культури та відпочинку з правого північного боку Літинського шосе. В 1937—1938 рр. площа (60×100 м) зайняло управління ГПУ-НКВС, оточило її триметровим парканом і сповістило, що там буде організовано школу стрільби.

У фруктовому саду виявили 34 ями, з яких видобули 5644 тіла. В трьох ямах були документи, взуття, одяг. З сімох ям викопали від 100 до 200 тіл. В одній з ям було 284 тіла. Над тілами зверху була верства одягу. Всі ями було зрівняно з землею.

На старому цвинтарі розкопано 42 могили, з яких вийняли 2405 тіл. У кожній могилі містилося від 50 до 147 тіл. 26 могил розпізнали по заглибинах на 10—15 см. Решту було зрівняно з землею, а частину з них замасковано звичайними гробами.

У Парку культури та відпочинку, де над людськими тілами відбувалися танці (!), про поховання сповістили колишній сторож. Там віднайдено 13 могил із загальною кількістю 1383 тіла. У кожній могилі — від 33 до 144 тіл. Зверху над двома могилами радянська влада створила майданчик для танців (!), над однією могилою — кімнату сміху⁴.

Інформація про розкопані тіла вбитих в'язнів поширилася дуже швидко, з'їжджаючися люди з різних околиць, щоб довідатися про долю своїх рідних.

Після кількох років перебування у землі людські тіла втрачали тканини, ідентифікація трупів була неможлива. Впізнавали за шматками одягу. Тіла чоловіків мали зв'язані заду руки і одяг — сорочку, штани, піджак, у деяких були камізельки і підштанники. Із 196 жіночих тіл 49 були без одягу, більшість одягнена тільки в сорочки. Це дало підстави припустити, що перед вбивством їх гвалтували. Лікарська комісія особливу увагу звертала на визначення віку загиблих, отож встановлено: 638 осіб мали 20—30 років, 4976 — 30—40 років, а 1366 — понад 40 років.

Судові експерти встановлювали причину смерті: постріл у потиличу або два постріли — у 6360 випадках, інколи три — у 78, чотири виявили у двох черепах. Лікарська комісія ретельно досліджувала, чи одразу наставала смерть. Дійшла висновку, що, крім пострілів, у 395 випадках були розбиті черепи ударами прикладом гвинтівки. В кількох випадках у кишках і стравоході виявлено ґрунт, що вказує на поховання ще живих осіб. Комісія встановила,

¹ Виписка з Протоколу № 1 президії Вінницької міської ради з 1. IV. 1939 року.

² Драган А. Пам'ятаймо про Вінницю.— Джерсі-Сіті, 1986.— 48 с.

³ Там само.

⁴ Там само. Див. також Злочин Москви у Вінниці / Передмова В. Коваля.— Нью-Йорк, 1951.— 55 с.

що розстрілювали людей не над ямами, а в іншому місці, бо не виявлено гільз. Судово-лікарська експертиза звернула увагу на те, що поверх верстви одягу, яким були прикриті тіла, в декількох могилах були трупи і біля них знайдені гільзи від набоїв. Цей факт підтверджував припущення, що безпосередні виконавці масових поховань також були знищені, щоб обмежити число можливих свідків злочину.

Зізнання свідків також підтверджували, що ув’язнених було розстріляно на подвір’ї будинку НКВС, а пізніше їх перевозили у заборонені зони. Допити рідних і знайомих підтвердили, що всі загиблі були заарештовані органами НКВС у 1937—1938 роках.

Точний час арешту деяких жертв можна було встановити на підставі знайдених документів, бо під час домашнього обшуку агенти НКВС виготовляли протокол у двох екземплярах, один з яких вручали заарештованому, а другий зберігали в урядових актах. Знайдені протоколи відповідали показам свідків.

Призначених на розстріл викликали з камер для вивезення в „далекі тaborи“. В’язні з речами виходили, не усвідомлюючи, що йдуть на смерть. Їх розстрілювали або в коридорах в’язниці, або в окремих приміщеннях. Розстрілювали під гудіння моторів вантажних машин, щоб не було чути крику, і вивозили тіла до заздалегідь викопаних ям. Злочин народовбивства здійснювали органи НКВС.

Мотиви вбивства. Комісія встановила, що звинувачення для в’язнів було формальне — „ворог народу“, хоч конкретних провин не вказувалося. Жертвами були люди за свої релігійні переконання. Між тілами знайдено чотирьох священиків, а на підставі знайдених документів їх мало бути не менше 30. З Калинівки 1938 р. заарештовано 17 колишніх священиків, які працювали лісорубами, одного з них ідентифіковано між трупами у Вінниці. Отже, можна з певністю твердити, що там убито і решту священиків. Про велику кількість вбитих вірян і священиків свідчить те, що в могилах знайдено церковно-служебні книги, священичі ризи, хрестики. В селі Лосна Ульянівського району заарештовано 19 осіб за належність до таємної парafii. Деяких з них ідентифіковано в масових могилах у Вінниці.

Виконавці злочину. Всі встановлені факти, знахідки і зізнання свідків безсумніво доводять, що злочин народовбивства у Вінниці був скосний органами НКВС. На це вказують такі факти: 1. Знайдені у масових могилах у Вінниці жертви були заарештовані працівниками НКВС у 1937 і 1938 роках. 2. Усіх заарештованих відправляли до при-

Упізнавання родичів серед викопаних трупів у м. Вінниці

міщення будинку НКВС у Вінниці і до відділу НКВС міської тюрми. 3. Родичам давали пояснення, що заарештованих уже вивезено у „віддалені тaborи без права листування“. 4. В поодиноких випадках недвозначно натякали рідним, що вони вже їх ніколи не побачать. 5. Саме тоді, коли відбувалися масові арешти і органи НКВС говорили про заслання до „віддалених тaborів“, у Вінниці створено заборонені зони, які були під постійною охороною НКВС. 6. Дати знайдених на місцях розкопок документів та при трупах убитих відповідали часові арешту.

Судово-лікарська експертиза не встановила жодного випадку, де було б офіційно визнано і доказано провину жертв. Фактом було те, що всіх заарештованих було вбито таємно і потайки поховано. Це свідчить, що енкаведисти не могли жодній із жертв пред’явити будь-якої вини, за яку можна було карати смертю⁵.

Як згадував Антін Драган: „Ще й сьогодні, десятки років пізніше, шкіра терпне на згадку про те неймовірно жахливе видовище. З землі викопувано дослівно гори перегнилих трупів, розкладано їх рядами на землі для можливої ідентифікації та переведення судово-медичного обслідування і опісля знову хоронено в братських могилах уже з участю духовенства та в присутності мас народу“⁶. Похоронами відав Преосвящений Григорій (епископ Вінницький). На дев’ятнадцятому з черг похороні з скорботою виголосив: „А погляньте на ці довжелезні братські могили! У цих могилах уже спочиває 8479 достойних синів і дочок України, яких ми вийняли із тих пекельних ям і за християнським похоронним чином поклали в ці почесяні братські могили... А скільки таких ям по широких степах і лісах Сибіру, Соловків, Колими?! [...] вірмо, що прийде час, коли тут буде стояти храм на честь усіх святих мучеників...“⁷ Це був 1943 рік. Сьогодні 2018-й. Над братськими могилами немає храму-пам’ятника. Пам’ятаймо про невинні жертви страшного комуністичного режиму!

Після повернення більшовиків до Вінниці розкопані могили були знову заповнені трупами місцевого населення. 20 березня 1944 р. Червона армія вкотре зайняла Вінницю. 23 березня всі мешканці міста мали пройти спеціальну перевірку. Для цього їх разом із документами зігнали до міського парку. Зібралися кілька тисяч переляканих людей. Комісар Рапапорт, показуючи на порожні ями, що залишилися після видобуття тисяч трупів розстріляних 1937—1938 рр., запитав: що тут сталося? Всі мовчали. Тоді з криком: „Зрадники Батьківщини! Прислужники німецької пропаганди! Хто з вас знаходив своїх родичів?“ І з довгим списком в руках почав зачитувати прізвища. На той виклик виходили переважно жінки. Їх було понад сто. Тоді Рапапорт дав команду автоматчикам: „По ворогах революції і зрадниках Батьківщини — вогонь!“ Люди падали мертвими. Чоловіків без зброї вислали на фронт, які загинули у перших боях⁸.

Вінниця є тільки малою частиною великих злочинів комуністів над українським народом. Пам’ятаймо про Вінницю!

Олександра ГРУШИНСЬКА,
Зиновія СЛУЖИНСЬКА

⁵ Злочин без карі.— К., 1994.— 333 с.

⁶ Драган А. Пам’ятаймо про Вінницю.— С. 28.

⁷ Там само.— С. 30.

⁸ Там само.— С. 45—46. Див. також: Amtliches Material zum Massenmord von Winniza.— Berlin, 1944; Le crime de Moscou à Vinnytsia.— Paris, 1953; The Black Deeds of the Kremlin.— Toronto, 1953; Massacre in Vinnitsa — Ukrainian Congress Committee of America.— New York, 1953; Драган А. Розкрилася земля і показалося пекло // Альманах УНС.— 1972.— С. 71—89.

З ПОТОЧНОГО ЖИТТЯ НТШ

ЗАГАЛЬНІ ЗВІТНО-ВИБОРНІ ЗБОРИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНІ

(2 грудня 2017 року)

2 грудня 2017 р. в актовій залі НУ „Львівська політехніка“ відбулися Загальні звітно-виборні збори Наукового товариства ім. Шевченка.

Відкрив збори голова НТШ Роман Кушнір. Він згадав дійсних та почесних членів Товариства, які померли впродовж поточного року: Ю. Ранюка, Б. Пташника, П. Лозиняка, Я. Довгого, З. Бжезінського, В. Косика, О. Заставецьку, Л. Крушельницьку. Присутні вшанували їхню світлу пам'ять хвилиною мовчання.

Програма зборів складалася з двох засідань. На першому виголошено три доповіді та вручено дипломи новообраним дійсним членам НТШ, на другому — заслухано звітну доповідь голови про підсумки роботи Товариства за останні три роки, виступи його заступників та голови Ревізійної комісії, прийнято Ухвалу Загальних звітно-виборних зборів та обрано нову управу на 2018—2020 рр.

Доповіді виголосили: Ю. Зайцев. „Тарас Шевченко — національний символ нескореної України (про опозиційний рух 1960—1980 рр.)“, І. Соляр — „Українська революція в національній пам'яті галичан міжвоєнного періоду ХХ ст.“ та Д. Чобіт — „Гібридна агресія Росії на інформаційному полі України“. Виступи викликали у присутніх жваву реакцію з огляду на актуальність тем. Результатом обговорення третьої доповіді стала пропозиція підготувати ухвалу щодо незадовільної інформаційної політики в Україні. Наприкінці засідання голова Товариства вручив дипломи 46 дійсним членам, обраним на Загальних зборах 8 вересня 2017 р.

Друге засідання зборів розпочалося з виголошення Р. Кушніром звітної доповіді про підсумки роботи Товариства за три роки (30 листопада 2014 р. — 1 грудня 2017 р.). У ній голова зосередився на: 1) науково-організаційній і представницькій діяльності; 2) видавничій роботі; 3) діяльності секцій, комісій та осередків; 4) фінансово-господарському становищі; 5) актуальних проблемах та завданнях НТШ на найближчі три роки.

1. На 2 грудня 2017 р. НТШ складається із 37 комісій, одного інституту. Дійсних членів налічується 185 осіб, звичайних за комісіями — понад 2300, за осередками — понад 900. У відновленому Товаристві обрано 13 почесних членів. Діяльність НТШ координувалася управою (голова — Роман Кушнір; почесний голова — Олег Купчинський; заступники голови — Степан Гелей, Ігор Завалій, Дмитро Федасюк, Олег Шаблій; науковий секретар — Роман Пляцко). Ключові питання наукової роботи, видавничі, фінансово-господарські справи обговорювалися й вирішувалися на засіданнях Президії НТШ у складі 27 осіб (протягом звітного періоду збиралися 16 разів). Серед основних тем, які розгляда-

ли члени Президії, слід назвати плани діяльності керівного органу Товариства на 2015—2017 рр.; підготовка і затвердження програм XXVI—XXVIII наукових сесій НТШ і щорічних Загальних зборів; видавничі проекти та умови їх реалізації, зокрема робота над томами Енциклопедії „Наукове товариство імені Шевченка“ та числами „Вісника НТШ“; розгляд проектів для участі у конкурсах на отримання грантів Державного фонду фундаментальних досліджень (далі — ДФФД), Львівської обласної державної адміністрації (далі — ЛОДА), Львівської міської ради; обговорення і затвердження кандидатур у дійсні члени НТШ в 2015 і 2017 рр., налагодження тіснішої співпраці з НАН України (Західним науковим центром, Інститутом енциклопедичних досліджень), НТШ Америки та Канади, обговорення змісту відозвв ХХVI Наукової сесії щодо військової агресії Росії (28 березня

Президія Загальних звітно-виборних зборів Наукового товариства ім. Шевченка. Зліва направо: Юрій Зайцев, Дмитро Федасюк, Роман Кушнір, Ігор Соляр

2015 р.) та ХХVII про стан науки в Україні (26 березня 2016 р.), заяв Загальних зборів з приводу військової агресії Росії (3 грудня 2016 р.), проектів Закону України „Про державний бюджет“ на 2016 і 2017 рр. (5 грудня 2015 р., 3 грудня 2016 р.); прийом нових звичайних членів НТШ, вирішення поточних фінансово-господарських справ та ін. Для ознайомлення членів Товариства зі щодennimi справами НТШ за звітний період сім разів збиралася Рада, на якій серед іншого заслухано й обговорено доповіді І. Ровенчака, Є. Нахліка, М. Каппала, Я. Притули, Б. Семака, В. Василечка. Okрім трьох Загальних зборів, які традиційно проходили наприкінці року, двічі скликалися позачергові Загальні збори для виборів нових дійсних членів: 27 лютого 2015 р. (обрано 19 дійсних та двох почесних членів — Івана Головацького (посмертно) і Степана Стойку) та 8 вересня 2017 р. (обрано 46 дійсних членів). Серед організаційних здобутків управи Товариства за звітний період слід назвати відкриття

21 березня 2015 р. меморіяльної таблиці першому голові відновленого НТШ Олегу Романіву (фасад будинку НТШ на вул. Винниченка, 24).

Упродовж 2015—2017 рр. фонди бібліотеки Товариства поповнювано бл. 200 томами щорічно (232 книжки — від НТШ Канади), а також проводилася електронна каталогізація (опрацьовано 3210 книжок). Працівники редакційного відділу енциклопедії на чолі з Олегом Купчинським (Олександра Савула, Наталія Федорак, Галина Макогон, Юрій Ковалів, Василь Майхер, Надія Олійник) протягом трьох років наполегливо працювали над підготовкою Енциклопедії НТШ. Пошуки джерел фінансування цього знакового видавничого проекту управою Товариства увінчалися успіхом. Так, ДФФД України частково фінансував підготовку 3-го тому енциклопедії, яка виходить спільно з Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України. У рамках проекту Регіональної програми сприяння розвитку інформаційного простору та громадянського суспільства у Львівській області у 2017 р. (ЛОДА) проведено кілька презентацій 1—3 томів енциклопедії та розповсюджено їх по бібліотеках Львівської обл. НТШ на конкурсній основі отримало фінансову допомогу від ДФФД, ЛОДА, львівської міської влади на низку видавничих та наукових проектів, зокрема частково на підготовку до видання 4-го тому енциклопедії, „Вісника НТШ“, організацію конференції з нагоди 145-річчя Товариства, яка відбудеться 11—13 жовтня 2018 р.

Товариство за звітний період було співорганізатором низки академій, наукових конференцій та семінарів, серед яких: міжнародні конференції з нагоди 150-річчя від народження Михайла Грушевського (25—26 жовтня 2016 р.), 90-річчя від народження Ярослава Дащенка („Україна — Європа — Схід: Проблеми та перспективи сучасної гуманітаристики“, 13—14 грудня 2016 р.), урочиста академія з нагоди 160-річчя від народження Івана Франка (22 грудня 2016 р.), Тимченківські читання „Книжки про слова. Історична та діалектна лексикографія“ (13—16 вересня 2017 р.), всеукраїнська наукова конференція „Витоки та становлення козацького руху на етнічних землях України“ (29 червня 2017 р.), міжнародна наукова конференція „Українська революція 1917—1921 років: історичний досвід та державницька традиція“ (20 жовтня 2017 р.), науковий семінар „Олаф Брок і Україна“ (2 листопада 2017 р.) та ін.

2. Видавнича діяльність НТШ, за словами Р. Кушніра, один із пріоритетних напрямів Товариства. Усі видання, які видало Товариство за звітний період, можна поділити на кілька категорій: 1) самостійно підготовлені і видані в НТШ. Серед них 2-ї і 3-ї т. Е НТШ (2014, 2016); 4 томи „Записок НТШ“: т. CCLXVII (Праці Музикознавчої комісії, 2015), т. CCLXVIII (Праці Комісії спеціяльних (допоміжних) історичних дисциплін, 2015), т. CCLXIX (Праці Філологічної секції, 2016) і т. CCLXX (Праці Історично-філософської секції, 2017); 10 томів „Праць НТШ“: т. 41 („Лікарський збірник“, 2015, т. 26), т. 42 („Хемічні науки“, 2015), т. 43 („Лікарський збірник“, 2015, т. 27), т. 44 („Хемічні науки“, 2016), т. 45 („Медичні науки“, 2016, т. 28), т. 46 (Екологічний збірник, 2016), т. 47 („Медичні науки“, 2016), т. 48 („Хемічні науки“, 2017), т. 49 („Медичні науки“, 2017, № 1), т. 50 („Медичні науки“, 2017, № 2); „Математичний вісник НТШ“ (2015, т. 12, 2016, т. 13, 2017, т. 14). Опубліковано „Хроніку НТШ“ за

2008 р. (ч. 100), у серії „Українознавча наукова бібліотека“ — „Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби“ (упорядник Олег Купчинський), монографію Ореста Лосика „Феномен свободи і французький постмодернізм“ (2016), книжку Михайла Глушка і Лесі Хомчак „Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби)“ (2017). В інших серіях — „Стратиграфія архаїчної ойкономії України“ (2016, автор Зоряна Купчинська), „Національна пам'ять у філології. Спадщина проф. Юрія Олексійовича Жлуктенка“ (голова редколегії Роксолана Зорівчак) та „Григорій Майфет. Вибрані розвідки з перекладознавства“ (2017, укладач Тарас Шмігер; серія: „Національна пам'ять у перекладознавстві“. Вип. 1). Упродовж трьох років за редакцією С. Гелея видано шість чисел інформаційного часопису Світової ради НТШ — „Вісника НТШ“ (ч. 51—58); 2) книжки, видані в НТШ, але без зазначення назви Товариства у титрі (т. зв. комерційні видання) (бл. 13 видань); 3) книжки, видані під титром Товариства, але поза НТШ у Львові. Наприклад, збірник Історичної комісії — „Культура і мистецтво західноукраїнських земель 2009, 2010 (Львів, 2015)“; 4) видання осередків Товариства в Україні.

3. Характерною рисою діяльності виконавчих структур НТШ за звітний період є те, що робота проводиться у комісіях, а секції залишаються номінальними структурами, якщо не враховувати праці над „Записками НТШ“, підготовленими Історично-філософською та Філологічною секціями. Голова Товариства повідомив про утворення двох нових комісій: у червні 2015 р. відбулося установче засідання Комісії тіловиховання і спорту ім. Івана Боберського (голова — Ярослав Тимчак, секретар — Андрій Сова), а у жовтні того ж року з ініціативи ректора НУ „Львівська політехніка“, професора Ю. Бобала створено Комісію електроніки та електротехніки (голова — Зенон Готра, секретар — Михайло Сегеда). У багатьох комісіях впродовж 2015—2017 рр. проходили перевибори. Про роботу деяких комісій та секцій розповіли члени Президії, які координують їх діяльність.

С. Гелей коротко охарактеризував діяльність комісій Історично-філософської секції. Зокрема, відзначив позитивну динаміку в роботі Історичної комісії (голова — М. Литвин, заступник — А. Фелюнок). Упродовж 2015—2017 рр. комісія працювала над широкою проблематикою з історії України (регіональна історія, історична урбаністика, історія

У залі засідань під час Загальних звітно-виборних зборів Наукового товариства ім. Шевченка

України XX ст., історія Церкви, історіографія), організувала низку конференцій та наукових семінарів (по два засідання під час березневих сесій), члени комісії брали участь у підготовці до друку 270-го

т. „Записок НТШ“. Серед проведених комісією форумів доповідач називав щорічні наукові конференції „Культурна спадщина західноукраїнського регіону. Пам'яті Володимира Вуйцика“; окрім згаданих міжнародних наукових конференцій, присвячених 150-річчю від народження М. Грушевського, 90-річчю від народження Я. Дашкевича, 100-річчю Української революції, 525-річчю Козацького руху в Україні та 425-річчю Українського реєстрового козацтва, VI—VII Ісаєвичівських читань, де комісія була співорганізатором, її управа самостійно організувала наукові семінари: „Львівська історична школа Михайла Грушевського як наукове співтовариство та соціокультурний феномен“ (2015), „Самбірська економія у XVI—XVIII століттях в світлі актових джерел“ (2015), „Церковні люди“: З історії повсякдення духовного стану у XVIII — на початку XIX століття“ (2016), „Львівська і Переяславська землі Руського воєводства у XV—XVIII століттях: простір і мешканці“ (2017), „Професійні середовища Львова у XVI—XVIII ст.“ (2017). До активних також належала Комісія спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін (голова А. Гречило), її зусиллями підготовлено до друку 268-ї т. „Записок НТШ“, організовано низку засідань у межах наукових сесій. До комісії, яким варто відновити роботу, належить Філософська комісія.

Роксолана Зорівчак, представляючи комісії Філологічної секції, акцентувала увагу на доробку Комісії всесвітньої літератури ім. Миколи Лукаша, яка за звітний період працювала у науково-організаційному та науково-дослідницькому напрямах. Зусилля спрямовувалися на вивчення міжнародного контексту української мови і літератури, контакти з науковцями інших міст і країн, вишкіл молодих фахівців з контрастивної лінгвістики та порівняльного літературознавства. Щороку організовувалися засідання комісії у межах Наукової сесії, зустрічі з перекладачами, літературні вечори тощо. Члени Мовознавчої комісії НТШ (голова Наталія Хобзей) організували низку конференцій, зокрема про історичну та діалектну лексикографію (13—16 вересня 2017 р.), з нагоди 150-річчя Олафа Брука (2 листопада 2017 р.), готували статті до Енциклопедії НТШ. Літературознавча комісія (голова — Назар Федорак) активізувала свою роботу, зокрема, брала активну участь в підготовці до друку „Записок НТШ“ (т. CCVXIX), присвячених 160-річчю І. Франка.

Я. Тарас розповів про стан справ у Секції ет-

зираються на підсумкове секційне засідання, де обговорюють підсумки роботи. Пленарні засідання секції присвячено зазвичай ювілейним і пам'ятним датам. У 2016 р.— 160-річчю І. Франка та 30-річчю Чорнобильської трагедії, а 2017 р.— 525-річчю українського козацтва, 200-річчю Миколи Костомарова, 100-річчю Української революції та 100-річчю Юрія Гошка. Засідання комісій проводяться щорічно у межах Наукової сесії.

Ю. Диба зосередився на здобутках комісій Секції мистецтвознавства. Зокрема, Комісія архітектури та містобудування, окрім засідань у рамках Березневих сесій, була співорганізатором конференцій: „Українські міланологічні студії“ (2016), „Містознавчі студії: становлення наукового напряму“ з нагоди ювілею проф. Галини Петришин (2017). Члени комісії публікувалися у виданнях Товариства. Комісія образотворчого та ужиткового мистецтва (Р. Яців) проводила щорічні конференції у межах наукових сесій, Музикознавча комісія (голова О. Козаренко) у 2017 р. організувала засідання, присвячене 100-річчю Мирослава Антоновича, а Театрозванча комісія (голова М. Гарбузюк) — заходи, присвячені пам'яті Ростислава Пилипчука.

Р. Пляцко поінформував присутніх про успішну діяльність комісій Фізико-математичної секції (фізики, математики, механіки, інформатики і кібернетики, електроніки і електротехніки). З-поміж наукових конференцій, які організували члени комісії, такі: „100-річчя загальної теорії відносності“ (21 березня 2016 р.), науково-практична конференція „Інноваційні комп’ютерні технології у вицій школі“ (22—23 листопада 2016 р.), а також — Тринадцятий міжнародний симпозіум українських інженерів-механіків у Львові, який відбувся 18—19 травня 2017 р., засідання з нагоди 100-річчя Абби Глаубермана (21 березня 2017 р.), 90-річчя Віталія Скоробогатька (17 липня 2017 р.) та ін. Математична комісія (голова Я. Притула) продовжувала видавати „Математичний вісник“, також слід відзначити інформативно насичений веб-сайт комісії.

Р. Стойка звітував про роботу дев'яти комісій Секції природознавства і медицини. Відзначив здобутки у діяльності Хемічної комісії, зокрема у видавничій сфері (підготовлено кілька томів „Праць НТШ“). За активної участі Комісії фізики Землі (голова В. Максимчук) у Львові проведено VI Міжнародну наукову конференцію „Геофізичні технології прогнозування та моніторингу геологічного середовища“ (20, 23 вересня 2016 р.). Лікарська комісія (голова О. Заячківська) впродовж звітного періоду, окрім видавничої, проводила активну науково-організаційну діяльність, провела низку засідань ювілейного плану та зустрічей з видатними культурними та релігійними діячами. Зокрема, щорічні уроочисти академії „Шевченкіана медика“, 29 квітня 2015 р. засідання комісії, присвячене 150-річчю Митрополита Андрея Шептицького, а 26 вересня 2015 р.— зустріч медичної громади та студентів-медиків з архієпископом-emerитом Української греко-католицької церкви Любомиром (Гузаром), 14 травня 2016 р.— зустріч з Мирославом Скориком. Веб-сайт комісії належно поповнюється новою інформацією.

О. Шаблій наголосив на досягненнях деяких комісій НТШ. З-поміж найпомітніших конференцій назвав: „Актуальні проблеми економічної соціології“ (Соціологічна комісія, 23 березня 2016 р.), „Філософія діалогу й порозуміння в побудові ев-

У залі засідань під час Загальних звітно-виборних зборів Наукового товариства ім. Шевченка

нографії та фольклористики. Етнографічна комісія і Комісія фольклористики організовують спільні пленарні засідання секції, а згодом триває робота у комісіях. Після її закінчення члени комісій

ропейської та світової спільнот“ (Комісія семіотики соціально-культурних процесів, 22—24 червня 2016 р.). Видавничо-поліграфічна комісія (голова С. Гунько) впродовж звітного періоду працювала над дослідженням проблем у видавничій справі та поліграфії та розвсюдженням видавничої продукції. Зокрема, на засіданнях комісії розглядалися питання принципів ринкової системи управління національним книгодрукарством, міждержавної науково-виробничої співпраці в галузі поліграфічних матеріалів, підготовки фахівців для видавничо-поліграфічної галузі України тощо. Виявом плідної діяльності Географічної комісії (голова О. Шаблій) є видання часопису „Історія української географії“. Комісії бібліографії та книгоznавства (голова Л. Ільницька), тіловиховання і спорту ім. І. Боберського (голова Я. Тимчак) переважно організовували і проводили наукові конференції та семінари у рамках наукових сесій НТШ.

Діяльність осередків охарактеризував голова Товариства. Він зауважив, що внаслідок російської військової агресії у вигнанні опинилися члени Донецького відділення (голова В. Білецький). Попри те робота у цьому відділенні триває. Зокрема, 2017 р. з'явилися 43 і 44 тт. „Донецького вісника НТШ“ та чергові числа часопису „Схід“. Натомість припинив свою роботу Луганський осередок. Відзначено стабільну роботу впродовж трирічного звітного періоду Дніпровського (голова С. Світленко), Дробицького (Л. Тимошенко), Івано-Франківського (В. Мойсишин), Київського (М. Бродін), Косівського (М. Близнюк), Рівненського (А. Бомба), Сумського (С. П'ятченко), Тернопільського (М. Андрейчин), Черкаського (В. Масненко) осередків. Голова НТШ наголосив також на бездіяльності, з огляду на різні причини, таких осередків, як Волинський, Закарпатський, Коломийський, Харківський, Чернівецький.

4. Фінансово-господарські справи Товариства за звітний період покращилися (наприклад, доходи за 2017 р. становили 1 620 698 грн, а витрати — 1 486 517), однак й досі є проблеми з поповненням обігових коштів. Тому конче потрібні добroчинні пожертвви, збільшення членських внесків (торік становили лише 38 700 грн). Джерело прибутків — друкарня та книгарня, хоча вона має борги перед постачальниками, які зростають. Меншою мірою дає прибутки друкарня (друк комерційних видань). Адресні гроші надходять з ДФФД, ЛОДА і Львівської міської ради. Вдалося суттєво знизити заборгованість за оренду приміщення.

5. Наприкінці своєї звітної доповіді голова НТШ зупинився на завданнях Товариства на наступні три роки: надалі проводити міждисциплінарні наукові дослідження, зосередити більше уваги на співпраці

з осередками НТШ України, пріоритетним у видавничій діяльності має бути підготовка до друку і видання наступних томів „Енциклопедії НТШ“, „Записок НТШ“, „Праць НТШ“, чисел „Вісника НТШ“ і „Хроніки НТШ“; продовжувати роботу над поданням наукових проектів на державні гранти, а також над визнанням архівно-бібліотечного фонду НТШ у Львові національним надбанням; підвищувати ефективність діяльності книгарні і бібліотеки; впроваджувати сучасні інформаційні технології у діяльність Товариства (особливо наповнення веб-сайту); завершити процес перереєстрації серійних видань НТШ ДАК МОН України; продовжувати упорядкування і опис книжкових та архівних фондів Товариства та ін. Після короткого обговорення виступу Р. Кушніра голова Контрольно-ревізійної комісії НТШ Б. Білинський виголосив фінансовий звіт за 2015—2017 рр.

Після цього розпочалося обговорення звіту голови Товариства і Контрольно-ревізійної комісії. Усі позитивно оцінили діяльність управи НТШ впродовж останніх трьох років, а Р. Кушнір відповів на запитання деяких промовців. Отільки ухвалено звіт голови Товариства і прийнято ухвалу Загальних звітно-виборних зборів.

Наприкінці другого засідання відбулися вибори нової управи НТШ на наступні три роки (2018—2020). Р. Кушнір оголосив склад пропонованої Президії Товариства: М. Андрейчин, Л. Бойчишин, М. Глушко, С. Гелей, Р. Гладишевський, А. Гречило, Ю. Диба, М. Железняк, І. Завалій, А. Карась, Б. Кіндрацький, О. Козаренко, О. Купчинський (почесний голова), Р. Кушнір, В. Максимчук, В. Мойсишин, І. Мриглод, З. Назарчук, Р. Пляцко, Р. Стойка, П. Третяк, Д. Федасюк, А. Фелонюк, Н. Хобзей, О. Шаблій, О. Яськів, Р. Яців. Президію затверджену одноголосно.

Наступним етапом стали вибори голови НТШ. Кілька дійсних членів запропонували кандидатуру Р. Кушніра, інших — не було. Р. Кушнір погодився знову виконувати обов’язки голови НТШ на наступні три роки за умови активної підтримки усього Товариства. Присутні у залі одноголосно обрали його головою. Р. Кушнір подякував за довіру і запропонував чотирьох своїх заступників: Л. Бойчишин, С. Гелея, Д. Федасюка та О. Шаблія. Обов’язки наукового секретаря НТШ надалі виконуватиме Р. Пляцко. Радниками Президії НТШ голова назвав П. Білоніжку, Б. Білинського, Р. Зорівчак та І. Стасюка. Склад Ревізійної комісії змінено, її головою обрано Б. Новосядлого, а членами — Г. Мідяну та І. Наумка. Після цього Р. Кушнір закрив засідання, подякувавши присутнім за активну участь у роботі зборів.

Андрій ФЕЛОНОК

ЗАСІДАННЯ РАДИ НТШ

24 січня 2018 р. у залі засідань Вченої ради Львівського торговельно-економічного університету відбулося засідання Ради НТШ. Його відкрив голова Товариства, член-кореспондент НАН України Роман Кушнір.

З доповідю „Проблеми і напрями модернізації національної економіки України“ виступив ректор Львівського торговельно-економічного університету Петро Куцик. Він акцентував увагу на проблемних питаннях, які стосуються аналізу впливу інститутів на політичний та соціально-економіч-

ний розвиток України. На думку доповідача, у політико-правових документах не достатньо обґрунтовані питання деолігархізації, на підставі чого можна було б виробити стратегію інституційних змін. П. Куцик зауважив, що важливий індикатор економічного розвитку країни — стан банківської системи. На жаль, сьогодні система комерційних банків України фінансово дуже слабка. Найслабші її місця — недостатня капіталізація, обтяженість проблемними кредитами, млявість конкуренції. Майже половина сукупної грошової маси функціо-

нус в готівковій формі і перебуває поза банками, тобто обслуговує тіньову економіку.

Вчений зупинився на такому аспекті, як податкова політика в межах спеціальних економічних утворень. Зокрема, обґрутував думку, що податкова політика перешкоджає інтеграції в Європейський Союз. Адже більша частина спеціальних економічних утворень в Україні інвестиційно зорієнтована. На основі порівняльного аналізу європейської, англо-американської та китайської моделей доповідач аргументував стратегічні орієнтири формування цілісної моделі конкурентного ринку праці в Україні у контексті європейських інтеграційних процесів. А також проаналізував досвід країн ЄС і запропонував напрями законодавчого впровадження гарантій і соціального захисту громадян, які опинилися у ситуації неповної зайнятості.

П. Куцик у своїй доповіді наголосив на тих конкретних перешкодах, що гальмують процес становлення національного ринку праці, який ефективно функціонує. Важлива також проблема неприпустимо великого розриву між вартістю і ціною робочої сили в Україні, без розв'язання якої фактор заробітної плати не здатний виконувати функції ціни товару на ринку праці, репрезентувати реальний ступінь еластичності попиту і пропозиції робочої сили та забезпечити ринкову рівновагу.

Пріоритетами модернізації національної економіки щодо забезпечення формування умов та стимулів для її прискореного зростання визначено: структурну та інноваційну модернізації економіки, у т. ч. на основі широкого впровадження та використання ІТ; дерегуляцію та реформування системи менеджменту; демоно-полізацію і сприяння умов для конкуренції та детінізації економіки; зменшення кількості державних чинників, максимальну автоматизацію роботи державного апарату та очищення економіки від корупції; реформування системи оплати праці.

Ці заходи мають як ключові детермінанти забезпечити формування раціональної структури економіки, її детінізацію, зростання доходів домогосподарств, а відтак, збільшивши споживчий попит та інвестиції (через зростання заощаджень), податкові надходження до бюджетів різних рівнів і, відповідно, видатки на закупівлю товарів і послуг для забезпечення суспільних потреб, таким чином, мультиплікативно стимулювати економічне зростання.

Про основні напрями роботи Президії та комісій НТШ у 2018 р. доповідь Р. Кушнір. Він зосередив свою увагу на підготовці низки заходів із відзначення 145-річчя Товариства, зокрема, проведення міжнародної наукової конференції, презентації наукових видань, підготовці наукових проектів НТШ для участі у конкурсах за вітчизняними та міжнародними програмами і грантами. Доповідач проаналізував діяльність комісій НТШ у Львові, наголосив на нездовільній роботі Філософської та Правничої комісій і позитивно оцінив відновлення роботи Економічної комісії. Про це свідчить низка

змістовних доповідей членів комісії, написаних до сесії НТШ, засідань Ради, та підготовка наукового економічного збірника. Р. Кушнір згадав також про роботу осередків у містах України, вироблення пропозицій щодо структурних змін в організації Товариства, підбір кандидатур для обрання дійсними членами НТШ. Було запропоновано розширити співпрацю зі Світовою радою НТШ, краївими осередками в Австралії, США, Канаді, в європейських країнах щодо спільної участі у науково-видавничих проектах.

Доповідь про відзначення 100-річчя західноукраїнської державності 2018 р. виголосив Степан Гелей. Він повідомив, що 31 жовтня 2018 р. в Івано-Франківську відбудеться Міжнародна наукова конференція на тему „Західноукраїнська Народна Республіка: уроки державності та соборності“. Ця конференція покликана узагальнити історіографічні та археографічні здобутки та методологічні аспекти вивчення історії ЗУНР, проблеми національно-визвольного руху українського народу, його соціального та духовного розвитку. Актуальні нові підходи до переосмислення та узагальнення історичного досвіду державотворення в ЗУНР, її внутрішньої і зовнішньої політики та національних процесів. По-новому слід проаналізувати місце і роль національно-державного відродження і соборності в історичній долі України, висвітлити гуманістичні, культурні виміри в дослідженні проблем історії ЗУНР, аспекти гендерної, соціальної, інтелектуальної історії, дослідити маловідомі постаті національно-визвольної боротьби. Під час роботи конференції відбудеться презентація наукового видання „Західно-Українська Народна Республіка (1918—1923). Енциклопедія“.

Матеріали конференції будуть опубліковані у виданні „Галичина: Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краснавчий часопис“.

31 березня 2018 р. на Науковій березневій (Шевченківській) сесії НТШ з-поміж інших будуть заслухані доповіді Миколи Литвина „Західно-Українська Народна Республіка в контексті європейської геополітики“ та Івана Монолатія „Станіславівський період в історії західноукраїнської державності (1918—1919)“.

100-річчю Української національної революції присвячено статті „Державницький проект гетьмана Павла Скоропадського“ (Ю. Терещенко); „Українська революція в національній пам'яті галичан міжвоєнного періоду ХХ ст.“ (І. Соляр); „Василь Кучабський про становлення західноукраїнської державності в 1918—1919 роках“ (С. Гелей); „Сучасна історіографія українського національно-визвольного руху: візії та напрями“ (О. Сухий). Їх опубліковано в 59-му ч. „Вісника НТШ“.

Після обговорення основних доповідей хорова капела „Мрія“ Львівського торговельно-економічного університету привітала членів Ради НТШ концертом колядок та щедрівок.

Галина ВУСИК

Під час засідання Ради
Наукового товариства ім. Шевченка

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА В АМЕРИЦІ

В межах конференції

„100-річчя Української революції і проголошення Незалежності України”

Українська революція в історичній перспективі

Голова сесії: Анна Процик, доповідачі: Владислав Верстюк, Олександр Лужницький, Зенон Василів, дискутант: Сергій Єкельчик

Зліва направо: Анна Процик, Владислав Верстюк, Олександр Лужницький, Зенон Василів, Сергій Єкельчик

Культурні аспекти в Українській революції

Голова сесії: Марта Богачевська-Хом'як, доповідачі: Анна Процик, Сергій Єкельчик, Олександр Мотиль, Генрі Абрамсон, дискутант: Любомир Гайда

***

Голова сесії: Мирослава Знаєнко, доповідачі: Тамара Гундорова, Григорій Грабович, Валентина Хархун, дискутант: Олег Коцюба

Зліва направо: Мирослава Знаєнко, Григорій Грабович, Валентина Хархун, Олег Коцюба

Концертна програма:

„Погляд у минуле і погляд у майбутнє“.
Віра Сливоцька (сопрано),
Дейвід Ситковський (піаніст)

Доповіді, виголошенні в НТШ А від червня до грудня 2017 року

9 вересня 2017. „Круглий стіл“. „Сучасна ситуація в Україні“. Учасники: Григорій Грабович, Олександер Мотиль, Віталій Чернецький, Юрій Шевчук, Люба Шипович

23 вересня 2017 р. Олександер Лужницький (Філадельфія, НТШ А). „Століття таємничої смерті єпископа УКЦ Кир Сотера Ортинського“.

30 вересня 2017 р. Мирослав Маринович (Львів, Україна). „Сучасна політична ситуація в Україні“.

1 жовтня 2017 р. Микола Бевз (Львів, Україна). „Збереження української культурної спадщини — нові досягнення та майбутні потреби“. Вступне слово: Юрій Янчишин.

7 жовтня 2017 р. Вечір пам'яти, присвячений видатному українському поетові, членові-засновнику Нью-Йоркської групи Богданові Бойчуку

(1927—2017). Учасники: Григорій Грабович, Юрій Тарнавський, Марія Ревакович, Василь Махно.

14 жовтня 2017 р. Микола Рябчук (Київ, Україна). „Випробування війною. Нові зв'язки і старі події в українському суспільстві 2014—2017 рр.“

21 жовтня 2017 р. Презентація видання „The Great West Ukrainian Prison Massacre of 1941“ (Edited by Alexander J. Motyl and Ksenya Kiebzinski). Видано завдяки фінансовій підтримці НТШ Америки з Фонду Івана та Елизавети Хлопецьких.

4 листопада 2017 р. Оля Гнатюк (Варшава—Київ). „Архітектори польсько-українського порозуміння в міжвоєнний час“.

11 листопада 2017 р. Відкриття виставки „Українка Михайла Турівського“ Михайло Турівський (Нью-Йорк) — дійсний член Національної академії мистецтв України, народний художник України. На виставці представлено твори живопису, графіки та ілюстрації до літературних творів Івана Франка, Василя Стефаника і Лесі Українки. Вступне слово: Леонід Грабовський.

18 листопада 2017 р. Ольга Полюхович (Київ, Україна). „До питання радяноФільства Юрія Косача: виклики, інтерпретації, рецепція“.

2 грудня 2017 р. Презентація видавництва і журналу „Критика“ з нагоди 20-річного ювілею. Учасники: Григорій Грабович (головний редактор часопису „Критика“, президент Інституту критики), Олег Коцюба (редактор і керівник веб-проекту krytyka.com, міжнародний представник групи „Критика“). Автори журналу і видавництва: Галина Гринь, Василь Махно, Олександер Мотиль, Марія Ревакович, Юрій Тарнавський.

9 грудня 2017 р. Тамара Марценюк (Київ, Україна). „Роль чоловіків у боротьбі з гендерним насильством“. Вступне слово: Марта Кебало (Нью-Йорк).

16 грудня 2017 р. Літературний ярмарок „Золотий гомін Павла Тичини: до століття Української революції 1917—1921 рр.“ Учасники: Олена Дженнінгс, Василь Махно, Світлана Махно, Марія Ревакович.

Нові члени Наукового товариства ім. Шевченка в Америці

Анатолій Чернат (Anatoliy Chernat) — кандидат технічних наук, Інститут Кибернетики ім. В. Глушкова АН УРСР (1983). Закінчив Вінницький філіял Київського політехнічного інституту (1965—1968) та Ризький інститут інженерів цивільної авіації (1968—1971). Інженер, старший науковий співробітник Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України; програміст у Chase Manhattan Bank, Charles Schwab, Blue Cross, AT&T та ін. (США). Розробив ядро операційної системи типу Unix для інтелектуального терміналу суперкомп’ютера „Ельбрус“.

Олена Шарван (Olena Sharvan) — юрист, дослідник права. Докторант кафедри кримінального права факультету права та адміністрації Ягеллонського університету у Krakowі (Польща). У 2010 році закінчила юридичний факультет Львівського національного університету ім. Івана Франка (диплом магістра права з відзнакою). У 2013—2014 навчалася у Школі права Нью-Йоркського університету (New York University School of Law) як стипендіст програми Hauser Scholar, диплом магістра права (LL.M.). Співавтор двох звітів: „The Crisis in Ukraine: Its Legal Dimensions“ та „Human Rights on Occupied Territory: Case of Crimea“, підготовлених у співпраці з організацією „Разом“ (Razom, Inc.). Учасник багатьох наукових конференцій, автор понад двадцяти наукових статей. Лауреат II стипендійної програми ім. Івана Пулюя. Керівник проекту „Голосатор“ (науково-практичне коментування рішень українських та міжнародних судів у співпраці з Українським католицьким університетом). Професійні та наукові зацікавлення: міжнародне та порівняльне право, права людини, кримінальне право, право нерухомості, міжнародні відносини та міжнародна безпека.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА В КАНАДІ – ОСЕРЕДОК УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ

НТШ в Канаді гуртує науковців, які працюють у різних галузях, та популяризує досягнення українських вчених. Упродовж 69-ти років і досі Товариство є осередком української науки та культури, провадить активну роботу. Від 2000 р. НТШ в Канаді очолює відомий мистецтвознавець, громадський діяч Дарія Даревич. Наприкінці 2017 р. голова підсумувала роботу Товариства за рік, розповіла про нові досягнення членів НТШ.

***

Загальні річні збори НТШ в Канаді відбулися 7 квітня 2017 р. у Пластовому домі ім. Гуцульяків у Торонто. На Зборах ухвалено фінансовий звіт та звіт голови, а також пропозицію Максима Тарнавського стати видавцем журналу „Ukrainian Literature: Journal of Translation“ — унікального форуму для англомовних перекладів української літератури. Журнал з'явився у травні 2001 р. як проект НТШ в Америці (США). Видано вже чотири числа, приблизно одне число щотри роки. Маючи уповноваження Річних зборів, Дирекція підписала угоду з редактором М. Тарнавським і наступне п'яте число вийде в електронному вигляді і друком у 2018 р.

Як відомо, НТШ в Канаді продовжує традицію виголошення наукових доповідей у всіх осередках. 2017 р. підготовлено 20 доповідей, з-поміж яких вісім заслухано в Едмонтоні: 5 березня — Наталка Кононенко (Едмонтон). „Українська народна творчість в Канаді: старі традиції/новий фольклор“; 12 квітня — Ернест Гайдел (Едмонтон/Мукачево). „Канада та її українська діаспора очима українських емігрантів: Іван Лисяк-Рудницький та його кореспонденти“ в Альбертському університеті; 30 квітня — Олександр Мельник (Торонто). „Війна на Донбасі і політика державотворення та державознищенння на українсько-російському етнічному пограниччі, квітень—серпень 2014 р.“; 12 липня — Лада Цимбала (Львів). „Етнотрадиції в сучасній українській моді (Постмайдан)“; 14 вересня — Юрій Макар (Чернівці). Презентація книжки „Від депортациї до депортациї. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915—1947). Дослідження. Слогади. Документи“; 16 листопада — Curt Woolhiser (Cambridge, MA). „Polesian’ and ‘Podlachian’: Dialects, Standard Languages and Identities in the Belarusian-Ukrainian Transitional Zone“; 10 грудня — Олександр Клименко / Олаф Клеменсен (Київ). „Літературна зустріч“; 13 грудня — Маріанна Новосольова (Дрезден). „У пошуках нового себе: есеїстичні рефлексії жертв війни на сході України“, 2 квітня — Люба Жук і Іриней Жук. „Вшанування творчості монреальського композитора Юрія Фіяли (1922—2017)“.

В Оттаві 13 травня заслухано доповідь Василя Сидоренка „Українське танго“. Десять доповідей організовано в Торонто, зокрема 27 січня науковий співробітник IBM Canada, викладач УКУ, Олександр Романко виголосив цікаву доповідь „Як аналіза даних і штучний інтелект трансформують наше життя“. 17 лютого Генеральний консул Укра-

їни в Торонто Андрій Веселовський розповів про „Перспективи взаємодії України і Канади на міжнародній арені“. 31 березня дослідник із кафедри українських студій Університету в Торонто Сергій Білецький провів лекцію „Київський монументальний простір і Шевченко“. 28 квітня історик, викладач, стипендіат програми Петра Яцика Маркіян Добчанський виступив із доповіддю „Між Москвою і Києвом: Місцева політика і культура в Харкові, 1960—1990 рр.“ 5 травня економіст-дослідник, радник уряду України Олег Гаврилишин проаналізував „Економічні реформи в Україні: запізно, заповільно та даліше відстало після Євромайдану. Чому?“

Перша доповідь в Олд Мілл, 5 травня:
Х. Колос, Д. Даревич, О. Гаврилишин

2 червня 2017 р. прикладний математик, адвокат, професор Торонтонського університету Микола Держко виголосив доповідь „Українці в розвитку природознавчих наук“.

22 вересня піяністи і музикознавці, професори Університетів Мек-Гілл і Квінс Любі Жук та Іриней Жук доповідали на тему „Вшанування творчості композитора Юрія Фіяли“.

Після доповіді 22 вересня: Р. Жук, І. Жук, Д. Даревич, І. Яворський, Л. Жук, І. Томків, Л. Бойчишин

6 жовтня архівіст, джерелознавець, історик, перекладач зі Львова Галина Сварник виступила з доповіддю „Знана і незнана Олена Степанівна: міф національної героїні і трагічна правда життя“. 13 жовтня археолог, професор історії мистецтва, ку-

ратор Penn Museum Рената Голод представила доповідь „Половці, четвертий хрестоносний похід та битва над Калкою“. 17 листопада професор журналістики Сергій Квіт розповів про „Реформування української освіти на тлі політичної ситуації в Україні“.

Від травня 2017 р. доповіді в Торонто відбуваються у престижних та елегантних залах Олд Мілл завдяки постійним спонсорам — Українському культурному центрові і Фундації „Будучність“. Місцем доповідей в Едмонтоні зазвичай є Пластова домівка.

НТШ також продовжує традицію наукових конференцій, започатковану ще 3 вересня 1950 р. у Торонто. 2 грудня в Інституті св. Володимира тут відбулася конференція „Члени НТШ в науці“, присвячена 150-літтю Канадської конфедерації і 100-річчю від проголошення суверенності Української держави. Члени НТШ та українська громада взяли активну участь у цьому заході. Вісім членів Товариства з Едмонтоном, Вінніпегом, Анкастера і Торонто представили на конференції найновіші дослідження. Насамкінець виступив Генеральний консул України в Торонто Андрій Веселовський.

Українська кредитова спілка в Торонто підтримала конференцію фінансово — 1000 дол. США.

Всі доповіді і конференції, що відбулися в Торонто, записані на відео і їх можна прослухати на каналі НТШ на ЮТюб (youtube shevchenko scientific canada), а також можна легко знайти на веб-сторінці НТШ (www.ntsh.ca). Над відео-записами, як і над веб-сторінкою Товариства, сумлінно працює О. Дольницький, член Дирекції — архівар і референт інтернету. Він дбає, щоб там були розміщені не тільки відео-записи доповідей, а й статті про виголошенні доповіді, які пише і розсилає до української преси референт преси Галина Костюк. На веб-сторінці також містяться скани всіх видань „Бюлетеню НТШ“, повідомлення про імпрези, оголошення про фінансову підтримку наукових ви-

дань і дослідчу стипендію. Крім того, Товариство має свої сторінки на Фейсбуку й Твітері.

27—28 вересня 2017 р. в Острозі відбувся Симпозіум із канадознавства, який організував Центр канадознавства Національного університету „Острозька академія“. Стівголовою Симпозіуму став д-р Валерій Полковський, директор цього центру та активний член Осередку НТШ в Едмонтоні. На його запрошення НТШ в Канаді стало спонсором Симпозіуму разом із УВАН в Канаді, Центром українсько-канадських студій при Манітобському університеті, Канадським інститутом українських студій при Альбертському університеті в Едмонтоні і факультетом романо-германських мов. На цьому заході виступали члени НТШ Канади: Валерій Полковський, Сергій Ціпко, Христина Цурковська і Богдана Фуртак.

В 2017 р. дослідчу стипендію НТШ одержав дійсний член Товариства Томас Приймак із Торонто на дослідження та опрацювання теми „Ярослав Рудницький, Королівська комісія і створення офіційної політики багатокультурності в Канаді“ („Jaroslaw Rudnyckyj, the Royal Commission, and the Emergence of Official Multiculturalism in Canada“). Видавничу фінансову субсидію НТШ 2017 р. призначено на видання книжки дійсного члена Товариства Наталії Кононенко з Едмонтоном „Ukrainian Epic and Historical Song: Folklore in Context“. Видавництво Торонтонського університету планує видати книжку 2018 р. Слід зазначити, що книжка члена НТШ Сергія Ціпка з Едмонтоном „Starving Ukraine. The Holodomor and Canada's Response“, яка одержала видавничу субсидію Товариства 2016 р., вийшла друком восени 2017 р. у Видавництві Університету Ріджайни.

Дворічні Загальні збори НТШ з перевиборами Дирекції відбудуться в квітні 2018 р. у Торонто.

За звітом голови НТШ у Канаді
Дарії ДАРЕВИЧ,
опублікованим у „Бюлетені НТШ К“,
грудень 2017 р.

80-РІЧЧЯ ПРОФЕСОРА СТЕФАНА КОЗАКА

Професору Стефану Козакові, видатному українознавцю, польському і українському вченому, доктору філологічних наук, президентові Наукового товариства ім. Шевченка у Польщі, співорганізатору Міжнародної асоціації україністів, завідувачу кафедри україністики Варшавського університету, членові Національної академії наук України, дійсному членові Української вільної академії наук (США) торік виповнилося 80 років.

Народився С. Козак 11 серпня 1937 року у с. Вербиці, що у Люблинському воєводстві (Польща). Болісний особистий досвід переселення родини у червні 1947 р. до колись східнопрусського міста Лідзбарк-Вармінський Ольштинського воєводства внаслідок сумнозвісної операції „Вісла“ утверджив український громадянський вектор особистісного становлення та означив культурологічні перспективи майбутніх філологічних пошуків у топосі національної межі у геополітичних, культурних, націософських, етнічних парадигмах українців, поляків, німців, росіян, у національному просторі історично реального і міфологічно бажаного.

1957 р. разом із групою української молоді Українського суспільно-культурного товариства у Польщі вступив на філологічний факультет Київського університету. Роки навчання С. Козака в університеті (1957—1962) та в аспірантурі припадали на час хрушчовської відлиги та становлення феномену українського шістдесятництва, вісником якого став у Польщі, друкуючи на шпальтах польських видань статті про його представників та твори, які згодом заборонили. 1967 р. захищив кандидатську дисертацію. Через причетність до українського шістдесятництва, ідеологічну відвертість, за вказівкою посольства СРСР у Варшаві, С. Козака звільнено з роботи, а невдовзі проскрибовано у розгромній публікації та покарано шістнадцятирічною забороною в'їзджати на терени України. Однак заборона його не зневірила, а лише додала сили.

Повернувшись до Польщі, впродовж 1967—1981 рр. став працювати в Інституті слов'янознавства Польської академії наук. 1976 р. здійснив габілітацію у Вроцлавському університеті. З 1981 р.— викладає у Варшавському університеті. У 1981—1990 рр.

обіймав посаду завідувача кафедри порівняльного літературознавства слов'янських літератур у цьому університеті.

С. Козак¹ — автор розвідок „Типологія польсько-українських літературних взаємин у першій половині XIX століття“ (1967), „Біля джерел романтизму і новочасна суспільна думка в Україні“ (1978), книжки „Українські змовники та месіяністи. Кирило-Мефодіївське братство“ (1990), яка стала підставою для здобуття звання „професор надзвичайний“.

У 1990—2005 рр. Стефан Козак обіймав посаду завідувача кафедри української філології україно-знавства Варшавського університету, з 2005 р.— кафедри українознавства.

1990 С. Козака обрано дійсним членом НТШ та головою Товариства польських україністів. Тоді ж він удостоєний звання „професор звичайний“, найвищого наукового титула у Польщі². З 1994 р.— голова НТШ у Польщі, а також заступник голови Європейського комітету НТШ. З 1996 р.— віце-президент Міжнародної асоціації україністів. Науковий секретар та науковий редактор низки культурологічних україністичних часописів, з-поміж яких „Slavia Orientalis“ (1969—75), „Warszawa: badania ukraińskie pamiętać“ (1989, 1994, 1996), „Варшавські українознавчі зошити“.

Дослідження епохи романтизму в українських і польських координатах, міжнаціональних взаємин українства і полонії продовжено у нових розвідках С. Козака — „Український преромантизм. Джерела, становлення, контексти, витоки“ (2003), „Поляки й українці. В колі думки і культури прикордоння: епохи романтизму“ (2005), „З історії України: релігія, культура, суспільна думка“ (2006).

Дослідник захоплений українським національним бажанням етнічного самоусвідомлення і поширення, яке спалахнуло у письменстві епохи романтизму, захоплений його етичною прозористю, боголюбством і толерантією до народів-сусідів попри деякі територіальні тертя³.

2003 р. професора Стефана Козака нагороджено орденом Князя Ярослава Мудрого 5-го ступеня відповідно до указу Президента України за видатний внесок у розвиток українознавства, багаторіч-

ну плідну і подвижницьку наукову та суспільну діяльність.

2007 р. наукове та громадянське подвижництво вченого було справедливо поціноване науковою конференцією та меморіальним виданням Варшавського університету „Україна. Тексти і контексти: Книга на пошану професора Стефана Козака з нагоди його ювілею сімдесятиліття“.

2011 р. вийшла книжка С. Козака „Християнство — романтичний месіанізм — сучасність“ — вибране зібрання статей, розвідок та лекцій, об’єднаних концептом романтизму як ментального і стилювого ідентифікатора української душі та вмістилиця ідеї українського месіянства, втіленої творчістю Т. Шевченка. Хронологічні межі книжки широко розгортають українську літературну і культурну проблематику від епохи Київської Русі до наших днів у авторській візії історії української літератури, яку інтерпретовано через концепт національного мислення, національної історії як розповіді народу про себе і світ у властивій їй органічній системі знаків як певної ментально-семіотичної традиції. Типологічний аспект праці виявляється під час зіставлення української ментально-знакової парадигми із синхронними польською та російською, при цьому кожен національний зразок не втрачає власної екзистенційної питомості і правди з похибою на дух часу і рух ідей.

Окрема сторінка життєтворчості професора — шевченкознавча, яка бере початок із шістдесятих років, із ранніх наукових студій, ще „кирило-мефодіївських“, де постати Т. Шевченка і його побратимів ще тоді було осмислено не як глашатаїв всеслов'янського єднання, а як носіїв і артикулянтів українського месіянізму.

Найновіша праця С. Козака, яка вінчує ювілярові у його 80-ліття, — зібрання наукової періодики автора — „Літературно-культурологічні меморабілія“ (Перемишль, 2017). Тут уміщено праці 1962—2014 рр., які представляють виразний силует наукової життєтворчості дослідника, його неповторний „Український діалог із традицією національної культури“.

Ірина РОЗДОЛЬСЬКА

Дорогий і високоповажаний Ювіляре!

Велемудна спільнота Наукового товариства імені Шевченка в Україні та його Президія щиро сердечно вітають Вас, високоповажаний Професоре, з нагоди Вашого славного Ювілею! Вам, дорогий Професоре і Колего, наша глибока повага і الشана.

Завжди нас вражають широкий діапазон Ваших наукових зацікавлень, активна діяльність як ученого і педагога, громадсько-культурного діяча, наставника молоді. У своїх наукових працях Ви поєднали дослідницьку глибину та оригінальність з умінням знайти конкретне застосування знань у науці, навчальному процесі та житті.

Як учений-філолог Ви продемонстрували світові численні дослідження з історії літератури та культури XIX ст., які втілені, зокрема, у монографіях „Typologia ukraińsko-polskich stosunków literackich pierwszej połowy XIX w.“ (1967), „U źródeł romantyzmu i nowożytnej myśli społecznej na Ukrainie“ (1978), „Ukraińscy spiskowcy i mesjanisi. Bractwo Cyryla i Metodego“ (1990), „Український преромантизм“ (2003), „Z dziejów Ukrainy: religia, kultura, myśl społeczna: studia i szkice“ (2006), „Шевченкознавчі

¹ Радищевський Р. Передмова // Козак С. Християнство — романтичний месіанізм — сучасність. Статті. Розвідки. Лекції.— К., 2011.— С. 7.— (Студії з україністики. Вип. IX).

² Ісаєвич Я. Д. Козак Стефан Петрович // Енциклопедія сучасної України: Електронний ресурс.— [Режим доступу:] http://esu.com.ua/search_articles.php?id=9192

³ Яремчук І. [Роздольська І.] Стефан Козак. Християнство — романтичний месіанізм — сучасність. Статті. Розвідки. Лекції // Вісник НТШ.— Львів, 2012.— Ч. 47.— С. 64.

та порівняльні студії” (2012), „Літературно-культурологічні меморабілія” (2017) і низці статей, оглядів та рецензій. Водночас Ви — дослідник творчості І. Котляревського, П. Гулаха-Артемовського, М. Драгоманова та історичних польсько-українських літературних і фольклористичних зв’язків, науковий консультант багатьох наукових проектів, редактор видань, у тому числі також фундаментального видання, як „Варшавські українознавчі записи”. Ви — постійний автор „Записок НТШ” та інших масштабних видань в Україні. Ваші наукові праці високо оцінено світовою науковою громадськістю, їх нині часто перевидають.

Загальне визнання здобула Ваша активна педагогічна діяльність у стінах Варшавського університету. Добре відома Ваша суспільно-корисна праця і опіка над молоддю, Ваш щирий відгук на її кожне громадсько-культурне і наукове починання.

Дорогий наш Ювіляре! Пішишмося з Вашої творчої енергії та зичимо надалі доброго здоров’я, радості від життя і щедрості від рідних, близьких, друзів і учнів!

Нехай стелиться Ваша життєва дорога хрещатим барвінком, багатим різноцвіттям, нехай щастить Вам завжди та у всьому!

Почесний голова НТШ в Україні

Голова НТШ в Україні

Олег Купчинський

Роман Кушнір

НОВИЙ РІК ЗАСІЯВ ТОВАРИСТВО ССЛХХ ТОМОМ „ЗАПИСОК НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА“

На переломі 2017/2018 рр. з’явився 270-й том основного наукового видання Товариства — „Записки НТШ“. Він презентує Праці Історично-філософської секції НТШ і присвячений 150-й річниці від народження Михайла Грушевського. Редактор тому: Олег Купчинський. Редакційна колегія: Ігор Гирич, Микола Крикун, Олег Купчинський, Наталія Яковенко, літературний редактор: Галина Остюк, переклад резюме англійською мовою: Роксолана Зорівчак, Тарас Шмігер, технічний редактор: Владислав Бартошевський, комп’ютерний набір та верстка: Надія Олійник.

Опублікований том „Записок НТШ“ (Львів, 2017) має 680 стор., вміщає також п’ять сторінок ілюстрацій і зміст українською та англійською мовами. Тираж 350 прим. Зміст тому такий:

Статті і повідомлення

1. Життя і творчість Михайла Грушевського

Ігор Гирич. Актуальні питання сучасного грушевськознавства: громадсько-політичний напрям діяльності (С. 9—35); Світлана Панькова. Психологічний автопортрет Михайла Грушевського у світлі мемуарних та епістолярних джерел (С. 36—49); Стефан Козак. Пошуки Михайлом Грушевським інтелектуальних джерел Нової України (С. 50—54); Мирон Капраль. Михайло Грушевський і створення літovсько-польського циклу „Історії України-Русі“ (С. 55—64); Валентин Кавунник. „Очерк истории украинского народа“ Михайла Грушевського — альтернативне джерело історії українського народу в Російській імперії (С. 65—72); Галина Бурлака. Щоденник Михайла Грушевського 1888—1894 років як джерело інформації про його літературну творчість

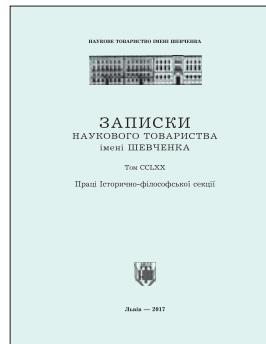
(С. 73—81); Віталій Тельвак. Михайло Грушевський та Олександр Барвінський на тлі українського руху кінця XIX — першої третини ХХ століть (С. 82—102); Наталія Ощипок. Михайло Грушевський і Михайло Мочульський: штрихи до родинних стосунків та творчої співпраці (С. 103—111).

2. Питання загальної історії України

Юрій Зазуляк. *Statuta dominorum terre Russie pro cunctipio bopo insti(tuta)* і особливості селянського виходу у Галицькій землі XV століття (С. 112—134); Леонід Тимошенко. Крилосьї епископських кафедр Київської митрополії у XVI — на початку XVII століття: місце в системі церковно-адміністративної організації, повноваження та особливості функціонування (С. 135—164); Петро Кулаковський. Деконструкція історичної Звенигородщини (середина XVI — середина XVII століття) (С. 165—187); Андрій Заяць. Волинські міста XVI — першої половини XVII століття: проблема дефініції, класифікації та термінології (С. 188—200); Наталія Яковенко. Чудо Почаївської ікони на морі під Неаполем 1762 року (С. 201—219); Олексій Джура. *Loca sancta* в житті св. Сави пера Доментіяна: опис паломництв афонським агиографом ХІІІ століття (С. 220—235); Ігор Гирич. „Кожна нація — гарна квітка людства“: Ольгерд Бочковський про націю, націоналізм і національне відродження (С. 236—276).

Матеріали

Брати по крові та духу: взаємне листування Михайла та Олександра Грушевських. 1883—1934 роки.— Варвара Шульга (С. 279—291); Взаємне листування Михайла Грушевського і Василя Луки-

ча.— Галина Бурлака (С. 292—312); Листи Михайла Грушевського до Олександра Лаппо-Данилевського.— Віталій Тельвак (С. 313—334); „Владика“ й „Асал“ — загадкові особи в оточенні Михайла Грушевського (Дві нотатки до коментаря).— Богдан Цимбал (С. 335—352); „Архів проф. Михайла Грушевського“ у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.— Ганна Кондаурова (С. 353—376); Ще раз про смерть і поховання князя Василя-Костянтина Острозького.— Ігор Тесленко (С. 377—396); Епізод із життя львівських торговців після Цецорської битви.— Орест Заяць (С. 397—414); Подимний реєстр Брацлавського воєводства 1643 року.— Микола Крикун, Олександр Петренко (С. 415—448); Турецьке підданство гетьмана Петра Дорошенка: умови та церемоніал його визнання.— Тетяна Григор’єва (С. 449—475); Записи гродських і земських судово-адміністративних книг Руського воєводства з історії української Церкви та життя духовенства XVII—XVIII століття.— Олег Купчинський (С. 476—563); Доля служебного шляхтича Брацлавського воєводства у другій половині 1760-х років.— Микола Крикун (С. 564—576); Список парафіян церкви Спаса (Преображення Господнього) міста Звягеля 1791 року.— Конрад Жеменецький (С. 577—593); З історії канцелярії міста Львова у XVIII столітті.— Богдана Петришак (С. 594—608); Деякі відомості про втрати документів львівських архівних інституцій під час Другої світової війни.— Роман Дзюбан (С. 609—619).

Критика і бібліографія

Gwioździk J. Kultura pisma i książki w żeniskich klasztorach kontemplacyjnych dawnej Rzeczypospolitej XVI—XVIII wieku.— Katowice,

2015.— 546 s.— Іван Альмес (С. 623—627); Віталій Тельвак, Василь Педич. Львівська історична школа Михайла Грушевського.— Львів: Світ, 2016.— 440 с.— Ігор Гирич (С. 627—638); Ігор Гирич. Михайло Грушевський: конструктор української модерної нації.— К.: Смолоскип, 2016.— 840 с.— Віталій Тельвак (С. 638—641); Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби / Упорядник, автор вступних розділів і наукового коментаря О. Купчинський.— Львів: Дослідно-видавничий центр НТШ, 2016.— 424 с.; 41 іл.— (Українознавча наукова бібліотека НТШ. Ч. 43).— Андрій Фелонюк (С. 641—647); Пиріг Р. Я., Тельвак В. В. Михайло Грушевський: біографічний нарис.— К.: Либідь, 2016.— 576 с.— Василь Педич (С. 647—653); Facie ad faciem: Ілюстрований життєпис Михайла Грушевського / Авт.-упоряд. С. Панькова, Г. Кондаурова.— К.: Либідь, 2016.— 144 с.; іл.— Оксана Юркова (С. 653—659); Ярослав Дащекевич. Україна і Схід / Упорядники: Галина Сварник, Андрій Фелонюк.— Львів, 2016.— 960 с.; іл.; Ярослав Дащекевич. Україна на перехресті світів: релігієзнавчі й соціокультурні студії / Упорядники: Лілія Моравська, Ірина Скочиляс.— Львів, 2016.— xlvi + 602 с. + 8 с. іл.— Олег Купчинський (С. 659—665); Galicia. Studia i materiały / Red. L. Gawor.— Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016.— Т. 2. Filozofia w Galicji.— 411, [1] s.— Ореста Лосик (С. 665—672).

Наступний — 50-й том відновленого Наукового товариства ім. Шевченка у Львові 1989 р.— CCLXXI том „Записок НТШ“ (присвячений Спеціальним (допоміжним) історичним дисциплінам) — вийде друком наприкінці 2018 р.

O. A.

ДОСТОЙНЕ ВШАНУВАННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

28 грудня 2017 року в Палаці Потоцьких у Львові відбулося урочисте вручення Обласної премії у галузі культури, літератури, мистецтва, журналістики та архітектури. Це — найпрестижніша відзнака у Львівській області, якою з 2009 р. щорічно нагороджують наукових, культурно-просвітніх і мистецьких діячів. Премію отримують автори найвизначніших творів літератури, мистецтва, журналістики та архітектури, які збагачують історичну пам’ять українського народу, його національну свідомість та само-

бутність, утверджують ідеали гуманізму. Поява таких творів стає помітною подією в науковому, літературно-мистецькому і культурному житті регіону та України.

Цьогоріч на здобуття премії було зголошено 25 претендентів, подання на яких представили наукові й навчально-освітні, музеї та театральні, ху-

дожньо-мистецькі і видавничі, а також громадські організації регіону. Впродовж двох турів компетентне журі обирало переможців у чотирнадцяти номінаціях, зокрема: „Мистецтвознавство і культурологія — імені Святослава Гординського“, „Музейна справа — імені Іларіона і Віри Свенціцьких“, „Збереження культурної спадщини — імені Бориса Возницького“, „Поезія — імені Маркіяна Шашкевича“, „Проза — імені Богдана Лепкого“, „Драматургія, театральне мистецтво — імені Бориса Романицького“, „Журналістика та публіцистика — імені В'ячеслава Чорновола“, „Музичне мистецтво — імені Станіслава Людкевича“, „Образотворче мистецтво — імені Івана Труша“, „Декоративно-ужиткове мистецтво — імені Зеновія Флінти“, „Народна творчість — імені Анатолія Вахнянина“, „Дизайн — імені Олени Кульчицької“, „Архітектура — імені Івана Левинського“ та ін.

У номінації „Літературознавство, сучасна літературна критика та переклади — імені Михайла Возняка“ лауреатом визнано почесного голову Наукового товариства ім. Шевченка, доктора історичних наук Олега Купчинського за книжку „Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби“ (Львів: Наукове товариство ім. Шевченка в Україні, 2016.— 424 с.— (Українознавча наукова бібліотека НТШ. Ч. 43).

Це монографічне дослідження — значний внесок в українську історичну науку й гуманістику загалом, адже містить добірку листування видатних вчених кінця XIX — початку ХХ ст. М. Грушевського та М. Кордуби. У ній оприлюднено двісті листів за 1895 — початок 30-х рр. ХХ ст., що становить один із найбільших корпусів епістоляріїв, пов’язаних із життям і творчістю двох видатних українських істориків, активних громадсько-культурних діячів львівської історичної школи. Листи віддзеркалюють широкий спектр взаємин учителя та учня, їхні стосунки й тривалу співпрацю, водночас важливі питання як особистого, так і загальнонаціонального наукового, суспільно-політичного і культурного життя України кінця XIX — перших десятиліть ХХ ст. Дослідження супроводжується розлоговою передмовою з поданням загальної інформації про всі відомі нині епістолярії М. Грушевського, докладним описом

особливостей упорядкування цього джерельного корпусу та науковим коментарем, які мають велику інформаційну цінність і віддзеркалюють понад півстолітній археографічний досвід О. Купчинського. Відзначена монографія стала не лише суттєвим внеском у розвиток грушевськознавства і кордубознавства як наукових дисциплін, але й знаковою студією для академічної громади, студентської молоді та всіх, хто цікавиться історією України й ідеальною спадщиною її славних творців. Присвячується праця 150-річчю від народження М. Грушевського.

В інших номінаціях цьогорічними переможцями Обласної премії обрано ще 13 осіб: Зиновію Тканку, Марію Гелітович, Володимира Мокрія, Юлію Курташ-Карп, Юрія Николишина, Адама Цибульського, Софію Федину, Любомира Яремчука та інших.

Олександра КУЗЬМА

* * *

22 січня 2018 р., у День Соборності України, в Бережанському районному будинку культури пройшла урочиста церемонія вручення Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Братів Богдана і Левка Лепких за 2017 р.

Премію засновано 1991 р. Від того часу нею удостоєно 114 лауреатів із різних міст України. Традиційно фонд премії формує Ліга підприємців „Українська справа“ (голова Михайло Ратушняк). Дипломи новим лауреатам 2017 р. вручив голова Громадської ради з прису-

дження премії, дійсний член НТШ, письменник і літературознавець Богдан Мельничук.

Цьогоріч на розгляд Громадської ради на конкурс було подано рекордну кількість заяв, серед яких лише чотири претенденти стали лауреатами. Зокрема, премію отримав почесний голова Наукового товариства імені Шевченка, доктор історичних наук Олег Купчинський (м. Львів). Номінанта представив голова Тернопільського обласного осередку НТШ, академік М. Андрейчин. Було за-значено, що О. Купчинський — визначний український філолог, історик та національний архівіст, а також автор сотень наукових праць, у тому числі унікального „Каталогу пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові. 1233—1799“ (у співавторстві, 1972), фундаментальної монографії „Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV століть“ (2004), чотирьох томів вибраних літературо- та мистецтвознавчих досліджень. За редакцією О. Купчинського вийшли друком десятки монографічних і колективних праць в НТШ, вчений видав 50 томів „Записок НТШ“ і був багаторічним відповідальним редактором часопису „Вісник НТШ“, він — ініціатор, автор проекту і головний редактор унікальної багатотомної Ен-

циклопедії „Наукове товариство ім. Шевченка“ (на сьогодні видано три томи). О. Купчинський відіграв ключову роль у відновленні діяльності НТШ 1989 р. в Україні, був його першим науковим секретарем, а далі — багаторічним очільником цієї поважної наукової інституції.

Під час нагородження член Громадської ради Всеукраїнської премії імені Братів Лепких, засłużений журналіст України М. Ониськів представив другу номінантку премії — талановиту тележурналістку Ларису Михальську (м. Тернопіль), яка отримала відзнаку за цикл передач із майже 200 програм „Відверті діалоги“ на каналі Тернопільського обласного телебачення.

Третім номінантом став письменник, доктор теологічних і кандидат історичних наук о. Василь Погорецький (м. Копичинці Гусятинського р-ну Тернопільської обл.). Його відзначено премією за прозові та поетичні книжки „На роздоріжжі“ (2013), „Хрест на вістрі буття“ (2014), „Україна іде...“ (2016), „Рахманне роздолля“ (2017) та публікації під рубрикою „Духовні обереги“ в журналі „Літературний Тернопіль“.

Четвертий із нагороджених — заслужений художник України Олег Шупляк (м. Бережани). Він отримав премію за серію живописних картин „Двовзори“ та „Рідна земля“. Всеукраїнську популярність митець здобув, написавши картини з подвійним змістом і прихованими образами. Художника представили вчений секретар Державного історико-архітектурного заповідника м. Бережан, заслужений працівник України Надія Волинець, народний художник України Богдан Ткачик і директор Тернопільського художнього музею, відомий мистецтвознавець Ігор Дуда.

Нові лауреати премії імені Братів Богдана і Левка Лепких та численні учасники зібрання мали змогу насолодитися концертом, в якому взяли участь народний аматорський хор „Прорів“ — лауреат премії імені Братів Лепких, та аматорський жіночий камерний хор „Гlorія“, талановиті місцеві вокalistи. Після цього всі учасники відвідали обласний Музей Богдана Лепкого (директор — Ірина Ухман).

Михайло АНДРЕЙЧИН

НА ПОШАНУ ПАМ'ЯТИ ПАТРІЯРХА ЙОСИФА СЛІПОГО

(До 125-річчя від народження)

20 лютого 2018 р. в Актовій залі Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (ЛМНУ) з ініціативи Лікарської комісії НТШ відбулося засідання медичної громади Львова „На пошану Йосифа Сліпого (до 125-річчя від народження)“. У межах заходу було проведено книжкову виставку, яку підготував колектив Бібліотеки ЛМНУ. Присутні мали змогу ознайомитись з книжками, виданими Патріярхом під час його перебування в Римі, та переданими до України релігійним товариством для українських католиків „Свята Софія“ (Рим). Окрім книжкових експонатів, тут представлено світлини Йосифа Сліпого, листівки та диски з такими ексклюзивними записами, як, наприклад, „Божественну літургію служить Патріарх Йосиф Сліпий. Реставрований звукозапис“.

Але основною подією заходу стала зустріч медичної громади з почесним гостем, владикою Глібом (Лончино), єпископом Української греко-католицької церкви, спархом Єпархії Пресвятої родини у Великобританії, апостольським візитатором для українців — греко-католиків Ірландії, головою оргкомітету Ювілейного року Патріарха Йосифа Сліпого. На зустрічі була також присутня Любов Дувліт (з дому Наконечна) — внучата племінниця Патріарха Йосифа Сліпого. Владика розповів про непросту долю Великого Українця, видатного церковного діяча та вченого-богослова, Блаженнійшого Йосифа Сліпого. Сам Патріарх називав себе не інакше, ніж „В'язень Христа ради“. Саме ці три слова сповна характеризують життя та діяльність Блаженнійшого, який, не прагнучи особистої слави та визнання, вважав своїм обов'язком безперестанне служіння Господу та невтомну працю на благо народу України.

Ще з дитинства майбутній Патріарх мріяв стати священиком та не мислив для себе іншої професії і після закінчення гімназії продовжив навчання в духовній семінарії. Наблизившись до своєї мети, юнак відчував велику радість, але водночас і певну настороженість. Випускники семінарій на той час переважно ставали парохами та на все життя залишались у своїй парафії, поступово все глибше зав'язаючи в побуті. Здібний студент, якому легко давалися науки та іноземні мови, бажав поєднувати душпастирство з науковою діяльністю і поділився своїми сумнівами з Андреєм Шептицьким. Митрополит, оцінивши здібності хлопця, посприяв переведення його для подальшого навчання до Університету Інсбрука, де Сліпий отримав ступінь доктора богослов'я і згодом продовжив навчання в Римі. Повернувшись до Львова професором і прийнявши сан, Йосиф Сліпий обійняв посаду ректора Богословської академії, створив та очолив Богословське наукове товариство. Коло інтересів майбутнього Патріарха було надзвичайно широким, він багато подорожував, цікавився ботанікою, історією, мистецтвом. За дорученням Шептицько-

го, розшукував і відновлював старовинні ікони.

1939 р. Й. Сліпий був таємно хіротонізований архиєпископом, а після смерті Митрополита 1944 р. посів його місце. А вже за п'ять місяців його заарештовано. Так розпочався страшний період життя Патріарха — роки ув'язнення. На час слідства Митрополит рік перебував у тюрмі на Лонцького у м. Львові, де в катівні НКВД у нього вимагали єдине — зректись своєї віри. Сліпий був непохитним. Тоді його було переправлено до Києва, звідти — до Москви і далі етапом до Сибіру. Офіційний вирок — вісім років тaborів — розтягнувся на вісімнадцять. За той час було все: важка недуга, знущання, голод, але, незважаючи ні на що, Блаженнійший продовжував свою місію — в'язня Христа ради. Всюди, де б він не з'явився, до нього тягнулись люди, він мав сильну підтримку, провівідував та настановляв, проводив богослужіння, використовуючи вино з родзинок та сухарі замість хліба. Єдиний пробліск надії спалахнув для Йосифа Сліпого після смерті Сталіна, коли Берія, бажаючи налагодити контакт із Ватиканом, залучив його до співпраці (Митрополит мусив знайти

та представити обґрунтування діяльності Греко-католицької церкви в Україні). Спалахнув — і погас зі смертю Берії.

Аж 1962 р. було ініційовано звільнення Йосифа Сліпого завдяки клопотанню тодішнього Папи Івана XXIII та президента США Кеннеді. Хворий та зморений, проте непохитний у своїй вірі, Сліпий прибув до Рима, де взяв участь у соборі і запропонував

піднести Києво-Галицький митрополичий престіл до рівня патріаршого. Його підтримали одноголосно. Менше ніж за рік після свого приїзду Блаженнійший відкрив у Римі перший Український католицький університет.

Головна мета, яку ставив перед собою Йосиф Сліпий, — об'єднання української церкви в одне ціле. Блаженнійший багато подорожував, відвідував українську діаспору, закликав українців не боятись бути собою навіть далеко від рідної землі. Наголошував, як важливо плекати свою історію, свої традиції, духовно рости і розвиватись, а також здобувати освіту та займатись наукою, адже освіченими людьми не так легко маніпулювати.

Впродовж усього життя Йосиф Сліпий не втомно трудився на благо Церкви та свого народу, його любили та поважали українці у всьому світі і пам'ятають та шанують досі.

Подяку Владиці Глібу (Лончині) за цікаву розповідь про життя та діяльність видатного українця висловили голова Лікарської комісії НТШ, професор Оксана Заячківська та голова НТШ, професор Роман Кушнір.

Наприкінці зустрічі Преподобний Отець прочитав молитву та благословив присутніх.

Олена АДАМОВИЧ

СТАТТІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

ДЕРЖАВНИЦЬКИЙ ПРОЕКТ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Новітній період історії, попри поширення у світі соціялістичної ідеології і практики, характеризується активізацією консерватизму, який проявляється як конструктивна державотворча сила, суттєвий фактор стабільності, порядку, утвердження загальнолюдських і національних духовних цінностей у суспільстві. Сьогодні важко уявити сучасні Францію, Англію, Німеччину, Росію, Польщу та інші держави без національної консервативно-аристократичної традиції, без усвідомлення суспільством ролі монархічних інститутів в історії цих країн, аристократичних родин, шляхетської верстви загалом.

У низці країн Європи, які на переломі XIX—XX ст. стали на шлях виборювання національної незалежності, консервативні політичні течії сприяли відродженню державності, збереженню національної ідентичності. Чимало народів, які здобули незалежність, обрали монархічний устрій або утвердили у своєму суспільному житті потужні консервативні течії. Не виняток й Україна, хоча тривалий час новітній український консерватизм політично та організаційно не був чітко окреслений і не міг суттєво впливати на зміст українського суспільного життя, позначеного переважанням у ньому ліберально-народницьких та суспільно-радикальних течій.

У свідомості більшості лідерів і рядових учасників українського національного руху, суспільство-зnavців, діячів культури переважало безоглядне „народолюбство“, яке супроводжувалося гlorifікацією стихійних народних рухів, селянських повстань і т. ін. Водночас не бралося до уваги, що останні часто завдавали дошкільних ударів не лише чужоземним поневолювачам, а й конструктивним державотворчим процесам у самій Україні.

Можна констатувати: українське суспільство опинилося в полоні своєрідного народницького гіпнозу, що привело до глибоких деструкцій суспільної свідомості. Складалося враження, що українська інтелігенція сама сприяла деелітизації України, до чого прагнули Польща і Росія, заперечуючи наявність української аристократії (еліти) та відповідних соціальних інститутів на всіх етапах історичного буття України.

При цьому, однак, не слід забувати, що впродовж усього XIX — початку XX ст. активні учасники українського руху, творці новітньої української літератури і науки були представниками українського дворянства, нащадками козацько-старшинської і шляхетської верстви (В. Білозер-

ський, П. Куліш, Є. Гребінка, Н. Забіла, Г. Квітка-Основ'яненко, М. Костомаров, М. Антонович, О. Лазаревський, О. Пчілка, Леся Українка, М. Драгоманов, М. Старицький, Панас Мирний та багато інших).

Істотні зрушіння в українському консервативному середовищі започаткував В. Липинський, який одним із перших усвідомив виняткову суспільну роль традиційної національної еліти. Він вважав конечною для українського руху участь у ньому аристократичних елементів суспільства, причому таким способом, щоб зберігалась їхня соціальна ідентичність і вони залишалися повнокровним соціюмом, який мав будь-що зберегти своє класове обличчя. Нащадки українських шляхетсько-аристократичних родів своєю участю в українському національному житті, на думку В. Липинського, могли суттєво вплинути на зміцнення його матеріально-економічного підґрунтя і, що найголовніше, своїм досвідом сприяти піднесення рівня політичної культури українського громадянства, його авторитету в очах політичних противників.

Водночас В. Липинський одним із перших серед українських політичних діячів усвідомив визначальну роль власної самостійної держави для повнокровного історичного існування українського народу, забезпечення його оптимально національно-культурного і політичного розвитку.

Завдяки багатогранній діяльності В. Липинського як історика, філософа, політолога і публіциста український консерватизм отримав ідеологію „класократичної“ трудової дідичної монархії, яка надала йому нового обличчя, чітко визначивши місце серед інших українських політичних течій. Він став засновником державницької школи в українській історіографії і політичній думці, поява якої показала безперспективність народницької орієнтації на національну стихію і дала змогу українцям належно оцінити власну державотворчу традицію і спертися на неї у боротьбі за самостійність України. Українське суспільство виявилося здатним відродити близьку до монархічної гетьманській державницькій концепцію та впровадити її під час радикальних соціальних зрушень, коли видавалось, що зовсім не було місця для реалізації консервативних ідей.

Організаційно-політичне оформлення українського консерватизму, яке почалось з ліквідацією самодержавства в Росії, супроводжувалось зародженням гетьманського руху в Україні і віднови-

Гетьман Павло Скоропадський

ленням Гетьманату (Української держави) на чолі з Павлом Скоропадським.

На скликаному у Києві Хліборобському конгресі, який представляв більшість українського населення, було проголошено утворення Української гетьманської держави. Цей акт водночас означав повну й остаточну її суверенність, яка не була по-слідно і чітко зафікована Центральною радою у її III і IV універсалах. Вперше від часів Богдана Хмельницького було висунуто принцип соборності українських земель, який зафіковано титулом голови новопосталої держави — Гетьман всієї України.

На Хліборобському конгресі були присутні 6432 делегати від восьми губерній Великої України, фактично від усіх її регіонів. Усього ж було близько 8000 учасників¹. Якщо порівняти представництво інших форумів доби національно-визвольних змагань, то варто наголосити, що Хліборобський конгрес був, без сумніву, найбільш масштабним. У квітні 1917 р. на Національному конгресі, який надав Українській центральній раді функції вищого національно-представницького інституту, було 1000 делегатів, що представляли не всі області України. I Всеукраїнський військовий з'їзд у травні 1917 р. зібрав 700 делегатів, Всеукраїнський селянський з'їзд у червні — 1500 делегатів із виришальним голосом². При цьому норми представництва обох зібрань були спрощені, не скрізь дотримані і послідовно проведені. Трудовий конгрес України зібрав менше тисячі делегатів, причому від участі у його виборах було відсторонено т. зв. нетрудові елементи, які становили численну і надзвичайно цінну для українського державотворення верству. Слід зауважити, що і Центральна рада, і Директорія, і Гетьманат П. Скоропадського створювались в умовах надзвичайно гострих соціальних потрясінь, до яких не можна пристосовувати традиційні норми представництва і виборності. В цьому контексті Українська держава — не менш легітимна правно уконституйована національно-політична формaciя, ніж УНР доби Центральної ради та Директорії.

Аналізуючи той соціальний ґрунт, на якому постала Українська держава, В. Липинський наголошував, що у з'їзді 29 квітня взяли участь хлібороби — насамперед нащадки козацької старшини — „в дану історичну хвилину найстарша політично і найбільше досвідчена верста“³. До них приєдналася „найбільш господарна й найрозумініша частина українського середнє заможного селянства“. Хоча, зауважує В. Липинський, у з'їзді не брали безпосередньої участі, але йому співчували духовенство, народжене в Україні кадрове офіцерство російської армії, промислові, фінансові і торговельні кола, частина інтелігенції. Отже, з'їзд 29 квітня був виявом волі найбільш значущих в економічному, політичному і культурному аспектах верств тогочасного суспільства України. „Якщо не згадувати часів розквіту старої Князівської Русі-України, — писав В. Липинський, — то не було іншого такого конструктивного і далекосяглого в своїй ідеї та задумі збору українських

людей, і такого відмінного від усього того, що діялося в Україні — як власне з'їзду Хліборобів 29 квітня 1918 року“.

Вчений особливо наголошував, що вперше в українській історії джерело влади було „виведено з традиції, а не з бунту“, а „поняття Україна стало означати щось ціле чи одноціле — в усіх його верствах, чи класах, а не тільки один „уділ“ суспільства, чи якусь його одну „віру“⁴. Отже, самий склад „творців“ Гетьманату свідчив про перспективи формування консолідованого суспільства в Україні, припинення соціальної деструкції на ґрунтах класової і міжнаціональної боротьби.

Проголошення Гетьманату було цілком закономірною реакцією українського суспільства на політику розпалювання класової ворожнечі і протиборства, яку провадили соціалістичні лідери Центральної ради. Їх намагання будь-що втілити в життя свою класову доктрину, хоч би і всупереч загальнонаціональним інтересам, призвело до глибокої кризи усього державного організму України, і виходом з неї могло бути лише переведення українського суспільства на нові рейки — послідовного утвердження класового співробітництва і соціального партнерства, національної консолідації, закріплення самостійності Української держави.

Останнє треба було здійснити негайно. Адже не можна не зауважити, що утворення Української Народної Республіки з правового погляду ще не означало досягнення повної державної незалежності України. У III універсалі Центральної ради однозначно вказувалось на те, що нове державне утворення залишається складовою частиною федераційної Росії. Домінантою цього акту було не утворення української національної державності, а турбота про збереження Російської держави. „Прокладаємо шлях до федерації! — закликала орган УСДРП „Робітнича газета“⁵. Цією свою роботою ми рятуємо єдність російської держави, зміцнюємо єдність всього пролетаріату Росії і міць російської революції⁶. Ще один заклик — „Через самостійність — до федерації“. Ці і схожі гасла виразно свідчили, що лідери УНР, як могли, відка-раскувались від державної самостійності України і не хотіли бачити для неї цієї перспективи.

Зрештою, і IV універсал Центральної ради, попри проголошення незалежності України, знову повторював тезу про доцільність федеративного з'язку України „з народними республіками бувшої Російської держави“⁷. Така формула універсалу не виключала відновлення державного об'єднання колишньої метрополії і новопосталої Української держави. Підтвердженням цього може слугувати виступ В. Винниченка, який висловив впевненість, „що основи цього Універсалу приведуть нас до федерації соціалістичних республік всього світу“⁸. Зрозуміло, що першою серед них була Росія. Прикметно, що сама поява цього документа мотивується не головною метою і життєвою потребою для нації мати свою самостійну суверенну державність, а потребою моменту — якнайшвидше укладти мир. Українські соціалістичні лідери Центральної ради демонстрували

¹ Дорошенко Д. Історія України 1917—1923 рр.— К., 2002.— Т. 2.— С. 26.

² Там само.— Т. 1.— С. 61, 75, 77.

³ У 60-річчя відновлення гетьманства.— Торонто, 1978.— С. 159—160.

⁴ Терещенко Ю. І. До 85-річчя Української Держави — Гетьманату Павла Скоропадського // Український консерватизм і гетьманський рух: Історія, ідеологія, політика.— К., 2003.— № 2.— С. 12—13.

⁵ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2 т.— К., 1997.— Т. 2.— С. 104.

⁶ Дорошенко Д. Історія України 1917—1923 рр.— Т. 1.— С. 269.

фатальне небажання самостійності і не залишили думки про федерацію навіть після кривавої вакханалії більшовиків у захопленому ними Києві. До цього також слід додати, що лідери Центральної ради у численних документах, у т. ч. і в IV універсалі, проголошували потребу не національної української державності, а класової — владу в якій мало здійснювати „представництво робочого народу, селян, робітників і солдатів”⁷. Соціальну обмеженість такої державності було продовжено у позбавленні Директорією виборчих прав т. зв. буржуазних класів під час виборів до Трудового конгресу у січні 1919 р.

В загалі національно-державна ідея, яка мала б об'єднати все українське суспільство, в універсалах Центральної ради без будь-якої потреби подавалась у переплетінні із соціальними проблемами. Максималістські наміри розв'язання цих проблем, декларовані українськими соціалістами, загострювали класові антагонізми до крайніх меж і робили співпрацю класів і станів в одному таборі просто неможливою. Це створювало ситуацію, в якій і спроби реалізації соціальних пунктів програми українських соціалістів ставали нездійсненою утопією.

Не випадково впродовж усього періоду визвольних змагань і, зокрема, у 1917 р. українська т. зв. революційна демократія перебувала у постійному світоглядному конфлікті з помірковано налаштованими діячами національного руху, робила їх об'єктом „класової“ ненависті, відштовхувала від участі у державотворенні. Досить навести в зв'язку з цим оцінку ситуації визначним українським патріотом Євгеном Чикаленком, який у своїх споминах зауважував: „А коли настала революція 1917 р., я, як буржуй, чи навіть феодал, не мав змоги приймати участь у будуванні Української Держави“⁸.

Українські соціалістичні партії одразу після Лютневої революції приєдналися до всеросійського єдиного фронту т. зв. революційної демократії і, проголошуючи „класову боротьбу“ з власною „буржуазією“, прагнули утримати Україну у державно-імперських зв'язках з Росією. Навіть прийняття з тактичною метою самостійності аргументувалось знову ж таки доцільністю глибшого розгортання боротьби з власною буржуазією. „Робітнича газета“ стверджувала, зокрема, що в незалежній державі „може розвиватись на всю широчину класова боротьба, лише в ній може бути найкраще забезпечені успішність цієї боротьби“⁹. Фактично найбільш цінні державотворчі верстви, які ставили на перший план ідею національного визволення — статечне селянство, земські діячі, чимало офіцерів, заможні прошарки міста, духовенство, представники наукової та культурної інтелігенції отримали ярлик „контрреволюціонерів“ і стали об'єктом цікування українських соціалістів.

Політико-партийне доктринерство лідерів Центральної ради призвело УНР до політичної й економічної прірви. Німецькі військові чинники все менше зважали на кволі інституті Центральної ради, вводячи окупаційний лад. Невміння уряду створити дієву державну адміністрацію і опанувати ситуацію в середині країни, припинити

хаос, породжений революцією, зрештою поставив під загрозу існування української державності і не виключав можливості проголошення України, окупованої німецькими військами, частиною Росії. Цю обставину усвідмлював П. Скоропадський. Він записав у своїх „Споминах“, звертаючись до тих, „що звуть себе українцями“: „Пам'ятайте, що коли б не було мого виступу, німці кілька тижнів пізніше завели б в Україні звичайне генерал-губернаторство. Воно було б оперте на загальних основах окупації і нічого спільного з українством не мало б“¹⁰. Пересторогою для української державності було роззброєння німцями дивізії „сіньо-жупанників“.

Отже, відновлення Гетьманства у цій ситуації означало врятування української державності і засвідчило закінчення автономістсько-федералістичної концепції політичної розбудови України, рішуче і безповоротне відокремлення від Росії. Акт 29 квітня 1918 р. був першим державним актом, який залишив поза будь-яким сумнівом проблему державної незалежності України. Проголошене скликання законодавчого сейму мало лише привести до впорядкування її внутрішнього устрою.

Гетьмана Павла Скоропадського привели до влади три основні політичні сили: Українська народна громада, Союз земельних власників, Українська хліборобсько-демократична партія. До складу першої входили переважно представники давніх козацько-старшинських і шляхетських родів Лівобережжя, які були носіями історичних традицій першого Гетьманату (В. Кочубей, М. Устимович, М. Воронович, М. Гижицький та ін.).

Друга група охоплювала соціально неоднорідну верству землевласників, в якій переважали селяни і нащадки козаків. Прикметно, що організаторами союзу були Микола Коваленко, селянин з Кременчукчини, і Михайло Коваленко, поміщик з Полтавщини, нащадок давнього козацько-старшинського роду. Обидва послідовно відстоювали позицію політичної самостійності України.

Нарешті, третю групу становили члени Української партії хліборобів-демократів, яку очолювали відомі українські діячі В'ячеслав Липинський, брати Сергій та Володимир Шемети. З лідерами УДХП тісно співпрацював один із засновників самостійницької течії в українському русі Микола Міхновський. Варто зауважити, що, як і Міхновський, В. Липинський був послідовним прихильником державної незалежності України всупереч автономістсько-федералістичній позиції більшості політичних лідерів національно-визвольного руху у дореволюційний період. М. Міхновський ще на початку ХХ ст. вголос заявив про свою самостійницьку позицію виданням програмної праці „Самостійна Україна“ і заснуванням Української народної партії. В. Липинський 1911 р. на таємних нарадах низки українських політиків у Львові чітко поставив питання про потребу боротьби за політичну самостійність України. При цьому він виступив за потребу реалізації монархічного принципу у майбутній незалежній Україні.

Попри певні суперечності між усіма трьома політичними силами іх об'єднувало розуміння потреби соціального і національного компромісу, відновлення у повному обсязі приватної власності,

⁷ Дорошенко Д. Історія України 1917—1923 pp.— Т. 1.— С. 103.

⁸ Чикаленко Є. Спогади (1861—1907).— К., 2003.— С. 30.

⁹ У 60-річчя відновлення гетьманства.— С. 70.

¹⁰ Робітнича газета.— 1918.— 19 січ.— Ч. 222.

утвердження правових підстав суспільно-політичного та економічного життя в Україні, українізації зруїсифікованих та полонізованих верств українського суспільства і залучення їх до державного і національно-культурного будівництва.

Павло Скоропадський належав до групи Української народної громади, творення якої відбулось, власне, з його ініціативи. Особа майбутнього гетьмана представляла ту частину давньої української аристократії, яка попри все залишалась носієм національно-історичних традицій.

Утворення Української держави означало рішучий поворот соціально-політичного і культурного розвитку України в напрямку західноєвропейської цивілізації; оперта на її правове і духовне підґрунтя. У „Грамоті до всього українського народу“ від 29 квітня 1918 р. зазначалось, що „права приватної власності, як фундаменту культури й цивілізації відбудовуються в повній мірі“¹¹. Творці Української держави 1918 р. розглядали інститут Гетьманства не як засіб подолання або ліквідації усіх інших українських політичних течій, а як засіб національної інтеграції, налагодження співпраці між усіма класовими групами та організаціями.

На відміну від політичної нетерпимості соціалістичних лідерів Центральної ради, а згодом УНР доби Директорії („Україна буде або соціалістична, або ніяка!“ (В. Винниченко), суспільно-політична позиція Гетьмана була спрямована на те, щоб боротьба між консерватизмом і соціальним радикалізмом могла набути законно-правових і національно-творчих форм. При цьому від першого дня існування Української держави і до останнього двері до співпраці жодній українській політичній партії не були зачинені. Радше, навпаки, Гетьман постійно прагнув залучити до участі в уряді представників якомога ширшого українського політичного спектра.

Дуже коротке (сім з половиною місяців) існування Гетьманату було заповнене не політичними гаслами, а надзвичайно інтенсивним і плідним процесом українського державотворення. Він захопив усі ділянки суспільного буття: від закордонної політики і військового будівництва, творення адміністрації або земельної реформи до відкриття українських університетів і національної академії наук, розбудови українського шкільництва.

Добре обізнаній з практикою державного управління царської Росії, П. Скоропадський усвідомлював, що закріпити незалежність України можна тільки тоді, коли буде створено боєздатну постійну і регулярну армію, державно-управлінський апарат, налагоджено дипломатичні стосунки з якомога більшою кількістю держав, відбудовано господарство, транспорт, зміцнено фінанси, буде взято на державне фінансування заклади освіти, науки та культури.

Формування збройних сил Української держави виявилося дуже складною справою. Від 22 червня суттєво оновлено персональний склад військової адміністрації. Було заплановано створити систему військових шкіл для підготовки офіцерів усіх родів зброї, розпочато організацію Державної військової академії.

24 липня вийшов закон про загальну обов'язкову військову повинність. Мобілізація мала розпочатися в жовтні 1918 р. і дати 85 тис. воїків, на 1 берез-

ня 1919 р.— ще 79 тис. У липні було сформовано Гвардійську сердюцьку дивізію (5 тис. воїків), яка мала стати взірцем для майбутньої української армії.

Військове будівництво суттєво ускладнювалось позицією командування австро-німецьких військ, яке побоювалось утворення в Україні сильної і боєздатної армії. Не була чіткою позиція щодо цієї проблеми й у вишого політичного і військового керівництва Рейху. Полагодити справу будівництва української армії певною мірою вдалося особисто Гетьману Скоропадському під час зустрічі з імператором Вільгельмом II. Гетьманові вдалося дістатися передання Україні захопленого німцями Чорноморського флоту. Отже, можна констатувати, що в добу Гетьманату будівництво українських збройних сил було введено в регулярне русло і ґрунтувалось на новітніх військових досягненнях тогочасного цивілізованого світу.

Водночас відбувалось неухильне і регулярне створення державного апарату. Дуже швидко було налагоджено організацію і комплектування міністерств, здійснено правильний адміністративний розподіл України на губернії і повіти, створено адміністративний губерніяльний і повітовий апарат — староства. Як наслідок усі закони і розпорядження керівників центральних органів держави не залишались чисто декларативними актами, як це переважно було за урядування Центральної ради, а реалізовувались набагато ефективніше на місцях. Одночасно відбувалась українізація усіх гілок влади згори донизу.

На відміну від попереднього уряду Центральної ради, який розв’язував проблеми міжнародного представництва не за вимогами міжнародного права і не законами, а нотами або уснimi заявами, Гетьман поставив цю проблему на послідовно правові рейки. У „Законах про тимчасовий устрій України“ чітко зазначалось, що Гетьман є водночас керівником зовнішньополітичних відносин Української держави. Згідно з нормами міжнародного права це було вкрай потрібним для України як уже визнаної держави¹².

Прикметно, що вихід Української держави на міжнародну арену супроводжувався проблемою визнання інституту гетьманства з усіма його правовими інсигніями, титулатурою, формою звертання тощо, які спирались на українську гетьманську традицію і ще не застосовувались в тогочасній дипломатичній практиці. Причому уживання П. Скоропадським титулатури „Гетьман усієї України“, яка визначила загальнонаціональний характер влади та її поширення на всі етнічні українські землі, не могло не зачіпати інтересів деяких держав, до яких належали українські етнічні території. Саме з огляду на це Австро-Угорщина зобов’язала свого посла Форгача утриматись від уживання титулатури „Гетьман усієї України“.

Владу гетьмана де-юре визнали на самперед Німеччина та Австро-Угорщина в Києві вже 2 травня 1918 р. За кілька днів це зробили також Болгарія і Туреччина. Своїх представників прислали до Києва Данія, Персія, Греція, Норвегія, Швеція, Італія, Швейцарія, що означало фактичне визнання України¹³.

Прикметним було застосування болгарським послом титулатури — звертання до гетьмана

¹¹ Українська Держава (квітень — грудень 1918 року): Документи і матеріали: У 2 т.— К., 2015.— Т. 2.— С. 38.

¹² Там само.— Т. 2.— С. 39.

¹³ Дорошенко Д. Історія України 1917—1923 рр.— Т. 2.— С. 102.

„Ваша світлість“, а також вживання останнього царем Болгарії Фердинандом. Відтоді так почали титулувати П. Скоропадського всі закордонні представники, голови держав, у тому числі і німецький імператор Вільгельм II під час перебування Гетьмана в Берліні з офіційним візитом.

До того ж Регенційна рада Польського королівства, яка надіслала до Києва свого посла у ранзі міністра, повністю визнала національно-територіальний титул гетьмана та традиційно-історичну форму звернення. Вона була застосована в акредитивній ноті від 26 травня 1918 р.: „*Jasnie Wielmożnemu Panu Hetmanowi Wszech Ukrainy*¹⁴“.

Впровадження історичної гетьманської титулатури у дипломатичний ритуал відновлювало стару українську державну традицію, яка ставала невід'ємним аксесуаром нової Української держави і сприяла відповідному пошануванню її голови — Гетьмана, піднесеню її міжнародного авторитету.

Послідовно національно-державний характер мала зовнішня політика Української держави. Міністерство закордонних справ очолив відомий український громадський діяч і вчений Дмитро Дорошенко. Українській державі попри всі труднощі вдалося досягти неабияких успіхів у зовнішньополітичній діяльності. Одним із найбільш важливих питань, яке вирішував гетьманський уряд, було — якомога швидше змінити національну державність за допомогою Німеччини і, водночас позбавившись її опіки, здійснювати власну політичну лінію. Попри тісний зв'язок з державами Північного союзу, влітку 1918 р. Українська держава робить спробу відновити дипломатичні взаємини з країнами Антанти. І хоча цей крок викликав рішучий протест Центральних держав, уже в жовтні німецький уряд погодився на встановлення відносин України з Антантою. З цією метою широко використовувались дипломатичні взаємини Гетьманату з нейтральними країнами. Вже напередодні падіння Української держави було сформовано дипломатичні місії — до Франції на чолі з М. Могилянським і Великобританії та США, голововою якої мавстати І. Коростовець. Це яскраве свідчення намагань уряду гетьмана П. Скоропадського проводити незалежний зовнішньополітичний курс.

Надзвичайно важливим державотворчим аспектом зовнішньої політики Української держави було намагання до консолідації усіх українських етнічних територій. Гетьман демонстрував виразне прагнення приєднати до складу України Кубань, Крим, що були заселені значною кількістю українців, які ніколи не втрачали духовної і культурної спорідненості з метрополією. У вересні 1918 р. між урядами України і Криму було укладено попередньо федераційну угоду, згідно з якою Крим мав належати до Української держави як автономний край з власним сеймом.

Гетьману у його зовнішньополітичній діяльності було властиве розуміння того, що Україна має бути сильною державою. У цьому контексті надзвичайно важливим було міцно закріпиться на узбережжі Чорного моря, яке було опановане українцями внаслідок тривалої військової боротьби козацтва і колонізаційної експансії. Це завдання треба було виконати, тісно прив'язавши

до Української держави Бессарабію, Крим і Кубань.

Морський кордон України був єдиним стабільним рубежем, який водночас був її вікном у світ. Проте він потребував надійного захисту, що міг виконати сильний український флот. Тому проблема Чорноморського флоту була одним з головних напрямів дипломатичної і военної політики.

Гетьман висував завдання поширити геополітичний вплив України на просторі т.зв. козацької території від Кавказького Причорномор'я до Каспію. До цієї території, заселеної донськими, кубанськими, терськими, уральськими (яїцькими) козаками, кавказькими народами, калмиками, казахами, належали також потужні анклави українських колоністів, які простяглися довгою смugoю аж до Тихоокеанського узбережжя. Створення міцного союзу з козацькими державами утвореннями та кавказькими державами давали реальну можливість обмеження російського імперіалізму, найголовнішого ворога української самостійності.

Однією з найважливіших проблем, які стояли перед Українською державою, було розв'язання земельного питання і проведення оптимальної аграрної політики. Павло Скоропадський пізніше зауважував: „Я був переконаний, що тільки міцна організація великих, середніх і дрібних власницьких елементів зможе поставити нашу Державу на правильний шлях розвитку, а всякий уряд у нас, опертий на соціалістичні партії, неминуче в короткий час докотиться до більшовизму“¹⁵. Від початку своєї діяльності гетьманський уряд поставив завдання здійснити масштабну земельну реформу, яка мала створити економічно сильний клас середнього і заможного селянства. Ця селянська верства мала отримати землю з допомогою держави внаслідок парцеляції великої земельної власності за викуп. З цією ж метою планувалось заснувати Державний земельний банк, який мав забезпечити селян дешевим і вигідним кредитом і допомогти їм у придбанні землі.

На початок листопада 1918 р. проект земельної реформи, розроблений міністром земельних справ В. Леонтовичем, був готовий. Він передбачав примусовий викуп державою усіх великих земельних маєтків, які мали бути парцельовані між селянами з допомогою Державного земельного банку, у розмірі не більше 25 дес. на одне господарство. Від відчуження землі звільнялись лише ті господарства, які мали агрокультурне значення, однак лише розміром до 200 дес. кожне.

На думку фахівців, цей закон був одним з найбільш демократичних, порівняно із земельними законами інших держав тодішнього світу. Здійснення вказаної реформи без сумніву могло дати поштовх потужному соціально-економічному розвитку України. Воно забезпечувало такий земельний устрій, основою якого ставали середньозаможні, самодостатні індивідуальні господарства, що вело до утвердження економічно здорової, незалежної хліборобської верстви — опори Української держави. Цей досвід сьогодні, безперечно, допоміг би вивести Україну з кризового стану, в якому опинилось її соціально-економічне життя.

На високу оцінку заслуговує фінансова політика Гетьманату. У надзвичайно складних умовах було створено стабільну грошову систему й

¹⁴ Дорошенко Д. Історія України 1917—1923 рр.— Т. 2.— С. 101.

¹⁵ Думки Гетьмана Павла про його участь у подіях 1917—18 р. та про його гетьманування // У 60-річчя відновлення Гетьманства.— С. 71.

забезпечено українській валюті високий курс. Економічному відродженню України сприяли за- снування Державного і Земельного банків, впо- рядкування бюджетного процесу. Подібні заходи важко собі уявити за часів Центральної ради та Директорії УНР.

Гетьман і його оточення розуміли, що у тій боротьбі, яка розпочалась між більшовизмом і Україною, визначальну роль може відіграти лише та соціальна верства, яка є власником засобів виробництва і продуцентом водночас. Такою верстрою могло стати відновлене у новітній час козацтво, яке, спираючись на традиції вільного володіння землею і зброяєю, могло бути вкрай зацікавленим у функціонуванні інститутів приватної власності на землю і у стабільній національній державності, яка захищала б ці інститути. Створення міцного організованого козацького стану мало сприяти врегулюванню розмірів землеволодіння, утвердженню приватної та спадкової власності на землю, утвердженню права володіння землею залежно від участі у боротьбі із зовнішнім ворогом і забезпечення кордонів Української держави. В цьому контексті цілком логічно відновлення історично-традиційного Гетьманату 29 квітня 1918 р. призвело до відродження козацтва як стану, який був основою першої козацької державності. Козацтво постало знову на підставі закону — універсалу Гетьмана всієї України 16 жовтня 1917 р.

Культурно-творча діяльність доби Павла Скоропадського спиралась на меценатську традицію українських гетьманів, які підтримували загальнонаціональний напрям розвитку української культури: від П. Конашевича-Сагайдачного, який вписався з усім Військом Запорізьким у Київське братство, підтримав створення Києво-Могилянського колегіуму, — до К. Розумовського, який плекав ідею створення університету в Батурині. Всі українські гетьмани були ревними опікунами освіти й науки. Навіть за такий короткий період гетьманування П. Скоропадського заснував два українські університети у Києві та Кам'янці-Подільському й Українську академію наук.

Не випадково на відкритті українського університету у Києві П. Скоропадський покликався на „імена гетьманів Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Виговського, Дорошенка, а особливо Мазепи, як поборників і заступників народної освіти на Україні“, які за його словами, „повинні завжди лишитись на сторінках історії українського національного самопізнання“¹⁶.

Крім цих двох, готувалось створення українських університетів в Одесі та Харкові внаслідок реорганізації чинних там російських університетів, а також у Катеринодарі на Кубані та у Сімферополі в Криму. Особливо слід відзначити, що всі українські середні школи, які створила українська громадськість за доби Центральної ради, перейшли на державне фінансування. Водночас було створено низку нових українських початкових шкіл та гімназій, які фінансувала держава.

Звичайно, крім здобутів Гетьманату П. Скоропадського, траплялися помилки і прорахунки у діяльності його керманичів, що є темою окремого дослідження.

В. Липинський вважав, що всі допущені помилки можна було б усунути, якби українська демократія пішла на співпрацю з урядом у зміненні і розбудові Української держави. „Коли-б наші революційні отамани та інтелігенти в 1918 р. визнали-б і підтримали місцеву консервативну владу Гетьмана Павла Скоропадського, — писав В. Липинський, — то по цей існувала-б Українська Держава. Місцеві консервативні хліборобські, промислові і військово-бюрократичні елементи не оглядались-би тоді, рятуючи себе від українських революціонерів, на поміч общеруських „добріволяців“; вони сполучили-б свій досвід влади і організації держави з молодим загонистим українським імперіялізмом та вірою в Україну місцевих українських революціонерів, і дали-б спільними силами одсіч більшовикам. Бо слабесенький напір більшовиків в 1918 р. на Україну вдався (як і всі чужоземні напори на нашу землю) тільки завдяки внутрішній різні українських революціонерів і українських консерватистів між собою“¹⁷.

Критикуючи українську демократичну інтелігенцію за політичні прорахунки, він, однаке, відавав їй належне за енергію, самопосвяту і працьовитість під час виконання своїх громадських обов’язків. На думку В. Липинського, „наш передсічний інтелігент не гірший від пересічного інтелігента європейця“, в ньому в потенціялі набагато більше ідейності й навіть більше чесності“, однак гірші „його методи національної організації, гіршими є його методи національної організації, гіршими є його способи національної боротьби“.

Таким чином, українські соціалісти не мали жодної потреби руйнувати Українську державу. Прагнення класового миру, примирення інтересів селян і великих землевласників, підприємців і робітників, здебільшого завдяки заможним верствам, яке демонстрував Гетьман Павло Скоропадський і його уряд, утвержували реальне соціальне партнерство, сприяли національній консолідації усіх верств українського народу і могли забезпечити стабільність української державності. Посedнання національно-консервативних і ліберально-реформаторських зasad державотворення Гетьманату Павла Скоропадського цілком відповідало тогочасним тенденціям суспільного розвитку цивілізованих європейських країн.

На тлі нищення більшовиками національних і соціальних вартостей в Росії Україна демонструвала своєрідний прорив у майбутнє, утвержувала незаперечні державно-правові і національно-культурні цінності. Руйнування Гетьманату Павла Скоропадського українськими соціалістами, фактично у спілці з більшовиками, призвело зрештою до катастрофи, поразки національно-визвольних змагань і втрати української державності.

Юрій ТЕРЕЩЕНКО

¹⁶ У 60-річчя відновлення Гетьманства.— Торонто, 1978.— С. 41.

¹⁷ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму.— Відень, 1926.— С. 432.

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1914—1923 РОКІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПАМ'ЯТІ ГАЛИЧАН У МІЖВОЕННИЙ ПЕРІОД ХХ СТОЛІТТЯ

У 1920—1930-х рр. українська громадськість Західної України щороку вшановувала події української революції 1914—1923 рр.: героїчний шлях Українських січових стрільців (УСС), роковини 1-го листопада, трагічного бою під Крутами, героїчної смерті кількасот вояків під Базаром та ін. „Всі ці дати,— підкреслювалося у газеті „Діло“,— знаходять у нас щораз більше зрозуміння; і сумні вони чи веселі — проте всі вони виконують те найбільше діло, яким є зв'язок минулого з сучасним“. Проте жодна з них не могла рівнятися з датою 22 січня, „бо що може бути більшого над реалізацією національного ідеалу, того ідеалу, що його признають і в своїх працях леліють всі живі, мертві й ненароджені, на Україні і поза нею сущі українці й українки!“¹

Незважаючи на конфронтаційний характер взаємин наддніпрянських та галицьких політичних сил, починаючи із 1919 р., ідея державності та соборності, проголошена 22 січня 1918 р. і 1919 р., була визначальною в суспільно-політичному житті Галичини в міжвоєнний період ХХ ст. Від 1922 р. в краї започатковано традицію святкувань найважливіших історичних подій української революції 1914—1923 рр. Його учасниками були політичні партії, передусім національно-державницького табору (Українська народно-трудова партія (УНТП) (з 1925 р.— Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), Українська радикальна партія (УРП) (з 1926 р.— Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП), Українська соціал-демократична партія (в 1930-х рр.), національно-культурні та економічні товариства („Просвіта“, Українське педагогічне товариство „Рідна школа“, „Учительська громада“, „Сільський господар“, „Луг“, „Молода громада“, „Каменярі“ та ін.), греко-католицьке духовенство. Особливо урочисту атмосферу створювали присутність на них учасників української революції — політиків і військовиків.

Поза цитуванням історичних актів — IV універсалу Центральної ради та Акту злуки, заслуховуванням рефератів, з якими виступали науковці, політики, журналісти, провідною темою святкувань 22 січня були два питання: „Чому українці програли визвольні змагання?“, „Хто винен?“

Вагомий вплив на формування відповіді на ці запитання мали становище українців Галичини в міжвоєнній Польщі ХХ ст., події в Українській Соціалістичній Радянській Республіці (УСРР) (з 1936 р.— Українській Радянській Соціалістичній Республіці (УРСР), взаємини наддніпрянців і галичан в українських еміграційних осередках.

Мета цієї статті,— покликана на документи Центрального державного історичного архіву України у Львові, спогади відомих українських політиків та громадських діячів, матеріали „Діла“, проаналізувати формування історичної традиції пам'яти про українську революцію 1914—1923 рр. у середовищі галицького українства провідним українським часописом „Діло“ у 1923—1939 рр. Етапи української революції, її особливості, історичне значення проголошення незалежності УНР IV універсалом Центральної ради та Акту злуки УНР і ЗУНР висвітлено у працях сучасників І. Гошуляка², В. Кривошеї³, О. Карпенка⁴, І. Кураса⁵, О. Любовець⁶, М. Панчука, А. Панчука⁷, М. Сеньківа⁸, В. Солдатенко⁹ та інших. Відновлене 3 квітня 1923 р. „Діло“ підтримувало традицію святкування 22 січня. У 1924 р., в п'яту річницю проголошення Акту злуки,— у редакційній статті „Великі роковини“ відтворено атмосферу січня 1919 р., а також надруковано історичні документи про об'єднання українських земель. У статті критично проаналізовано п'ятирічний період після 22 січня 1919 р.: „В реально-позитивному, в політично-державному розумінню мало що лишилося з того акту. Україну почвертовано, вбиваючи острі граничні палі в живий організм нації. Не осягнено ні самостійності, ні соборності [...] Такі акти, як умови з Денікіним, варшавська декларація, а отісля варшавський договір з квітня 1920 р., свідоме розторження всіх об'єднуючих починів на еміграції, розклад громадських сил і т. п. і явилається запереченнем Акту злуки“¹⁰.

Водночас вказано на факти, які були підтвердженнем єдності українського народу, його змагань до самостійності та соборності: „Кожний прояв мас свідчить про те, що український народ постійно змагає до угрупування свого національно-політичного „я“. Беззупинна боротьба україн-

¹ Кедрин І. 22. I. 1918 — 22. I. 1919 // Діло (Львів).— 1938.— 23 січ.

² Гошуляк І. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до акту злуки).— К., 2009.— 467 с.

³ Гошуляк І., Кривошея В., Солдатенко В., Яремчук В. Соборність України: від зародження ідеї до першої спроби реалізації.— К., 2000.— 408 с.

⁴ Карпенко О. Злука ЗУНР і УНР — видатна подія в історії українського народу // Соборність і сучасність.— Івано-Франківськ, 1999.— С. 8—21.

⁵ Курас І., Солдатенко В. Соборництво і регіоналізм в українському державотворенні (1917—1920).— К., 2001.— 245 с.

⁶ Любовець О. Принципи соборності та українські політичні партії // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми.— К., 1999.— С. 162—170.

⁷ Панчук М., Панчук А. Акт злуки УНР і ЗУНР в українській історіографії // Проблеми соборності України у ХХ столітті.— К., 1994.— С. 98—105.

⁸ Сеньків М. З історії соборності українських земель 1917—1945.— Дрогобич, 1999.— 163 с.

⁹ Солдатенко В. Українська революція: концепція та історіографія (1917—1920).— К., 1999.— 508 с.

¹⁰ [Б. а.] Великі роковини // Діло (Львів).— 1924.— 24 січ.

ського селянства з ворожими окупаціями, жертвування всім для справи державності, відчуття нашої спільної недолі, взаємна допомога — все те говорить про єдину українську націю в найширшому розумінні того слова. Коли заперечення акту 22 січня 1919 проводилося здезорієнтованими, здрібничковими політиками, та його підтвердження засвідчували українські маси. Похід галицької армії, похід українських селянських мас на освобождення Києва, боротьба Січових стрільців, стихійна допомога Галичини в часі страшного голоду на Вел[икій] Україні, гомінкі протести Київа, Харкова, Полтави і інших великоукраїнських осередків з приводу рішення Ради Амбасадорів є найкращими показчиками, що Акт злуки вийшов з глибин всього українського народу”¹¹.

1925 р. начальний редактор „Діла“, голова УНДО Д. Левицький у передовиці „Акт злуки 22 січня 1919“ розкритикував концепцію самостійної Галицької республіки (Галицько-Волинської держави) чи ЗУНР, яку в 1921—1923 рр. обстоював Є. Петрушевич. „Акт з’єднання всіх наших земель в одну соборну державу повинен приводити нам на пам’ять ті помилки у закордонній політиці, які ми повторяли за весь час нашої історії, коли хилились то в один, то в другий бік. Якщо з’єднення Наддніпрянщини з Наддністрянчиною було би потрівало довше, тоді воно мало би ще й те значення, що було би усунуло ідеологічні ріжниці між земляками, переділеними надто довго кордонами. Ці дві частини народу жили сотки літ під впливом двох, а навіть трьох культур: московської, польської та німецької. Не дивно, що витворились у нашім народі два культурних типи, ріжні вдачами, світоглядами, нахилями. Завдяки державному з’єдненню ці ріжниці затерлись би. Досить вказати на Наддніпрянців, що довший час жили в Галичині, або Галичан, що перейнялися психікою Наддніпрянців“¹².

Д. Левицький акценчував на значенні Акту злуки в контексті подій, які відбулися в 1919—1921 рр.: „Його розуміли люде доброї волі вже в момент проголошення державної влади, добачаючи з страхом небезпеку в тому, що деякі провідники українського народу, ставали грою долі його керманичами, ставились до цього акту не дуже широко. У Кам’янці-Подільськім, у славнім „четирикутнику смерті“, де вперше з’єднились de facto дві українські армії, та обі вітки українського народу — розігрався останній період трагедії“¹³. Трагізм полягав, на думку голови УНДО, у тому, що „сили тоді, коли майже обі території української землі були окуповані, коли оба наші уряди та їх армії топтались безсильно на одному місці, коли геройські війська мусіли сидіти безძільно... без одягу та поживи [...] — саме

тоді, ні наддніпрянські, ні галицькі провідники не нашли в собі досить моральної сили, щоб зрозуміти весь жах та вагу моменту, і не вміли знятись понад загумінковий парткуляризм, провінціальну дрібничковість, партійне засліплення і особисту ворожнечу та з’єдинитись до спільної оборони загроженої батьківщини! Почались супереки та свари, дядльність вражених амбіцій, навсупереки собі, обвинувачення, орієнтації то надто на право, то надто на ліво“¹⁴.

Як колишній дипломат УНР Д. Левицький спробував проаналізувати невдачі в зовнішній політиці УНР, зокрема прорахунки української делегації на Паризькій мирній конференції: „Вже під час мирової делегації у Версалю наша міжнародна делегація у Парижі розбилася на дві частини і замість стати на праві до само означення українського народу і домагатися для нього одної держави, наші делегати почали домагатися двох держав: одні — наддніпрянської; другі — галицької, причому наддніпрянці виявили охоту ввійти в союз з поляками, а галичане з москалями. Чужинці не могли ніяк второпати, як може один народ домагатися двох держав і як одна його половина може вважати когось своїм приятелем, коли одночасно друга вважає цього своїм смертельним ворогом. Ясно, що в такому стані дипломатичної праці не можна було мати ніяких успіхів“. Тоді вихід із ситуації голова УНДО вбачав у солідарній антибільшовицькій позиції керівництва УНР: „І нема сумніву, що коли би наші дипломати були поставлені тоді нашу справу під знаком соборності і боротьби проти більшовиків, тоді Союзні Держави прийшли би нам з допомогою, моральною і матеріальною“¹⁵.

Того ж дня, 22 січня 1925 р., „Діло“ опублікувало спогади Й. Пеленського „Свято з’єднання“ про проголошення Акту злуки 22 січня 1919 р. Автор відзначав, що проголошенню Акту передували похорони 19 січня 1919 р. чотирнадцяти галицьких стрільців, які полягли в бою під Мотовилівкою у листопаді 1918 р. „14 металевих трун, перевезених червоною китайкою. Перевезено на 14 гарматах з головного двірця до Царського саду високо над Дніпром і там їх зложено кількома переделами в глибокій могилі. Був державний проект поставити там величавий пам’ятник [...]“¹⁶.

1927 р. „Діло“ надрукувало спогади Я. Олесницького „Перед семи роками. День 22 січня 1919 р. в Київі“¹⁷. 1928 р. святкування 10-річчя проголошення незалежності УНР IV універсалом Центральної ради відбувалося в найактивніший період виборчої кампанії до польського парламенту 1928 р. політичних партій Західної України. Тому святкові заходи політичних партій та громадських організацій краю мали передвиборчий характер. „Діло“ у передовиці „22 січня“ підкреслило живучість ідеї державності та соборності: „Ці великі, переломові хвилі поза нами — минули! Десять літ ділить нас від одної, а дев’ять — від другої. Та вони тільки в часі минули, щоби стати світляними датами на скрижалях історії української. Але в нас живуть вони перманентні. Вони нас пройняли наскрізь, бренять безупину в нашому організмі

¹¹ [Б. а.] Великі роковини // Діло (Львів).— 1924.— 24 січ.

¹² Левицький Д. Акт 22 січня 1919 // Там само.— 1925.— 22 січ.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Пеленський Й. Свято з’єднання. Спомин // Там само.

¹⁷ Олесницький Я. Перед семи роками. День 22 січня 1919 в Київі // Там само.— 1927.— 22 січ.

як складова частина нашої крові і наших м'язів, діють і запліднюють усім найкращим наш мозок і різьблять наші душі. Йдемо вперед наповнені часом тих історичних актів з яких категоричними імперативами, що вселилися в нас органічно. Йдемо без упину”¹⁸.

З нагоди 10-ї річниці Акту злуки 26 січня 1929 р. відбулося святкове засідання екзекутиви УНДО, присутніх у Львові членів ЦК партії, сенаторів, послів Об'єднання та представників преси. Це засідання відкрив промовою голова партії Д. Левицький, який передусім віддав шану борцям за акти 22 січня 1918 і 1919 рр. Реферат про історичне значення Акту злуки виголосив І. Гижка¹⁹.

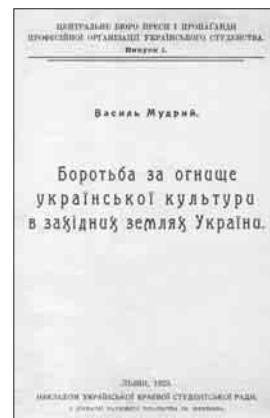
Через рік, 22 січня 1930 р., святкове засідання у Львові відкрив В. Мудрий, а реферат про „вагу Акту 22 січня 1919 р.“ виголосив О. Луцький. Анализуючи обставини й події 11-ї річниці державності, „Діло“ 1930 р. закликало „вибирати з них для себе до наслідування усе те, що приспішувало реалізацію цього акту, а відкидати все, що стало на перешкоді не тільки при його реалізації, але й при петрифікації“. Редакція „Діла“ на чолі з В. Мудрим оцінила Акт 22 січня 1919 р. як „найпозитивніше досягнення наших національно-визвольних змагань та державно-творчих зусиль, а крім того як переломовий здобуток нашої історії у ХХ століттю“²⁰.

22 січня 1933 р. у товаристві „Молода громада“ відбулися святкові сходини з нагоди роковин 22 січня 1918 і 1919 рр. Реферат, присвячений головно проголошенню соборності, виголосив лідер УСДП В. Старосольський. За словами дописувача „Діла“, „референт цілою низкою фактів доказував психологічну непідготовленість українського народу до акту 22 січня 1919 р. Проголошення соборності було лише формальним актом, який не переломив психічного наставлення наддніпрянців, а особливо галичан“²¹.

Зупиняючись детальніше на психологічних відмінностях між галичанами та наддніпрянцями, які на думку В. Старосольського, „не є занадто глибо-кі і які можна при добрій волі легко побороти“, референт дійшов висновку, що наддніпрянці були більше українцями, ніж галичани. Проте він підкреслив: „Натомість обі вітки українського народу мають кожна свої велики цінності, що могли би відвернути від нас дальші події по 1918 і 1919 роках, коли б українці вміли бути ті цінності використати. Зокрема підкреслив, що добрий наддніпрянський козак і освічений вишколений галицький старшина і підстаршина дали б добру українську армію. Державницький спосіб думання наддніпрянця з працездатністю на зазначеному пості галичанина дали б Україні державний апарат“²².

Цікаві зауваги В. Старосольського про ставлення до державності наддніпрянців і галичан: „Наддніпрянці мали безпосередню стичність з державою. Всі лиха, яких вони зазнавали, йшли від держави. Тому там витворилася ненависть до держави і тому наддніпрянці не мали по тім на-

лежної пошани й до своєї власної держави. Зате та безпосередня стичність з державою навчила їх думати по-державницькому. Галичани ніколи не мали безпосередньої стичності з державою. Між ними й державою був їх політичний противник і тому в українців зродилося спеціальне поняття про своє становище. Всі лиха приписувалися політичному противникові, за яким стояла держава з прихильністю для українців. З того зродилась у галичан пошана до держави, яка потім перенеслась на власну державу. Зате галичани в тих умовах не навчились по-державницьким дивитися на свої справи“²³.

Дуже часто святкування 22 січня щороку давали привід пошуку причин винуватців нереалізації цих актів, механізмів розв'язання українського питання. 1934 р. „Діло“ у передовиці „Роковини 22 січня 1918 р.“ спробувало оцінити 15-річний період після проголошення Акту злуки: „Тих 15 літ, що ділять нас від тієї історичної дати. Видаются нам нині майже пів століттям. Події, що

прийшли після лиховіної війни і химерної революції, відгородили нас від мрії, з якими бралими участь у великому зрыві, які відгородяють нас від недавнього минулого великих розчарування та нежданні ударі. Прийшло життя зі своїми невблаганими законами, що глузує з мрії і топче пориви. Той Київ, що ще недавно був символом об'єднання земель, закрила перед нашими очима червона стіна, що надто живо нагадувала одну зі стін передвоєнної тюрми народів“²⁴.

Громадськість Галичини усвідомлювала, що українство ділять не тільки кордони, але й погляди на те, яким шляхом і засобами реалізувати спільну мету: „Можна ріжно дивитися на причини, що заважали на долі наших земель, а проте важко не погодитись з тим, що одною з тих причин були суперечні, якнайбільш ворожі погляди між нашими провідниками: з ким станули поруч і проти кого йти. Рідкі моменти спільної думки і співпраці пропадали серед різного голосу метушні“²⁵. Цей стан у взаєминах наддніпрянських і західноукраїнських політичних сил, за невеликими винятками, спостерігався упродовж усього міжвоєнного періоду ХХ ст. „Шукаємо між собою винуватців лиха і скликаємо вину на зовнішні обставини, а рідко,— підкреслювалося у газеті „Діло“ 1934 р.— дуже рідко у роздумуваннях над майбутнім шукаємо тієї спільної нитки, що могла би всіх об'єднувати, замість відмежовувати“. Водночас констатовано: „Чим більше зовнішніх чисто фізичних причин і внутрішніх, психологічних, роздіймає народ, тим важче найти корінь лиха і спільну підставу для

¹⁸ [Б. а.] 22 січня // Діло (Львів).— 1928.— 22 січ.

¹⁹ [Б. а.] Роковини з'єднання. Святочне засідання УНДО дня 26 січня // Там само.— 1929.— 22 січ.

²⁰ [Б. а.] В рокивини 2 січня. Святочне засідання в УНДО // Там само.— 1930.— 25 січ.

²¹ [Б. а.] Роковини 22 січня 1919 р. // Там само.— 23 січ.

²² Там само.

²³ Там само.

²⁴ [Б. а.] Роковини 22 січня 1918 р. // Там само.— 1934.— 22 січ.

²⁵ Там само.

його нормального розвитку. Свідомість цих труднощів нависла нині над нами”²⁶.

Відомий політик і журналіст І. Кедрин звернув увагу на безпрецедентно швидкий шлях, який здолала Центральна рада від I до IV універсалу та проголошення Акту злуки. Ставлячи запитання „Чи раптовий упадок української державності був доказом незрілості нації?!“, автор статті зауважив: „Не є стидом признаватись до колишньої слабості. Ale іспит зрілости, що його здавав український народ у рр. 1917 — 21, не скінчився і по нинішній день. Кожний день є пробним каменем української зрілости і це наш іспит ще далеко не скінчений“²⁷.

22 січня 1938 р. у Львові відбулося святкування 20-ї річниці державності. У домівці „Лугу“ (вул. Коперника, 5) воно розпочалося виголошенням звіту голови „Великого Лугу“ Р. Дашкевича. Після звіту звернувся до львівських луговців та луговичок із промовою, в якій „пригадав він молодому поколінню наші визвольні змагання з-перед 20 літ, ролю Січевого Стрілецтва в нашому національно-му зріві та обов’язки... Лугової організації“. Опісля луговики стоячи слухали текст IV універсалу Центральної ради. З рефератом виступив І. Кедрин-Рудницький. Про це в „Ділі“ мовилося: „Образи тогочасних великих подій, пригадувані референтом, западали глибоко в душі молодих слухачів та викликували в них відповідні рефлексії й бажання дальше працювати над здійсненням національних ідеалів батьків для добра Батьківщини“²⁸. З нагоди 20-ї річниці проголошення УНР УНДО 22 січня 1938 р. в приміщенні Крайової народної канцелярії провело Святочні сходини. Їх відкрив короткою промовою голова УПР В. Мудрий, який підкреслив велику вагу традиції та особливе значення 22 січня. Після вступної промови С. Біляк виголосив реферат, у якому схарактеризував хід української революції, виділяючи її етапи²⁹. Того самого дня товариство „Молода громада“ відсвяткувало роковини проголошення самостійності України. Свяtkovi сходини відкрив голова товариства А. Палій. Опісля виступив А. Мельник, який підкреслив значення обох актів 22 січня. Свяtkovi сходини відбулися в товариствах „Зоря“, „Сила“, читальнях „Просвіти“. 22 січня 1938 р. у кожному повітовому осередку проходили свяtkovi заходи з нагоди 20-річчя самостійності УНР. Зокрема, в Городку святкували в домівці місцевої читальні

„Просвіти“; у Коломиї — в приміщенні „Народного дому“ відбулася свяtkova академія. У Станіславові о 7-й год. 15 хв. о. Луцик відправив урочисте богослужіння, під час якого о. Салевич виголосив промову, о 20 год. у будинку „Сокола“ відбулися „святочні сходини, на яких виголосив промову магістр Микитюк, д-р М. Глушкевич декламував, а стан[ови] „Боян“ і „Думка“ відпівали відповідні пісні“³⁰. „Діло“ інформувало про святкування 20-х роковин проголошення самостійності УНР у Варшаві, Празі, Берліні, Белграді, Берні.

1939 р. „Діло“ передрукувало статтю 1935 р. Єдине, що змінила редакція, — „вписала в одному місці замість „події з-перед 16 і 17 років“ — „20 і 21 років“, замість „1935 рік“ — рік 1933!“ Редакція вибачилася перед своїми читачами. Причиною цього була зайнятість редакції аналізом міжнародних подій в Європі, зокрема — подій в Карпатській Україні. З другого боку, „Діло“ проілюструвало брак істотних змін у становищі українців на Наддніпрянщині: „Замість звуку дзвонів і всієї революційно-романтичної декорації, з якою відбувалися тодішні величні акти волі, минають у пивницях московських експозитур на Україні, стріли, від яких гинуть українські культурні діячі. Самої згадки про тодішні часи й події досить, щоб назратитися на розстріл. Поворот хвилі воюючого комунізму, поворот хвилі терору проти всього українського, глум над національним ідеалом — це політична дійсність у двадцятиліття тих величних актів. Хто не знав би всесвітньої історії і самої історії України — міг би справді попасті в розпуку: як страшнене змарновано велику історичну нагоду і до якого ступеня дійшла наша програма. Коли на Софійському майдані відбулася святочна церемонія у 1918 і 1919 році, то до Києва доходили вже відгуки гарматних вистрілів і на вулицях міста царила вже атмосфера непевності: тому й серед учасників тодішнього свята було чимало одиниць, які з найбільшою журбою гляділи у будучість. А проте напевне не було нікого, хто припускав би, на дно якого провалля докотиться у такому короткому часі для народу. Єдиною розвагою може бути пригадка, що на кілька літ перед проголошенням соборності й суверенності не було ні одного українця, який вірив би у таке чудо“³¹.

Таким чином, ідеї державності і соборності, проголошені українською революцією 1914—1923 рр., стали ідеологічною основою суспільно-політичного життя Галичини у міжвоєнний період ХХ ст. Партиї національно-державницького табору, національно-культурні та економічні товариства пропонували формат цих святкувань, їх ідеологічну наповненість відповідно до мінливих політичних тенденцій цього періоду.

Ігор СОЛЯР

²⁶ [Б. а.] Роковини 22 січня 1918 р.

²⁷ Кедрин І. 22. I. 1918 — 22. I. 1919 ...

²⁸ [Б. а.] Свято 22 січня у львівському „Лузі“ // Діло (Львів). — 1938. — 23 січ.

²⁹ [Б. а.] День 22 січня у Львові // Там само. — 25 січ.

³⁰ [Б. а.] Свята 22 січня. Станиславів // Там само. — 29 січ.

³¹ [Б. а.] З великих роковин — роковини найбільші // Там само. — 1939. — 22 січ.

ВАСИЛЬ КУЧАБСЬКИЙ ПРО СТАНОВЛЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТИ В 1918—1919 РОКАХ

Серед багатьох проблем, які відображені в науковій спадщині В. Кучабського, важливе місце посідає проблема становлення західноукраїнської державності в 1918—1919 рр. Учений усвідомлював, що лише той народ, який здатний оцінити своє минуле, зрозуміти власні помилки, допущені під час боротьби за свободу, і зробити з них правильні висновки, може з оптимізмом дивитися в майбутнє. Він надавав важливого значення науковій розробці проблеми українсько-польських відносин, особливо з огляду на те, що саме від них великою мірою залежало — бути чи не бути Українській державі. Міркування В. Кучабського зводилися до того, що вирішити „українське питання“ можна лише двома шляхами: або поляки змінять свій спосіб мислення, відмовляться від асиміляційної політики у своїх „східних кресах“ і підтримають ідею відновлення Української держави, або український народ розвине таку потужну державотворчу енергію, яка відіб'є бажання полякам здійснювати загарбницькі наміри¹.

Дослідженням названої проблеми В. Кучабський присвятив такі праці, як „Зовнішньополітичне положення об’єднаних Українських Армій у „чотирікутнику смерти“ в липні—серпні 1919“ (1931), „Польська дипломатія і „Східно-Галицьке“ питання на париській мировій конференції в 1919 році“ (1931), „Українська дипломатія і держави Антанти в році 1919“ (1931), „Вага і завдання Західно-Української Держави перед силами Східної Європи на переломі 1918—1919-го року“ (1932—1933). Перші три праці увійшли до фундаментальної наукової монографії „Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Balschewismus in den Jahren 1918—1923“, що з’явилася 1934 р. як офіційне видання воєнно-історичного семінару Берлінського університету. „Ця річ була видана по-німецьки й тому залишилась недостатньо відома серед українських читачів,— зазначав І. Лисяк-Рудницький.— Але серед множества публікацій, присвячених цій добі, твір Кучабського, мабуть, єдиний, що піднімається до рівня історіографії великого стилю“². На думку ж О. Павлюка, праця В. Кучабського була пер-

шою українською монографією, присвяченою національній революції — дослідженням ученої з хорошою освітою, гострим аналітичним розумом і вільним володінням кількома європейськими мовами³. 2009 р. названа праця була перекладена англійською, а в 2015 р.— українською мовами⁴. Під час написання книжки автор широко використав не тільки українські, польські та російські, а також й німецькі, французькі та англо-американські документи й матеріали. Особливо цінними в цьому сенсі є документальні праці, праці-спогади учасників визвольної боротьби 1917—1921 рр. М. Лозинського, К. Левицького, С. Шухевича, П. Христюка, А. Марголіна, І. Мазепи, М. Омеляновича-Павленка, М. Капустянського⁵ та інших авторів.

Спираючись на значну джерелознавчу базу, В. Кучабський дійшов висновку, що до Листопадового чину українці Галичини почали готуватися ще в середині 1918 р. Ініціювали цей процес представники Національно-демократичної партії В. Бачинський, В. Панайко, С. Баран, І. Кивелюк та Л. Цегельський. У вересні 1918 р. частина офіцерів двох батальйонів Легіону Українських січових стрільців (далі — УСС), що базувалися на Буковині, об’єдналися в єдину групу на чолі з майором Д. Вітовським, щоб у разі потреби бути готовими до рішучих дій⁶. Така потреба настала після того, коли стало відомо про звернення Польської ліквідаційної комісії до державних установ Галичини (ця звістка дійшла до українців 31 жовтня 1918 р.). У зверненні йшлося про те, що львівського намісника представить віденський уряд, його справи будуть передані партії, яка забезпечуватиме офіційний

Василь Кучабський

відомо про звернення Польської ліквідаційної комісії до державних установ Галичини (ця звістка дійшла до українців 31 жовтня 1918 р.). У зверненні йшлося про те, що львівського намісника представить віденський уряд, його справи будуть передані партії, яка забезпечуватиме офіційний

¹ Див.: Гелей С. Василь Кучабський: від національної ідеї до державності. Українська консервативна політика на думка першої половини ХХ ст. та її вклад в історичну науку.— Львів, 1998.— С. 233.

² Лисяк-Рудницький І. Українська революція з перспективи сорокаліття // Історичні есе: У 2-х т.— К., 1994.— Т. 2.— С. 39.

³ Pavljuk O. Einleitung // Kuchabsky V. Western Ukraine in Conflict with Poland and Balschewism, 1918—1923. Translated from the German by Gus Fagan.— Edmonton; Toronto, 2009.— S. 4.

⁴ Див.: Кучабський В. Західна Україна у боротьбі з Польщею та більшовизмом у 1918—1923 роках / Пер. з німецької Т. Лісної за виданням: Kutschabsky W. Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918—1923.— Berlin, 1934; Наук. ред. С. Гелей.— Львів, 2015.— 448 с.; 6 карт.

⁵ Див.: Лозинський М. Галичина в роках 1918—1920 (Українська революція. Розвідки і матеріали. Кн. V).— Відень, 1920; Левицький К. Великий Зрів (До історії української державності від березня до листопада 1918 р. На підставі споминів та документів).— Львів, 1931; Шухевич С. Спомини з Українсько-Галицької армії (1918—1920): У 3 т.— Львів, 1928—1929.— Т. 1; Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917—1920 рр. (Українська революція. Розвідки і матеріали): Книга I—IV.— Відень, 1921—1922.— Кн. III; Марголін А. Україна і політика Антанти. Записки єврея і гражданина.— Берлін, 1921; Мазепа І. Большевизм і окупація України. Соціально-економічні причини недозрілості сил української революції.— Львів; К., 1922; Омелянович-Павленко М. Українсько-польська війна 1918—1919.— Прага, 1929; Капустянський М. Похід українських армій на Київ—Одесу в 1919 році. Част. I—III.— Львів, 1921—1922.— Част. 1.

⁶ Див.: Кучабський В. Західна Україна.— С. 96.

порядок, а 1 листопада 1918 р. до Львова прибуде депутатія Польської ліквідаційної комісії, щоб від імені Польщі перебрати владу в Східній Галичині. Вранці 31 жовтня 1918 р. українські політики, що перебували у Львові разом із керівниками військової організації, вирішили надати українській підпільній організації право захопити владу у Східній Галичині наступної ночі, із 31 жовтня на 1 листопада 1918 р., від імені Української національної ради (далі — УНРада), яка була створена 18 жовтня 1918 р. Негайно було розіслано кур'єрів із наказом про повстання в усі гарнізони Східної Галичини. Декілька годин, які вирішували питання, хто все-таки оволодіє Східною Галичиною — поляки чи українці,— вигralи українці⁷.

Український переворот у ніч із 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. як у Львові, так і в провінційних містах Східної Галичини завершився цілковитим успіхом. За чітко продуманим планом українцям вдалося блокувати ворожі військові частини і заволодіти Львовом досить швидко і без кровопролиття. Львівські поляки, перш ніж розпочати військові дії, побачили на ратуші та інших урядових установах українські синьо-жовті праціори. Українцям вдалося захопити Східну Галичину без жодної допомоги австрійського уряду, львівського намісника чи австро-угорського військового командування.

Захоплення Львова невеликою частиною української підпільної спілки, що, за свідченням В. Кучабського, налічувала лише близько півтори тисячі осіб, виявилося успіхом, на який не сподівалися навіть самі організатори повстання. Проте, як зазначав учений, наскільки галичани були добрими організаторами, настільки вони були поганими воєначальниками. Таємне товариство, а пізніше українські військові підрозділи очолював Д. Вітовський, який був палким патріотом, але не був ні військовим, ні державним діячем. Здійснивши переворот і захопивши державну владу, він не створив єдиного військового командування та військової адміністрації. Не була підготовлена потужна військова акція українців, яка б зірвала польське повстання, що очікувалось у Львові, та наскільки це було можливо, не була відвернута війна з Польщею за Східну Галичину завдяки рішучому наступові українських військових частин у напрямку Сяніу. Захопивши владу у Львові, організатори чекали, що надалі все відбудуватиметься само собою, з активною участю народу. Вони, на жаль, не врахували, що народ був дуже виснажений роками лихоліть. До того ж усі східногалицькі українські полки перебували на італійському фронті. Щоб вони повернулися на батьківщину, треба було кілька тижнів. Після тривалої війни у військових частинах прокотилася хвиля демобілізації, країна була позбавлена військово придатних чоловіків, іс-

нували лише тилові підрозділи, які здебільшого складалися зі старих ополченців⁸.

У розпорядженні українців було, як уже зазначалося, всього 1 500 бійців, надто мало для того, щоб успішно перемогти вороже місто, яке налічувало 200 тисяч мешканців. До того ж міська служба правопорядку ігнорувала той факт, що в казармах об'єднувалися польські військові частини, які становили серйозну небезпеку. Не дивно, що першого ж дня української влади у Львові — 1 листопада 1918 р.— вибухнуло повстання польських військових угруповань⁹. Цю подію В. Кучабський описує так: „Чисельно військовий склад українців із самого початку залишався незначним: не більше ніж 1 500 бійців. До того ж, більшість утворювали небоєздатні ополченці похилого віку. Безпідставно казати, що вони воювали погано. Навпаки, в окремих випадках навіть дуже добре діяли на користь свого підрозділу, робили все можливе, запекло штурмували та захищались, однак дорівняти до юнацького запалу польських повстанців не вдалося. Польський повстанець, для якого місто було рідним, знаходив прихисток та допомогу повсюди, українців ж виганяли з домівок у цию та обстрілювали. Звичайно, українці були в стані 1 листопада 1918 року оточити та придушити польське повстання, у кожному разі не віддавати товарний та головний вокзали. Проте верховне керівництво почувалося безпорадним, командуванню окремими підрозділами бракувало планомірності й маневреності. Українських офіцерів було задіяно дуже мало, на відміну від поляків, офіцери яких очолювали навіть найменші підрозділи. Таким чином, тоді, коли поляки наступали єдиним фронтом, з українського боку кожен підрозділ воював сам по собі“¹⁰.

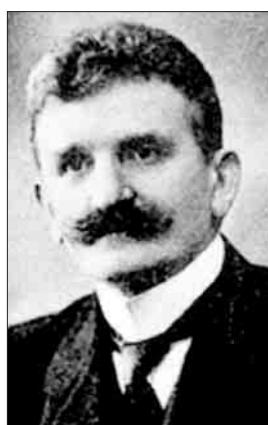
Загальною рисою українців була пасивність, яка, на думку В. Кучабського, виходила з їхньої ідеології, сформованої на засадах демократичного уявлення про справедливість і дружбу між народами. Коли поляки творили державу, українці на це не тільки не реагували, а й сприймали як бажане, бо її проголошення відповідало принципам самовизначення нації. Українці не усвідомлювали того, що державотворчі успіхи одного народу можуть водночас бути смертельною небезпекою для іншого. Для успішного ведення війни їм бракувало розуміння того, що доля народів вирішується у момент найвищого напруження сил. І таким моментом на той час була українсько-польська війна й боротьба за Львів. Якщо не ліквідувати польського виступу у Львові, то це стане початком війни Західної України з усією Польщею, вистояти в якій можна буде лише з допомогою активних військових дій. На жаль, український військовий провід, який часто змінювався, здійснював лише пасивну оборону, становище ж українців потребувало рішучого наступу. За словами В. Кучабського, поляки, захопивши Львів, намагалися якомога довше в ньому притриматися, щоб дочекатися допомоги з Польщею. Українцям треба було розділити збройні сили на три частини. Найсильніша з них мала б заволодіти Перемишлем, укріпитися на кордоні Сяніу і таким чином ізолювати Львів від Західної Галичини. Другій частині треба було здобути Раву-Руську, Ярослав і дійти до Холмщини. Піді Львовом залишалася б третя група, яка сковува-

⁷ Кучабський В. Західна Україна...— С. 96—97.

⁸ Див.: Там само.— С. 98.

⁹ Див.: Шухевич С. Спомини з українсько-польської армії (1918—1920).— Т. 1.— С. 85—86.

¹⁰ Кучабський В. Західна Україна...— С. 105.

Євген Петрушевич

ла б дії поляків. Саме тоді українцям треба було приступити до формування регулярної резервної армії, силами якої захопити не пізніше січня 1919 р. Львів і, усіма збройними силами ставши над Сяном і Холмщиною, зупинити головний наступ поляків на столицю Галичини. Тільки після реалізації такого стратегічного плану можна було б шукати примирення з поляками¹¹.

Однак західноукраїнський політичний провід докладав зусилля лише до того, щоб Антанта визнала право Західної України на власну національну державу. Така політика потребувала зосередження збройних сил у районі Львова, щоб зі здобуттям його викликати в Антанти позитивне ставлення до української справи. Західноукраїнське командування зробило помилковий висновок, що метою війни є здобуття Львова, а не перемога над поляками. Погрузнувши в позиційні бої поблизу Львова, українське командування прирекло операцію на поразку. Адже на флангах, де справді вирішувалася доля війни, війська, які переважали силою польські, зайняли оборону, розпорощившись по всьому фронту. Хибна концепція війни вплинула і на тактичні дії армії, які були спрямовані лише на збереження власних позицій, а не на створення загрози ворогові.

Оцінюючи Українську Галицьку Армію (далі — УГА), В. Кучабський вважав, що це військо можна було організувати і перетворити на регулярну боєздатну силу тільки з допомогою значних перемог в енергійно проведений війні, згідно зі стратегічним планом, під проводом високопрофесійних вищих штабів. Але в українців не було таких концепцій, та й не мали вони таких полководців, які б своїм духом перетворили механічно зібрану армію на єдиний військовий організм¹².

Свою діяльність політичний уряд українців розпочав виданням 1 листопада 1918 р. двох звернень „До мешканців міста Львова“ та „До українського народу“. Перше звернення містило інформацію про те, що на всій українській території колишньої Австро-Угорської монархії з 1 листопада 1918 р. влада переходить до УНРади. У другому УНРада закликала співвітчизників рішуче стати на захист своєї Вітчизни: „Український народе! Голосимо Тобі вість про Твоє визволення з віковічної неволі. Віднині ти господар своєї землі, вільний горожанин Української Держави... Доля Української Держави в твоїх руках. Ти станеш як непобідний мур при Українській Національній Раді і відіпреш всім ворожі замахи на Українську Державу...“¹³

Того ж дня, 1 листопада 1918 р., пополудні, коли вже точилася боротьба з польськими військами, делегація УНРади на чолі з К. Левицьким прямувала до намісника Східної Галичини генерала Гуйна, щоб прийняти від нього владу. Гуйн спершу відмовлявся, пояснюючи, що не може оформити спеціальних правових актів, будучи заарештованим. Пізніше він усе-таки передав свої службові обов'язки віце-президентові намісництва — українцеві В. Децикевичу, і зробив письмову заяву, в якій зазначалося, що на основі маніфесту цісаря від 16 жовтня 1918 р. та одностайного прагнення українського народу від імені Австрії державна влада передається УНРаді¹⁴.

Перехід від австрійсько-польської до української державності відбувався, за оцінюванням вченого, загалом спокійно і без особливих ускладнень. Повсюди створювалися повітові органи влади, поліційні підрозділи.Хоч у цих підрозділах дисципліна була невисокою, проте вони активно захищали життя та власність людей.

Східногалицьке українське селянство виявило значно вищу самодисципліну і свідомість, аніж західногалицьке, оскільки такої хвилі пограбувань, бандитизму і бунтів, із якими зіткнулася в той час польська Західна Галичина, східна її частина не зазнала ані тоді, ані згодом.

9 листопада 1918 р. УНРада, що зберігала за собою функції парламенту видавати закони і контролювати виконання їх, утворила коаліційний уряд з представників усіх політичних партій —

Тимчасовий державний секретаріят на чолі з лідером Української національно-демократичної партії К. Левицьким. Перед Державним секретаріятом була поставлена вимога вжити заходів щодо об'єднання всіх українських земель в єдиній державі. Проте внутрішня ситуація в Наддніпрянщині була вкрай складною і небезпечною, так що тоді не могло й мовитись про якусь конкретну участь українського уряду в боротьбі Східної Галичини проти Польщі. І все ж цей важливий історичний момент В. Кучабський вважав початком злиття східногалицьких та наддніпрянсько-українських інтересів.

Одним із перших кроків Української держави було прийняття 13 листопада 1918 р. Конституції, яка покликалася на право нації на самовизначення як правове підґрунтя створення держави та встановлювала її назву і статус „Західноукраїнська Народна Республіка“ (далі — ЗУНР). Замість визначенів „галицько-український“ чи „східногалицький“ впроваджувалося визначення „західноукраїнський“, тоді ж як для Наддніпрянської України використовувалося визначення „східноукраїнський“. Територією держави оголошувався весь етнографічно-український терitorіальній простір колишньої Галичини, Північної Угорщини та Буковини. Реалізовуючи свої територіальні претензії, ЗУНР вступала у конфлікт не лише з Польщею, а й з румунами та мадярами. Найслабшим у республіканській Конституції В. Кучабський вважав положення про здійснення верховної влади в суверенній державі парламентом як колективним органом Західної України. До скликання установчих зборів усю державну владу мали здійснювати УНРада та Державний секретаріят. Конституція затвердила державний герб — золотий лев на голубому тлі (герб Галицько-Волинського князівства) та державний прапор — синьо-жовтий¹⁵.

¹¹ Див.: Гелей С. Василь Кучабський...— С. 198.

¹² Там само.

¹³ Українське слово.— 1918.— 1 листоп. Опубл.: Діло (Львів).— 1918.— 2 листоп.

¹⁴ Див.: Лозинський М. Галичина в роках 1918—1920...— С. 43.

¹⁵ Див.: Кучабський В. Західна Україна...— С. 102—103.

Михайлло Лозинський

Саме тоді, коли приймалася Конституція Західноукраїнської держави, у Львові, Перемишлі, у багатих на нафту Дрогобичі й Бориславі польсько-українська боротьба за Східну Галичину набула особливої гостроти. Тут діяли польські військові підрозділи, які чинили сильний опір місцевій українській владі, бралися до зброї, не очікуючи вказівок польського політичного уряду. У той складний час ніхто в УНРаді не вважав, що доля Галичини залежить передовсім від українців. У політичних колах сформувалася думка про передання політичного уряду в провінцію. Проте цей слабкий уряд залишився у Львові, „оскільки йому було страшно як за власну репутацію, так і за „настрої армії та народу“¹⁶. „Ота обставина,— писав Д. Маркіянович,— що за десятки літ перед світовою війною не витворилася в Галичині ніяка вища справжня провідна верства, мала зlossenі наслідки. Така верства не могла дати тих вищих полководців, які так були потрібні УГАрмії. Місце цієї провідної верства зайняли елементи чисто малодушні, пасифістичні. Військова ділянка була для багатьох із них зовсім чужа, а то й інколи неприємна. З того середовища і з такої атмосфери не міг вийти ані великий державний муж, ані визначний полководець“¹⁷.

Таку ситуацію В. Кучабський назвав фатальною. Адже минув уже той час, коли можна було уникнути війни з Польщею. З кінця листопада 1918 р. разом із авторитетом Ю. Пілсудського, що стабілізував країну, з'явилася інша обставина: захист Львова від західних українців. Коли 22 листопада 1918 р. західні українці залишили Львів і лише збиралися розпочати війну проти Польщі, то вже тоді ця війна була для них програною. Перед цим народом, що налічував три з половиною мільйони, постало, за словами В. Кучабського, завдання, до якого він ще не доріс. Вистояти у тривалій боротьбі із сильним суперником, що налічував вісімнадцять мільйонів, було справою безнадійною¹⁸.

Втрата Львова підірвала авторитет молодої Західноукраїнської держави на міжнародній арені й негативно відобразилася на морально-психологічному стані армії та народу. Головний сенс українсько-польської війни полягав тепер не у захищенні державних кордонів республіки, а у боротьбі за повернення Львова. Це своєю чергою послабило кордони ЗУНР як на півночі проти більшовицької Росії, так і на півдні проти Румунії. Втрата Львова визначила, таким чином, стратегію дев'ятимісячної українсько-польської війни.

Щодо Польщі, то перемогою свого війська у Львові вона підняла власний престиж перед Антантою, отримала вигідний плацдарм для розгортання бойових дій у Східній Галичині. Добре

Кость Левицький

організована пропаганда й агітація забезпечили досить високий моральний дух польських „захисників“ міста. До складу військових формувань вливалися сотні добровольців із відповідним бойовим і патріотичним духом.

Незважаючи на втрату Львова і важкий морально-політичний стан в уряді, все-таки до кінця листопада 1918 р. Західноукраїнська держава досягла певної стабільності. Австрія залишила в спадок налагоджену систему місцевої влади, суду та військового командування. В усіх установах українці мали своїх народних представників, хоча повноваження нових функціонерів — державних секретарів, залишалися ті самі, що й за австрійської влади. Правда, зв'язок між урядом і місцевими установами виявився утрудненим, а воєнний фронт повністю відрізав північно-західні землі краю від південно-західних. До того ж не було телеграфного і телефонного зв'язків, поляки утримували львівську залізницю.

Аналізуючи тогоджну внутрішню ситуацію у Галичині, В. Кучабський зазначав, що в громадських місцях порядок був значно вищий, аніж у сусідніх державах; навіть суди, які важко було зорганізувати, відновили роботу. Не було жодних грабіжницьких наскоків, бандитизму, а також жодного селянського заворушення проти великих землевласників, хоч аграрного питання не вирішили. Західноукраїнське селянство, інтелігенція активно підтримували свою владу і особливо після втрати Львова готові були принести себе в жертву за державну ідею¹⁹. „Те, в чому кардинально різняться народи,— стверджував В. Кучабський,— це не революція, а контрреволюція, якщо революція проявляється повсюди у приблизно однакових формах знищення та розвалу, то культура контрреволюції є тим чинником, що підкреслює відмінності духу різних народів...“²⁰

Західна Україна у сфері відродження державного порядку випереджала сусідні держави. Вона була здатна на невеликий східногалицькій території розгорнути силу, яка не тільки стала б вирішальною для розвитку всієї України, а й могла б сильно впливати на долю тогодженої Східної Європи.

В. Кучабський звернув увагу на те, що два райони під час війни з Польщею особливо хвилювали провід Західної України. Насамперед це територія вздовж Збруча — північного кордону Східної Галичини. Цей район був небезпечний тим, що неподалік кордону із Західною Україною виникали селянські банди. Добре організовані й озброєні, вони становили небезпеку для невеликих міст, а також для залізниць. Розбій поширився на західноукраїнську територію, де також траплялися прояви непокори. Це змушувало місцеві органи влади створювати військові гарнізони, які б захищали населені пункти, а також роззброювали австро-угорські військові підрозділи, що поверталися в Україну²¹. Саме це, а не, як заявляла польська історіографія, австрійські чи навіть німецькі поставки зброї для українців, було впродовж тривалого часу єдиним допоміжним джерелом ведення війни проти Польщі. За даними С. Шухевича, лише одна

¹⁶ Кучабський В. Західна Україна...— С. 108.

¹⁷ Маркіянович Д. Листопадові помилки 1918 // Дзвони.— Львів, 1936.— Ч. 11.— С. 434.

¹⁸ Див.: Кучабський В. Західна Україна...— С. 134—135.

¹⁹ Див.: Там само.— С. 119.

²⁰ Там само.— С. 139.

²¹ Там само.

очолювана ним прикордонна застава Підволочиська поставила у листопаді та грудні 1918 р. понад 80 одиниць стрілкової зброй, понад 300 кулеметів, близько 20 000 автоматів, шість прожекторів, велику кількість піхотної та артилерійської амуніції, майже всі польові кухні західноукраїнської армії, незліченну кількість простирадл, уніформ, взуття²².

Другий район, який ретельно пильнував про-від Західної України — „східногалицька Каліфорнія“ — нафтові родовища у Дрогобичі й Бориславі. Спекуляція нафтою деморалізувала чиновницький апарат, відомості про зловживання влади негативно сприймали народ, армія. Проте не знайшлося сили, яка б вжила рішучих заходів для оздоровлення моральної атмосфери в суспільстві²³.

Зовнішнє становище нової держави виявилося ще складнішим. ЗУНР була створена на загально-визнаному праві нації на самовизначення. Однак невдовзі з'ясувалося, що на практиці у відносинах між державами діє сила, а не право. Ігнорувалися законні прағнення українців не лише Східної Галичини, а й Буковини та Закарпатської України, які не могли об'єднатися із ЗУНР. На основі таємної угоди, підписаної 18 серпня 1916 р. між Антантою і Румунією, румунська армія 11 листопада 1918 р. окупувала українську Північно-Західну Буковину, незважаючи на те, що з листопада 1918 р. державну владу в Чернівцях здобула Буковинська делегація УНРади, і всупереч тому, що Буковинська румунська Національна рада була готова передати українцям чотири західні, повністю українські округи, за винятком Чернівців. В. Кучабський дорікав українським політикам за те, що вони не наважилися вести дипломатичні переговори з Румунією і таким чином позбавили себе свободи дій²⁴.

Справжньою ілюзією назвав учений заяви ЗУНР стосовно карпатських русинів, котрі лише 1918 р. досягли такого рівня національної та політичної свідомості, який мали галицькі українці ще 1848 р. УНРада, утворена 8 листопада 1918 р., потребувала приєднання Закарпатської України до решти українських земель і в грудні 1918 р. домоглася від Угорщини закону про автономію для так званої Руської України, яка складалася з чотирьох округів. Лише 21 січня 1919 р. конгрес представників Закарпатської України ухвалив рішення про приєднання її до ЗУНР. Західноукраїнські війська швидко зайняли територію Закарпаття — від Сегету до Ужгорода, але не надовго. Під сильним натиском угорців та румунів вони залишили край. На Паризькій мирній конференції Закарпатську Україну було розділено на дві частини. Меншу отримала Румунія, а більшу — Чехословаччина²⁵.

Таким чином, ЗУНР залишилася лише в межах Східної Галичини. Тоді уряд майже повністю контролював цю територію. Із 49-ти адміністративних округів, на які претендувала Народна Республіка, спочатку лише чотири на заході були окуповані поляками. В шести інших округах воєнні дії перешкоджали західноукраїнській державній владі здійснювати свої функції. Проте на

території, що становила 40 тисяч кв. км і налічувала чотири мільйони жителів, із яких понад три мільйони — українці, населення охоче виконувало свої обов'язки перед державою, незаперечно підтримувало розпорядження уряду та військового командування²⁶.

Після втрати Львова столицею республіки став Станіславів, де в січні 1919 р. було розпочато формування державних органів. Тепер УНРада у складі 150 осіб виступала в ролі парламенту Західної України, вибори до якого відбулися 22—26 листопада 1918 р. на всій території, за винятком районів, охоплених війною. Боячись поляків, ні євреї, ні німці не скористалися зі своїх виборчих прав. За соціальним станом більшість депутатів західноукраїнського парламенту становили селяни середнього достатку, на другому місці було духовенство, на третьому — представники інтелігенції. За належністю до політичних партій найбільше голосів мали націонал-демократи, друге місце посіла радикальна партія і третє — соціал-демократи. Ліве крило парламенту становила селянсько-радикальна група, яка ще зовсім недавно відкололася від радикалів, а також невеличкі групи, які відрізнялися від інших партій не так політичними програмами, як демагогічними лозунгами. УНРада мала, за визначенням В. Кучабського, однозначно антисоціалістичний характер.

На відміну від багатьох сусідніх держав, у яких на порядку дня були соціально-революційні гасла, західноукраїнський парламент був сформований як радикально-демократичний і ліберальний. Селянсько-радикальна партія, яку очолював К. Трильовський, сприймалася більш націоналістичною, ніж соціал-радикальною. У боротьбі західних українців із поляками йшлося не про соціальну, а про національно-політичну революцію²⁷.

4 січня 1919 р. було обрано голову держави — Є. Петрушевича. Цю посаду він обіймав допоки існувала ЗУНР. Тимчасовий Державний секретар було замінено регулярним урядом, який очолив С. Голубович. До складу уряду входили націонал-демократи, радикали, а також безпартійні.

За короткий час УНРада зробила чимало. Було встановлено систему державної влади та судочинства. Обережно впроваджувано реформи в різних сферах життя краю. Погоджено із чинними в Європі нормами роботи народної освіти. Законами від 13 і 15 лютого 1919 р. було гарантовано рівноправність мов. Закон про майбутній конституційний сейм від 15 квітня 1919 р. передбачав загальне, рівне, таємне, пряме і пропорційне виборче право громадян, незалежно від статі. Сейм мав складатися із 226 депутатів, серед яких українці — 160 (70,8 відсотка), поляків — 33 (14,6 від-

Степан Шухевич

²² Див.: Шухевич С. Спомини з українсько-галицької армії (1918—1920).— Т. 1.— С. 32.

²³ Див.: Там само.— С. 48—50, 78.

²⁴ Див.: Кучабський В. Західна Україна...— С. 123.

²⁵ Див.: Там само.— С. 121—122.

²⁶ Див.: Там само.— С. 123.

²⁷ Див.: Программа промова К. Трильовського від 5 лютого 1919 р. // Республіка.— 1919.— 7 лют.— Ч. 5.

сотка), євреїв — 27 (11,9 відсотка), німців — 6 (2,7 відсотка)²⁸.

Характеризуючи політичний стан Галичини наприкінці 1918 — на початку 1919 р., В. Кучабський підкреслював, що дві політичні партії — правляча національно-демократична та опозиційна радикальна — об'єдналися і співіснували більшінші мирно. Щодо ситуації в Польщі, то народ „поділявся від самого початку на десятки скажено одна другу розшматовуючих груп і групок, кожда оприскуючи всіх других піною й отрутою взаємної ненависті, доходячої до шалу“²⁹.

Усунувши 1 листопада 1918 р. усю польську бюрократію, галичани майже з нічого відтворили державні органи і стосовно цього нічим не поступалися тогочасній Чехії, яка зберегла свою бюрократію з австрійських часів.

Щодо поляків, то, незважаючи на те, що на своїй землі вони зберегли колишній державний апарат, їм не вдалося уникнути кримінальної злочинності, соціальної анархії, масових погромів. Польща, вважав вчений, однією ногою стояла на порозі соціальної революції і „коли б не боронили її від безпосереднього зударення з большевизмом ми, українці, контрреволюція на землях нинішніх прибалтійських держав і — по кінець лютого 1919-го року — німецька окупаційна армія на Білорусі, коли б Польща була не в своєму затишному кутку, в 1919-ому році в географічному положенню Наддніпрянщини, то внутрішно розжерта, вона правдоподібно так само не встяглась б, як Східна Україна після упадку Гетьманщини, і нині може не було б Ріchi Посполитої Польської, тільки була б польська Соціалістична Совітська Республіка під фактичною владою Москви“³⁰.

Всі ці факти свідчили, на думку В. Кучабського, „що сама суттєва субстанція нашого галицько-українського народу; наша національна, політична і соціальна мораль є вища від субстанції польського народу, і це й є найважливіший момент у підбою землі нашої галицької Польщею, що довершився в ньому підбій не народу нище стоячого народом вище стоячим, тільки народу примітивнішого, але маючого в собі здоровіші політичні зв'язки, народом розложеним, здоровля політичного позбутим“³¹.

Після того, коли польське повстання у Львові переросло у польсько-українську війну, почалися кардинальні зміни у загальній традиції польсько-українського протистояння. В українській окупаційній зоні у Львові не було жодних судів Лінча, жодних ексцесів, жодних плюндрувань, від яких могло б постраждати польське населення. Смерт-

ні вироки для українського військового трибуналу були надзвичайно рідкісними. Не спостерігалося також жодного випадку статусних масових покарань, незважаючи на те, що мешканці цілих блоків будинків своєю поведінкою цього більше, ніж заслужили. Українці не брали жодних заручників ні на початку боротьби, ні навіть тоді, коли польські повстанці зайняли резиденцію українського митрополита Андрея Шептицького. Польську пресу, яка видавалася в українській частині міста, було заборонено лише після опублікування наказу польського повстанського командування про мобілізацію. Однак жодного редактора за це не покарали.

Поляки ж у протистоянні з українським народом демонстрували цілком інші традиції боротьби. Відразу ж після взяття Перемишля польські війська зруйнували будівлі українських інституцій, сплюндрували оселі українців. У полон було взято навіть тих, кого лише частково визнано українцями. У відомому таборі Дабі під Краковом полонені роками терпіли важкі знущання, внаслідок чого помирали від голоду, злиднів та епідемії³².

Звідси В. Кучабський зробив висновок, що народи і культури не живуть вічно і що мірилом їхнього розвитку є не рівень цивілізованості, а внутрішній етос їхнього життя. Так, польський народ мав багатшу культурно-цивілізаційну традицію, ніж галичани. „Ця традиція наділила посередній тип інтелігенції польської багато більшою оглядовою, горизонтом думки і духовними інтересами, знанням загальним і фаховим, духовною рухливістю, гнучкістю і винахідливістю, ніж мав — і має — їх пересічний тип українського інтелігента. В порівнянні з отакою польською інтелігенцією наш народ у 1919-му році освіченої верстви майже взагалі не мав — і все ще майже не має,— а мав — і має — на наше нещастя по найбільшій часті тільки пів і чверть інтелігенції“³³.

В. Кучабський не мав наміру згущувати фарби щодо вад власного народу, не було в нього і найменшої тіні злоби і гніву, водночас він не хотів заплющувати очі на зло і робити вигляд, що його немає. „Варварська незугарність, згубність, безформенність, короткозорість, плиткість і лінійство думки, хаос понять, невміння відріжняти причини від наслідків, а сущне від другорядного й неважкого, убогість знання, нездібність до гострого, послідовного, влучного мислення, пусте а бомбастичне фразерство, сліпота в осуджуванню дійсності й завдань, механічна нахапаність усього без розбору з чужини або лише там модного й популярного, абсолютне невідріжнювання здорових чужих проявів життя від гнилих, власна духовна безплодність — усі ці признаки бастардної, варварської півцивілізації характеризували — і тепер ще характеризують — наше, українське, життя багато більше від польського“³⁴.

Параadox полягав у тому, що саме ця „відсталість“ й примітивність були причиною того, що тогочасна морально-психологічна деградація національної субстанції не зачепила галичан глибоко.

²⁸ Див.: Кучабський В. Західна Україна...— С. 124.

²⁹ Кучабський В. Завдання гетьманського руху на Західній Україні // Збірник Хліборобської України.— Прага, 1931.— Т. 1.— С. 45.

³⁰ Там само.— С. 45—46.

³¹ Там само.— С. 46

³² Див.: Кучабський В. Західна Україна...— С. 116.

³³ Кучабський В. Завдання гетьманського руху...— С. 48.

³⁴ Там само.

Дмитро Вітовський

Саме в цьому й полягала перевага галицького народу над польським.

Як уже відзначалося, В. Кучабський вважав, що в 1918—1919 рр. західні українці щодо державотворчої активності стояли вище від своїх сусідів — і не лише поляків, а й чехів. Крім того, у них менше було партійно-політичних та соціальних конфліктів, аніж у сусідів. Проте зовнішнє становище — важкий тягар війни з могутнім польським противником, участь у складних подіях, що відбувалися в Східній Україні, потребували від західних українців значно вищих політичних якостей, ніж їх мали поляки або чехи. Історичне минуле також не було на їхню користь. Від Австроїї західні українці не успадкували досконалого державного апарату, політичної культури, вважалися „неісторичним народом“. Якщо у свідомості польського та чеського народів не стерлася ще пам'ять про їхні держави, то про державність західних українців через шість століть зовсім забули. До того ж Західна Україна відігравала роль буфера між більшовицьким Сходом та Європою, створивши доконечні умови Польщі, Чехословаччині, Румунії для успішного процесу державотворення. Інша річ, що цей факт історичної ваги не був належно поцінований європейськими державами. „Бо якщо б військо об'єдналося в потужну, пригнаймні стотисячну силу, і якби в лютому—березні 1919 р. український народ хотів спрямувати його проти Польщі, проти київського радянського уряду, а також проти Симона Петлюри, якщо б це військо приєдналося до десятків тисяч російських більшовиків під радянським прапором,— писав історик,— то таким збройним силам нічого не заважало би здійснити радянський переворот у Варшаві та Krakovі, Будапешті та Празі. Проте цього не сталося. Західні та східні українці боролися за свої інтереси без будь-якої підтримки ззовні, без будь-якої допомоги іноземних держав, в стороні від великої боротьби між світовим капіталізмом та світовою революцією“³⁵.

Національно-визвольна боротьба українського народу мала великий вплив на світову політику. Проте скільки було б потрібно політичного уміння, щоб у всезагальніх переворотах світової революції „вивести Київ на перше місце поряд з Москвою та увесь народ з власної волі поставити на шальку терезів світової історії“, — зазначав В. Кучабський³⁶. Такий переворот в українському національному і соціально-революційному житті міг би здійснити лише український Чингісхан або український Ленін, але революційна частина українців не створила такої „кари людства“. Взагалі ж виникало запитання: а чи українці зі своєю нестабільністю могли мати такого деспота? Не-

щастия українців, особливо східних, полягало в індивідуалістсько-анаархічному волелюбному світогляді, який був непридатний до вагомих спільніх рішень та завжди штовхав їх з однієї крайності в іншу³⁷. Саме тому соціально-революційні східні українці об'єдналися з більшовизмом, який здійснив в Україні шовіністичну русифікатурську політику. Щодо західноукраїнського селянства, то, на думку В. Кучабського, для нього більш вигідною була абсолютна монархія, аніж усі проблеми сучасності, ніж класова боротьба, Ради та диктатура пролетаріату. Адже політична ситуація, внутрішні переконання спонукали західних українців засновувати селянську державу в аграрному краї. Але оскільки існуванню такої держави загрожував більшовизм, то з ним слід було боротися. Природно, що за таких умов пропаганда ленінізму зі своїм абстрактним, шаблонним мисленням на такій селянській основі мала жалюгідний ефект³⁸.

В. Кучабський бачив й інші причини, які сприяли „советизації“ Західної України: вплив інтелектуального розколу „революційної демократії“ Росії, сумнів у тому, чи надовго вистачить сил, щоб протистояти Польщі, й, нарешті, існування радянської Угорщини

ни. В січні 1919 р. у Західній Україні утворився Селянсько-робітничий союз, що став в опозицію до „міщанських“ партій націонал-демократів та радикалів, які тоді керували державою. Цю організацію дещо нерішуче підтримували деякі із західноукраїнських соціал-демократів. Вони не знали, як, власне кажучи, потрібно краще керувати західноукраїнським державним кораблем, а за певних обставин навіть погодилися з тим, що в цьому аграрному краї можливо є аж ніяк не „соціалістична“, а тільки „дрібнобуржуазна“ внутрішня політика³⁹.

У Селянсько-робітничому союзі, який навіть видавав власну газету, дивним чином змішалися програми і лозунги соціал-демократів, російських соціал-революціонерів та більшовиків. Вони не розуміли ленінської доктрини „диктатури пролетаріату“, стверджували, що УНРада здійснює політику української буржуазії, яка руйнує інтереси українських селян і робітників. Насправді не існувало ніякої „буржуазії“, під нею розуміли решту західноукраїнських партій. Селянсько-робітничий союз заявив, що „селяни й робітники“ могли б подолати Польщу, але „буржуазія“ не хоче передати їм владу, укладає з польською буржуазією й Антантою договір, а також солідаризується з великими польськими землевласниками. Союз звинувачував УНРаду в тому, що вона не здійснила аграрної реформи, не запровадила восьмигодинного робочого дня, вимагав „орієнтуватися не на Ан-

Українська національна рада

³⁵ Див.: Кучабський В. Західна Україна...— С. 171.

³⁶ Там само.— С. 172.

³⁷ Там само.

³⁸ Там само.— С. 173.

³⁹ Див.: Мазепа І. Більшовизм і окупація України...— С. 71.

танту“, а на „світовий революційний пролетаріат“, авангардом якого виступала Росія⁴⁰.

Оцінюючи політичну обстановку в Галичині як нестабільну, В. Кучабський вважав її повчальною для російської та східноукраїнської „революційної демократії“, що передувала більшовизмові. „Ця „демократія“, зазначав учений,— перемішала всі можливі гасла та тенденції і, таким чином, з допомогою цілковито хаотичної політичної думки спершу в середовищі інтелектуально провідних верств населення, а згодом також у середовищі народних мас підготувала підґрунтя для створення ленінсько-більшовицької держави.

Тим часом східноєвропейська „революційна демократія“, яка розкололася на велику кількість фракцій, багато галасувала, дискутувала, притиснулася між двох ворогів — більшовизмом та контреволюцією, не приєднавшись до жодного з них, через свою демагогію лише приховувала справжню суть боротьби, заважала та нищила все, творила безглазду анархічну метушню. За словами В. Кучабського, „це були не більшовики, а та „революційна демократія“, що в 1917—1918 рр. штовхнула Східну Європу у невимовний хаос, і в тому вона виявилася небезпечнішою, аніж ленінізм. Останній, хоч і збурював, проте одночасно організовував у „революційні комітети“, „комуністичні осередки“ і „Ради“ новий, панівний, диктаторський клас, основу нового, щоправда, дикого, проте стабільного порядку. Водночас демократія своїми невизначними „поступами свободи“ все дезорганізувала, розривала єдність будь-якої спільноти та перетворювала суспільство на аморфну масу, нездатну встановити щось нове на місці зруйнованого старого“⁴¹.

Демагогічні заяви Селянсько-робітничого союзу також спричинили в західноукраїнському загалі і війську анархічні настрої, вони підтримали довір'я до уряду, сковували опір західноукраїнського воєнного фронту, не сприяли створенню умов для організації якогось іншого устрою замість „дрібнобуржуазного“. Чим безуспішнішою була війна з поляками, тим дужче зростав авторитет Селянсько-робітничого союзу. Його активно підтримували як східноукраїнські, так і західноукраїнські соціал-демократи. Дійшло до того, що 30 березня 1919 р. на конгресі в Станіславові Селянсько-робітничий союз ультимативно вимагав від УНРади, щоб та включила до свого складу 61 представника Союзу. В анонімних листівках, що поширювалися по всій Галичині, він закликав народ наступати на Станіславів та в громадянській війні повалити УНРаду. Не важко здогадатись, яка таємна сила поставила ці фігури на шахове поле справжньої політики. 25 березня 1919 р. московське радіо, яке тріумфувало з нагоди перемоги комунізму в Угорщині, де керував Бела Кун, одночасно сповістило, що УНРаду

повалили селяни і робітники, заарештували секретаріят і проголосили Західноукраїнську радянську республіку. Вже 25 березня 1919 р. у Москві знали про те, що було заплановане в Станіславові аж на 30 березня 1919 р.

Безперечно, УНРада виявилася безпорадною в усьому цьому вирі подій, тим паче, що тоді, коли відбувалося становлення демократичних свобод, вважалося недопустимим обмежувати свободу слова, преси. І все ж, незважаючи на погрози Селянсько-робітничого союзу підняття повстання, УНРада відхилила ультиматум. Таким чином, із хмар „світової революції“ випав, за словами В. Кучабського, лише невеличкий дощ.

Вчений звернув увагу на існування в тогочасній політичній думці Галичини двох діаметрально протилежних підходів щодо мети національно-визвольної боротьби:

або дотримання доктрини національної державності, але тоді це означало б відступлення західноукраїнської території в Східній Галичині аж до Бугу на користь поляків, мир із ними, якщо вони лише цього захочуть, і боротьбу проти більшовиків усіма об'єднаними силами, які мала на той час Україна; або відмова від національно-державної доктрини, визнання ортодоксального ленінського більшовизму, щоб раз і назавжди знищити Польщу, а пізніше, коли більшовизм згине, відродити у Східній Європі українську імперію на всіх етнічних українських землях від Карпат до Дону. В. Кучабський вважав неможливим боротися з більшовизмом і одночасно домагатися етнографічного кордону на Заході, так само, як безглазим лише „орієнтуватися на більшовизм“ за цілковитого недооцінювання суті більшовизму, вірячи, що більшовицька світова

революція зупиниться перед „дрібнобуржуазною“ східногалицькою державою, не намагатиметься її „советизувати“ та ще підтримає її в боротьбі з Польщею⁴².

Проте західноукраїнській громадськості бракувало як духовних якостей, так і політичного досвіду, щоб добре усвідомити цю думку, вирішити для себе, що є більшим благом для власної Батьківщини — українська національна держава чи знищення Польщі та об'єднання усіх українських земель під владою московського більшовизму. Не було ясності також у тому, що краще — орієнтуватися на Антанту чи на більшовизм, щоб за певного збігу обставин дістати у подарунок українську національну державу. УНРада хотіла, щоб Антанта визнала „право нації на самовизначення“ щодо Західної України, змусила поляків укласти з нею вигідний мир і підтримала в боротьбі з більшовизмом.

Інші хотіли через союз з більшовиками досягти того, щоб ті залишили Україну, підтримали її в боротьбі проти Польщі та визнали її національно-

Пам'ятник на честь проголошення столиці ЗУWR у Станіславові

⁴⁰ Див.: Лозинський М. Галичина в роках 1918—1920...— С. 96—97.

⁴¹ Кучабський В. Західна Україна...— С. 174—175.

⁴² Там само.— С. 177.

державне, зокрема „дрібнобуржуазне“ існування. Обидва погляди (перший більш поширений) орієнтували галичан на зовнішні, а не на власні сили⁴³.

Аналізуючи національно-визвольну боротьбу українців на теренах Галичини в 1917—1920 рр., В. Кучабський не покладав великих надій на ЗУНР, вважав її короткочасним державним утворенням. Місцева інтелігенція, на його думку, була не підготовлена до виконання складного завдання — творення демократичної держави. Яскравим підтвердженням цього були грубі політичні помилки, яких припустився уряд Республіки. Головними з них вважав прийняття трьох законів — від 8, 14 і 15 квітня 1919 р.: закон про західноукраїнське державне будівництво, що унеможливлював набуття західноукраїнського громадянства вихідцями з Наддніпрянщини; закон про земельну реформу, яка передбачала негайну ліквідацію без будь-якого відшкодування великої земельної власності, чим відвернула власників великих земельних наділів, котрі в культурному і політичному плані стояли набагато вище, ніж інтелігенція, тому могли взяти на себе роль консолідаційного центру під час державного будівництва; закон про майбутній конституційний парламент, який хибував тим, що задовольняв лише вимоги єврейських та ігнорував вимоги польських організацій⁴⁴.

В. Кучабський досить різко критикував політичний провід українців Галичини, зокрема Є. Петрушевича, за обмеженість думки, слабкість волі, брак уваги й почуття відповідальності, за апатію та інертність у діях. І це у той час, коли українське населення виявило несподівано високу моральну силу і незалежність волі. Тогочасні політичні дискусії про засади і тактику національно-політичної боротьби формували серед українців різних політичних напрямів новий тип політичних провідників, свідомих своїх цілей і заражених ідеалістичною сміливістю, почуттям відповідальності за власні слова і вчинки, готовністю віддати життя за національну справу.

Натомість старше покоління не тільки не було здатне 1918—1919 рр. збудувати українську національну державність, а й у 1921—1923 рр. правильно визначити шлях національної політики на майбутнє. „Цілковита простирація думки, якої вирізником став у найвідповідальніший для нашої будучини на ряд грядучих десятиліть час др. Євген Петрушевич і ціле його оточення,— зазначав вчений,— ця цілковита простирація думки стала від 1921-ого року аж до сьогодні основною характеристикою старшого покоління, яке по нинішній день має вплив на напрям нашої політики, дарма, що на ділі, внаслідок цієї простирації, корабель нашого народу понісся від 1921-ого року аж по сьогодні по розбурханому морю без керманича, без керми і без вітрил“⁴⁵.

Для В. Кучабського не так важливо було констатувати „провину“ Є. Петрушевича, як з’ясувати досвід, необхідний для формування української політичної думки. Саме з цього погляду він аналізував діяльність цього галицького політично-

го діяча, вважаючи, що доля народів залежить від волі іхніх вождів лише у тому випадку, коли вони є геніяльними особистостями, коли формують свідомість своїх народів згідно з власними переконаннями, роблять їхню долю залежною від власного суверенного рішення. „Але в звичайних умовах, коли на чолі народів стоять особистості пересічного формату — а такими він вважав всіх провідників України з 1917—1923-ого років від Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Симона Петлюри і Павла Скоропадського починаючи, а на Дрі. Євгені Петрушевичу кінчаючи,— вожді народу є тільки типовими представниками політичного характеру того загалу, з якого вони походять“⁴⁶. Такий підхід, на думку вченого, основний і конче потрібний для того, щоб дискусія про історичну роль Є. Петрушевича не зійшла на манівці і не закінчилася шкідливим для формування українського політичного розуму підсумком.

Тим паче, що бездарність уряду Є. Петрушевича була лише віддзеркаленням загального політичного стану української галицької інтелігенції, який характеризувався тим, „що загальна політична культура цієї інтелігенції була надзвичайно низька... отої уряд був віддзеркаленням загалу інтелігенції в тому відношенню, що загал не відзначався силою характеру, отже на ділі не був здібний до ніякого доцільного і консеквентного політичного ділання“⁴⁷. Саме ця кволість характеру галицької інтелігенції позбавила уряд Є. Петрушевича гнучкості, спонукала українську політику кружляти зачарованим колом.

Отже, В. Кучабський вперше в українській історіографії глибоко проаналізував вплив міжнародних, geopolітичних факторів на українсько-польські відносини; невдачі України на шляху творення національної держави пояснив ігноруванням країнами Антанти українського питання, антиукраїнською діяльністю російської та неузгодженістю української дипломатії. Історик був упевнений, що доки сам український народ не відродить власних державотворчих сил, які за потужністю дорівнювали силам держав-колонізаторів України, доти не може й мовитися про будь-яку істотну зміну того бездержавного і підневільного становища, в якому опинилася українська нація у 1921 р. Найбільшу небезпеку для українського національного відродження справедливо вбачав у приєднанні всієї України до більшовицької Росії, геніяльно передбачивши, що та частина України, яка не перебуватиме в її складі, збереже національно-державницькі імпульси, які в разі розпаду більшовизму поширяться на всю Україну. Звідси висновок: коли з великих страждань цієї нації зродиться нова провідна верства, яка поєднає хоробрість із мудрістю, що її потребує надзвичайно складне міжнародне становище країни,— тоді настане час, коли в Східній Європі українська справа стане основною справою майбутнього.

Степан ГЕЛЕЙ

⁴³ Кучабський В. Західна Україна...— С. 178.

⁴⁴ Див.: Кучабський В. Вага і завдання Західно-Української держави серед сил Східної Європи на переломі 1918 / 1919-го року // Дзвони.— Львів, 1932.— С. 202—203.

⁴⁵ Кучабський В. Без керми і вітрил... // Мета (Львів).— 1933.— Ч. 6.— 5 лют.

⁴⁶ Кучабський В. Значіння помилок із 1921 року // Там само.— 1932.— 13 листоп.— Ч. 44.

⁴⁷ Там само.

ОПОЗИЦІЙНИЙ РУХ 1960—1980-Х РОКІВ

З-поміж високих понять, які входять у нашу свідомість з дитячих літ, таких як „мати“, „родина“, „Україна“, „Христос“ впадав у вічі малечі поруч з іконами на стіні убраний вишиваним рушником портрет дідуся Тараса. Це явище зворушливо відобразили у пісні „Мамина світлиця“ композитор Ігор Білозір та поет Богдан Стельмах:

В тиші світлиці урочій
Серцем читало дитя
Добре Шевченкові очі
І золоте вишиття.

З плином років дитина осягала духовну велич Поета, а відтак і національну його значущість. Портрети Кобзаря були не лише майже в кожній національної свідомості родині, а й у повстанських криївках¹, а нині — у бліндажах захисників України від російських окупантів.

Наприкінці 1980-х рр. український народ повернув собі національні символи — Володимира тризуб, синьо-жовтий прапор та гімн „Ще не вмерла Україна...“ Боротьба за легалізацію й державне визнання цих символів була тривалою й жертовною². Водночас духовним символом України, у т. ч. й національно-визвольного руху, був, є і завжди буде Тарас Шевченко, адже він „став володарем у царстві духа“³. Шістдесятник Роман Корогодський пояснив цей феномен як „прояв глибокої національної традиції міфологізувати своїх святих. Найяскравіший приклад — Шевченко. Для мене така традиція зрозуміла: для колонізованої, недержавної нації необхідна духовна твердиня, житейський приклад громадянської поведінки, на які можна було б спертися в національному самоутверджененні“⁴. Тому царський, а особливо радянський імперські режими намагалися нейтралізувати вплив закличного шевченкового слова. Зважаючи на всенародну шану Поета, КПРС вирішила приватизувати його творчість, перетворити на свого ідеологічного партнера. Для цього влаштовували гучні відзначення ювілеїв та річниць уродин Шевченка, заганяючи кожне мовлене слово в прокrustове ложе цензурзованих штампів. Те, що не вкладалося в московські приписи, було заборонено ци-

тувати, низку поезій вилучено зі збірок. Йшлося насамперед про дві поеми та шість віршів: „Великий льох“, „За що ми любимо Богдана?“, „Іржа-вець“, „Розрита могила“, „Сліпий“, „Стойть в селі Суботові“, „Чигрине, Чигрине“, „Якби-то ти, Богдане п'яний“. Так, після 1972 р. жодне з видавництв радянської України не опублікувало „Кобзаря“ зі всіма відомими поезіями⁵. Що саме лякало владоможців, можна проілюструвати уривком вірша „Розрита могила“:

Ой Богдане, Богданочку!
Якби була знала,
У колисці б задушила,
Під серцем приспала.
Степи мої запродані
Жидові, німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі.
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої мілі
Москаль розриває...⁶

Зауважмо, наскільки актуально звучать ці слова, ніби вчора виголошенні.

Про перебіг згаданих святкувань шевченкових днів авторові цих рядків розповів громадський діяч, колишній політв'язень, нині віцепрезидент Українського католицького університету Мирослав Маринович. У березні 1977 р. він із друзями був присутній на офіційному відзначенні уродин Шевченка в Київській філармонії.

Авторитетний у владних колах знавець української літератури зробив розлогу доповідь. Задля більшої переконливості неперехідного значення Шевченка для встановлення радянського ладу та боротьби з українським, зрозуміло, буржуазним націоналізмом він ряснно покликався на Леніна, подекуди припасовуючи й канонізованого поета. В концерті відповідно до затвердженого у „верхах“ сценарію лунали пісні про партію, „старшого брата“, щасливе життя нащадків оплаканих Шевченком кріпаків. Щоб уникнути й так не чутного українського слова, цитувався здебільшого Тарасів російськомовний щоденник.

¹ Див., наприклад: Ільницька Т. У Рівному представили повстанський „Кобзар“ // День (К).— 2016.— 10 берез.

² Про походження української символіки та історію її утвердження див.: До питання про українську національну символіку // Якимович Б. З. Українська військова та воєнна історія. Част. II. „Нехай вічна буде слава...“. Збірка наукових праць.— Львів, 2015.— С. 84—108; Зайцев О., Зайцев Ю. Запровадження державних атрибутивів // Історія України / Відп. ред. Ю. Сливка; керівник авт. кол. Ю. Зайцев. Вид. 4-те.— Львів, 2003.— С. 408.

³ Франко І. Присвята // Франко І. Зібр. тв.: У 50 т.— К., 1983.— Т. 39.— С. 255.

⁴ Корогодський Р. Брама світла / Упоряд. М. Коцюбинська, Н. Кучер, О. Сінченко.— Львів, 2009.— С. 209.

⁵ Жмир В., Пронюк Є. Недоторканність „Кобзаря“ // Нецензураний Т. Шевченко. Зб. поетичних творів, передслідуваних радянською цензурою.— К., 1990.— С. 4—5.

⁶ Шевченко Т. Розрита могила // Кобзар.— Львів, 2011.— С. 249—250.

Жодного вірша чи пісні на Кобзареві слова присутні не дочекалися. Дійство організовано добігло кінця. Вже й заключна пісня про ту саму партію пролунала, а люди пlesкали в долоні, все чогось сподіваючись. У друге вийшов Микола Гнатюк і заспівав поза програмою „Чуєш, брате мій“. Оплески були такими бурхливими, що стривожена ведуча швиденько оголосила вечір закінченим.

І тут на сцену піднявся ставний хлопець Мирослав Маринович, квапно підійшов до мікрофона: „Хвилиночку уваги! Прошу не розходитись!“ Люди зупинилися. „Ми знаємо з літератури,— продовжував він,— що Ленін любив слухати не тільки „Апасіонату“ Бетговена, а й „Заповіт“ Тараса Шевченка. То ж заспіваймо його усі разом!“ — і пішов до фортеп'яно взяти перший акорд. Конферансъє підійшла до нього, схопила за руки: „Прекратите сейчас же!“ Мирослав красномовно розвів руками, а в той час його друг Микола Матусевич громовим голосом від мікрофона: „Люди! Вам не соромно за те, що відбувається?“ І вся зала одним подихом: „Соромно!“ Якийсь чолов'яга кадебістського вигляду вирвав мікрофон: „Нікакої самодеяльності быть не может. Концерт окончен. Расходитесь!“ Хлопці зістрибунили зі сцени, люди підійшли ближче, хтось із жінок промовив: „Починайте“. І слова народного гімну злетіли під склепіння зали. Спів наростиав. Перелякані адміністратори вимкнули світло. Але реакція була зворотною. Учасники вечора осміліли. Пісня набрала особливої сили й уроочистості. Тоді світлом почали блимати, але марно. Жінки втирали очі, але співали. Всі були зворушені. Опісля хлопцям потиснули руки: „Дякуємо! Молодці, молодці!“ На просторий майдан перед філярмонією вони вийшли майже останніми. Біля тротуару — чорна „Волга“. Не сідати ж у неї без запрошення. А неподалік щільним півколом — усі глядачі. Хлопці з друзями пішли у підземний перехід, а півколо — за ними. Так супроводжували їх до станції метро „Хрещатик“.

Зворушені й натхненні Маринович і Матусевич запропонували піти до пам'ятника Шевченкові. Заспівали „Заповіт“ ще й там. Готові були до того, що їх „взять“ Але обійтися. Причина з'ясувалася невдовзі. 23 квітня обох заарештували за участь у відкритій правозахисній Українській Гельсінкській групі⁷. До слова, карну справу проти них УКДБ УРСР по Києву та Київській області порушило 22 квітня, тобто у день народження Леніна. Чи не був це символічний подарунок ЦК КПУ на честь їхнього вождя?

Наприкінці квітня 1961 р. з нагоди 100-річчя від смерті Тараса Шевченка зі Львова до Канева трьома автобусами вийшли приватно 100 осіб молоді, у т. ч. й Іван Гель. Організаторами поїздки були кандидат медичних наук Всеволод Байдак, педагог Роман Головин та колекціонер Володимир Вітрук. Автобуси винайняли через Інтурист. Зі собою відкрито везли великий вінок зі штучного дубового листя, базу з землею з могили Івана Франка, понад 10 тисяч брошурок і поштівок з творами Шевченка і про нього, а також таємно — терновий вінок з ободком колючого дроту та гілкою червоної калини, який виготовила Іванова тітка, черниця-vasilіянка Агнета. З Києва до Канева пливли Дніпром на

теплоході „Тарас Шевченко“. Терновий вінок Іван Гель з Омеляном Ільчишиним поклали до могили Т. Шевченка о 4-й год. ранку. А на час офіційних урочистостей о 13-й год. його вже не було. Хлопці й дівчата вишикувалися колоною, попереду якої

Молодь Львова у Каневі. Квітень 1961 р.

несла базу з землею викладач консерваторії Роксолана Зорівчак, за нею двоє учасників ходи несли дубовий вінок. Усі заспівали „Заповіт“ і вклонилися Кобзареві. Першого ж робочого дня Івана Геля, тоді слюсара заводу „Кінескоп“, викликали у спецвідділ й почали допитувати, хто поставив вінок із колючим дротом. Потім повезли в УКДБ на вул. Дзерзинського, де капітан Батюк вимагав відповіді на те саме запитання. Але хлопці відбитків пальців не залишили й жодних доказів, окрім впевненості кадебістів, що це Гелева справа, не було. Батюк попередив, що віднині Іван буде під постійним спостереженням спецслужби. І справді його згодом багато разів викликали на „профілактичні“ бесіди. Так само не раз допитували В. Байдака та О. Ільчишина. 1963 р. Байдак несподівано помер за межами Львова начебто від серцевого нападу. О. Ільчишина згодом відрахували з університету⁸.

Особливе місце в історії опозиційного руху належить даті — 22 травня. Цього дня 1861 р. відбулося перепоховання Тараса Шевченка на Чернечій горі в Каневі. У Києві молебень над труною з прахом поета відбувся 21 травня у церкви Різдва Христового на Подолі, звідки траурна процесія провела домовину до пароплава „Кременчук“. Присутнім запам'яталася дивна подія, коли під час панахиди жінка в чорному стрімко пройшла крізь натовп, мовчки поклали на труну терновий вінок і так само швидко зникла. Цей символ Тарасових страждань ще не раз відгукнеться в серцях і діях наступних поколінь. Вже наступного року в тому храмі люди молилися за упокій душі Шевченка, а після служби Божої обіч храму згадували поета й співали пісень. Так тривало аж до зруйнування церкви в радянський час⁹.

У 1950-х рр. саме 22 травня до могили Шевченка в Каневі почали їздити студенти Київського університету. Інші з них приходили до пам'ятника поетові в Києві, покладали квіти, влаштовували читання творів Шевченка, літературні вечори з участию молодих письменників, митців, співочих

⁷ Аудіоінтерв'ю Юрія Зайцева з Мирославом Мариновичем 23 грудня 1998 р.

⁸ Аудіоінтерв'ю Юрія Зайцева з Іваном Гелем від 19 листопада 2002 р.; Розмова з Іваном Гелем 21 квітня 2006 р.; Гель І. А. Виклик системі: український визвольний рух другої половини ХХ століття / Ред. і упоряд. І. В. Сзерська; Центр досліджень визвольного руху.— Львів, 2013.— С. 200, 242.

⁹ Плахотнюк М. Коловорот: Статті, спогади, документи / Упоряд. та коментарі В. Чорновіл.— К., 2012.— С. 296.

гуртів. Ця традиція збереглася й примножилася з початком шістдесятих, зокрема, від сторіччя з перепоховання поета. Наступного року квіти до пам'ятника Кобзареві поклали члени київського Клубу творчої молоді „Сучасник“. 1963 р. Клуб організував Шевченківський літературний вечір під відкритим небом біля пам'ятника Кобзареві, присвячений дніві його перепоховання. Відкрив зібрання працівник обкому комсомолу. Євген Сверстюк запросив до слова поетів Ірину Жиленко, Віталія Коротича, Миколу Холодного, Григорія Тименка та інших. Присутні читали вірші Шевченка. Виступили університетський вокальний ансамбль „Дніпро“, фольклорно-етнографічний ансамбль „Веснянка“, міжвузівський мандрівний хор „Жайворонок“. Полонила слухачів артистичним виконанням Тарасових творів Тетяна Цимбал. Люди ще довго співали разом. Ніхто проведено вечора не заважав¹⁰.

Усупереч соромітницькому офіціозу ювілейного вечора, проведеного у Львові в березні 1964 р. у найменшому й погано облаштованому Театрі юного глядача ім. М. Горького за вимученим дозволом „героїчного“ борця з українським буржуазним націоналізмом, секретаря обкому партії В. Маланчука, Львівський клуб творчої молоді „Пролісок“, створений у грудні 1962 р., організував альтернативний вечір у Палаці профтехосвіти. Люди вщерть заповнили не лише велику залу, а й проходи, сходи, фойє. Слово про Кобзаря виголосив мистецтвознавець Богдан Горинь. В концерті звучали пісні на слова Шевченка, а „Заповіт“ співали й усі присутні. Під час поїздки членів „Проліска“ до Канева у травні того самого року спецслужби зупинили автобус і затримали І. Геля. Останні відвідали могилу Т. Шевченка, а письменник Олесь Лупій з братом Григорієм таємно поклали до пам'ятника бронзовий вінок з написом „Від галичан“. За вказівкою Маланчука обком партії влаштував присліпливу перевірку „Проліска“, а вже наступного року внаслідок арештів провідних членів його діяльність було припинено¹¹.

Однак перетворення вечорів ушанування Шевченка 22 травня на традицію, зростання масовості та самодіяльний характер їх проведення, неконтрольований цензурою зміст виступів та політизований, осучаснений добір Кобзаревих творів стурбував правлячий режим. Адже розкute слово — найгостріша зброя опонентів тоталітаризму. Тому до 150-річчя Т. Шевченка заздалегідь готовувалася не тільки творча інтелігенція, студентство, шанувальники поета, а й парткоми, спецслужби, „сексоти“. Невдовзі після Шевченківського вечора, який київський КТМ провів 12 березня 1964 р. в Жовтневому палаці, діяльність Клубу було заборонено. Але його активісти вирішили традиції не зраджувати й готовувати черговий літературний вечір на 22 травня на звичному місці й у звичний час. Цим опікувалися Євген Сверстюк, Микола Плахотнюк, староста хору „Жайворонок“ Борис Рябокляч, Ярослав Геврич, Олесь Сергієнко, Вільямін Михальчук, Лідія Півень (Гук) та низка небайдужих.

16 травня студенти Київського педінституту на чолі з ректором В. Братусем та повним складом парткому виїшли теплоходом до Канева. Після прибууття о 4-й год. ранку, не очікуючи загалу, група студентів (Плахотнюк, Михальчук, Геврич, Сергієнко та інші друзі) з оберемком червоної калини виїшли на Чернечу гору до могили поета, щоб вклонитися Тарасові в ту пору, коли „соловейко в темнім гаї сонце зустрічає“. Цей несанкціонований крок не залишився поза увагою особливо спостережливих. 21 травня Плахотнюка запросили на розмову до ректора з участю секретаря парткому, голови профкому та працівника обкому комсомолу. Суть малоетичної бесіди: він потрапив під вплив націоналістів. Такі ж звинувачення висунули Надії Світличній, В. Михальчукові й багатьом іншим. Наприкінці — вимога: не йти 22 травня до пам'ятника Шевченкові. Плахотнюк відмовився виконати вказівку. Тож по обіді запросили до первого секретаря обкому комсомолу, де він застав Є. Сверстюка, Б. Рябокляча та В. Коротича. Тема розмови попередня: „Установувати пам'ять Шевченка 22 травня — це образа великого російського народу“. Підтримав позицію обкому лише Коротич. Наступного дня Плахотнюка повіткою викликали в обласне управління КДБ. Бесіду-допит проводили троє працівників від 15 до 22 год. З-поміж запитань: чому до Шевченка в Каневі пішли не з усіма, а раніше й осібно; „Навіщо привезли калину, адже інститут привіз вінок?“ А в Михальчука 23 травня допитувалися, чому пішов до Шевченка босоніж, та ще й залишив у Кнізі відгуків музею „крамольний“ запис: „Тарас — батьку наш, настане день, коли вся Україна босими ногами приходитиме до тебе на прощу“. За годину цю сторінку видерли. Велелюдний вечір біля пам'ятника Шевченкові таки відбувся, хоча й під пильним наглядом кадебістів та міліції. Плахотнюк потрапити на нього вже не встиг. Один із співрозмовників розповів йому, що проїздом бачив там людей, які „поють какие-то грустно-гнетущие украинские песни“. А саме тоді оператор знімав усе на плівку. Люди думали — для кіножурналу. Але вже наступного дня до Президії Академії наук викликали директорів інститутів, прокрутили їм оте кіно, щоб ідентифікували своїх працівників і „вживали заходів“. І вживали. Так, Михайлину Коцюбинську і Світлану Попель — членів КПРС — заслухали на партбюро. Лаборантку Українського НДІ педагогіки Віру Гриценко (Лісову) звільнили з роботи, багатьох студентів відрахували з інститутів¹².

Євген Пронюк,
Євген Сверстюк,
Михайлина Коцюбинська

¹⁰ Плахотнюк М. Коловорот.— С. 204—206, 297—301.

¹¹ Квітневий В. Лицарі національного відрядження // У вирі шістдесятницького руху: Погляд з відстані часу / Ідея видання та упоряд. В. Квітневого.— Львів, 2003.— С. 64; Зайцев Ю. Ті, що не мовчали // Там само.— С. 79—80; Русначенко А. М. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х — початок 1990-х років.— К., 1998.— С. 142; Аудіointer'ю Юрія Зайцева з Лесем Танюком 27 серпня 1996 р.

¹² Плахотнюк М. Коловорот.— С. 108—109, 301—308; Кириченко С. Люди не зі страху. Українська сага: Спогади / Перед. сл. Ю. Бадзя.— К., 2013.— С. 858—859.

Покладали квіти до пам'ятника Т. Шевченкові, читали Кобзареві твори й власні вірші, а також поезію В. Симоненка, М. Вінграновського, В. Стуса не лише в Києві, а й в інших містах України, для прикладу, в Одесі. Таке дійство відбулося 22 травня 1965 р. Xоча люди підходили до пам'ятника поодинці, але кадебісти усіх сфотографували. Учасники — Святослав Караванський, Олекса Різників, Галина Могильницька, Георгій Горст, Микола Палієнко, інші — відбулися тоді виховними бесідами з серйозними чоловіками в цивільному¹³.

9 квітня 1971 р. в Одесі заарештували лікаря Олексія Притику, який, поклавши квіти до пам'ятника Т. Шевченкові, став на коліна і просив прощення у Кобзаря, що так пізно до нього прийшов. Звинувачення висунули традиційне — антирадянська агітація і пропаганда. Незважаючи на каяття, Притику засудили на два роки тaborів суворого режиму¹⁴.

Натхнений словами Т. Шевченка в листі до Якова Кухаренка (письменника, етнографа, приятеля): „...Хіба я винен, що уродився не кацапом або французом?“, колишній політв'язень 1959—1961 рр. поет Олекса Різників під час чергового кадебістського слідства 28 березня 1972 р. написав вірш, у якому були рядки: „Ти винен тим уже, що українець, і ця вина з народження твоя!“ За цю та подібні „проповіні“ вироком Одеського обласного суду 19 травня 1972 р. він відбув 5,5 р. в концтаборах РОССІ¹⁵.

Під переслідування потрапляли не лише твори, а й зображення Т. Шевченка. Студентка українського відділення філологічного факультету Одеського університету Людмила Авдієвська — рідна сестра знаменитого керівника академічного хору ім. Григорія Вертьовки — повісила в своїй кімнаті гуртожитку портрет Т. Шевченка з ошатним вишитим рушником. Якогось дня 1971 р. побачила, що портрет із рушником зникли. Дівчата-подруги розповіли, що двоє чоловіків у супроводі коменданта зняли їх і забрали зі собою. Комендант пояснила Людмилі, що „общежитие — не сельская хата и вешать портреты и полотенца не положено“. Під час допитів у КДБ у справі Ніні Строкатої, Олекси Різниківа та Олексія Притики вона насмілилася давати не ті покази, яких від неї вимагали. Через власноручне переписування твору В. Мороза „Серед снігів“ та листа священика Желудкова проти Авдієвської КДБ порушив карну справу, згодом виділену в окреме провадження. А виступаючи свідком на суді, вона кинула підсудним квітку. У серпні того самого року в батьківській хаті рідного села обшуком вилучили твори самвидаву — Валентина Мороза, Андрія Сахарова, Івана Дзюби, переписані її рукою. Після викрадення комсомольського квитка (вона була секретарем комсомольської організації курсу), її виключили з комсомолу. Батькові сказали, що вона „злейший враг советской власти, потому что

упорно продолжает разговаривать на украинском языке“. За вказівкою КДБ і парторганів її, відмінниці, поставили двійку з російської літератури і виключили з університету¹⁶.

Традиція покладання квітів до пам'ятника Т. Шевченкові та самодіяльне вшанування національного Пророка викликали занепокоєння й спротив партійних та правоохороних органів. У секретному листі ЦК КПУ до ЦК КПРС від 1 червня 1967 р. зазначалося, що „вшануванню Т. Г. Шевченка біля пам'ятника в м. Києві 22 травня ц. р. [1967] окремі особи намагалися надати націоналістичного спрямування. Тут декламувалися тенденційно підібрані вірші Т. Г. Шевченка й інших поетів, виконувалися пісні. Після 22 години наряд міліції з відома другого секретаря Київського міському КПУ т. Бойченка, мотивуючи пізнім часом, запропонував присутнім розійтися. Втручання міліції викликало обурення ряду учасників цього зібрання. За порушення громадського порядку 5 чоловік з числа присутніх були затримані міліцією¹⁷. Такі дії міліції були затавровані одностайним скандуванням „Ганьба!“ Охоронці порядку накинулися на молодь, рвали одяг, заламували руки, кидали в затяговані автівки. Сотні людей рушили до будинку ЦК КПУ домагатися захисту своїх громадянських прав. Їх не змогли розігнати поливальні машини. Неподалік будинку ЦК КПУ назустріч учасникам свята вийшов міністр охорони громадського порядку Іван Головченко. На одностайну вимогу людей він наказав звільнити заарештованих. Виклавши перебіг згаданих подій, 64 підписанти листа Брежнєву, Шелесту та Головченкові від 23 травня 1967 р. з-поміж інших поставили вимогу, щоб була гарантія, що надалі люди, які збиратимуться до монумента Кобзаря вшанувати його пам'ять, не заavanaughали утисків і переслідувань¹⁸.

Але як зазначав Євген Сверстюк у статті „Феномен Шевченка“, написаній на матеріалі його виступу на вечорі в київському Українському культурологічному клубі в березні 1988 р., навіть в імператорській Росії Шевченкові після кількох заборон було дозволено друкуватись, одержати звання академіка з гравірування, жити, тільки не в Україні, друзям — перевезти його тіло в Україну, а коли ж „постати Шевченка казково виросла в Україні до своїх справжніх розмірів — тоді не дозволено!“ Загальні новідома жвава реакція Леніна на цей політичний промах 1914 р.: „Заборона вшанування Шевченка була таким чудовим, прекрасним, на рідкість щасливим і вдалим заходом з точки зору агітації проти уряду...“¹⁹ Проте компартійні поводирі проігнорували застереження навіть свого вождя.

Звідкіль починає гнити риба, усім відомо. Тому звернемо увагу на політbüro ЦК КПРС, зокрема на дискусію під час його засідання наприкінці вересня 1965 р. у викладі колишнього першого секретаря ЦК КПУ Петра Шелеста. У листі до ЦК КПРС він виступив проти вилучення в Україні

¹³ Горст Г. Мова землі нашої чи „варварська мова“? // Донька Одеси: Ніна Строката в документах і спогадах / Упоряд. О. С. Різників; наук. ред. Ю. Д. Зайцев. — Одеса, 2005. — С. 270.

¹⁴ Архів Управління Служби безпеки України в Одеській області, спр. 24994-П, т. 11, арк. 260.

¹⁵ Різників О. Сон // Донька Одеси... — С. 501; Архів УСБУ в Одеській області, спр. 24994-П, т. 11, арк. 260.

¹⁶ Архів УСБУ в Одеській області, спр. 24994-П, т. 4, арк. 187—188; „Я винен, що українець“. Интерв'ю Юрія Зайцева з Олексою Різниківим. Документи. — Львів, 2007. — С. 116; Людмила Авдієвська // Донька Одеси.... — С. 363—372.

¹⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 24, спр. 6313, арк. 51.

¹⁸ Генеральному секретареві ЦК КПРС т. Брежнєву, Першому секретареві ЦК КПУ т. Шелесту, Міністрові охорони громадського порядку т. Головченкові // Український вісник. Випуск II. Травень 1970 — травень 1970. — Париж; Балтимор, 1971. — С. 166—168.

¹⁹ Сверстюк Є. Феномен Шевченка // Київська весна / Упоряд. і ред. О. Шевченко. — К., 2005. — С. 305.

цінного корму для корів — 450 тисяч тонн соняшникової макухи для продажу в Швейцарію „за копійки“. Брежнєв заявив, що Шелест не має рації. Суслов звинуватив його у роз'єднанні народів. А на Шелестове заперечення заявили: „А взагалі я повинен сказати вам, що на Україні далеко не все гаразд, — уся Україна говорить українською мовою!“ Шелест: „А що ж вона має — турецькою розмовляти?“ Долучився секретар ЦК КПРС Демічев: „А Шевченко в них кумир!“ На згоду Шелеста, що він кумир, бо геніальний поет, Демічев заперечив: „Так, але ж у вас він — кумир молоді! У Шевченка там квіти завжди, щорічно вінки приносять“. Шелест йому: „Ну так це і добре. А як ти помреш, хто тебе згадає, хто квіти віднесе?“ Тут Суслов використав найголовніший козир: „Узагалі там, у вас на Україні, чимало проявів націоналізму!“ На запитання Шелеста, у чому ці прояви, відповів Демічев: „А в тому, що багато говорять українською мовою, і в тому, що Шевченка надмірно шанують“. І Суслов його підтримав²⁰. І це не випадковість, не спонтанний сплеск емоцій, а системна політична лінія. На засіданні політбюро ЦК КПРС 30 березня 1972 р. голова Ради Міністрів СРСР Косігін заявив: „Незрозуміло, чому в Україні у школах повинні вивчати українську мову... Твори Шевченка де-не-де використовуються з націоналістичною метою“²¹. От з якого „високоінтелектуального“ середовища виходили приписи нищити все українське в Україні вкупі з її національним генієм Тарасом Шевченком.

Компартійні органи України сприймали ці вказівки як керівництво до дії. Ілюстрацією цього є цілком таємна доповідна записка завідувача відділу пропаганди й агітації ЦК КПУ Орла від 24 травня 1971 р. У ній відзначалося успішне проведення фестивалю „Київська весна“ на різних майданчиках Києва та біля пам'ятника Шевченкові, де зібралися близько 500 осіб. Але, незважаючи на „попередню розмову, письменники П. Вороною і Н. Приходько у своїх виступах недостатньо підкреслювали, що цей фестиваль проводиться як свято дружби народів, більше говорили про Т. Шевченка та його творчість“. Частина тенденційно налаштованих людей бурхливо аплодувала виконавцям українських народних пісень і не аплодувала під час виконання російських пісень. Після закриття вечора біля пам'ятника залишилося близько 350 осіб. Вони співали українські пісні на слова Шевченка або присвячені йому, зокрема „Заповіт“, „Думи мої“, „Реве та стогне Дніпр широкий“. В перервах виступило 18 чоловік з декламуванням тенденційно підібраних віршів Т. Шевченка та інших авторів „з відверто націоналістичними акцентами, а окремі з них мали відкрито антирадянське спрямування“. Так, Луцинос „який був засуджений за націоналістичну діяльність на 16 років, прочитав вірша, в якому говориться про „сплюндовану і згвалтовану матір — Україну“. Орел запропонував Київським обкому та міському КПУ і КДБ проаналізувати прояви поблизу пам'ятника Т. Шевченкові й доповісти ЦК КПУ²².

²⁰ Петро Шелест: „Справжній суд історії ще попереду“. Спогади, щоденники, документи, матеріали / Упоряд.: В. Баран, О. Мандебура та ін.; За ред. Ю. Шаповала.— К., 2003.— С. 653—654.

²¹ Там само.— С. 368.

²² ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 546, арк. 103—107.

²³ Там само.— Спр. 546, арк. 114—116; Аудіоінтерв'ю Юрія Зайцева з Леопольдом Ященком 5 листопада 2004 р.; Ясиновський В. „Дівак“ // Дніпро.— 1991.— № 6.— С. 113—115; Розправа з „Гомоном“ // Український вісник. Випуск VI. Березень 1972.— Париж; Балтимор, 1972.— С. 129—139; Зайцев Ю. Пісня репресована, але не скорена // Високий Замок.— 2003.— 11 серп.

²⁴ Сергійчук В. Як Шевченка замінили Леніним... // Голос України.— 1995.— 18 берез.

У таємній записці секретаря Київського обкому КПУ В. Цибулька до ЦК КПУ про реагування на критичну доповідну відділу пропаганди й агітації ЦК КПУ від 6 жовтня 1971 р. зазначалося, що за дорученням обкому парторганізації та УКДБ виявили 81 особу, яка була присутня 22 травня 1971 р. після 23 год біля пам'ятника Т. Шевченкові, в т. ч.— 27 студентів, 17 робітників та інженерно-технічних працівників, 13 співробітників установ переважно АН УРСР, сім викладачів, чотири службовці з Києва та шість мешканців інших областей. З-поміж них 54 особи віком до 30 років, з них 24 члени ВЛКСМ. 47 осіб — тенденційно налаштовані люди з проявами національної обмеженості, які ведуть „шкідливу діяльність, спрямовану проти національної політики КПРС“. Збори громадських організацій засудили їхню поведінку. Студентів І. Савицького, Е. Смирнова, Т. Ландауера відрахували з університету. На студентів Педінституту Л. Чижук та М. Троценко наклали суворі комсомольські стягнення. А. Луцинос заарештовано й ведеться слідство. [Його відправили у спеціальну психіатричну лікарню.] Основним ядром зібрання були 22 особи вокально-етнографічного ансамблю палацу культури „Харчовик“ (колишнього хору „Гомін“ під керівництвом Леопольда Ященка, який розігнали 20 вересня того самого року за „ідеологічні прорахунки“ в доборі репертуару та „антирадянські вчинки дяких учасників“, а через тиждень 28 вересня керівника хору одностайно виключили зі Спілки композиторів України). Про шістьох приїжджих повідомили Житомирський, Івано-Франківський, Львівський та Черкаський обкоми КПУ²³. Подібні репресивні заходи щодо вшанування Т. Шевченка 22 травня вживали партійні органи та КДБ і наступними роками.

Переконливим прикладом переляку компартійних органів УРСР перед всенародною шаною Т. Шевченка та його закличного слова стало відкриття пам'ятника Кобзареві у карпатському селі Шешори поблизу Косова на Івано-Франківщині. Встановлений 1914 р. бюст поета зруйнували гітлерівці під час відступу. За ініціативою голови сільради Володимира Михайлюка у травні 1965 р. було створено комітет з відновлення пам'ятника. Виготовлення бюста замовили відомому київському скульптору Іванові Гончару. Відкриття призначили на 8 серпня. Від імені комітету надіслали 200 запрошень, про урочистість повідомили мешканців навколошніх сіл, запросили міжзвізівський хор „Гомін“ зі Львова. Косівський райком КПУ та райвиконком дізналися про захід за кілька днів до визначеної дати і за „порадою“ Івано-Франківського обкому партії вирішили перенести його на наступну неділю 15 серпня. Щоб заблокувати несанкціоноване дійство 8 серпня, залучили міліцію, яка перекрила гірські шляхи. В Шешори виїхали секретарі райкому та відповідальні працівники райвиконкому. Але багато людей, у т. ч. й кияни, хор „Гомін“, усе ж прорвалися до села²⁴.

Владні особи вимагали від присутніх залишити Шешори, покликаючись на оголошення недільного

дня робочим через збирання врожаю, але заклики були проігноровані. Зважаючи на велелюддя, вирішили провести концерт „Гомону“, ядро якого становили студенти політехніки, медичного і поліграфічного інститутів, консерваторії, де відбувалися репетиції, та музично-педагогічного училища. Дирігували ним почесного Любомир Грабець, Богдан Антків, Гриць Голик, Марія Ткачик, Юліан Балух. Хор заспівав пісні на слова Т. Шевченка та стрілецькі. На урочистостях були присутні й виступили В'ячеслав Чорновіл, одягнута в гуцульське вбрання Тетяна Цимбал, Михайло Косіс, Тарас Франко. Організаторами та активними учасниками свята були також Юрій Назаренко, Зиновія Франко, Іван Остафійчук. За доповідною запискою трьох ідеологічних відділів ЦК КПУ програма концерту „ансамблю „Гомін“ мала явно націоналістичний характер. Не було виконано жодної сучасної радианської пісні, зате прочитані деякі ненадруковані твори Симоненка, уривки з тенденційно підібраних місць з поеми Шевченка „Катерина“ тощо²⁵.

Організоване Косівським райкомом КПУ офіційне відкриття пам'ятника Т. Шевченкові відбулося 15 серпня у найкращих традиціях комуністичного символізму. Площу прикрасили державними прапорами й портретами членів політbüro ЦК КПРС та уряду. На естраді портрет Т. Шевченка замінили портретом В. Леніна. Концерт відбувався згідно з затвердженою райкомівцями програмою. А неподалік, власне біля пам'ятника, сільський люд та кияни (Леонід Кореневич, Тетяна Цимбал та інші) співали „Реве та стоне...“, читали вірші Шевченка й Симоненка. Не забарилася й розправа з шанувальниками Кобзаревого слова. Звільнili з праці голову сільради В. Михайлова та завідувача клубу Іванишина. Зазнали партійних розбірок та стягнень скульптор І. Гончар, письменник Ю. Назаренко, журналіст Л. Кореневич. Позбувшись роботи в газеті „Молода гвардія“ В. Чорновіл. Болісних гонінь зазнали хористи „Гомону“. Відрахували з консерваторії Л. Грабця, з комсомолу — Г. Голика, оголосили догану Б. Антківу. Заборонили репетиції хору „Гомін“ у консерваторії, а її ректора Миколу Колессу звільнili з посади. Артисти Укрконцерту Т. Цимбал не дозволили виступати зі сцени. 28 травня заарештували й 11 березня 1966 р. засудили до п'яти років таборів сурового режиму одного з ініціаторів спорудження пам'ятника Шевченкові в Шешорах, студента Київського медінституту Ярослава Геврича²⁶.

Для погрому опозиційного руху в Україні КДБ не раз вдавався до провокацій, використовуючи й прагнення молоді гідно вішановувати пам'ять Тараса Шевченка. Одну з таких провокацій було організовано у Львові з метою розправи з підпільною організацією „Український національно-визвольний фронт“ (УНВФ), створеною 1968 р. зі старшокласників Самбірської середньої школи на Львівщині. Очолив її Зорян Попадюк. Більшість їх 1970 р. стали студентами різних вишів Львова. Під час хвилі арештів у січні 1972 р. відбувся обшук й у

самбірському помешканні Попадюка. Через нетактовне поводження з кадебістами його відрахували з Львівського університету. УНВФ поповнився новими студентами й встановив контакти з таємною групою студентів історичного факультету університету, яку неформально очолював Степан Слуга²⁷.

Проти ночі на 28 березня 1973 р. у Львові було поширене понад 150 лягушок із протестом проти заборони відзначення шевченківських днів. „Цього року, — зазначали невідомі автори, — вперше у Львові плюнули в нашу любов. Чого не зробили ціарська Австрія і панська Польща, — зробив червоний фашизм „соціалістичної“ імперії Росії... Навіть Черкаському (!) народному хорові, що виступав під час шевченкових днів в нашому місті, було заборонено співати „Заповіт“... Коли кати в апогеї свого чорносотництва топчути національну святиню — німим рабам мусять отверзнути вуста. Народ, якщо він ще поважає себе, мусить голосно заявiti протест, стати на захист своїх прав, своєї гідності і честі. Вставайте, кайдани порвіте!“²⁸

А напередодні, 27 березня, старший слідчий слідчого відділу Управління КДБ при Раді Міністрів УРСР у Львівській області старший лейтенант Яресько, „розглянувши матеріали про розповсюдження в м. Львові в ніч з 27 на 28 березня 1973 р. документів антирадянського змісту в значній кількості та приймаючи до уваги, що в них містяться достатні підстави, що вказують на ознаки злочину, передбаченого ст. 62 КК УРСР, ч. I постановив порушити кримінальну справу по факту розповсюдження документів антирадянського змісту в м. Львові...“ та здійснити обшуки в усіх підозрюваних²⁹.

Після повернення в гуртожитки та домівки, від третьої години до світанку більшість учасників нічної акції затримали працівники КДБ.

За грati тієї ночі потрапили студенти історичного факультету Львівського університету Іван Сварник, Степан Слуга, Леонід Філонов, Ігор Худий, Роман Козовик, Ігор Кожан, третьокурсник лісотехніки Яромир Микитко. Один із ініціаторів протесту й автор „найкрутіших“ виразів, студент 3-го курсу філологічного факультету Григорій Хвostenko розклеювали летючки не пішов. Проведеним аж 29 березня обшуком у його кімнаті гуртожитку було виявлено 82 летючки. окрім того, 56 листівок Хвostenko добровільно передав КДБ³⁰.

Ознайомлення з документами кримінальних справ в архіві УСБУ у Львівській області створює враження, що КДБ знов про заплановану березневу акцію протесту і старанно підготувався до її фіналу. В інформації першого секретаря обкому КПУ В. Куцевола до ЦК КПУ від 29 березня було викладено діяльність УНВФ та зазначалося, що до „ворохого угруповання“ входили також Мар'яна Долинська — студентка 4-го курсу історичного факультету, депутат обласної ради депутатів трудящих, та Мирон Олексюк — студент 3-го курсу, син директора Інституту суспільних наук АН

²⁵ Розмова з членом хору „Гомін“, учасником подій в Шешорах Орестом Івахівим 3 березня 2014 р.; Сергій-чук В. Як Шевченка замінили Леніним...

²⁶ Там само; Плахотнюк М. Коловорот.— С. 209—210; Вирок у справі Ярослава Геврича // Чорновіл В. Твори: У 10 т.— Т. 2. „Правосуддя чи рецидив терору?“. „Лихо з розуму“. Матеріали та документи 1966—1969 рр. / Упоряд. В. Чорновіл. Передм. Л. Танюк.— К., 2003.— С. 227—229.

²⁷ Аудіоінтерв'ю Юрія Зайцева із Зоряном Попадюком 27 березня 1996 р.

²⁸ Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області (далі — Архів УСБУ ЛО), спр. П-11814, т. 6, пакет № 1.

²⁹ Там само.— Спр. П-22586, т. 1, арк. 2; т. 6, арк. 1.

³⁰ Там само.— Т. 6, арк. 1, 9, 16, 30.

УРСР Мирослава Олексюка, якого невдовзіувільнили з посади. Ще в ніч на 28 березня у Самборізаарештували З. Попадюка, затримали його матір Любомиру, членів УНВФ, яких знав Г. Хвostenko, Свєна Сеньківа, Дмитра Петрину, Романа Радоня, Ігоря Вовка, Еміля Богуша, а також Леоніда Рейтблата, Мирослава Клака та інших³¹.

Але оперативно спрацювали й опозиційні сили. Вже за кілька годин після арештів прізвища затриманих оголосила радіостанція „Голос Америки“. На Заході відбулися акції протесту, мітинги на захист заарештованих студентів. Рішучу позицію зайняла політично активна частина української діаспори. Очевидно, саме це врятувало більшість учасників акції. 30 березня майже всіх затриманих відпустили³².

У квітні десятки студентів університету, інших вишів Львова та сусідніх областей виключили з ВЛКСМ, а за кілька днів — із навчальних закладів, зокрема з університету — 15 осіб. Хлопців відразу ж відправили до армії³³. А на судову розправу залишили З. Попадюка та Я. Микитку. Їх Львівський облсуд 13 серпня 1973 р. відправив у табори суворого режиму відповідно на сім років та п'ять — заслання і п'ять років таборів³⁴.

Вищим виявом самопосвяти пам'яті й духовному впливу Т. Шевченка став жертовний протест проти російської окупації України, нищення її мови й культури, який вчинив колишній політв'язень польських (1937—1939) та сталінських (1939—1948) тюрем Олекса Гірник з Івано-Франківщини. 21 січня 1978 р. він о 3-й год. ночі прийшов на Чернечу гору в Каневі, тричі обійшов пам'ятник Т. Шевченкові, розкидав близько тисячі листівок різного змісту, основний текст яких зводився до покладеної на гранітну брилу, облив себе бензином і згорів священим вогнем. У прощальній записці написав:

„Протест проти російської окупації на Україні!
Протест проти русифікації українського народу!
Хай живе Самостійна Соборна Українська держава!
(Радянська, та не російська).
Україна для українців!

З приводу 60-річчя проголошення самостійної України Центральною Радою 22 січня 1918 р. — 22 січня 1978 р. на знак протесту спалився Гірник Олекса з Калуша.

Тільки в цей спосіб можна протестувати в Радянському Союзі!“³⁵

Переслідування за відданість національній ідеї, заповітам Т. Шевченка зазнавали всі свідомі пропашари українського народу, зокрема творча інтелігенція. Okрім згаданих прикладів, не можна

³¹ ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 25, спр. 877, арк. 33, 35; Архів УСБУ ЛО, спр. 22586, т. 1, арк. 11—13; Розмова Юрія Зайцева із Зоряном Попадюком 17 квітня 2003 р.

³² Федюк П. Що сталося у Львові у квітні 1973 року // Літературний Львів.— 1993.— № 3.— С. 2; Будзінський Т. В. Діяльність нелегальної групи студентів історичного факультету Львівського університету (1972—1973): Дипломна робота.— Львів, 1995.— С. 77.

³³ Русначенко А. М. Національно-визвольний рух в Україні...— С. 205; Зайцев Ю. Антирежимний рух (1956—1991) // Львів: Історичні нариси.— Львів, 1996.— С. 594.

³⁴ Архів УСБУ ЛО, спр. 22586, т. 8, арк. 137—138.

³⁵ Данилюк Ю. З., Бажан О. Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х—80-ті рр. ХХ ст.).— К., 2000.— С. 110—111; Овсієнко В., Гірник Є. Гірник Олекса Миколайович // Міжнародний біографічний словник дисидентів Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. Т. 1. Україна. Частина 1.— Харків, 2006.— С. 138—142.

³⁶ Корогодський Р. Брама світла.— С. 412—413; Танюк Л. Твори: В 60 т.— К., 2006.— Т. 9. Щоденники 1964 р.— С. 92.

³⁷ Горинь Б. Не тільки про себе. Книга друга (1965—1985).— К., 2008.— С. 263—269; Зайцев Ю. Богдан Горинь: віхи життя і творчості // Біобібліографічний покажчик. 1960—2015 / [Уклад.: О. І. Горинь та ін.; наук. ред. І. О. Негрейчук; передм. Ю. Д. Зайцев].— К., 2015.— С. 10.

³⁸ Калинець І. Із Шевченком в ув'язненні // Про декого, дещо і, передовсім, про себе: статті, спогади, виступи, репліки.— Львів, 2016.— С. 326.

оминути знищення вітража „Шевченко. Мати“ в Київському університеті, який створили А. Горська, О. Заливаха, Г. Севрук, Л. Семикіна, Г. Зубченко на честь 150-річчя від народження Кобзаря. Партийних чинуш перелякав образ Шевченка-протестувальника, який пригортас Катерину (неньку-Україну), та напис „Возвеличу малих отих рабів німіх, я на сторожі коло них поставлю Слово“. За наказом ректора Швеца, вночі проти 9 березня його знищили. Як записав у щоденнику Лесь Танюк, „діставали скло, клали на сходи і душили чобітими“. За наклеп на радянський лад А. Горську й Л. Семикіну відрахували зі Спілки художників³⁶.

Навіть у жорстоких концтаборних умовах українські політв'язні знаходили можливість відзначати шевченківські дні. У березні 1967 р. в мордовському концтаборі № 11 Богдан Горинь ініціював урочисте зібрання з нагоди уродин Кобзаря. Опанас Заливаха намалював портрет Шевченка. Богдан підготував доповідь. Іван Гель організував оздоблення альтанки. Колишні вояки УПА надали вишивані рушники. Михайло Осадчий запросив представників концтаборних меншин. Від грузинів прийшли брати Кабалія, від латишів — Кнут Скусенекс, від росіян — Андрій Синявський, а також — від Естонії, Литви, Азербайджану, Вірменії, Білорусі і кримських татар. Б. Горинь розпочав доповідь „Світло Генія“ словами І. Франка про Т. Шевченка: „Він був сином мужика — і став володарем у царстві духа. Він був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури. Він був самоуком і вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам і книжним ученим“. А наприкінці сказав: „Шевченків „Кобзар“ стає духовною зброєю усіх підневільних націй, набуваючи з кожним роком все більшого визнання серед народів світу“. Після доповіді всі стоячи заспівали „Заповіт“ та інші пісні на слова Т. Шевченка³⁷.

У березні 1974 р. подібну доповідь у пермському концтаборі ВС-389/35 перед молодіжним інтернаціональним товариством політв'язнів виголосив Ігор Калинець³⁸.

Про безсмертя творчості, чину й духу Тараса нині свідчать натхненні рядки „Кавказу“, які незадовго до загибелі під час Революції Гідності 2014 р. декламував на Майдані Сергій Нігоян, а мітингувальники на захисних щитах наклеїли портрети Шевченка. І розстрілювали спецназівці Януковича майданівців і Тараса Шевченка. Зі словами шевченкових творів на устах захищають Вітчизну від російської агресії воїни відроджених Збройних сил України.

Юрій ЗАЙЦЕВ

ШЛЯХ ПОСТУПУ І БОРОТЬБИ

(До 125-річчя від народження Олени Степанів)

У грудні 2017 р. виповнилося 125 років від народження славетної хорунжої Українських січових стрільців (УСС), чотаря Української галицької армії (УГА), доктора філософії у ділянці географії, професора, дійсного члена Наукового товариства ім. Шевченка, громадсько-політичного діяча Олени Степанів.

Народилася О. Степанів 7 грудня 1892 р. у с. Вишнівчику Перемишлянського р-ну Львівської обл. у родині священика. Отець Іван Степанів належав до прогресивної української інтелігенції. Він заснував у селі церковне братство, філію страхового товариства „Дністер“, читальню „Просвіта“, провадив культурно-просвітницьку роботу.

1902 р. Олена закінчила в селі народну школу і батьки віддали її на навчання до Львова в дівочу приватну школу Українського педагогічного товариства ім. Т. Шевченка, що розташувалася на Стрілецькій площі (тепер — пл. Данила Галицького, 4).

Спочатку десятирічна дівчина не могла звикнути до багатолюдного та гомінного міського життя і дуже сумувала. В її думках виринали спогади про батьківський дім, рідне село. Того самого року Олену перевели у школу Інституту сестер василіянок і вона почала поступово звикати до міського життя. Тоді в школі працювали такі відомі вчителі, як О. Макарушка, К. Малицька, С. Рудницький та інші, які прищепили юні учениці інтерес до знань, вивчення української історії та літератури.

1910 р. Олена Степанів стала членом таємної організації семінаристів, а 1911 р.— „Пласту“. Більшість членів цієї організації згодом стали визначними діячами національно-визвольних змагань.

У 1912 р. О. Степанів вступила на філософський факультет Львівського університету. Її повністю захопило студентське життя й музика, яку вона пристрасно любила. Але це був час нестабільності в Європі, наближався військовий австро-російський конфлікт. Олена Степанів брала активну участь у громадсько-політичному житті. У пластовому однострої з червоним хрестом на рамені вона разом із подругами заходила в приватні і громадські заклади та установи і збирала доброчинні внески на „потреби України“. Закінчила курси Червоного Хреста й отримала загальні теоретичні і практичні знання з військової хірургії і першою невідкладною медичною допомоги. 1913 р. стала спів-організатором парамілітарної організації „Січові стрільці ІІ“ й очолила жіночу чоту із 33 осіб.

1913 р. громадськість Галичини широко відзначала 40-річчя літературної і громадської діяльності Івана Франка. З цієї нагоди відбувся з'їзд

Українського студентського союзу, учасником якого була й Олена Степанів¹.

1 серпня 1914 р., одразу після вибуху Першої світової війни, у Львові було створено Головну українську раду, яка видала Маніфест до українського народу Галичини, де закликала формувати українські військові загони. Була надія, що після перемоги Австро-Угорщини Україна здобуде автономію.

Студенти, гімназисти, сільська й робітнича молодь масово записувалися до армії. Вже в перші дні на цей заклик зголосилося близько 28 тисяч добровольців.

Уряд Австро-Угорщини, наляканий великим патріотичним поривом української молоді, дозволив відібрести з них лише 2,5 тисячі найбільш підготовленої до військових дій молоді. Це був цвіт української нації. Серед них була й Олена Степанів. Вона брала участь у багатьох боях. Та найбільше прославилася у запеклих боях у Карпатах на горі Маківці. Три дні російські війська штурмували гору, але не змогли її взяти. Найзапекліший бій відбувся 1 травня 1915 р. Після кількагодинної гарматної підготовки російське військо, що кількісно переважало, почало штурм Маківки, яку обороняли дві стрілецькі сотні. Прицільним вогнем із рушниць і в рукопашному бою стрільці відбивали атаку за атакою. У цих боях проявилися неабиякі військові здібності і хоробрість О. Степанів. Її героїзм викликав подив і велику повагу серед Січових стрільців. А згодом одержала нагороду — срібну медаль „Хоробрості“.

Тоді Олена Степанів була популярна серед українців, про неї складали пісні, їй присвячували вірші, її портрети висіли у читальннях і школах багатьох сіл і міст Східної Галичини. 21 квітня 1915 р. видано поштову марку з портретом Олени Степанів².

Після восьмимісячних запеклих боїв у Карпатах УСС і війська австрійської армії змусили відступити російське військо. Вони зайняли оборонні позиції на схід від м. Болехова, а наприкінці травня одержали велику підмогу і знову почали потужний наступ. Важкий бій відбувся в околиці с. Лисовичів вночі з 30 на 31 травня 1915 р. Під на тиском російських військ австрійський фронт було прорвано і ворог з усіх сторін накинувся на перший курінь УСС. Виникло дуже загрозливе становище і УСС пішли на прорив, пробиваючи собі шляхи штиками і багнетами. Із оточення вирвалося близько 60 стрільців, серед яких 34 було поранено. У цьому бою загинуло 15 стрільців, потрапили в полон 100 стрільців, 12 старшин і підстаршин й 17 вістунів. З-поміж них була Олена Степанів².

Хорунжа УСС Олена Степанів, 1917 р.

¹ Див.: Доктор географії Олена Степанів / Упоряд. О. Шаблій.— Львів, 2002.— 323 с.

² Олена Степанів — Роман Дащкевич. Спогади і нариси / Упоряд. Г. Сварник, А. Фелонюк.— Львів, 2009.— 632 с.

Шлях полонених пролягав через Тернопіль, Київ, Самару до Ташкента. Остання дорога проходила пекучою пустелею, якою колись відправляли на заслання Т. Шевченка. У Ташкенті було сім великих таборів для рядових полонених і три для офіцерів, серед яких, крім українців, були німці і поляки. О. Степанів виділили окрему темну сиру кімнату. Побутові умови й харчування полонених були погані. Але найважче було хорунжий, яку пильно стерегли. Очевидно, охоронцям було відомо, що під час першої зупинки транспорту полонених у с. Курянах Бережанського повіту (нині — Бережанського р-ну Тернопільської обл.) ув'язнена намагалася втекти. Значною розрадою для О. Степанів були курси з вивчення французької, англійської мов і математики, які провадив німець Путчі.

Після Лютневої революції в Росії 1917 р. умови проживання полонених дещо поліпшилися. У квітні 1917 р. Олені Степанів уперше без конвою дозволили вийти в місто. У Ташкенті проживала українська діаспора, яка здійснювала національно-освітню роботу. В одному з павільйонів Олександрійського парку українська громада організувала концерт. На ньому побувала й Олена Степанів. Разом із ними вона співала українські пісні: „Гей, там на горі Січ іде“, „Соколи“, „Заповіг“ Т. Шевченка, „Ой у лузі червона калина“ та ін. Ці події в далекому засланні надали їй нових сил й сподівання на волю. Згодом О. Степанів приєдналася до діяльності Ташкентської української громади.

Стараннями німецької сестри милосердя графині Горн і полковника Пішеля вдалося 17 серпня 1917 р. звільнити Олену Степанів із полону. В Україну вона поверталася через Петербург, Фінляндію, Швецію, Німеччину, Австрію. Дорогою на кожній залізничній станції її зустрічали жінки цих країн як українську геройню і фотографувалися з нею. Тоді в часописах і журналах Фінляндії, Швеції були опубліковані статті і нотатки про хорунжу зі світлинами.

Після Жовтневого перевороту в Росії і розпаду Австро-Угорської імперії почалася нова боротьба за незалежність України. В підготовці Листопадового зrivу активну участь брала й Олена Степанів. 1 листопада 1918 р. у Львові проголошено Західно-Українську Народну Республіку (ЗУНР). Трохи оговтавшись, поляки почали активні воєнні дії проти ЗУНР. Для її оборони було зібрано військові частини, ядром яких став Легіон УСС. Невдовзі сформовано УГА.

Як чотар УГА Олена Степанів у складі Золочівської бригади брала участь у боях проти поляків. Після багатьох запеклих боїв під натиском добре озброєних військ Польщі, які кількісно переважали, УГА була змушенна залишити Галичину і в червні 1919 р. перейшла р. Збруч у Східну Україну.

О. Степанів була делегатом у переговорах з УНР, яку очолював П. Скоропадський. Восени 1919 р. під Старокостянтиновим вона захворіла на висипний тиф, врятував жінку від неминучої смерті знайомий лікар Степан Гайдучок. Після важкої хвороби О. Степанів залишила армію і в листопаді 1919 р. виїхала до Відня.

1919—1921 рр. Олена Степанів продовжувала навчання на філософському факультеті Віденського університету. 1921 р. захистила дисертацію „Розподіл і розвиток суспільства у давній Русі до

половини ХІІІ ст.“ і отримала диплом доктора філософії.

У липні 1920 р. вийшла заміж за полковника Січових стрільців Армії УНР Романа Дашкевича. Закінчивши навчання у Відні, вона разом із чоловіком переїхала до Львова, де 13 грудня 1926 р. у них народився син Ярослав.

З жовтня 1921 по 1935 р. Олена Степанів працювала викладачем географії й історії у приватній українській жіночій гімназії сестер василіянок. З 1929 р. очолювала Географічну комісію Учительської громади, стала ініціатором створення Географічної комісії в НТШ. У 1935—1939 рр. була референтом організаційного відділу Ревізійного союзу українських кооперативів і зробила вагомий внесок у розвиток українського кооперативного руху в Галичині. Тоді українська кооперація була засобом об'єднання українців і підтримки їхньої політичної та господарської діяльності. Особливо важливий її внесок в організацію і розвиток кооперативів здоров'я. На відміну від промислової, сільськогосподарської і споживчої кооперації українські кооперативи здоров'я не мали власного досвіду роботи. Знаючи добре німецьку, французьку та англійську мови, О. Степанів ознайомлювала населення з досвідом європейських країн. Кооперативи здоров'я в Галичині набули значної популяреності і сприяли поліпшенню здоров'я селян³.

Під час першої радянської окупації О. Степанів викладала географію у середніх школах № 3 і 4 у Львові, а під час німецької — працювала керівником Львівського міського статистичного бюро. 1943 р. видала книжку „Сучасний Львів“, що містила близько 50 карт і фотоілюстрацій (перевидана 1953 р. у Нью-Йорку і 1992 р. у Львові).

Після звільнення Львова від нацистської окупації у липні 1944 р. на вул. Піскову, 7 по Олену Степанів приходила польська бойківка Армії крайової. Тоді її врятували від загибелі сусіди-поляки. З наближенням червоної армії до Львова друзі радили їй емігрувати, але О. Степанів вирішила залишитися зі своїм народом. У 1945—1946 рр. працювала доцентом кафедри економічної географії Львівського університету і викладачем Львівського інституту радянської торгівлі (за сумісництвом), у 1946—1948 рр. — науковим працівником відділу економічної географії в Інституті економіки АН УРСР у Києві, куди її разом з І. Крип'якевичем і В. Огоновським було „почесно“ депортовано. Згодом її звільнili з роботи і, залишившись без засобів існування, вона повернулася до Львова. Разом із сином Ярославом вона тоді мешкала на вул. Пісковій, 7.

З великими труднощами, з допомогою геолога Северина Пастернака, О. Степанів вдалося знайти роботу. Вона обійняла посаду наукового працівника у відділі геології Природничого музею АН УРСР. Але радянська влада й у Львові не дала її змоги спокійно працювати і провадити наукову роботу. Прислужники тоталітарного режиму щоразу більше плели проти неї інтриги, стежили за нею.

30 грудня 1949 р. Олену Степанів заарештували (сина Ярослава ув'язнили раніше). Трійка МДБ 2 вересня 1950 р. засудила її на десять років заслання як „зрадника Батьківщини“ (відома стаття 54 КК). Покарання відбувало у мордовських таборах строгого режиму. Вже немолода, мусила виконувати важку працю — копати, носити тягарі, сушити торф. Умови життя були нестерпними — виснаж-

³ Сварник Г. Олена Степанів // Українські кооперативи (історичні нариси). — Львів, 1999. — Кн. 1. — С. 367—378.

лива праця, погане харчування, хмари комарів, смердючі багна, безмежні ліси, освітлена вночі зона з вишками і собаками. Здоров'я О. Степанів погіршувалося, і 1956 р. її звільнили із заслання.

Повернувшись до Львова, Олена Степанів не мала ні житла (її квартиру на вул. Пісковій, 7, заїняли), ні засобів для існування. Спочатку вона мешкала в близької родички, а згодом винайняла кімнату на краю міста в приватному одноповерховому будинку на вул. Козацькій, 11-А. У наукових установах її не брали на роботу. Жила лише на мізерну пенсію — 89 крб.

Померла Олена Степанів після важкої хвороби 11 липня 1963 р. Похована на Личаківському кладовищі. Прийшли її провести в останню путь десятки тисяч людей. Це була маніфестація, вираз волі і гордості за славетну доньку України.

Після смерті матері в однокімнатній квартирі на вул. Козацькій, 11-А мешкав Ярослав Дацкевич. Якось навесні 1964 р., повернувшись з роботи додому, він побачив, що двері його кімнати зламані і три невідомі особи заявили, що тепер вони тут проживають. Невдовзі в другу кімнату цього будинку поселилася Любов Лутчин.

Степан Давимука, представник Президента України Леоніда Кравчука, 9 червня 1992 р. підписав розпорядження про створення в будинку 11-А на вул. Козацькій музею Олени Степанівні. Але справа затягувалася. Як з'ясувалося, в цьому завадила Л. Лутчин. Вона вимагала від Личаківської районної ради приєднати суміжну кімнату Олени Степанів до її житлової площа⁴.

З відновленням Незалежності України було повернуто пам'ять про видатну українку. З нагоди 100-річчя від народження О. Степанів 1992 р. у Театрі ім. Марії Заньковецької відбувся урочистий вечір. 7 грудня цього року видано поштову марку з портретом Олени Степанів.

У с. Вишнівчику на будинку, де народилася О. Степанів, у грудні 1992 р. урочисто відкрито меморіальну таблицю. На її відкриття приїхали зі Львова представники багатьох українських громадських організацій, учасники УПА, її син Ярослав із дружиною Людмилою, прибули й односельці з багатьох міст Львівщини, зібралися майже всі жителі села. Спершу в церкві відбулася поминальна служба Божа, після неї вся громада прийшла до батьківської хати Олени Степанів, де відбулося відкриття і посвячення меморіальної таблиці. У своєму виступі Ярослав Дацкевич подякував громадським організаціям, які спричинилися до виготовлення таблиці, і всім односельцям за добру пам'ять про його матір.

На жаль, у грудні 2001 р. негідники вночі зняли з будинку меморіальну таблицю, яку згодом знайшли в школі. Друге викрадення таблиці відбулося в ніч з 29 на 30 березня 2002 р.⁵ Її не знайшли, мабуть, вандали порізали на куски і здали на металобрухт.

Громадськість Львова, міська та обласна влада не забувають про подвиги національної героїні Олени Степанів. 7 грудня 2002 р. до 110-річчя від її народження Союз українок провів наукову конференцію „Борець за волю України“. 26 червня 2002 р. голова Львівської обласної адміністрації Мирон Янків видав розпорядження про проведення урочистої академії, а Львівській українській гуманітарній гімназії надано ім'я Олени Степанів (вул. Олени Степанівні, 13).

Географічна комісія НТШ, Львівське відділення Українського географічного товариства та географічний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка видали дві книжки про Олену Степанів (упоряд. О. Шаблій)⁶. У них висвітлено життєвий шлях, наукову, педагогічну і громадсько-політичну діяльність О. Степанів, вміщено бібліографію її наукових праць, спогади, спогади її учениць та сина Я. Дацкевича.

На фасаді колишньої гімназії сестер василіянок (тепер тут розташована Львівська лінгвістична гімназія, вул. Кирила і Мефодія, 17-А) і на будівлі географічного факультету ЛНУ ім. І. Франка зусиллями НТШ і Географічної комісії Товариства (керівник Олег Шаблій) встановлено меморіальні таблиці Олени Степанів. На вул. Козацькій, 11-А, на фасаді старого одноповерхового будинку, в якому в 1956—1963 рр. мешкала Олена Степанів, також встановлено меморіальну таблицю, однак Музей немає.

Враховуючи великі заслуги О. Степанів у боротьбі за відновлення української державності, значний внесок у справу навчання та виховання студентської молоді і з нагоди 190-річчя Львівської комерційної академії (нині — Львівський торгово-економічний університет), Вчена рада закладу встановила щорічну студентську премію імені Олени Степанів із врученням диплома, однієї тисячі гривень і нагрудного значка⁷.

На відзначення 100-річчя УСС голова Львова Андрій Садовий 1 травня 2015 р. започаткував „Відзнаку імені Олени Степанів“ для вішанування громадянок Львова та України за визначні заслуги в галузях науки і культури і в громадській діяльності. Вперше цю нагороду він вручив чемпіонці світу з шахів Ганні Музичук на урочистому засіданні з нагоди Дня Львова⁸. 2017 р. цю нагороду мэр вручив доцентові кафедри прикладної фізики та наноматеріалознавства НУ „Львівська політехніка“ Тетяні Крушельницькій⁹.

На могилі Олени Степанів, де похована і її мати, споруджено величний пам'ятник. Генерала-хорунжого Армії УНР Романа Дацкевича, який з 1943 р. проживав і помер в Австрії, 15 червня 2008 р. перепоховано у Львові на Личаківському кладовищі. Неподалік могили О. Степанів поховані Ярослав Дацкевич і його дружина Людмила.

Петро БЛОНІЖКА

⁴ Миколайчук М. Сталь і ніжність // Український шлях.— 2001.— 25—31 жовт.

⁵ Назарук М., Пастернак Р. Переступлено межу! // Галицький шлях.— 2002.— 5 квіт.

⁶ Доктор географії Олена Степанів; Олена Степанів. Наукові праці. Есе. Спогади / Упоряд. О. Шаблій.— Львів, 2003.— 608 с.

⁷ Гелей С. Львівська Комерційна Академія. Нарис історії.— Львів, 2008.— 623 с.

⁸ Кметь В. Олена Степанів: Шлях боротьби та гідності.— Львів, 2015.— 25 с.

⁹ Аудиторія.— 2017.— 18—24 трав.

Намогильний пам'ятник геройні національно-визвольного руху
Олени Степанів.
Личаківське кладовище, поле 64

ЮЛІЯН ГІРНЯК — ВІДОМИЙ У СВІТІ УЧЕНИЙ ТА НЕВІДОМИЙ В УКРАЇНІ

(До 110-річчя закону Гірняка періодичності концентраційних змін
у хемічних реакціях в однорідній субстанції)

В одній з нещодавніх публікацій¹ про науковий подвиг видатного українського вченого-фізики Івана Пуллюя зазначено, що „для розвитку науки в державі, крім талановитих самородків, потрібне ще й наукове середовище“, яке „...має бути національним“. Такі самі думки висновуються й стосовно одного з когорти українських учених світового рівня, дійсних членів НТШ у Львові, фізико-хеміка, доктора філософії, професора гімназії та Львівської політехніки, громадського діяча, одного з пionерів теорії кінетики хемічних реакцій Юліяна Гірняка. Особистість мало відома загалу в Україні, хоча науковий доробок цього подвижника науки вагомий і започатковує низку новітніх наукових напрямів, викликає захоплення своїми передбаченнями в галузі хемічної кінетики, оприлюдненими вченим на початку ХХ ст.

Народився Ю. Гірняк 8 вересня 1881 р. у с. Струсові (тепер — Теребовлянського р-ну Тернопільської обл.) у багатодітній родині. Батько Юліяна — Йосип Гірняк, спочатку був підлісничим у лісах графа Баворовського, згодом багаторічним дяком у Струсові, мати — Софія Рижевська².

Ю. Гірняк після закінчення курсу реального училища та класичної гімназії у м. Станіславові (тепер — м. Івано-Франківськ) навчався у Львівських політехніці та університеті, студіював фізику і хемію. Пройшов річне стажування у професора І. Пуллюя, який запросив здібного студента до себе в лабораторію до Праги.

Після закінчення навчання працював викладачем гімназій, Українського таємного університету

у Львові, Львівської політехніки. У жовтні 1918 р. кількох львівських науковців³, у т. ч. і Ю. Гірняка, уряд України запросив на викладацьку роботу до новозаснованого Університету в м. Кам'янці-Подільському, ректором якого був Іван Огієнко. Однак тогочасна воєнна ситуація та політичні умови призвели до закриття цього університету. Ю. Гірняк та інші викладачі повернулися до Львова.

Дружиною Ю. Гірняка була Олександра Домбчевська, яка померла ще у період проживання подружжя у Львові. Дітей у них не було. Під час Другої світової війни Ю. Гірняк виїхав з України. Помер 5 червня 1970 р. у м. Пассейку, штат Нью-Джерсі (США), похований на цвинтарі Пречистої Діви Марії Факс-Чейз поблизу м. Філадельфії, штат Пенсильванія, де також поховані його брати о. Юстин, Никифор, Йосип і Володимир.

***

Інформація про діяльність Ю. Гірняка до відновлення незалежності України замовчувалася. Відомості про нього одними з перших подали Роман Кучер у дослідженні історії відродженого НТШ у Львові⁵ та Юрій Головач⁶. Як і його брати, Ю. Гірняк⁷ був активним учасником стрілецтва під час Першої світової війни, зокрема, членом гуртка стрільців (Стрілецького коша). При Легіоні УСС у межах Стрілецького коша діяли гурток Пресової квартири, а також засновані з червня 1915 р. гімназійні курси, на яких викладали гімназійні професори, серед яких — Ю. Гірняк⁸. Влітку 1917 р. разом з однодумцями створив друкований орган гуртка, який вийшов на початку 1918 р. у Львові під назвою „Будучина“.

Юліян Гірняк. 1928 р.

¹ Жовтянський В. Українська наука: Від мудрості батьків... // Світогляд.— 2017.— № 1.— С. 37—47.

² Сай-Чолган Л. Лист до Ярослави Гайдукевич у справі родоводу Гірняків від 15. 02. 1999 // Тернопільський обласний краєзнавчий музей: Колекція документів, рукописів, світлин з домашнього архіву Никифора Гірняка (далі — ТОКМ), ф. ТКМ НД, № 23104, 3 арк.

³ Дроздовська О. Чайковський Микола Андрійович // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедії / За ред. М. М. Романюка.— Львів, 2001.— Вип. 8.— С. 308.

⁴ Гірняк Олесь, син Никифора. Спогади // ТОКМ, ф. ТКМ НД, № 23104, арк. 9. Див. також: Гайдукевич Я. Не перервати б духовну нитку.. Вибрані статті, виступи, бібліографія: науково-краєзнавче видання.— Тернопіль, 2009.— С. 174—192; Гривнак Н. Юліян Гірняк — учений, педагог, громадський діяч, публіцист (до 130-річчя від народження) // Фізичний збірник.— Львів, 2011.— Т. 8.— С. 678—685 (Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Т. XXIX); Енциклопедія „Наукове товариство імені Т. Шевченка“.— К.; Львів; Тернопіль, 2016.— Т. 3.— С. 598—606.

⁵ Кучер Р. Наукове Товариство імені Т. Шевченка: Два ювілеї.— К., 1992.— С. 39—40.

⁶ Головач Ю. В. Фізики — дійсні члени Наукового Товариства ім. Т. Шевченка // Аксіоми для нащадків: Українські імена у світовій науці / Упоряд. і передм. О. К. Романчука.— Львів, 1991.— С. 19—40; 1992.— С. 49—72.

⁷ Лазарович М. В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба.— Тернопіль, 2016.— 626 с.; Уніят В. Дипломатична та історико-публіцистична діяльність Никифора Гірняка // Наукові записки ТНТПУ ім. В. Гнатюка: Серія Історія.— 2009.— Т. 3.— С. 63—69; його ж. Никифор Гірняк. Життєвий шлях Отамана.— Тернопіль, 2010.— 232 с.; його ж. Постать Никифора Гірняка в архівних документах // Архіви України (К).— 2011.— Т. 1.— С. 123—128.

⁸ Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців. 1914—1918. [Передрук вид. 1936 р.] / Ред. та вступна стаття М. Шалати.— Дрогобич, 2016.— С. 349.

29 січня 1908 р. Юліяна Гірняка обрано дійсним членом НТШ від Математично-природописно-лікарської секції Товариства⁹. Науковий доробок ученого у галузі фізичної хемії частково висвітлено у випусках „Збірника Математично-природописно-лікарської секції НТШ“ (1903—1913)¹⁰.

Основні наукові ідеї в хемічній кінетиці, на основі аналізу праць зарубіжних авторів та зупиняючись на хемічних процесах в однорідному середовищі, вчений виклав у публікаціях у міжнародних наукових журналах „Zeitschrift für Physikalische Chemie“ (Leipzig, 1911), „Acta Physicochimica U.R.S.S.“ (Moscow, 1941), а також у львівських виданнях — „Протоколах засідань МПЛС“ (Sitzungsberichte... Львів, 1924, 1925) німецькою та польською мовами (1936). Інші праці Ю. Гірняк написав українською мовою.

Монографія Ю. Гірняка „Beiträge zur chemischen Kinetik. I“ (Beiträge zur chemischen Kinetik. I, von Julius Hirnian, Herausgegeben von der Akademie der Wissenschaften der UdSSR, Berlin, 1911), яку опублікувало НТШ у Львові 1911 р., — одне з найважливіших видань з теоретичного дослідження вченим кінетики хемічних реакцій. Як і стаття, опублікована у журналі „Zeitschrift für Physikalische Chemie“ (1911), вона відома в наукових колах¹¹. Публікації Ю. Гірняка часто цитував австрійський вчений-хемік Антон Скрабаль, а також відомий математик, статистик і демограф Альфред Лотка та інші. Прізвище Ю. Гірняка фігурує й у публікаціях сучасних авторів.

У травні 1936 р. Ю. Гірняк на засіданні Товариства львівського відділення хеміків виголосив цікаву доповідь, яку Львівське товариство аптекарів видало окремою брошурою¹². В ній автор розвиває свої погляди на хемічну кінетику. Зазначимо, що Ю. Гірняк брав активну участь в роботі Львівського товариства хеміків. З ініціативи Р. Малаховського, завідувача кафедри органічної хемії Львівського університету¹³, 3 лютого 1936 р. відбулося організа-

ційне засідання, на якому обрали керівництво, обговорили статутні справи Товариства та ін. Перші загальні збори відбулися 16 березня того самого року, головою Товариства обрали Мар'яна Вествалевича, а до ревізійної комісії ввійшли Роман Малаховський, Мечислав Михальський та Юліян Гірняк.

Товариство хеміків у Львові виникло за взірцем Товариства аптекарів, яке мало давні традиції і розміщувалося на вул. Св. Миколая (тепер — вул. Грушевського), утримувало свою бібліотеку, залу засідань, лабораторію, залу фармакопеї й ін.)¹⁴. Товариство збиралося на вул. Длугоша, 6 (тепер — вул. Кирила і Мефодія, 6) в приміщені хемічного факультету Львівського університету. На засіданні 30 травня 1936 р., окрім інших поточних питань, було заслушано доповідь Ю. Гірняка¹⁵ про кінетику хемічних реакцій.

Окрім того, Ю. Гірняк уклав два підручники з мінералогії та хемії для старших класів гімназій, які нині зберігаються у фондах Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка і які видало Українське педагогічне товариство у Львові одними з перших у цих галузях українською мовою¹⁶. Попередником Ю. Гірняка був професор Академічної гімназії у Львові М. Полянський¹⁷, який підручники для середніх шкіл у 1875—1890 рр. переклав українською мовою з німецької. Підручники Ю. Гірняка добре ілюстровані та викликають зацікавлення у зв’язку з українською термінологією з мінералогії та хемії. Саме тоді велася інтенсивна дискусія з приводу створюваної української наукової термінології в різних галузях знань. У цьому процесі лідирувало Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Плеядя представників національної свідомості наукової інтелігенції у Львові активно взялася за творення української наукової термінології. Серед творців фізичних та хемічних термінів¹⁸ був і Ю. Гірняк¹⁹.

Вчений писав також на економічну тематику, зокрема з приводу створення кооперативів як основи формування заможної української нації²⁰.

Серед малознаних наземо також науково-популярну публікацію Ю. Гірняка²¹ у „Літературно-науковому вістнику“ „Ненастанна деградація

Physikalische Chemie“ (1911), вона відома в наукових колах¹¹. Публікації Ю. Гірняка часто цитував австрійський вчений-хемік Антон Скрабаль, а також відомий математик, статистик і демограф Альфред Лотка та інші. Прізвище Ю. Гірняка фігурує й у публікаціях сучасних авторів.

У травні 1936 р. Ю. Гірняк на засіданні Товариства львівського відділення хеміків виголосив цікаву доповідь, яку Львівське товариство аптекарів видало окремою брошурою¹². В ній автор розвиває свої погляди на хемічну кінетику. Зазначимо, що Ю. Гірняк брав активну участь в роботі Львівського товариства хеміків. З ініціативи Р. Малаховського, завідувача кафедри органічної хемії Львівського університету¹³, 3 лютого 1936 р. відбулося організа-

⁹ Головач Ю. В. Наукове товариство ім. Шевченка і фізики // Український фізичний журнал (далі — УФЖ).— 1992.— Т. 37, № 3.— С. 468—480.

¹⁰ Гривнак Н. Фізичні дослідження вчених НТШ: матеріали до бібліографії // Фізичний збірник НТШ.— Львів, 2002.— Т. 5.— С. 382—388.

¹¹ Halban H, Gast W. Zur Kinetik der Atherbildung // Zeitschrift für Physikalische Chemie.— 1916.— Bd. 91, Heft 5.— S. 593—604.

¹² Hirniak J. O zasadniczych pojęciach, niektórych nowszych kierunkach i ogólnych paradoksach chemicznej kinetyki: Odczyt wygłoszony dnia 28 maja 1936 na I. posiedzeniu Oddziału Lwowskiego Związku Chemików Polskich.— Lwów, 1936.— 20 s.

¹³ Обушак М. Малаховський (Małachowski) Роман // Encyclopedia: Львівський національний університет імені Івана Франка: В 2-х т.— Львів, 2011.— Т. 2: Л-Я.— С. 86—87.

¹⁴ [Б. а.] Dom Galicyjskiego Towarzystwa Aptekarskiego we Lwowe // CTA.— 1909.— Rok 39, N 8.— S. 121—125.

¹⁵ Hirniak J. O zasadniczych pojęciach, niektórych nowszych kierunkach i ogólnych paradoksach chemicznej kinetyki: Odczyt wygłoszony dnia 28 maja 1936 na I. posiedzeniu Oddziału Lwowskiego Związku Chemików Polskich // Chasopismo Towarzystwa Aptekarskiego we Lwowie.— 1936.— Rok 52, N 7.— S. 157—164; N 8.— S. 173—180; N 9.— S. 197—200.

¹⁶ Гірняк Ю. Мінеральгія і хемія: начерк мінеральгії і хемії для середніх шкіл.— Львів, 1912.— 123 с.; його ж. Основи хемії для висших кляс гімназіяльних.— Львів, 1914.— 68 с.

¹⁷ Білоніжка П. Михайло Полянський — галицький педагог, громадський діяч // Вісник НТШ.— Львів, 2008.— Ч. 40.— С. 39—40.

¹⁸ Цегельський Р. Про українську хемічну термінольгію // Збірник Математично-природописно-лікарської секції Наукового товариства ім. Шевченка (далі — ЗМПЛС НТШ).— Львів, 1928.— Вип. 27.— С. 261—270.

¹⁹ Див.: Ганіткевич М., Залізний А. Манівці розвитку українського хемічного назовництва та української наукової мови // Праці НТШ. Т. 1. Геологія, геофізика, хемія, біохемія, матеріалознавство, механіка матеріалів.— 1997.— С. 292—297; Довгий Я. Природознавчий аспект діяльності Наукового товариства ім. Шевченка: (До 110-річчя „Збірника Математично-природописно-лікарської секції НТШ“) // Фізичний збірник НТШ.— 2008.— Т. 7.— С. 481—486; Рокіцький О. Творці фізичної термінології — члени НТШ, вихідці з Тернопільщини // Зб. праць НТШ: Праці Інженерно-технічної комісії (Тернопільський осередок).— 2012.— Т. 7.— С. 21—28.

²⁰ Гірняк Ю. Організуймо великий рідний капітал для українських кооператив!— Львів, 1927.— 35 с.

²¹ Гірняк Ю. Ненастанна деградація енергії — конечна проява і причина всякого руху і життя в природі // Літературно-науковий вістник.— Львів, 1908.— Річн. 6.— № 21, кн. 1.— С. 73—83.

енергії — конечна проява і причина всякого руху і життя в природі²², у якій порушене важливі питання перетворення енергії. Голова НТШ В. Левицький написав рецензію²³ на цю статтю, оцінюючи її значення для зацікавлених проблемами зміни та деградації енергії (ентропії).

Ю. Гірняк написав низку бібліографічних рецензій на німецькомовні видання²⁴. До них належить і огляд двох робіт 1902 і 1905 рр. хеміка Львівської політехніки В. Бачинського²⁴.

Вирізняються також реферати й автореферати, що проголосив учений на засіданнях МПЛС НТШ²⁵, з-поміж яких важливе питання про таутометричні реакції.

Про наукові здобутки Ю. Гірняка писав голова відновленого НТШ у Львові О. Романів: „Ю. Гірняк відомий своїм доробком у питаннях фізичної та хемічної кінетики [...] Дослідник розробив принципи системного підходу до теоретичного аналізу рівнянь хемічної динаміки з урахуванням періодичності хемічних реакцій“²⁶.

У роки Першої світової війни Ю. Гірняк долучився до процесу національно-визвольної боротьби. Саме тоді він спрямовував свої зусилля на видавничу діяльність, викладав у гімназії для навчання Січових стрільців²⁷. Спільно з однодумцями організував, про що вже йшлося, у Львові часопис „Будучина“²⁸, де публікував свої статті²⁹, в яких розглядаються нагальні проблеми згуртування найширших верств населення навколо державотворчих ідей.

Спробами Ю. Гірняка популяризувати досягнення тогочасної науки і техніки у публіцистиці були також статті у львівських щомісячниках для молоді „Іскра“³⁰, „На розсвіті“³¹ (підписано одним з відомих³² псевдонімів Ю. Гірняка) та в редакто-

ному істориком І. Крип'якевичем часописі³³ „Ілюстрована Україна“ (Львів).

Діяльність фізико-хеміка Юліяна Гірняка, крім ЗМПЛС, висвітлюється на сторінках інформаційних видань³⁴ НТШ: „Хроніці НТШ, яку видавали окремо українською та німецькою мовами; протоколах засідань МПЛС НТШ), а також у шорічних звітах гімназій чи товариств, у яких він працював тощо.

З видань НТШ довідуємося, що 1912 р. Ю. Гірняк був управителем Академічного дому у Львові (бул. Супінського, 21 (тепер — вул. Коцюбинського, 21), де також розташувалася книжкова крамниця НТШ.

Від грудня 1916 р. Ю. Гірняк був делегатом від МПЛС до Виділу НТШ. З 1918 р. став референтом наукового Фонду імені д-ра Т. Дембіцького. З 1920 р.— делегат Секції до Виділу.

З вересня 1911 р. Ю. Гірняк працював вчителем обов'язкових предметів філії Української класичної гімназії у Львові³⁵. Викладав тоді і загалом наступними роками математику, фізику, хемію (як обов'язковий предмет), а також українську та польську мови. В 1917/18 н. р., окрім інших дисциплін, навчав усесвітньої історії³⁶. З 31 серпня 1916 р. Ю. Гірняк обійняв³⁷ посаду провідного учителя, а від 15 лютого

Перша сторінка першої публікації Юліяна Гірняка про періодичні хемічні реакції у ЗМПЛС НТШ (1908, т. 12)

²² Левицький В. Ю. Гірняк. Ненастанна деградація енергії — конечна проява і причина всякого руху і життя в природі (Літер. Наук. Вістн., т. 21, р. 1903, ст. 73—83) // ЗМПЛС.— Львів, 1903.— Вип. 9.— С. 26—27.

²³ Гірняк Ю. Dr Walter Nernst — Theoretische Chemie vom Standpunkte der Avogadroschen Regel und der Thermodynamik. (VI. Auflage, Stuttgart, 1909) // Там само.— 1909.— Т. 13.— С. 26; його ж. Hermann Schlesinger — Die spezifischen Wärmen von Lösungen I. Physikalische Zeitschrift Jg. 10, p. 210, 1909 // Там само.— С. 27; його ж. Grüneisen — Über die thermische Ausdehnung u. die spezifische Wärme der Metalle; Annalen der Physik Bd. 26, S. 211, 1908 // Там само.— С. 27; його ж. Grüneisen — Zusammenhang Zwischen Kompressibilität, thermischer Ausdehnung, Atomvolumen und Atomwärme der Metalle. Annalen der Physik, B. 25, s. 393, 1908 // Там само.— С. 28—30; його ж. Hans Goldschmidt — Über die Abhängigkeit der Reaktionsgeschwindigkeit von der Temperatur in homogenen gasförmigen Systemen. Physikalische Zeitschrift. 10 Jhrg. (März), p. 206, 1909 // Там само.— С. 30—31; його ж. F. Krüger — Zur Kinetik des Dissolutionsgleichgewichtes und der Reaktionsgeschwindigkeit. Göttinger Nachrichten, 1908, p. 318 // Там само.— С. 31—33; його ж. Wilhelm Engler — Über den Einfluß der Temperatur auf radioaktive Umyandlungen. Annalen der Physik, 26, 483, 1908 // Там само.— С. 34.

²⁴ Гірняк Ю. Кілька слів про наукову діяльність нашого земляка Володимира Бачинського // ЗМПЛС.— Львів, 1919.— Т. 18—19.— С. 85—88.

²⁵ Див.: Гірняк Ю. Вплив температури на скорість декількох хемічних реакцій (доповнене) // Хроніка НТШ.— Львів, 1910.— Ч. 44.— С. 11—12; його ж. До питання ряду тавтомерних реакцій // Там само.— 1912.— Ч. 51.— С. 15—16 та ін.

²⁶ Романів О. Дорога завдовжки століття: від „Збірника математично-природописно-лікарської секції“ до „Праць НТШ“ // Праці НТШ. Т. 1. Геологія, геофізика, хемія, біохемія, матеріалознавство, механіка матеріалів.— Львів, 1997.— Т. 1.— С. 15—22.

²⁷ Лазарович М. Культурно-просвітницька діяльність українських січових стрільців у роки Першої світової війни // <http://exlibris2005.onestop.net/lazarovyc3/>. — 58 с.

²⁸ Романюк Т. Гірняк Юліан // Українська журналистика в іменах...— 1999.— Вип. 6.— С. 59—61. Див. також: [Ред.]. До української суспільності! // Будучина.— 1918.— 2 лют.— Річн. 1.— Ч. 1.— С. 1.

²⁹ Гірняк Ю. Причинок до воєнної програми наших партій // Будучина.— 1918.— 9 лют.— Ч. 2.— С. 1—2; його ж. На переломі // Там само.— 1918.— 9 берез.— Ч. 6.— С. 1.

³⁰ Гірняк. Кілька слів про теперішнє значення хемії в природничих науках // Іскра.— 1903.— Листоп.— Річн. 1.— Ч. 1.— С. 11—14; 1904.— Січ.— Ч. 3.— С. 8—13.

³¹ Олекса М. „Орле мій, орле!..“ // На розсвіті.— 1907.— Річн. 1.— Ч. 1.— С. 1.

³² Дей О. І. Словник українських псевдонімів (XVI—XX ст.).— К., 1969.— С. 284, 401, 455.

³³ Др. техн. Ю. Г. Кольос модерної техніки // Ілюстрована Україна.— 1913.— 1 лют.— Річн. 1.— Ч. 3.— С. 12—13.

³⁴ Хроніка НТШ.— Львів, 1903.— Ч. 15.— С. 20; 1905.— Ч. 23.— С. 10; Ч. 24.— С. 17; 1906.— Ч. 25.— С. 6; 1908.— Ч. 34.— С. 2, 13; 1909.— Ч. 36.— С. 16—18, 24; Ч. 39.— С. 21—22; Ч. 40.— С. 15—16; 1911.— Ч. 47.— С. 2; Ч. 48.— С. 14; 1912.— Ч. 49.— С. 5; 1913.— Ч. 53.— С. 2; 1918.— Ч. 60—62.— С. 3—10; 1920.— Ч. 63—64.— С. 2—10; 1926.— Ч. 67—68.— С. 54.

³⁵ Звіт дирекції ц. к. акад. гімназії у Львові за шк. рік 1911/12.— Львів, 1912.— С. 6; Kalendarzyk Profesorski Tow. Naucz. Szkoły Wyższych na rok 1913 / Ułożony przez M. Janellego i J. Piątka.— Lwów, 1912.— S. 187.

³⁶ Звіт дирекції ц. к. акад. гімназії у Львові за шк. рік 1917/18.— Львів, 1918.— С. 8.

³⁷ Звіт... за шк. рік 1916/17.— Львів, 1917.— С. 20.

1917 р.— іменується³⁸ сталим учителем. 1920 р. Ю. Гірняка переведено³⁹ з філії гімназії до викладацького складу головного Заведення.

Ерудиція Юліяна Гірняка справді була високою в багатьох галузях математики, хемії, фізики, суспільної та суспільно-економічної думки тощо. Коротка довідка та спогади про Ю. Гірняка містяться також в „Ювілейній книзі⁴⁰ Української академічної гімназії у Львові“.

У 30-х рр. ХХ ст. Ю. Гірняк належав до знаменитого гуртка львівських математиків, які сходились у т.зв. Шкоцькій кав'ярні. Відомий математик С. Улям згодом видав книжку⁴¹ „Пригоди математиків“, у якій описує гумористичні епізоди з участю Ю. Гірняка та як учасники дискусій збиралися і зберігали його дотепні вислови, згадує спроби Гірняка довести знамениту теорему Ферма та його мрію про обіцянний за це гонорар у 100 тисяч доларів.

В еміграції Ю. Гірняк не припинив співпрацювати з НТШ. На початку 1950-х рр. вчений переїхав із Західної Європи у США. Вперше у рамках НТШ в Америці брав участь у спільному Першому загальному науковому з'їзді НТШ А та УВАН в Нью-Йорку 26—28 грудня 1953 р., яке було присвячене 80-річчю НТШ і 35-річчю заснування УВАН у Києві, і на засіданні Комісії геології, мінералогії та хемії доповідав⁴² на тему „Сочинник температури швидкості хемічної реакції“. В США замешкав у м. Маррістейн, згодом у м.

Кліфтоні (Нью-Джерсі)⁴³. У Комітеті фізики та математики виступив з доповіддю „Модифікований трикутник Паскаля“ на сьомій конференції 9—10 вересня 1961 р., приуроченій до 100-річчя смерті Т. Шевченка. До м. Пассейка (Нью-Джерсі) вчений переїхав⁴⁴ 1964 р. Там дописував до українських газет.

Як уже мовилося, однією з головних тем у науковій творчості Ю. Гірняка є періодичні хемічні реакції, викладені, зокрема, у журналі „Zeitschrift für Physikalische Chemie“ (Zur Frage der periodischen Reaktionen // Zeitschrift für Physikalische Chemie (Leipzig), 1911, Bd. 75, Heft 6, S. 675—680). Водночас із ремарками у монографії Ю. Гірняка „Bajträge zur chemische Kinetik“ (1911) першого її розділу стаття висвітлює перипетії щодо обґрунтування Ю. Гірняком методом математичного розрахунку ефекту періодичності протікання деяких кільцевих або цикліческих хеміческих реакцій в гомогенних середовищах. Попередні теоретичні дослідження кінетики періодичних хеміческих реакцій Ю. Гірняк опублікував у ЗМПЛС НТШ у 1908 р.⁴⁵ Експериментально періодичні або коливні процеси у хеміческих перетвореннях були виявлені ще в другій половині XIX ст. Їх осмислення і сприйняття як достовірних фактів відбулися пізніше. У першій половині ХХ ст. панувала думка, що періодичні процеси у неживій природі неможливі.

Незважаючи на певну поінформованість наукової громадськості, праця Ю. Гірняка 1908 р. у ЗМПЛС НТШ не була належно сприйнята. Більшість науковців знають про ефект зміни концентрації у хемічному процесі за періодичним законом лише з подання Лотки⁴⁶. І хоч сам А. Лотка у працях цитує Ю. Гірняка 1911 р., згодом до цього долучили ще італійського математика В. Вольтерра, який

розвинув і уточнив теоретичне обґрунтування періодичного процесу в хеміческих перетвореннях. 1921 р. опублікував також свою працю „Про періодичну реакцію в гомогенному розчині та її відношення до катализу“⁴⁷ В. Брей, покликуючись як на дослідження А. Лотки, так і на Ю. Гірняка. Проте ім'я Юліяна Гірняка залишалося малопомітним.

Родина Гірняків зі Струсова на могилі батька і дідуся Йосипа Гірняка (за даними Л. Гірняк (Сай-Чолган): 1 — Софія Гірняк, мати, дружина Йосипа Гірняка; 2 — о. Юстин Гірняк; 3 — Іоганна Гардецька, донька; 4 — Юліян, д-р філософії, син; 5 — Євген, повітовий ветеринар, син; 6 — Никифор, д-р філософії, син; 7 — Омелян, учитель, син; 8 — Йосип, актор і режисер, син; 9 — Володимир, син; 10 — Марія, невістка, дружина Никифора; 11 — Соня Ковалська, внучка, донька Йоганни; 12 — Богдан Гардецький, внук, син Йоганни; 13 — Богдан, внук, син Никифора; 14 — Любов Гірняк (Сай-Чолган), внучка, донька Никифора; 15 — Толя Ковалська, правнучка, донька Соні Ковалської. c. Струсів, 1928 р.

³⁸ Звіт... за шк. рік 1918/19.— Львів, 1919.— С. 14.

³⁹ Звіт... за школільний рік 1920/21.— Львів, 1921.— С. 7.

⁴⁰ Ювілейна книга Української Академічної Гімназії у Львові. На 100-річчя першого українського іспиту зрілості 1878—1978 / Упоряд. Б. Романенчук.— Філадельфія; Мюнхен, 1978.— Ч. 1.— С. 141; 1982.— Ч. 2.— С. 137, 135.

⁴¹ Ulam S. M. Adventures of a Mathematician.— New York, 1976.— P. 48—49.

⁴² Хроніка НТШ.— Паріж; Нью-Йорк; Торонто; Сідней, 1954.— Ч. 77.— С. 31, 53.

⁴³ Там само.— 1963.— Т. 79.— С. 22.

⁴⁴ Там само.— 1966.— Ч. 80.— С. 34, 57.

⁴⁵ Гірняк Юліян. Про періодичні хемічні реакції // ЗМПЛС.— 1908.— Т. 12.— С. 1—8.

⁴⁶ Lotka A. Zur Theorie der periodischen Reaktionen // Vergleiche dort.— 1910.— Bd. 72.— Heft 4.— S. 508—511; його ж. Undamped oscillations derived from the law of mass action // J. Am. Chem. Soc.— 1920.— Vol. 42.— N 8.— S. 1595—1599; його ж. Analytical note on certain rhythmic relations in organic systems // Proc. of National Acad. of Sci. U.S.A.— 1920.— Vol. 6.— N 7.— S. 410—415.

⁴⁷ Bray W. C. A periodic reaction in homogeneous solution and its relation to catalysis // J. Am. Chem. Soc.— 1921.— Vol. 43.— P. 1262—1267.

Та й самі періодичні хемічні процеси були майже під забороною. У відповідних наукових колах добре відомі перипетії з відкриттям 1951 р. і опублікуванням 1959 р. результатів дослідженій періодичних хемічних реакцій у каталітичній системі Б. Белоусовим. Згодом з такими ж перешкодами зіткнувся інший дослідник цих процесів А. Жаботинський, опублікувавши свої результати 1964 р. Цю реакцію на честь її відкривачів—дослідників названо „реакцією Белоусова–Жаботинського“⁴⁸.

Дослідження періодичних процесів у фізиго-хемії стимулювалося лише створенням теорії І. Пригожиним, відомої з 1955 р. Вивчаючи нерівноважні системи, самоорганізацію, термодинаміку незворотних процесів, Пригожин довів, що у відкритій системі близько стаціонарного стану, достатньо віддаленого від хемічної рівноваги (т. зв. точка біфуркації), можливі хемічні коливання. Після цього стали уважніше приглядатися до періодичних хемічних реакцій.

Результати розрахунків Ю. Гірняка через 65 років підтверджив академік АН України Р. Кучер. 1973 р. вчений у співавторстві опублікував у статтях⁴⁹ результати теоретичних досліджень. На прикладі системи трьох реагуючих речовин показано, що наявність циклу другого порядку на кінетичному графі сумісна як з коливальним, так і з монотонним ходом ізотермічної реакції, тобто зміни концентрацій у ході хемічних перетворень, а також встановлена еквівалентність умови коливальності зміни концентрацій у часі й умови значимості хоча б однієї різниці концентрацій на будь-якому проміжку часу.

Чи не першим, хто згадав праці Ю. Гірняка після тривалого замовчування, був А. Жаботинський. У монографії⁵⁰ 1974 р. він написав, що концентраційні коливання вперше досліджені на прикладі системи при $n=3$ (тобто трьох взаємодійних речовин), і покликається на вказану працю Ю. Гірняка та публікації інших учених, які працювали в цій галузі.

У ювілейному випуску до сторіччя журналу „Zeitschrift für physikalische Chemie...“ 1987 р. у статті⁵¹ Е. Брукнера про перші теоретичні моделі осциляторної поведінки в хемії Ю. Гірняка і А. Лотки читаємо, що стаття Лотки надійшла „в редакцію „Zeitschrift...“ 31. 1. 1910, 22. 11. 1910 прийшла стаття Гірняка“. Автор зауважив, що перші результати Гірняка були висвітлені в ЗМІЛС НТШ у Львові, т. 12 і т. 13, 1908 р. українською мовою (ruthenischer Sprache). Дослідження питання на цьому не завершилося. Нещодавно⁵² у журналі „Філософія науки і техніки“ надруковано статтю А. Печонкіна. З'ясовуючи історію теоретичного та експериментального вивчення періо-

дичних процесів у хемії, автор розглянув також публікації Ю. Гірняка та А. Лотки, вказавши, що у публікації йтиметься про те, як дослідницька ситуація в науці впливає на виклад її історії.

На основі сказаного можна констатувати безсумнівний пріоритет українського вченого Юліяна Гірняка в теоретичному обґрунтуванні умов реалізації періодичних хемічних реакцій у праці 1908 р. та інших. Як назначають дослідники⁵³, теоретичний опис осциляції концентрації хемічної субстанції бере початок із відповідних праць А. Лотки й Ю. Гірняка. Інший автор розглядає організацію стійкості фаз у припущені контролю параметрів простору широко вживаного у теоретичних працях поняття просторово обмеженої системи, в якій протікає хемічна реакція автокаталітичного типу,— брусселятора, запровадженого І. Пригожиним і його учнями в 1956 р. Відзначено, що джерела теорії періодичних реакцій почертнуто з незалежних публікацій Лотки та Гірняка.

Слід наголосити на поширенні уявлень про періодичні процеси в хемії на інші наукові галузі: сучасна висока технологія, індустріальні процеси, складні хемічні перетворення у замкнутих системах з урахуванням проміжних стадій; каталітичні/автокаталітичні системи; самоорганізація матерії (порядок і хаос); кінетика фізиго-хемічних процесів, дифузія; нелінійні процеси, біфуркаційні явища; невпорядковані системи з хаотичною організацією; хвилі і динамічні структури в реакційно-дифузійних системах; біофізика, біохемія і жива природа; екологія, управління в екологічних системах та ін.

Автор монографічного дослідження⁵⁴, розглядаючи роль НТШ у формуванні потужного українського наукового потенціалу, пише: „У першому десятилітті ХХ ст. у Науковому товаристві імені Шевченка з'явилися нові імена галицьких українців, які дуже швидко виявили себе блискучими науковцями“. У переліку імен згадується Юліян Гірняк.

Науковий доробок Ю. Гірняка слід ширше вивчати, впроваджувати у наукову і навчальну літературу. Як приклад належної популяризації можна назвати генеалогічно-краєзнавче дослідження⁵⁵ про струсівську родину Цегельських (Струсівських), а також родини Сліпих, Ситників та інших. Мовиться у книжці й про родину Гірняків. Згадані заслужені українські родини були сусідами і дружньо ставилися одні до одніх, зможніші допомагали здобути освіту іншим. У, здавалося б, звичайних родинах панував культ освіти, духовної культури, патріотизму, прагненнясясяти вершини науки.

Володимир ШЕВЧУК

⁴⁸ Ковальчук Є. П., Решетняк О. В. Фізична хімія.— Львів, 2007.— С. 596.

⁴⁹ Кучер Р. В., Александрова С. Я. К математическому моделированию изотермических реакций первого порядка // Теоретическая и экспериментальная химия.— 1973.— Т. 9.— Вып. 2.— С. 176—181; іх же. Деякі застосування математических методів у хемічній кінетиці // Вісник АН УРСР.— 1973.— Т. 37.— № 5.— С. 36—43.

⁵⁰ Жаботинский А. М. Концентрационные автоколебания.— М., 1974.— С. 78.

⁵¹ Brückner E. von. Die theoretischen Modelle für oscillatorisches Verhalten in der Chemie von J. Hirniak und A. J. Lotka — zwei Publikationen in der Zeitschrift für physikalische Chemie aus den Jahren 1910/11 // Zeitschrift für physikalische Chemie.— 1987.— Bd. 268.— Heft 6.— S. 1217—1222.

⁵² Печенкін А. А. Две історії періодических процесів в хімії // Філософія науки і техніки.— 2016.— Т. 21.— № 1.— С. 118—131.

⁵³ Queeney K. L., Marin E. P., Campbell C. R., Peacock-Lopez E. Chemical oscillations in enzyme kinetics // The Chemical Educator.— 1996.— Vol. 1— N 3.— P. 1—17. Gallas G.A.C. Periodic oscillations of the forced Brusselsator // Modern Phys. Lett. B.— 2015.— Vol. 29.— N 35—36.— P. 1530018—1—1530018—27.

⁵⁴ Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й еманципація нації / Пerekл. з нім. Я. Николін.— Львів, 2014.— С. 421.

⁵⁵ Родом зі Струсова. Розповіді про Цегельських / За ред. Л. Купчик.— Львів; Бетлегем, 2002.— С. 17, 37, 102.

ОЛЕГ РОМАНІВ — ВИДАТНИЙ ВЧЕНИЙ ТА ОРГАНІЗАТОР НАУКИ

(До 90-річчя від народження)

У березні цього року виповнилося 90 років від народження Олега Романіва (21 березня 1928 р.—3 листопада 2005 р.) — видатного українського вченого, активного організатора науки та громадського діяча, члена-кореспондента НАН України (з 1985 р.), доктора технічних наук (з 1970 р.), професора (з 1973 р.), голови відновленого в Україні 1989 р. Наукового товариства ім. Шевченка (1989—2005), лауреата Державних премій України (1976, 1995), премії ім. Г. В. Карпенка НАН України (1988), засłużеного діяча науки і техніки України (1998).

Олег Романів народився у м. Сокалі на Львівщині у родині вчителів. Навчався у місцевій гімназії, закінчив із відзнаками 1945 р. середню школу, а в 1950 р.— Львівський політехнічний інститут (нині — Національний університет „Львівська політехніка“), отримавши диплом інженера-механіка. Працював на інженерних посадах. У 1953—1956 рр.— аспірант Львівського політехнічного інституту.

Наукова та науково-організаційна праця Олега Романіва тісно пов’язана з діяльністю Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України (ФМІ), в якому він працював після закінчення аспірантури, обіймаючи посади молодшого наукового співробітника, старшого наукового співробітника, завідувача наукової лабораторії, завідувача наукового відділу, заступника директора інституту з науково-дослідної роботи, а також з відновленням функціонування і розбудовою НТШ, головою якого був обраний у 1989 р.

Професор Романів заклав основи вітчизняної науки в галузі структурної та корозійної механіки руйнування — важливих гілок фізико-хемічної механіки матеріалів, яким присвятив низку монографій¹. Ці напрями займають особливе місце в науці про цілісність конструкцій. Тому важливо проаналізувати внесок ученого у структурну механіку руйнування та механіку корозійного руйнування матеріалів (запропоновані О. Романівим терміни) у контексті сьогоднішнього бачення розвитку цих напрямів. Фундаментом для їх розвитку слугували дослідження вченого 1960-х рр. про вплив високотемпературної термомеханічної обробки сталей на їх міцність та тріщиностійкість,

унаслідок яких О. Романів створив теорію механічної ефективності нової на той час термомеханічної обробки сталей. В основі цієї теорії лежить обґрунтування з позицій металофізики уявлення про переважально позитивні впливи утворених структур на опір сталей руйнуванню відривом, і саме це дає змогу отримувати надвисоко втомну міцність. На основі цих досліджень О. Романів підготував монографію „Термомеханічне зміцнення сталі“, а 1970 р. захищив докторську дисертацію.

Структурна механіка руйнування матеріалів.

Це розділ механіки руйнування про вплив структурно-фазового стану на опір поширенню тріщин у матеріалах за певних умов механічного навантаження. Методологія структурної механіки руйнування матеріалів ґрунтуються на побудові т.зв. діаграм конструкційної міцності (ДКМ), які характеризують одночасно міцність і тріщиностійкість як головних показників працездатності конструкційних матеріалів. Вони зазвичай змінюються у протилежних напрямках за дії структурних і механічних чинників (термічне оброблення, легування, деформування тощо). Такі діаграми дають змогу за певним співвідношенням міцності і тріщиностійкості оптимізувати структуру матеріалу вибором його хемічного складу, режимів термічного оброблення

Олег Романів. Грудень 2004 р.

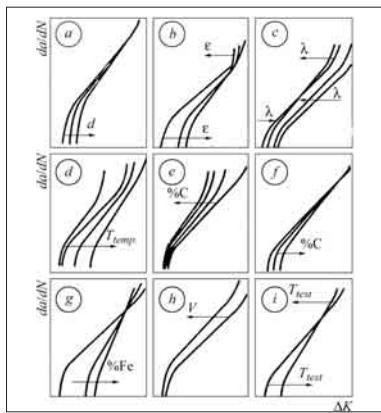
тощо. За характеристику міцності зазвичай використовують границю плинності $\sigma_{0,2}$ — головний розрахунковий параметр. Щодо тріщиностійкості як характеристики опору крихкому руйнуванню, то розрізняють короткочасну, циклічну в інертних і корозивних середовищах, та корозійно-статичну тріщиностійкість.

Перші результати з цього питання О. Романів висвітлив у монографії „Вязкость разрушения конструкционных сталей“. Тут із позицій механіки руйнування описано критерії структурної оптимізації різних класів конструкційних сталей, які забезпечують поряд із високою міцністю також підвищений рівень короткочасної тріщиностійкості. Однак особливих успіхів учений досяг у розвитку зasad структурної механіки втомного руйнування конструкційних сплавів, які найбільш повно викладено у монографії „Усталость и циклическая

¹ Романів О. М., Черепанова Г. І. Термомеханічне зміцнення сталі.— К., 1966.— 220 с.; Романів О. Н. Вязкость разрушения конструкционных сталей.— М., 1979.— 176 с.; Механика разрушения и прочность материалов: Справ. пособие: В 4 т. / Под общ. ред. В. В. Панасюка.— К., 1990.— Т. 4: Усталость и циклическая трещиностійкість конструкційних матеріалів / О. Н. Романів, С. Я. Ярема, Г. Н. Никифорчин и др.— 680 с.; Романів О. М., Зима Ю. В., Карпенко Г. В. Електронна фрактографія зміцнених сталей.— К., 1974.— 207 с.; Романів О. Н., Никифорчин Г. Н. Механика корозіонного разрушения конструкційних сплавів.— М., 1986.— 294 с.

трещиностойкость конструкционных материалов" (у співавторстві), що ввійшла у багатотомне видання „Механика разрушения и прочность материалов“ (За заг. ред. В. Панасюка). Авторам цієї праці 1995 р. надано Державну премію України в галузі науки і техніки. Досліджено вплив основних структурних чинників на опір поширенню втомних тріщин у межах повних кінетичних діаграм втомного руйнування (КДВР) як залежності швидкості втомного росту тріщини da/dN від ΔK — параметра напруженого стану у вершині тріщини. Керування структурою металу, власне, має на меті зсунути КДВР якомога правіше. Тут особливу увагу зосереджено на багатоцикловому припороговому рості тріщин та закономірностях формування порогів втоми, оскільки саме ріст тріщини з малими швидкостями визначає довговічність елемента конструкції. Вивчено вплив на формування кінетичних діаграм величин зерна, холодної пластичної деформації, твердорозчинного легування тощо.

Особливо структурно чутливі припорогові ділянки КДВР. З другого боку, у формуванні цих ділянок домінує закриття тріщин (ЗТ), тому рівень порогів циклічної тріщиностійкості визначається структурною чутливістю ЗТ. У Радянському Союзі перші ґрунтovні праці з цих питань опублікували саме О. Романів, і вони спричинилися до появи нових положень у механіці втомного руйнування. Так, критично слід ставитися до ЗТ як до інваріантної для ΔK характеристики матеріалу для певних режимів циклічного навантаження та за дотримання умов плоскої деформації, чутливості до припорогового росту тріщини. За недотримання такої інваріантності порушується інваріантність КДВР у параметрах номінального ΔK навіть для припорогової ділянки. Такий аналіз експериментально підтверджено побудовою КДВР для зразків різної геометрії. Інший приклад неоднозначності показника циклічної тріщиностійкості за дотримання умов плоскої деформації стосувався впливу масштабного чинника.

Вплив різних структурних чинників на хід КДВР сталей:
a — величина зерна d ; b — попередня пластична деформація e ; c — морфологія карбідної фази λ ; d — температура відпуску T_{temp} ; e, f — вміст вуглецю C ; g — частка феріту у двофазних феріто-мартенсітних стальях; h — об'єм включень V ; i — температура випробування T_{test}

Порівняльний аналіз ДКМ для номінальних і з врахуванням ЗТ ефективних порогів втоми вказав на нечутливість останньої характеристики до міцності сталей, що означало її структурну нечутливість. Це підтримало основи структурної механіки втомного руйнування. Для усунення цього проти-

річчя Олег Романів запропонував розглядати тріщину як концентратор напружень певного радіуса з відповідним аналізом напруженого стану в його околі, ввівши поняття порогової напруженості у вершині втомної тріщини. На основі цих результатів створено концепцію порогів утоми конструк-

Наукова дискусія у ФМІ. Зліва направо: В. Лобойко, Ю. Бабей, В. Панасюк, Г. Карпенко, О. Романів, В. Похмурський. Львів, 1972 р.

цінних сплавів, що ґрунтуються на уявленні про формування порогової тріщиностійкості на основі ефективних складників напруженого стану у вершині тріщини, зумовлених геометрією та закриттєм останньої.

Одночасне використання концепції ЗТ та моделювання тріщини надрізом дало змогу пояснити надвисокі значення ефективних порогів утоми для двофазних сталей зі суттєво відмінними властивостями фаз. Для звичайних сталей різної міцності дія двох протиборних чинників — міцності і концентрації напружень — нівелює структурну чутливість цього показника. Однак для двофазних сплавів реалізується сприятлива комбінація цих чинників: затуплена у в'язкій фазі тріщина свою вершиною впирається у міцний матеріал, тому перетинає межу поділу фаз за вищого ефективного порогу втоми.

Зазначимо, що Олег Романів — один із фундаторів мікрофрактографічного аналізу тріщиностійкості конструкційних сплавів і на цій основі — мікромеханіки руйнування. Проведені ним матеріалознавчі дослідження супроводжувалися глибоким мікрофрактографічним аналізом, що сприяло встановленню ролі елементів структури у формуванні опору росту тріщин. Підсумки фрактографічних досліджень відображені у монографії „Електронна фрактографія зміцнених сталей“.

Механіка корозійного руйнування матеріалів.

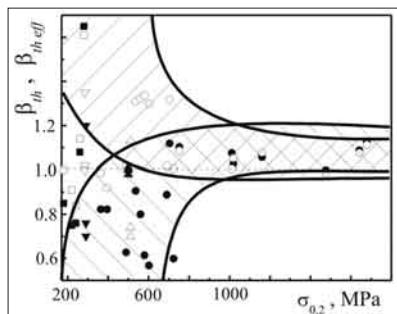
Праці Олега Романіва у цьому напрямку мали насамперед методологічне значення, оскільки реґламентували поширення підходів механіки руйнування за дії на метал агресивних середовищ. Основні результати досліджень підсумовані у монографії „Механіка корозійного разрушення конструкційних сплавів“, за яку у 1988 р. його відзначено премією ім. Г. В. Карпенка АН України.

О. Романів вперше стверджував про неоднозначність кінетичних діаграм корозійно-статичного росту тріщини як залежностей швидкості її росту від рівня коефіцієнта інтенсивності напружен. Заперечено також кількісні умови інваріантності, усталені в механіці руйнування, що зумовлено, як було переконливо доведено, процесами заповільненої плинності матеріалу у вершині тріщини під тривалим статичним навантажен-

ням. Її вплив на напружене-деформований стан запропоновано оцінювати методом $\bar{J}$ -інтеграла, що було зроблено вперше стосовно корозійно-статичного росту тріщин.

О. Романів розробив підходи та методи оцінювання ефективних коефіцієнтів інтенсивності напруження у корозійно-механічних тріщинах з урахуванням їх складної морфології, а саме галуження та затуплення вершини. Це давало змогу коректно визначати напруженний стан у вершині таких тріщин і, відповідно, будувати вже ефективні кінетичні діаграми руйнування. Їх використовували для з'ясування механізму впливу середовища та спрямованої зміни структури матеріалу з метою отримання високого опору руйнуванню за дії корозивно-агресивних середовищ.

Для механіки корозійного руйнування принципове питання про достатність механізму адсорбційного зниження поверхневої енергії для зменшення тріщиностійкості матеріалів. Вважали, що усунути прояв інших механізмів впливу середовища можна двома шляхами: використовуючи хемічно інертні, але поверхнево-активні середовища (типу спиртів), або короткочасними випробами на тріщиностійкість, коли загальнозвідані механізми локального анодного розчинення чи водневого окрихчення не встигають реалізуватися. Однак залишилися сумніви про несуттєву роль води, завжди наявної у спиртах, а можливий транспорт водню рухомими дислокаціями відкидав як доказові результати випроб на короткочасну тріщиностійкість. Щоб остаточно вирішити ці питання, виконали критичний експеримент для підтвердження механізму адсорбційного зниження міцності на стадії субкритичного росту тріщини. Як винятково поверхнево-активне середовище використали максимально очищений від води диметилсульфоксид, який належить до класу апротонних розчинників і характеризується суттєвою протонофільністю. Внаслідок цього виявили субкритичне підростання тріщини, що доводило автономність механізму адсорбції в механіці руйнування.

Зміна ΔK_{th} (темні) та $\Delta K_{th,eff}$ (світлі символи) у газоподібному водні порівняно з повітрям відповідно за коефіцієнтами β_{th} та $\beta_{th,eff}$ для конструкційних сталей з різним значенням границі плинності $\sigma_{0.2}$. Коефіцієнти β_{th} та $\beta_{th,eff}$ характеризують відношення, відповідно, номінального та ефективного порогів втоми у водні та повітря

Олег Романів встановив дуалізм впливу водню на циклічну тріщиностійкість сталей, узагальнивши отримані ним і співробітниками його наукового відділу експериментальні дані про вплив газоподібного водню на ефективний поріг втоми $\Delta K_{th,eff}$ низьколегованих сталей залежно від їх границі плинності. Взято до уваги, що механічну рушійну силу втомного росту тріщини визначають коректно лише з урахуванням ЗТ. Виявилось, що на противагу номінальному порогу втоми ΔK_{th} водень

переважно підвищує $\Delta K_{th,eff}$ ($\beta_{th,eff} > 1$). Цей позитивний вплив відчутий зі зниженням міцності матеріалу. Інверсію дії водню на $\Delta K_{th,eff}$ сталей різної міцності пояснили дуалізмом його впливу на механічну поведінку матеріалу: з одного боку, він понижує опір відриву, що проявляється у ви-

Учасники з'їзду Американського електрохемічного товариства. Зліва направо: О. Романів, Я. Колотиркін, А. Рябченков. Флорида (США), 1980 р.

сокоміцких сталях, а з другого — підвищує опір зсуву, що аналогічно росту опору мікроциклічній деформації і властиво пластичним сталям.

Розроблення методів підвищення тріщиностійкості сплавів за дії корозивних середовищ — важливий розділ механіки корозійного руйнування, який розвинуто у працях Олега Романіва. Створено новий клас інгібіторів корозії — інгібіторів росту тріщин у корозійних наводнювальних середовищах. Виявлено, що традиційні інгібітори корозії малоекективні з огляду на гальмування росту тріщин, тому було поставлено завдання — розробити спеціальні інгібітори, внаслідок чого було створено низку композицій за оригінальною назвою „Інгібітор росту тріщин“. Прикладом масштабної реалізації його наукових розробок у практику стало виготовлення та впровадження корозійнотривкого обладнання та трубопроводів великого діаметру з титану і його сплавів на Калуському виробничому об'єднанні „Хлорвініл“, за що йому 1976 р. було надано Державну премію УРСР у галузі науки і техніки.

У науковому доробку Олега Романіва з проблем фізико-хемічної механіки матеріалів понад 400 наукових праць і винаходів. Зазначимо, що в 1970-х рр. минулого сторіччя він опублікував монографії українською мовою „Termomehanічне змінення сталі“ та „Електронна фрактографія змінених сталей“ (у співавторстві), що було незвичним у той час для української технічної науки, проте для нього було принципово важливим, щоби українська мова функціонувала і в науково-технічній ділянці суспільного життя України.

Олег Романів — учасник численних міжнародних форумів. Представляючи українську науку, виступав з доповідями в США, Японії, Німеччині, Румунії, Польщі, Чехії, Франції, Канаді, Австралії, Нідерландах. Вчений був основним організатором радянсько-britанського семінару з питань корозійної втоми, який пройшов у Львові 1980 р., а збірник доповідей видатних вчених, учасників цього семінару, було видано російською та англійською мовами.

Сьогодні наукову школу Олега Романіва розвивають, досліджуючи корозійно-водневу деградацію конструкційних сталей тривалої експлуа-

тації як стадії, що передує розвитку в металі магістральних тріщин². Корозивні середовища з наводнювальними властивостями пришвидшують втрату вихідних механічних та корозійно-механічних властивостей через інтенсивний розвиток пошкодженості, розсяяної в об’ємі матеріалу. Виявлено, що підходи механіки руйнування найчутливіші для оцінювання експлуатаційної деградації металів, а електрохімічні ефективні для розроблення неруйнівних методів оцінювання поточних механічних властивостей сталей³.

Науково-громадська діяльність у Науковому товаристві ім. Шевченка.

Олег Романів — один із головних по-движників відродження Товариства у Львові (1989). Відтоді аж до смерті незмінно очолював його. Він зробив вагомий внесок в організаційну розбудову Товариства й утвердження його у Всеукраїнську наукову інституцію. 1992 р. О. Романіва обрано генеральним секретарем Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка.

Нові українські реалії, що виникли у зв’язку з розпадом СРСР та утвердженням української державності, а також нові функціональні обов’язки Олега Романіва як лідера НТШ дали потужний імпульс для спрямування творчої енергії вченого у напрямку організаційної, науково-дослідної та науково-редакцій-

З його ініціативи вийшли друком оригінальні видання НТШ: книжка „Відлуння голодомору геноциду 1932—33 рр. Етнокультурні наслідки голодомору в Україні“ (ред. О. Романів і Р. Кирчів); „Західноукраїнська трагедія 1941 р.“ у співавторстві з І. Федущак, книжка про життя та наукову

Президія XVI Наукової сесії НТШ.
Зліва направо: А. Парубій, О. Романів, О. Купчинський,
І. Паславський, Я. Ганіткевич. Львів, 26 березня 2005 р.

діяльність Івана Фещенка-Чопівського (спільно з І. Богун). Олег Романів — один із активних ініціаторів видання Енциклопедії сучасної України⁴. Він був співголовою Головної редакційної комісії цього видання.

Своєрідним підсумком політичних оцінок найгостріших проблем нових українських реалій є також дві окремі праці вченого: „Яку державу буде Україна“ та „Чи стане Україна українською?“ О. Романів — автор низки ґрунтовних статей з історії НТШ, його перспектив і майбутнього, а також ювілейної брошюри „Наукове товариство ім. Шевченка. 130 років праці для України“.

Наукова одержимість, феноменальний організаційний хист Олега Романіва перетворили Наукове товариство ім. Шевченка на спілку наукову інституцію — академію з численними територіальними осередками в

Україні. Завдяки його зусиллям Товариству подаровано будинок у Львові на вул. Чупринки, 21 та повернuto Українську книгарню НТШ на просп. Шевченка, 8, створено Дослідно-видавничий центр НТШ (має ім’я О. Романіва). Широкомас-

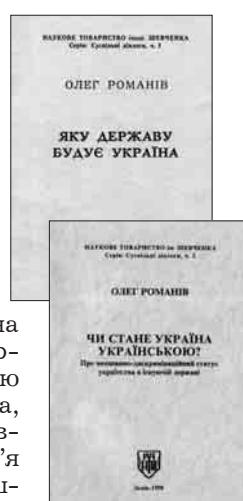

Учасники засідань Головної ради НТШ.

Зліва направо: М. Галів, О. Купчинський, В. Ленцік, Р. Микитович, Б. Стебельський, Л. Рудницький, А. Стебельська, В. Маркус, Я. Падох, Я. Грицков'ян, М. Прокоп, Т. Беднажова, А. Жуковський, О. Романів, Р. Кушнір, С. Козак, М. Мушинка, Г. Сулим, С. Тарлупа. Львів, 1992 р.

ної праці з проблем національного відродження, утвердження українознавства, а також з історії української науки в контексті славетних традицій НТШ.

Наслідуючи традиції минулого, Олег Романів спрямовував діяльність Товариства на збереження історичної пам’яті та етнокультурних цінностей українства, проводив широкомасштабні дослідження українознавства і суспільних проблем.

² Крижанівський Є. І., Осташ О. П., Никифорчин Г. М., Студент О. З., Ясній П. В. Технічна діагностика матеріалів і конструкцій: Довідн. пос. / За заг. ред. З. Т. Назарчука.— Львів, 2016.— Т. 1: Експлуатаційна деградація конструкційних матеріалів.— 360 с.

³ Похмурський В. І., Дмитрах І. М., Хома М. С., Цирульник О. Т., Сахненко М. Д., Герасименко Ю. С. Технічна діагностика матеріалів і конструкцій: довідн. пос. / За заг. ред. З. Т. Назарчука.— Львів, 2017.— Т. 6: Електрохімічні методи моніторингу деградації матеріалу конструкцій.— 302 с.

табні зв'язки Олега Романіва з діяспорними осередками НТШ сприяли їх успішній взаємодії та розвитку українознавства як провідного чинника утвердження українства та нашої державності.

Професора Романіва надзвичайно шанували і любили співробітники ФМІ та НТШ, і всі ті, кому доводилося контактувати чи співпрацювати з ним на ниві української науки й українського націо-

нального відродження. З 2010 р. Сокальській гімназії надано ім'я О. Романіва.

Комісії матеріалознавства і механіки НТШ підготували та за сприяння ФМІ випустили спеціальний збірник⁴ з нагоди 80-річчя Олега Романіва. А 15 березня 2018 р. відбулося спільне засідання згаданих комісій, присвячене 90-річному ювілею ученого.

Зиновій НАЗАРЧУК,
Григорій НИКИФОРЧИН

120 РОКІВ „ЛІКАРСЬКОМУ ЗБІРНИКУ” НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

2018 р. виповнилося 120 років від започаткування першого україномовного науково- медичного журналу — „Лікарського збірника“. З цієї нагоди слід згадати шляхи розвитку української наукової медичної преси.

Треба усвідомлювати, що наукова діяльність, яка не увінчується публікацією, втрачає свій сенс. Наукова публіцистика виступає організатором науки, вона є рушійною силою у створенні національної професійної (медичної) термінології. Кінець XIX ст. ознаменувався пробудженням наукових зацікавлень серед українців — на Заході і Сході. Тут не можна оминути згадкою про Наукове товариство ім. Шевченка, яке стало прообразом Національної академії наук. В складі Товариства організувався медичний підрозділ.

НТШ об'єднало не лише лікарів Галичини, воно стало першим науковим товариством, до якого

I. Верхратський та професор математики Володимир Левицький¹.

Доктор Роман Осінчук у передмові до першого „Збірника МПЛС НТШ“ писав: „Отже, видаемо вперше збірник статей з наук математики, природи і лікарства. Перший раз являються в руській мові розвідки фахові згаданих наук, зібрані в одну книжку. Наш мові лиши тоді може здобути [...] гідного становища, коли розвинеться настільки, щоби міг стати поруч з образованими мовами інших народів європейських, які довідний середник зв'язкового і оприділеного вираження мислів на всіх полях людського уміння. Мусить проте наша мова виробити собі освітну термінологію в різних віках людського знання. Без тих підвалин і думати годі про широкий розвиток науки в різній бесіді“².

Лікарську комісію НТШ, яка 1898 р. виокремилася з МПЛС НТШ, очолив доктор Фелікс Сельський-Щасний, а його заступником став доктор Євген Озаркевич. До її складу увійшли відомі лікарі-науковці — Іван Горбачевський, Осип Дакура, Софія Окунєвська-Морачевська, В'ячеслав Морачевський, Володимир Янович, Степан Багей³.

7 лютого 1898 р. на засіданні МПЛС НТШ з ініціативи Є. Озаркевича вирішено видавати окремий „Лікарський збірник“ — перше в історії медицини Галичини науково- медичне видання українською мовою. Виходив у Львові за редакцією Євгена Озаркевича накладом НТШ з друкарні Товариства під зарядом К. Беднарського до 1902 р. (шість випусків).

Збірник охоплював три розділи: оригінальні статті, реферати чужоземних медичних видань і термінологічні матеріали.

1898 р. ще не було українських фахових словників, не розроблено медичної наукової української термінології, тому третій розділ „Лікарського збірника“ має велике значення і для філології, і для медицини. До того часу на території Галичини науково- медичні матеріали друкувалися німець-

увійшли лікарі всієї Західної і частково Східної України. Над створенням Математично-природописно-лікарської секції НТШ (далі — МПЛС НТШ) з ініціативи професора Івана Верхратського працювали відомі лікарі. Перший том „Збірника МПЛС НТШ“ редактували професор зоології

⁴ Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Том XX. Матеріалознавство і механіка матеріалів. Збірник на пошану члена-кореспондента НАН України, почесного члена НТШ Олега Романіва з нагоди 80-річчя від дня народження. — Львів, 2008. — 460 с.

¹ Ганіткевич Я. Історія української медицини в датах та іменах. — Львів, 2004. — С. 52.

² Матеріали до історії української медицини. Наукове товариство ім. Шевченка та українські лікарі. — Нью-Йорк; Мюнхен, 1975. — Т. 1. — С. 225—255.

³ Верхратський С. А., Заблудівський П. Ю. Історія медицини. 4-е вид., випр. і доп. — К., 1991. — С. 48, 112, 334—335; Осінчук Р. Наукове товариство ім. Шевченка і українські лікарі // Матеріали до історії української медицини. — Т. 1. — С. 225—255.

кою або польською мовами, на Східній Україні — лише російською⁴. „Лікарський збірник“ розповсюджувався не лише в Галичині, його всупереч заборонам перевозили в Східну Україну, надсилали в бібліотеки Австрії. Його читали і писали на ньому відгуки.

1901 р. НТШ отримало запрошення взяти участь в III чеському з'їзді природників і лікарів, яке відбувалося в Празі 25—29 червня. На з'їзді було 1200 учасників. Є. Озаркевича запросили до президії, де він виголосив привітальне слово. Вчений також виступив із заявою-запереченням про спільну медичну термінологію: „Будучи представителем около 30-мільйонного українсько-руського народу, якого культура сягає в далекі минулі століття, а який тепер на своїй мові може похвалитися науковими працями і виданнями на всіх полях науки, мушу заявити, що лише тоді зможу брати дальший увід в нарадах, скоро комісія зайдеться проти того внесення“.

На жаль, через брак коштів вийшло лише шість випусків „Лікарського збірника“⁵, а від 1903 р. деякі статті на медичні теми друкували в загальному „Збірнику МПЛС НТШ“, спіредактором якого був Є. Озаркевич. Він реферував медичні статті, в тому числі працю „Про акромегалію“ В'ячеслава Морачевського⁶.

В листі від 11 лютого 1908 р. до Олександра Козакевича Євген Озаркевич з болем стверджує: „Від 12-ти літ існує при Наук. Т-ві ім. Шевченка лікарська комісія, котра має на меті плекати фахову лікарську науку, і мимо моїх трудів, зазивів і просьб, загал наших лікарів відноситься до тої інституції так апатично, що я після видання з найбільшим зусиллям 6 випусків лікарського збірника мусив це видавництво звинути і прилучитися до спільних записок природн.-лікарської секції“⁷.

НТШ в особі Є. Озаркевича приділяло велику увагу фаховим і науковим зв'язкам Галичини зі Східною Україною. Зокрема, членом Товариства став професор Київського медичного інституту, гістолог Олександр Черняхівський.

У 1930-ті роки зв'язок учених зі Східною Україною перервався. Антиукраїнський режим СРСР супроводжувався масовими арештами, розстрілами, репресіями української інтелігенції, занесенням до списку заборонених праць членів НТШ, в тому числі й на медичну тематику. А після „визволення“ Західної України НТШ було змушене саморозпustитися.

Отож чотири наукові праці Євгена Озаркевича, надруковані в „Лікарському збірнику“ українською мовою, були „одною з перших спроб систематично публікувати наукові медичні статті українською мовою“⁸.

„Появя „Лікарського збірника“ можна вважати без перебільшення значною подією в українській медичній науці. У Великій Україні в 19 столітті було заборонено видавати будь-яку наукову літературу українською мовою. Українські вчені могли

друкувати свої праці виключно російською мовою або за кордоном іншими чужими мовами. Заснування НТШ, зокрема математично-природописної лікарської секції, вперше дало змогу українським вченим біологам та медикам видавати свої наукові праці рідною мовою і, дійсно, лише з часу заснування математичної природописно-лікарської секції почалося опрацювання модерної української математичної, фізичної, хімічної, біологічної та медичної термінології⁹.

Українські лікарі Галичини дотримувалися активної громадської позиції, брали активну участь в суспільно-політичному житті. Багато з них були видатними письменниками, публіцистами, музикантами¹⁰.

Євген Озаркевич намагався залучити до праці всіх українських лікарів, з цією метою розіслав 110 запрошень в Австрію та Угорщину і 20 запрошень на Велику Україну¹¹.

„Лікарський збірник“, про що вже мовилося, містив розділи оригінальних наукових статей, реферати чужомовних медичних видань та термінологічні матеріали. В ньому розглядали важливі на той час питання, наприклад, „Про уробілінну жовтачку“ (Є. Озаркевич), „Зі шпитальної казуїстики“ (О. Дакура) і обов'язково термінологічні (Лікарський збірник, 1900, вип. II, т. II). 1901 р. у збірнику публікували свої праці І. Горбачевський („Про виказане закраски крові“ і „Про повстане товщу в звіринні організмі“), О. Дакура „Причинки до певного ставлення клінічної діагнози тифа на підставі бактеріольогічних дослідів“ (Там само, 1901, вип. II, т. III).

1899 у т. V, вип. II „Лікарського збірника“ Михайло Олійник подав статтю „Про нападову гемоглобінурию“, Михайло Кос — „Про скіяскопію“, Осип Дакура — „Клінічні спостереження що до по-давання уроферину“, Іван Горбачевський — „При-

чинки до пізнання виживання сільської людності галицького Поділля“, Володимир Янович — „Цілковите вилічене (lupus) вовка за помогою Kalium hypermanganicum“.

⁴ Ганіткевич Я. Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні школи.— Львів, 2002.— С. 315.

⁵ Там само.— С. 54.

⁶ Д-р Євген Озаркевич. Праці / Упоряд. Я. Ганіткевич, П. Пундій.— Львів, 1999.— С. 16—19.

⁷ Там само.

⁸ Ганіткевич Я. Українські лікарі-вчені...— С. 315.

⁹ Плющ В. Нариси з історії української медичної науки та освіти. Кн. 2. XIX—XX ст.— Мюнхен, 1983.— С. 54.

¹⁰ Ціборовський О. На варті здоров'я: Історія становлення соціальної медицини і охорони громадського здоров'я України.— К., 2010.— С. 114.

¹¹ Лікарський збірник.— Львів, 1998.— Т. 1.— Вип. 1; Т. 2.— Вип. 1; 1899.— Т. 5.— Вип. 2; 1900.— Т. 2.— Вип. 2; 1901.— Т. 3.— Вип. 2.

Наукові статті Є. Озаркевича стосувалися проблем внутрішніх хвороб, в яких він розглядав історію виникнення захворювання, використання нових методів дослідження, обґрутування діагнозу, аналізував літературні відомості і власні результати. Крім клінічних описів, Є. Озаркевич у „Лікарському збірнику“ опублікував понад 100 рефератів німецькою, фрацузькою та польською мовами і понад 130 рецензій.

З приходом радянської влади на Західну Україну НТШ було ліквідовано, внаслідок чого перестали виходити наукові видання. Це був болісний удар для всеукраїнської наукової спільноти. Ліквідовано Лікарську комісію НТШ — першу українську наукову організацію лікарів, ліквідовано „Лікарський збірник“ — найстаріший український медичний журнал. Його закрили „брати-визволителі“, які згодом піддали репресії лікарів та науковців — членів НТШ. Збереження традицій українських медичних наукових видань підхопила наша діаспора, серед якої було немало членів Товариства.

Надзвичайно вагому роль не лише для лікарів-українців в еміграції, але й для всієї української медичної преси відіграло видання органу Українського лікарського товариства Північної Америки „Лікарського вісника“. В той час, коли всі видання НТШ були в УРСР заборонені як націоналістичні, 1920 р. було засновано „Лікарський вісник“. До 1939 р. цей часопис щомісяця виходив у Львові, а від 1954 р.— у Нью-Йорку (з ініціативи Романа Осінчука¹² НТШ спільно з Українським лікарським товариством в Америці продовжило його вихід).

Тривалий час про НТШ, його діяльність і друковані органи в Україні не згадували. Все було заборонено. Щойно 1989 р. було відновлено Товариство у Львові, а 1991 р. видання „Лікарського збірника“ НТШ, заснованого Є. Озаркевичем 1898 р. До складу редакційної колегії Нової серії „Лікарського збірника“ входили Ярослав Ганіткевич (голова), Михайло Дубовий, Михайло Подільчак, Анна Рудницька (секретар).

У 1-му томі Нової серії „Лікарського збірника“, присвяченому 130-й річниці від народження Євгена Озаркевича, фундатора української медичної науки в Галичині,— в розділі „Актуальні проблеми медицини“ надруковано дев'ять статей, в розділі „Оглядові статті“ — три праці, в розділі „З нашої історії“ поміщені матеріали „Із спадщини ЛК НТШ та УЛТ“, далі — ювілейні дати, знайомство з діаспорою, календар та хроніка. Обсяг збірника — 136 с.¹³

Знову перед НТШ стоїть завдання розвитку української науки і культури, а в багатьох аспектах — відродження історичної правди, повернення забутих імен. З історії української медицини вийшли вагомі праці Василя Плюща, Романа Осінчука, Павла Пундія та Павла Джуля, в яких підкреслено внесок у національну науку українських лікарів.

Борис Білинський у 1-му числі „Лікарського збірника“ (1991), що вийшов за незалежної України, стверджує: „Ми передаємо нашим нащадкам естафету у вигляді фундаментальних знань“ і не

тільки: доповненням до них є друковане слово „Лікарського збірника“, який 7 лютого 2018 року святкує своє 120-річчя. Як заповідали наші славетні попередники, ми зобов’язані берегти і розвивати рідну мову, повідомляти досягнення українських лікарів-учених та поважати пам’ять тих, хто заклав перші цеглини для створення Українського лікарського товариства, Лікарської комісії Наукового товариства ім. Шевченка та висвітлення їх роботи в публікаціях на сторінках „Лікарського збірника“.

Швидкими темпами відновлюються діяльність НТШ в Україні і вихід його видань із співпрацею зі світовими організаціями Товариства. Це стосується, зокрема, і „Лікарського збірника“. Деякі томи збірника присвячені видатним постатям — Романові Осінчуку (1996, т. IV), Мар’янові Панчишину (2000, т. VII), Юрієві Липі (2001, т. IX), Василеві Плющу (2002, т. XI), Павлові Пундію (2003, т. XII), Ірині Даценко (2005, т. XII), Ярославові Ганіткевичу (2009, т. XVII).

За незалежної України вийшло три книги „Лікарського збірника“, в яких висвітлено діяльність українських лікарів, відновлено забуті та заборонені радянською владою імена та показано їхній внесок у вітчизняну і світову науку. В „Лікарському збірнику“ Нової серії (Львів; Чикаго, 1994, т. II) надруковано книгу 1 „Українські лікарі“, автор Павло Пундій, головний редактор Ярослав Ганіткевич. Книга 2 „Українські лікарі“ видана в „Лікарському збірнику“ нової серії (Львів: Чикаго, 1996, т. V), також за авторства Павла Пундія. Книга 3 „Українські лікарі“ вийшла 2008 р., (Львів: НТШ, Всеукраїнське лікарське товариство), автори — Ярослав Ганіткевич, Павло Пундій. Це унікальна енциклопедія, бібліографічний довідник усіх тих медиків, які працювали в Україні та за її межами¹⁴.

2018 року відзначаємо 120 років від ухвали окремого виходу у світ „Лікарського збірника“, надрукованого українською мовою. Збережімо його!

Сталося так, що святкування 120-річного ювілею „Лікарського збірника“ збіглося з процесами глобалізації науки, що захопили саме зараз наше Товариство. Згідно з рекомендаціями різних бюрократичних організацій (ВАК, Copernicus-index та ін.) започатковано і частково трансформовано „Лікарський збірник“ у додаток до праць НТШ „Медичні науки“. До того ж не лише змінено назив збірника, але й значно англізовано видання...

Пошануймо традицію наших першопрохідців і пам’ятаймо про внесок лікарів з діаспори, завдяки яким регулярно виходили томи Нової серії „Лікарського збірника“!

Подякуйте професорам Ярославові Ганіткевичу та Олександрові Кіцері, які стояли біля керма відновленого після півстолітньої перерви першого українського медичного часопису — „Лікарського збірника“! Не забуваймо схилити голову перед головою НТШ, почесним членом Товариства Олегом Романівим та висловити вдячність почесному голові НТШ Олегові Купчинському.

Зиновія СЛУЖИНСЬКА

¹² Ціборовський О. На варті здоров’я...— С. 108.

¹³ Ганіткевич Я. Історія української медицини в датах...— С. 187.

¹⁴ Пундій П. Українські лікарі: Бібліографічний довідник. Кн. 1. Естафета поколінь національного відродження.— Львів; Чикаго, 1994; Кн. 2. Лікарі діаспори та їх діяльність для рідного краю.— Львів; Чикаго, 1998; Ганіткевич Я. В. Українські лікарі-вчені половини ХХ ст. та їхні наукові школи.— Львів, 2002.

З АРХІВНОЇ ПОЛИЦІ

ВОЛОДИМИР ДЕЦИКЕВИЧ (НЕДООЦІНЕНІЙ У НАУЦІ ПОЛІТИК, ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНИЙ ДІЯЧ І ОСВІТЯНИН)

Перелом XIX—XX ст. засвідчив новий етап національного руху в Україні. На суспільно-політичній арені з'явилося нове покоління, виховане на широких європейських традиціях у дусі безкомпромісного національного патріотизму. Воно вже не задоволялося здобутками своїх попередників у XIX ст., прагнуло йти новим шляхом і здобувати для свого народу повноцінні й „по можливості усі“ національно-політичні і громадсько-культурні права. У цьому процесі В. Децикевич із народовськими поглядами був не єдиним. Згадаймо політичне кредо В. Липинського, А. Жука, Є. Петрушевича, К. Левицького, згодом — Д. Левицького, Т. Кормоша, В. Целевича, В. Охримовича, І. Макуха, С. Витвицького, О. Назарука, С. Барана, М. Андрусяка та ін.

Зрозуміло, що не всі названі особи, а з-поміж них і В. Децикевич, однаково розуміли конечність відродження національно-політичних прав і окремішнього життя українського народу. Підходи, оцінки, формати і програми їх не були тотожні, хоч мета була одна — досягти усамостійнення власної нації і відновлення незалежності. Нині, на жаль, до кінця не знаємо, що слугувало основою для формування політичних концепцій багатьох постатей політичної

думки України, в тому числі й В. Децикевича, як вони формувались, розвивались і утверджувались, чи підпорядковувались зовнішнім впливам, а якщо так, то які вони, з чим і з ким пов’язані та ін.? Що стосується В. Децикевича, певне одне: він як політично сформована особистість уже в 90-х роках XIX ст. не погоджувався на будь-яку залежність і підпорядкування своєї землі та народу різним іноземцям.

Вже з університетської лави та участі у львівських студентських гуртках і товариствах сповідував історичну окремішність українців і її послідовно розвивав згодом. У 1920—1930-х роках особливістю світобачення В. Децикевича було те, що він не зневірився під час української політичної кризи, не мирився і, головно, не зник з політичного життя, ба більше — в межах ворожих обставин режиму знайшов нові

способи протистояння і боротьби за права та загальноприйняті цивілізовані норми розвитку свого народу і ставлення до нього чужинців.

Оцінка і відкриття для широкого загалу малознаних аспектів діяльності В. Децикевича (це певною мірою стосується й інших названих осіб), окреслення їх значення в історії української суспільно-політичної думки недостатньо вивчені, навіть незаслужено недооцінені і призабуті. Докладне дослідження творчості В. Децикевича ще попереду, чекає на свого дослідника і появи відповідних наукових опрацювань. До цього нині також зобов’язує відзначенню 100-річчя Західно-Української Народної Республіки, до створення якої він мав безпосередній стосунок.

***

В. Децикевич народився 29 грудня 1865 р. у Львові в міщанській родині. Навчався в різних львівських гімназіях. Закінчив правничий факультет Львівського університету, здобувши в ньому звання доктора правничих наук. Згодом став професором того ж університету.

В. Децикевич — відомий правник, політичний, громадсько-культурний та освітній діяч. Обіймав різноманітні державно-адміністративні посади у різні періоди життя, організовував, засновував і працював у багатьох товариствах (у тому числі в НТШ), деякі з них очолював.

Писав мало. В останні роки життя укладав мемуари, доля яких нині не відома.

У середині 90-х років XIX ст. працював у галузі юриспруденції в адвокатських установах Львова, а також у канцеляріях, які обслуговували Намісництво Галичини та магістрат міста Львова. Доктор права В. Децикевич вирізнявся з-поміж правників особливими здібностями, брав участь у політичному житті Галичини, виборних руках галичан до австрійського парламенту (згадки в газеті „Діло“ та в інших періодичних виданнях), у страйкових акціях.

1899 р. почав працювати у Відні. Сьогодні невідомо, за яких обставин В. Децикевич потрапив у столицю Австро-Угорщини. Майбутній

Володимир Децикевич. 1916 р.

дослідник знайде напевно про цей факт чимало інформації у документальних фондах, зокрема у листуванні, Львівського намісництва кінця 90-х років XIX ст. та актах і документах відповідних державно-адміністративних структур Львова і Відня. 1899 р. В. Децикевича запрошено працювати до Міністерства внутрішніх справ Австро-Угорщини. Як добре обізнаний із справами Галичини, особливо з демографічними питаннями, конфесійними, передусім політичними відносинами між східною і західною її частинами на чолі з Krakowom, обіймає посаду заступника секретаря департаменту в справах Галичини при МВС Австро-Угорщини у Відні.

Варто відзначити, що на зламі XIX—XX ст. дещо лібералізуються відносини між Віднем і українцями в Галичині. Вплинули на це загальна політична ситуація у країні та зростання кількості освічених осіб серед українців. Зауважимо, що з 1900 р. помітно збільшується, наприклад, число правознавців, порівняно із представниками цієї професії в інших народів країни. Саме тоді, як відомо, розпочався другий, могутніший етап „золотого віку“ української адвокатури, який був „характерний тим, що в парламенті у Відні і в галицькому сеймі зростає кількість українців, багато з яких були правниками“. Коли порівняти, наприклад, що 1879 р. українці мали лише трьох представників у парламенті, то у 1907—1927 рр. серед них 13 були правниками, а 1911 р. з 26 українських послів у парламенті було 11 правників. У Галицькому сеймі 1908 р. було 12 послів-правників, а 1913 р.—32 українці, серед яких 15 правників¹. Їх присутність у Відні (українці були заангажовані в багатьох урядових структурах), з одного боку, змушували австрійський уряд піти на низку поступок українцям у питаннях

виборного закону, представництва українців у парламенті та урядових структурах, розширення сфер вживання української мови, збільшення кількості середніх навчальних закладів, а з другого—у той час змінювалась також атмосфера, у якій працювали українці у Відні (тут про діяльність українських

громадських організацій, наприклад, Товариства „Січ“, української преси не йдеться).

Від 1902 р. В. Децикевич став радником Департаменту до справ Галичини при Міністерстві внутрішніх справ Австро-Угорщини, а з 1906 по 1916 р.—його головою. Останнє дуже не подобалось віденчикам- полякам, а ще більше поля-

кам, які були на керівних посадах у Галичині.

Наприкінці 1916 р. В. Децикевич переїхав до Львова і обійняв посаду віце-президента Намісництва. Але це тривало недовго. Як згадував учасник цих подій, у зв'язку з відомою політичною ситуацією намісник Галичини граф Конрад фон Гуйн 1918 року „рішився передати свій уряд у руки віце-президента Намісництва п[ана] Володимира Децикевича [...] [Далі] пішли відпоручники Української Національної Ради до бюро віцепрезидента Володимира Децикевича, як заступника намісника і йому поновили* своє домагання про передачу управи краєм“. Саме 1 листопада В. Децикевич „відповідно до цісарського патенту з 16 жовтня 1918 і однодушного бажання українського населення передає свій уряд Українській Народній (Національній) Раді“². Передання влади супроводжувалося спеціальним „урядовим протоколом“, згідно з яким її передано УНР, але В. Децикевич тимчасово залишався при управі Намісництва у Львові. Протокол підписали Володимир Децикевич, Кость Левицький, Олександр Барвінський, Сидір Голубович і Лонгин Цегельський.

Із появою на карті Східної Європи II Речі Посполитої Польщі, поширенням її кордонів на Східну Галичину В. Децикевич обіймає посади і виконує різні обов'язки у Галицькій тимчасовій самоврядній президії у Львові (1920—1928), згодом стає членом Дорадчої Ради управи міста Львова, від 1927—радним міста (магістрату), а з 1928 р.—членом президії Львівського воєводства. Від того ж року і до 1939-го (з перервами), а саме у 1928—1930, 1935—1939 рр. він обирається також сенатором Польського сейму від УНДО.

Праця в державних інституціях засвідчує постійну увагу В. Децикевича до щоденної іхньої діяльності, передовсім соціальних і національних питань населення. У своїх виступах і звертаннях В. Децикевич акцентує увагу на зберіганні в тих установах демократичних зasad праці, дотриманні об'єктивності в оцінках різних явищ і подій та законності під час ухвалення рішень. Найчастіше і насамперед це стосувалось українців і їхніх прав, судочинства, вживання в державних установах української мови. Зацікавлення В. Децикевича цими питаннями зрозуміле і логічне—він представляв у державних структурах українське громадянство.

1928 р. В. Децикевич виступає проти масових звільнень службовців різних професій. Цей захід уряду трактував як кривду, яка для українців є подвійною у світлі відмови їм у пен-

¹ Андрусяк Т. Теофіл Кормош — видатний діяч ЗУНР // Україна. Культурна спадщина, національна свідомість, державність. Західно-Українська Народна Республіка. До 90-річчя утворення.— Львів, 2009.— Вип. 18.— С. 485—486.

² Вимоги були оприлюднені двічі або тричі — 1917 і на початку 1918 рр.

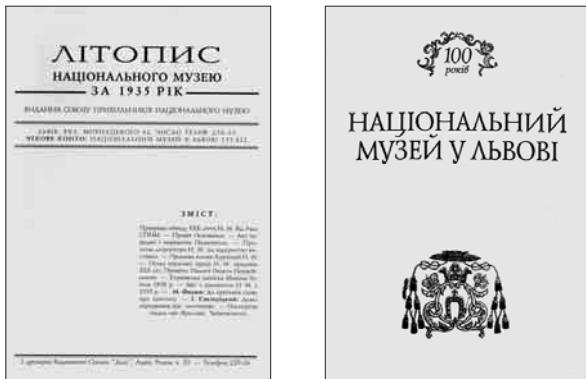
² Левицький К. Великий зрыв (До історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів).— Львів, 1931.— С. 138—139. Повний текст протоколу див.: Західно-Українська Народна Республіка 1918—1923. Документи і матеріали: У 5 т. / Керівник роботи і відп. ред. О. Карпенко.— Івано-Франківськ, 2001.— Т. 1.— С. 247—248.

ІІ Речі Посполитої. Ця проблема була більшом в оці частини поляків ще в австрійський період, що виразно проявлялось в асиміляційних політических тенденціях у 1920—1930-х рр.¹²

1930 р. В. Децикевичу йшлося насамперед про „допущення української мови до нарад Міської ради“, щоб „громадським радним вільно“ було на Раді промовляти в українській мові¹³.

щоб „на українські подання відповідав уряд Ради в мові подань“, тобто українською. Водночас, „щоб оповістки [оголошення] виготовлялись в обох мовах [...] бо це є правом у кожній громаді на території 3-х південно-східних воєводств“¹⁴. В. Децикевич з жалем констатує щодо львівської адміністрації: для „міських властей і урядів українська мова цілком не існує. Приймають подання [від населення] в українській мові, бо так наказує закон, але українського слова хіба ніхто ще не чув з уст міського службовика...“ Тут він також зауважує: „...якщо припускати, що дехто із службовиків не володіє цією мовою, то вони не мають кваліфікації на посаду в міській службі, бо коли закон дозволяє вносити подання до міських властей і урядів в українській мові, то кожний міський службовик повинен цю мову знати. Зрештою і без припису закону, немає сумніву, що службовик повинен знати мову населення, посеред якого і для якого працює“¹⁵.

Так аргументовано викладає професор права В. Децикевич свої вимоги перед членами Міської ради Львова. Втім також різко осуджує практиковане „перекладання документів польською мовою“, здійснюване містянами, „щоби мати святий спокій“. За цим бачив „добровільне підпорядкування українців польській культурі [...] національне відступництво і пониження“¹⁶.

Не оминає В. Децикевич питань фінансування культури у Львові в контексті польсько-українських відносин. Він пише: „Ніхто не перечить, що Львів включає елементи польської культури, але це не може бути причиною, щоби дивитися з неохотою чи погордою на українську культуру. Львів не став відразу тим, чим є

сьогодні, праця століть зложилася на теперішній Львів, а історія вчить нас, що в тій культурній праці крім польського міщенства визначну роль брало українське міщенство. Сьогодніша культура міста Львова є витвором і української праці і тому повинен Львів також українську культуру вважати своєю“¹⁷. У зв’язку з цим Міська рада Львова повинна не тільки субсидувати польських поетів і вчених, але й українських, забезпечувати грішми не лише товариство воєнної історії Львова, але й „Червону Калину“. Водночас повинна повсякденно утвержуватися думка, що „українці вже не є тими, що були перед 50-ти роками. Із цих змін треба витягувати хоч деякі висновки...“ І тут же радить, що потрібно „зірвати з ментальністю, яка сьогодні вже є анахронізмом. Треба вкінці бачити також що діється поза границями Львова“¹⁸. Саме так бачив і оцінював В. Децикевич дійсність, яка його оточувала і в якій він жив та повсякденно працював.

У цьому контексті професор права В. Децикевич як голова Клубу українських радників при адміністрації магістрату Львова пропонує перейменувати вулиці міста, використовуючи імена українських діячів культури, літератури і науки. Серед близько 30 названих фігурують імена Володимира Великого, короля Данила, гетьмана Івана Мазепи, а також такі визначні українські діячі культури і науки, як Омелян Огоновський, Олександр Барвінський, Микола Лисенко, Іван Левинський та ін.¹⁹ У цій пропозиції привертає до себе увагу те, що В. Децикевич пропонує називати вулиці у Львові не лише іменами відомих історичних особистостей, але й заслужених діячів недавньої сучасності.

Переглядаючи біобібліографічні матеріали, пов’язані з життям та діяльністю В. Децикевича, варто констатувати, що адміністративно-службовим державним справам професор у той час віддає порівняно невелику частку свого часу, значно більшу — безпосередній участі в організації та діяльності українського громадсько-культурного, наукового та освітньо-просвітнього життя, особливо у 20—30-х роках ХХ ст. На той час участь В. Децикевича в українському національному русі виразно переважає своїми ідеями та задумами.

Варто згадати, що В. Децикевич упродовж 1921—1925 рр. був головою Кураторії українських високих шкіл у Львові та професором адміністративного права Українського таємного університету у Львові; 1925 р.— заступником президента Товариства опіки над українськими емігрантами, 1927—1932 рр.— головою Товариства прихильників освіти і заступником голови Українського правничого товариства Галичини, членом управи товариств „Рідна школа“ та „Просвіта“.

¹² Згадаймо хоч би оборону 1923 р. вживання термінів „українець“, „український“ у школах і на сторінках шкільних посібників на території Львівської шкільної кураторії, замінюючи їх або ставлячи паралельно з ними терміни „русин“ і „руський“, та реакцію на ці полонофільські заходи українських вчених і НТШ. Див. реферат Б. Барвінського і пропам’ятний лист НТШ з приводу цих обмежень польською кураторією Львівського шкільного округу (Львів, 1923). Лист з’явився також німецькою і французькою мовами (Хроніка НТШ.— Львів, 1926.— Ч. 67—68.— С. 27—28, 33).

¹³ Діло (Львів).— 1933.— 1 квіт.— Ч. 81.— С. 3.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.— 1934.— 25 трав.— Ч. 135.— С. 3.

Від 1930 р. В. Децикевич став головою Кураторії Національного музею у Львові. З 1934 р. він забезпечував усі правознавчі питання фонду Національного музею. У вступній частині до книги „Національний музей у Львові. 100 років: альбом“ цитуються слова, які були сказані на одному із засідань працівників Музею у 1930-х роках: „Суспільство повинне Національним музеєм дорожити і бачити в ньому найвищий вислів національної культури. А коли ці думки стануть переконанням цілої суспільності, тоді щезнуть теперішні труднощі і Національний музей заблісне могутнім світлом. Я оптиміст і вірю в майбутнє нашої установи“¹⁸.

В. Децикевич — перший голова Українського католицького союзу (з 1931 р.), що його заснував А. Шептицький „з метою скріпити релігійне життя серед людей і підтримувати всеобщий розвиток українського народу в християнському дусі“. У політичних справах УКС підтримувало УНДО.

Того ж 1931 р. В. Децикевич почав видавати тижневик „Мета“. Часопис був пресовим органом Українського католицького союзу (редактори: В. Кузьмович і М. Гнатишак). У непідписаній програмній статті „Наша мета“ (наймовірніше, автором, хоч, напевно, співавтором якої міг бути В. Децикевич) редакція тижневика ставила своїм завданням охоплювати всі сфери суспільного життя, формувати у читача „бачення тогочасних історико-політичних та культурних подій з точки зору духовної традиції України та зasad християнської філософії“, плекати „міцну віру та волю до боротьби проти зазіхань на духовні скарби нації“¹⁹.

В опублікованому „Поклику Головної ради Українського Католицького Союзу“, доданому до першого числа тижневика „Мета“ (15 березня 1931 р.), йдеться: „Хочемо запевнити католицькій вірі та моралі належне їм місце у прилюдному житті, протидіяти матеріалістичній науці та всім практичним проявам матеріалістичного світогляду, привернути захітані основи прилюдної та приватної моралі, збільшити авторитет і вагу моральних і умових цінностей, скріпити почуття відповідальності за прилюдні виступи і за громадську діяльність, покластися в нашому народі на місце хибно зрозумілого індивідуалізму основи строгої громадянської дисципліни [...] впоїти [...] принципи християнської етики у всіх ділянках національного життя“²⁰.

В. Децикевич у 1930-х роках був співзасновником „Українського комітету допомоги безробітним і вбогим“, який діяв під патронатом ви-

¹⁸ Кожан І. Вступне слово // Національний музей у Львові. 100 років: альбом / Упоряд.: М. Гелитович, Х. Маковецька, Н. Олейнюк та ін.— К., 2005.— С. 8.

¹⁹ Комариця М. Мета: тижневик... // Періодика Західної України 20—30-х рр. XX ст.: Матеріали до бібліографії / За ред. М. Романюка.— Львів, 1999.— Т. 2.— С. 134—135.

²⁰ Мета (Львів).— 1931.— 15 берез.— Ч. 1.— С. 2.

²¹ Діло (Львів).— 1931.— 13 груд.— Ч. 280.— С. 3.

²² Там само.— 1927.— 26 трав.— Ч. 115.— С. 2.

²³ Там само.— 1930.— 1 трав.— Ч. 94.— С. 4.

²⁴ Кіцера О. Митрополит Андрей Шептицький і „Народна Лічниця“. Медики і медицина житті та діяльності митрополита Андрея Шептицького (До 150-річчя від дня народження). Біобібліографічний покажчик / Уклад. М. С. Надрага, О. М. Кріль, С. В. Васильєва та ін.— Львів, 2015.— С. 11.

²⁵ Уточнення щодо останнього див. у статті: Крип'якевич І. Матеріали до історії церков Холмщини і Підляшша // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.— Львів, 2016.— Вип. 28.— С. 159—183.

²⁶ Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923—1929.— Kraków, 1989.— S. 362; Коредчук Ю. Українські сенатори в Сенаті II Польської Республіки // Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник / Ред. А. Бойко, М. Маршал.— Львів, 2015.— Ч. 6.— С. 31.

щого духовенства Галичини. І президентом його як делегат Митрополичого ординаріату у Львові стає В. Децикевич²¹.

В. Децикевич — частий учасник різних зустрічей, дискусійних клубів. Він радіє разом із персоналом друкарні та членами редакцій з приводу придбання газетами „Діло“ і „Свобода“ нового обладнання для друкарень — лінотипів²², прихильно ставиться до оренди театральної зали в Інституті „Народний дім“ у Львові для польського театру. На думку професора, цей захід може „уздоровити театральні відносини [...] в тій залі міг би періодично виступати й український театр“ (1930)²³. В. Децикевич виступав також проти започаткування нових проектів в українських організаціях і товариствах, коли ще не завершені попередні. Так, за словами автора, „не працює Европа“.

На цьому особливо акцентував професор права під час будівництва „Народної лічниці“. В. Децикевич 15 років був головою ради „Народної лічниці“. У раді, крім лікарів, працювали також о. крилошанин Юліян Дзерович (заступник голови чи, за тогочасною термінологією, містоголова), члени ради: підприємець Михайло Галібей, адвокат, професор права Олександр Надрага, о. Володимир Стернюк, організатор галицького ремісництва, голова Львівського міщанського братства Михайло Стефанівський²⁴.

Заслугою В. Децикевича було полагодження конфліктної ситуації між членами УНДО після зりву (14 липня 1938 р.) поляками польсько-українського договору в справах української

шкільної освіти та нищення храмів на Холмщині²⁵. В. Децикевич, будучи членом посередницького комітету і виступаючи за продовження співпраці з урядом, призвів до консолідації позиції двох груп в УНДО²⁶. Не можна тут недоз-

бачати досвіду В. Децикевича у самоврядуванні й адмініструванні. У цих справах його вважали досвіченим знавцем і експертом.

У спілкуванні з людьми, незважаючи на їхні ранги і посади, навіть під час палких дискусій і суперечок, поведінка В. Децикевича була виваженою і самостійною. Співбесідник В. Децикевича завжди був поважаний. Усі виступи і промови В. Децикевича насычені конкретними фактами. На думку професора, „загальніки не сприймаються і на них не відповідають“. Преса постійно підкреслювала продуманість і тактовність у виступах В. Децикевича. Зокрема, йшлося про промову у сенаті у березні 1930 р. „[...] вона була одна з найкращих промов у цьогорічній бюджетній сесії. Відзначалась вона надзвичайно культурним і спокійним стилем при багатому змісті і гострій критиці національної політики уряду“²⁷.

З 1926 р. В. Децикевич — член Правничої комісії НТШ. На Загальних зборах Товариства 20 жовтня 1932 р. його обрано членом Виділу (Президії), а 23 листопада 1932 р.— заступником голови НТШ. На цю посаду поновно обраний 24 березня 1935 р. (працював до кінця 1937 р.). За відсутності у Львові голови НТШ (спершу В. Левицького, згодом І. Раковського) часто виконував його обов’язки. Належав у Товаристві до різних адміністративно-гospодарських комітетів. За його керівництва 1927 р. Виділ НТШ передав повністю адміністрацію Академічного дому освітянам. В. Децикевич на той час очолював Товариство прихильників освіти, яке виплачувало податки і всілякі інші адміністративно-громадські видатки, рати грошей банкового боргу, що ним було обтяжене²⁸.

Заходами В. Децикевича у лютому 1934 р. НТШ здобуло додаткові кошти від Львівського воєводства. У лютому 1936 р. В. Децикевич очолює делегацію до прем’єр-міністра і міністра освіти Польщі у справі потреби офіційного заснування за підтримки НТШ Українського університету у Львові та Інституту українознавства у Львові. Відомі його близькі контакти з багатьма дійсними членами НТШ та адміністрацією Товариства. Збереглось його листування з О. Барвінським, М. Галущинським, К. Левицьким, Л. Цегельським, Ю. Мудраком, І. Раковським, А. Шептицьким, Й. Сліпим, а також найвищим адміністративним трибуналом у Варшаві, різними товариствами та організаціями, з родиною.

У 1939—1940 рр. перебував у Львові, уникнув радянських репресій, а в роки гітлерівської окупації короткочасно виконував обов’язки заступника голови Тимчасової управи м. Львова. 1943 р. виїхав зі Львова, перебував (правдоподібно, в родині) у м. Новому Торзі (Польща), з 1945 р.— у м. Сопоті (Польща). Помер 14 квітня 1949 р. за невідомих обставин у м. Гданську (Польща). Похований на цвинтарі парафії Пресвятої Діви Марії.

***

В. Децикевич належав до когорти тих українців, які впродовж усього свого свідомого життя (незважаючи на різні труднощі, інколи й непослідовності) жили ідеалами самостійності рідного народу, його культури, освіти. Водночас він умів будувати основи його відродження, визволення і поступового становлення. В. Децикевич стояв у перших лавах подвійників українства, сприяв розвиткові свого народу та „відновленню національної свідомості і добра“, а поневолювачам у різний час і способі постійно нагадував, що їхні права і місце на етнічних українських землях тимчасові.

Так, загалом (з використанням незначних друкованих джерел) представлені життя і діяльність В. Децикевича — людини, яка недооцінена і призабута у національній науці. Тим часом усе, що він робив (деколи, може, не завжди вирозуміло), спирається на великій історичній правді та досвіді поколінь, не раз аргументованій в українській і світовій історіографіях і великій власній ініціативі та постійній праці. Про це свідчить жива та багатогранна (навіть на основі того, що нам

вдалося виявити) його політична, громадсько-культурна та освітньо-просвітницька праця насамперед у 20—30-х роках ХХ ст. Мабуть, в процесі праці у В. Децикевича були й невдачі, про які нині мало знаємо...

Життя і діяльність В. Децикевича ще чекають на спеціальне наукове опрацювання, особливо ранній період, до 1918 р. Із того часу мало знаємо про поточні контакти й участь В. Децикевича в житті Відня і стосовно західноукраїнських земель. У цьому контексті особлива увага майбутнього дослідника повинна бути зосереджена на віденських і львівських фондах державно-адміністративних архівів і бібліотек.

Нехай ці рядки стануть початком ідного вивчення життя і праці Володимира Децикевича.

Олег КУПЧИНСЬКИЙ

²⁷ Діло (Львів).— 1930.— 13 берез.— Ч. 56.— С. 4.

²⁸ Хроніка НТШ.— Львів, 1930.— Ч. 69—70.— С. 54.

Володимир Децикевич.
Кін. 30-х років ХХ ст.

НАШІ СЛАВНІ НТШІВСЬКІ ЮВІЛЯРИ

28 січня 2018 р. відзначила 90-річчя знаний науковець, фахівець у фармацевтичній хемії та українській науково-технічній термінології, дійсний член НТШ (від 9 березня 1995 р.), професор Марія Ганіткевич.

Свою наукову діяльність М. Ганіткевич розпочала ще у студентські роки на кафедрі технології ліків

Львівського медичного інституту (нині — Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького), до якого вона вступила 1947 р. Її наукова праця з одержання стабільних суспензій в аптечній практиці була визнана найкращою серед студентських робіт у 1951 р. і відзначена грамотою І-го ступеня.

Після закінчення інституту з відзнакою Марія Ганіткевич працювала за здобутим фахом у Гродненському аптекоуправлінні Білорусі. Крім праці в аптекі, вона також вела уроки хемії у 7—10 класах середньої школи та читала фармакологію на курсах медсестер. Право провадити педагогічну діяльність Марія Ганіткевич одержала ще 1948 р., коли під час літніх канікул екстерном склала іспити в Сокальському педучилищі.

У 1955 році Марія Ганіткевич вступила в аспірантуру при Львівському медичному інституті, де під керівництвом видатного науковця професора Миколи Туркевича виконала і 1959 р. успішно захистила дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата наук.

Після захисту кандидатської дисертації Марія Ганіткевич проводить наукову і викладацьку роботу на кафедрі біохемії ЛМІ. Тут вона вивчає вплив різних речовин (АТФ, інсуліну і ін.) на вуглеводневий обмін у клітинах живих організмів і, зокрема, в асцитних клітинах раку Ерміха та ядерних еритроцитах.

1963 р. М. Ганіткевич перейшла на кафедру загальної хемії Львівської політехніки, де читала курс лекцій з загальної та неорганічної хемії для студентів хемічних та нехемічних напрямів підготовки, була провідним і шанованим студентами та колегами педагогом. Тут вона започаткувала новий напрям наукових досліджень, пов’язаний з синтезом біологічно-активних сполук, їх ідентифікацією та вивченням властивостей синтезованих сполук. Глибокі знання, широка ерудиція, наукова інтуїція, величезна працелюбність Марії Ганіткевич стали запорукою її визначних наукових здобутків у галузі фармацевтичної хемії. Вона власною ручкою синтезувала та вивчила властивості близько 200 невідомих на той час сполук. Серед синтезованих і досліджених сполук виявлено сполуки з антивірусною та антимікробною, стимулятори росту рослин тощо. До того ж вона не минає увагою питання захисту довкілля і використання відпадкових продуктів фармацевтичних виробництв та споріднених підприємств. Завдяки її науковим розроб-

кам та енергії на Львівському хемзаводі організовано синтез білково-вітамінного концентрату з високим вмістом протеїну й окремих амінокислот, поживного середовища для вирощування мікроорганізмів з відпадкового продукту виробництва амінокислот, налагоджено випуск полімерних гідрофільних плівок із відпадкового продукту виробництва шкіри (Львівський шкірзавод та ін.).

За результатами цих досліджень опубліковано понад 90 наукових праць, одержано шість авторських свідоцтв та оформлено дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора фармацевтичних наук, яку Марія Ганіткевич успішно захистила у Московському медичному інституті ім. І. М. Сеченова (1988).

На початку 1990-х рр., у час утвердження української державності, гостро постало питання відродження і вдосконалення вкрай зруїфікованої української науково-технічної термінології. В той час відновлюють свою діяльність НТШ, товариство „Просвіта“, засновано Товариство української мови ім. Тараса Шевченка. І професор Марія Ганіткевич, відданій патріот України, з притаманною їй активністю береться за цю нелегку справу. Всю свою енергію і час вона віддає роботі над українською науково-технічною термінологією, її формуванню та в нормуванню. Вчена бере активну участь у діяльності Технічного комітету стандартизації науково-технічної термінології, з яким не пориває співпраці навіть після виходу на пенсію (2004), виступає з доповідями на термінологічних конференціях різного рівня (у т. ч. міжнародних) у Києві, Донецьку, Ужгороді, Львові та інших містах, публікує свої праці, що стосуються питань термінології у наукових виданнях та термінологічних збірниках, активно працює, у співавторстві, над укладанням російсько-українських словників. Це, зокрема, „Російсько-український словник з хемії і хемічної технології“, „Російсько-український словник і звороти з технології нафти“, „Російсько-український словник з інженерних технологій“ (два вид, 2005, 2013, містить понад 40 тисяч термінів). Враховуючи, що у сучасних технологіях переплітаються наукові досягнення механіки, тепло- і електротехніки, будівельної та гірничої справи, металургії та металообробки, хемічної та інших галузей науки і техніки, відповідно зроблено і добір термінів до словника, а також залучено терміни з економіки, екології та фундаментальних наук — фізики, математики, хемії.

Крім словників, у доробку Марії Ганіткевич у цій сфері біля тридцяти праць. За високу ерудицію, активну громадянську позицію, патріотизм, працьовитість і відданість науці й Батьківщині професор Марія Ганіткевич заслужила високу повагу, шану і любов співробітників Політехніки.

З нагоди ювілею ректор НУ „Львівська політехніка“ професор Юрій Бобало подякував Марії Ганіткевич за сумлінну багаторічну працю, активну участь у громадському житті університету та плідну науково-педагогічну діяльність і нагородив ювілярку пам’ятним цінним подарунком.

Многая літа, пані Професорко!

**Михайло НИКИПАНЧУК,
Володимир СТАРЧЕВСЬКИЙ**

на — ті, що підносять його висотою власного духу, наполегливістю, організаторськими здібностями. Ale є й такі, в яких ласкова доля поєднала ці даності в одній особі. До них, без сумніву, належить Іван Антонович Климишин.

17 січня 2018 р. виповнилося 85 років від народження Івана Климишина — відомого вченого-астрофізика, доктора фізики-математичних наук, професора, дійсного члена НТШ (від 15 грудня 1992 р.), члена Міжнародного астрономічного союзу, академіка АН Вищої школи України, почесного члена Української астрономічної асоціації.

І. Климишин народився 17 січня 1933 р. у селянській родині на хуторі Котиськи Кременецького повіту (тепер — с. Кутиска, Лановецького р-ну Тернопільської обл.). У 1955 р. закінчив Львівський державний університет імені Івана Франка (нині — Львівський національний університет ім. І. Франка), у 1958 р.— аспірантуру при цьому університеті. Упродовж 1958—1973 рр. працював в Астрономічній обсерваторії ЛДУ: з 1961 р.— завідувачем відділу „Змінних зір“, у 1962—1973 рр.— заступником директора обсерваторії з наукової роботи. 1961 р. захистив кандидатську дисертацію „Ударні хвилі і надзвукові течії в оболонках зір“, 1971 р.— докторську дисертацію „Ударні хвилі в зорях“.

У 1973 р. Івана Антоновича запросили на викладацьку роботу до теперішнього Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Водночас (з 1991 по 2008 р.) він обіймає посаду професора Івано-Франківської теологічної академії УГКЦ.

Основні результати наукових досліджень стосуються радіаційної та релятивістської космічної газодинаміки. Вчений отримав фундаментальні результати у важливому розділі газодинаміки — теорії ударних хвиль, що вивчає закономірності руху речовини в неоднорідних атмосferах планет, зір і в міжпланетному просторі. У ті роки можлива роль ударних хвиль як вельми ефективного механізму переносу енергії з глибоких надр зорі назовні при спалахах Нових зір лише починала розглядатись. Поступово теорія ударних хвиль все впевненіше використовується для пояснення особливостей спектрів пульсируючих змінних зір, під час обговорення

проблеми нагріву сонячної хромосфери і корони, інтерпретації явища Наднової тощо — від встановлення форми газової оболонки Землі під дією сонячного вітру до пізніх стадій еволюції зір і утворення нейтронних зір — без зауваження теорії ударних хвиль взагалі не можна собі уявити розв'язання цих проблем. І. Климишин увів у теорію газодинамічний показник адіабати газ-випромінювання. Закордонні фізики одразу ж назвали цей параметр „коєфіцієнтом Климишина“. Разом із С. Капланом отримав розв'язки з теорії нестационарного розсіювання світла в середовищі з рухомою межею, а разом з Б. Гнатиком вивів асимптотичну формулу, яка описує зміну швидкості руху нестационарної ударної хвилі в неоднорідному середовищі з довільним розподілом густини. Отримав розв'язок задачі про структуру сильної ударної хвилі з урахуванням ефектів випромінювання.

І. Климишин — автор близько 70 монографій, підручників, навчальних посібників, зокрема, „Ударные волны в оболочках звезд“, „Ударні хвилі в неоднорідних середовищах“, „Астрономія“ — підручник для вишів, „Релятивістська астрономія“ тощо. Багато з цих книжок не раз перевидавались, а також виходили за кордоном російською, французькою та англійською мовами.

Захоплення професора І. Климишина популяризацією астрономічної науки є глибоким. Крім осо-бистого тяжіння до цього роду творчості, є ще й усвідомлення надзвичайної важливості поширення наукових знань для духовного розвитку рідного народу. Великою подією на цій ниві стало видання „Астрономічного енциклопедичного словника“, в якому ювіляр співавтор та співредактор.

Крім того, вчений написав понад сто науково-просвітницьких праць. Ювіляр — спеціаліст з календарних проблем та релігієзнавства, він сповідує ідею неподільної гармонійної єдності людини і Бога, людини і Природи, людини і Космосу. Як наслідок, вийшли його науково-популярні посібники „Наука і релігія: протистояння чи взаємодоповнення“, „Календар природи і людини“, „Календарно-пасхальні проблеми“, „Вчені знаходять Бога“, „Про космічне, земне, світоглядне“ та багато-багато інших.

І. Климишин нагороджений орденом „За заслуги“ III ступеня, медаллю „Ветеран праці“, премією імені В. Вернадського, нагрудним знаком „Відмінник освіти України“, ім’я „Климишин“ надано одноному з астероїдів № 3653, що обертається між Марсом і Юпітером. Біографічний інститут США чотири рази визнавав І. Климишина „Людиною Року“.

„Праця — творчість — дія“ — цю тріаду сповідує з граничною відданістю наш вельмишановний і дорогий ювіляр.

Друзі і колеги з Астрономічної обсерваторії ЛНУ ім. Івана Франка та НТШ бажають Іванові Антоновичу: „Нехай Бог береже Ваш талант для наукової праці й дає міцне здоров’я на довгі літа!“

*Марія КОВАЛЬЧУК,
Богдан НОВОСЯДЛИЙ*

Дійсний член Наукового товариства імені Шевченка (від 9 березня 1995 р.), член редколегії „Праця НТШ“, доцент, старший науковий співробітник, відповідальна і щира, уважна і толерантна, доброзичлива та принципова людина, чуйна і романтична жінка, яка активно та плідно працює на кафедрі фізичної та колoidної хемії хемічного факультету Львівського національного універси-

тету імені Івана Франка і вже багато років передає свої знання та досвід наукової і педагогічної роботи — Ковбуз Мирослава Олексіївна цієї весни зустрічає свій славний 85-річний ювілей.

М. Ковбуз народилася 23 квітня 1933 р. у м. Львові у сім’ї педагогів. Після закінчення середньої школи 1949 р. успішно склала вступні іспити і стала студенткою хемічного факультету Львів-

ського державного університету ім. І. Франка. Постійне бажання пізнавати щось нове, відразу покликало юну першокурсницю до наукових досліджень спершу на кафедрі неорганічної, пізніше аналітичної, а згодом фізичної та колоїдної хемії, з якою пов'язала все своє життя.

З 1954 р. М. Ковбуз була аспіранткою кафедри фізичної та колоїдної хемії і після закінчення працювала на посаді наукового співробітника науково-дослідної частини університету. Вона ніколи не боялась змінювати наукове середовище і напрям досліджень, а тому чудово зарекомендувала себе і на кафедрі технології біологічно-активних сполук Львівського політехнічного інституту (нині — НУ „Львівська політехніка“) (1960—1965), де у 1962 р. захистила дисертацію „Емульсійне окиснення ароматичних вуглеводнів молекулярним киснем“, а 1963 р. отримала вчене звання старшого наукового співробітника.

У 1965 р., на запрошення свого наукового керівника академіка Романа Кучера, Мирослава Олексіївна повернулась до ЛДУ і розпочала викладацьку діяльність на кафедрі фізичної та колоїдної хемії, а 1968 р. вже отримала звання доцента.

Наукові зацікавлення Мирослави Ковбуз — багатогранні: дослідження процесів окиснення, електрохемічна активність пероксидних сполук, корозійна тривкість та каталітична активність аморфних сплавів. Упродовж активної науково-педагогічної діяльності вона опублікувала понад 450 наукових праць, одержала 15 авторських свідоцтв та патентів, брала участь у численних міжнародних та вітчизняних конференціях, що завжди да-

вало змогу налагоджувати наукові контакти та знаходити нових друзів.

Важлива роль справжньої людини — це передавати свої знання і вміння наступним поколінням, особливо коли працюєш викладачем університету. Мирослава Ковбуз видала низку методичних рекомендацій з фізичної та колоїдної хемії, хемії високомолекулярних сполук для студентів хемічного та біологічного факультетів. Вона була керівником понад 90 успішно захищених дипломних робіт, п'яти кандидатських дисертацій, а ще понад десять кандидатських дисертацій виконано за її безпосереднього консультування.

Педагогічну та наукову працю М. Ковбуз було відзначено Почесними грамотами та знаками.

Багатогранна робота Мирослави Ковбуз не обмежується лише кафедрою фізичної та колоїдної хемії. Багато років вона очолювала новостворене хемічне відділення Малої академії наук, була секретарем секції хемії Західного наукового центру, секретарем спеціалізованої ради з захисту кандидатських та докторських дисертацій на хемічному факультеті.

Не байдужа до питань державотворення та української мови, дійсний член НТШ Мирослава Ковбуз була ініціатором проведення 1993 р. Першого симпозіуму Хемічної комісії Товариства, а з 1995 р. наукової конференції „Львівські хемічні читання“. Вона плідно працює в редколегії „Праць НТШ (Секція хемічна)“, плекає українську мову та вчить усіх шанувати і не спотворювати її.

Активна життєва позиція Ювілярки захоплює не тільки в науковій та педагогічній праці, але і в бажанні досягти гірські вершини, творити пензлем чудові картини на склі і папері.

Шановна і дорога Мирославо Олексіївно!

*Ваш ювілей до нас прийшов з весною,
Тепло несе оновлення пора,
А ми бажаємо наснаги Вам дзвінкої,
Розкрилля дум, здоров'я і добра!*

Оксана ГЕРЦІК

2 січня 2018 р. виповнилося 80 років видатному українському математику, академіку НАН України, дійсному членові НТШ (від 23 листопада 2002 р.), доктору фізико-математичних наук, професору Анатолію Михайловичу Самойленку.

Народився А. Самойленко у с. Потіївці Радомишльського р-ну на Житомирщині. 1960 р. з відзнакою закінчив механіко-математичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка і на запрошення академіка Ю. Митропольського вступив до аспірантури Інституту математики АН УРСР, де долучився до київської наукової школи нелінійної механіки, заснованої академіками М. Криловим і М. Боголюбовим. Після успішного захисту 1963 р. кандидатської дисертації А. Самойленко працював в Інституті математики АН УРСР. 1967 р. захистив докторську дисертацію „Деякі питання теорії періодичних і

квазіперіодичних систем“. У 1974—1987 рр. Анатолій Михайлович очолив кафедру інтегральних та диференціяльних рівнянь Київського державного університету ім. Т. Шевченка. З його приходом на кафедрі істотно активізувалася науково-дослідна робота, а організований ним семінар з диференціяльних рівнянь став відомим не лише в Україні, а й далеко за її межами. 1978 р. Анатолія Самойленка обрано членом-кореспондентом АН УРСР. 1987 р. він очолив відділ звичайних диференціяльних рівнянь Інституту математики АН УРСР (сьогодні — відділ диференціяльних рівнянь та теорії коливань Інституту математики НАН України), а 1988 р. став його директором. З 1995 р. А. Самойленко — дійсний член НАН України, з 2002 р.— Европейської АН. Від 2006 р. і до сьогодні обіймає посаду академіка-секретаря Відділення математики НАН України.

Перші наукові праці вченого з'явились у 1961 р. Сьогодні А. Самойленко — один із провідних фахівців з якісної теорії звичайних диференціяльних рівнянь і теорії нелінійних коливань. Він запропонував і обґрунтував новий ефективний метод відшукання періодичних розв'язків суттєво нелінійних диференціяльних рівнянь. У теорії багаточастотних нелінійних коливань вченому вдалося

одержати низку фундаментальних результатів, що стосуються скінченно-гладких неконсервативних систем нелінійної механіки. Спираючись на класичні досягнення попередників, він провів оригінальні й глибокі дослідження і побудував теорію збурення інваріантних торoidalних багатовидів динамічних систем, створив нові та розвинув відомі асимптотичні методи нелінійної механіки. Його досягнення у створенні нових напрямів дослідження знайшли міжнародне визнання. У світовій математичній літературі з'явились терміни „функція Гріна-Самойленка“ та „чисельно-аналітичний метод Самойленка“. Наукові зацікавлення вченого охоплюють широке коло актуальних і важливих проблем; глибокі результати у галузі звичайних диференціальних рівнянь та нелінійних коливань, у теорії багаточастотних коливань та імпульсних систем принесли Анатолію Михайловичу засłużене визнання в Україні та за її межами. А. Самойленко — автор понад 600 наукових праць, у тому числі 30 монографій, понад 20 підручників і навчальних посібників. Багато його праць перекладено іноземними мовами і видано за кордоном.

Упродовж кількох десятиліть професор А. Самойленко викладає у Київському національному університеті ім. Т. Шевченка. У 1998—2011 рр. він читав лекції в Національному технічному університеті України „КПІ“, зокрема очолював кафедру диференціальних рівнянь фізико-математичного факультету. Завдяки широкій науковій ерудиції, неабияким педагогічним здібностям, твердому та наполегливому характеру Анатолію Михайловичу вдалося виховати плеяду науковців. Серед його учнів — 35 докторів та 87 кандидатів фізико-математичних наук. Це співробітники престижних наукових установ, академіки, професори, завідувачі кафедр, декани, ректори, науковці, педагоги, керівники різних рівнів. Продовжуючи традицію відзначених попередників, Анатолій Самойленко започаткував та регулярно проводить наукові семінари з теорії диференціальних рівнянь в Інституті математики НАН України та на механіко-математичному факультеті Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Він — член Київського, Українського та Американського математичних товариств.

До того ж Ювіляр провадить активну громадську діяльність. Зокрема, є президентом Всеукраїнського

їнської благодійної організації „Фонд сприяння розвитку математичної науки“. Чимало юних талантів із „малої батьківщини“ Анатолія Михайловича вдячні йому як засновнику та керівнику благодійного фонду сприяння розвитку талановитих дітей та юнацтва м. Малина.

П'ятнадцять років тому на засіданні Математичної комісії НТШ Анатолій Самойленко виступив одним з ініціаторів заснування періодичного видання комісії і незабаром очолив Редакційну колегію „Математичного вісника НТШ“, перший випуск якого вийшов друком у 2004 р. Варто згадати й інші авторитетні видання, такі як „Український математичний журнал“ та „Нелінійні коливання“, „Український математичний вісник“, „Збірник праць Інституту математики НАН України“, де А. Самойленко є головним редактором. Він належить до складу редакційних колегій багатьох інших українських та зарубіжних математичних журналів. Анатолія Михайловича включають до складу наукових комітетів міжнародних конференцій, запрошуєть для читання лекцій у міжнародні математичні центри, його завжди раді бачити і слухати в освітніх та наукових установах України.

Багаторічну наукову, педагогічну і громадську діяльність А. Самойленка відзначено низкою високих нагород і звань: орденами Дружби народів, „За заслуги“ III ступеня, князя Ярослава Мудрого V та IV ступенів, Почесною грамотою Президії Верховної Ради України. Ювіляр є лауреатом двох Державних премій України в галузі науки і техніки, Державної премії України в галузі освіти, Республіканської премії ім. М. О. Острівського, премії НАН України імені М. М. Крилова, М. М. Боголюбова, М. О. Лаврентьєва, М. В. Остроградського та Ю. О. Митропольського; удостоєний звання „Заслужений діяч науки і техніки України“, а також почесним доктором багатьох вищих навчальних закладів України.

Життєвій та творчій енергії невтомного науковця можна лише позаздрити. Наукове товариство ім. Шевченка, його Математична комісія та редколегія „Математичного вісника НТШ“ вітають шановного ювіляра зі святом і щиро бажають йому сил і наснаги для втілення численних оригінальних ідей та задумів, міцного здоров'я на многій літі.

Ярослав ПРИТУЛА, Тарас БАНАХ

У січні цього року виповнилося 75 років Йосипу Ятчишину — докторові хемічних наук, професорові, завідувачу кафедри аналітичної хемії Національного університету „Львівська політехніка“, дійсному членові Наукового товариства ім. Шевченка (від 9 грудня 2006 р.).

Й. Ятчишин народився 1 січня 1943 р. у с. Рогізно Томашівського повіту Люблінського воєводства (Польща). 1946 р. родину переселено в УРСР, у с. Городище-11 Луцького району Волинської обл.

1957 р. Ювіляр закінчив Городищенську семирічну школу, 1960 р.— Угринівську середню школу.

Після закінчення школи працював у колгоспі, а згодом у Луцькому територіально-виробничому управлінні сільського господарства. У 1962—1967 рр. навчався у Львівському політехнічному інституті (нині — НУ „Львівська політехніка“) за спеціальністю „Технологія основного органічного та нафтохемічного синтезу“. Після здобуття освіти обійняв посаду інженера НДЛ-37 цього ж інституту в галузі синтезу ненасичених кислот та їх похідних.

1972 р. Й. Ятчишин під керівництвом професора Д. Толопка захистив дисертацію „Дослідження процесу автоокислення а-алкілакролеїнів“ на здобуття наукового ступеня кандидата хемічних наук.

1973 р. обійняв посаду старшого наукового співробітника НДЛ-37 Львівської політехніки. Разом із групою співробітників працює над розробкою технологій одержання а-алкілакрилових кислот окисненням відповідних альдегідів перкислотами та іншими пероксидами, а також різних похідних а-ненасичених кислот. Детальне вивчення

кінетичних закономірностей процесу окиснення а-ненасичених альдегідів пероксидними сполуками дало змогу обґрунтувати механізм утворення основних і побічних продуктів під час автокоіксення а-ненасичених альдегідів молекулярним киснем. Одержані кінетичні закономірності окиснення а-алкілакролейнів пероцтовою кислотою дали змогу вибрати оптимальні умови синтезу а-ненасичених кислот і запропонувати новий метод сумісного одержання а-ненасичених і оцтової кислот. Запропоновано ефективний спосіб одержання а-алкілакрилових кислот окисненням відповідних альдегідів пероксидом водню із селеновим каталізатором.

Розроблена технологія синтезу а-заміщених похідних акрилойл-третбутилпероксигетану з виходом понад 90 відсотків. Ці пероксиди завдяки своїм подвійним зв'язкам здатні до реакції співполімеризації з іншими мономерами, що дає полімери, які містять реакційноздатні пероксидні групи. Синтезовано низку нових пероксидних мономерів, які відрізняються здатністю до гомополімеризації.

Здійснено синтез ди-а-третбутилпероксигетилового і метилового ефірів, 1,2-епокси-3-алкілпероксигетанів, метилових, алілових і перекисних ефірів а-алкілакрилових кислот, пентахлорфенілметакрилату, мономеру на основі метакрилової кислоти, що містить в спиртовій частині сульфогрупу, метакрилатів гідрохіону, резорцину, пірокатехіну, N,N-діалкіламінопероксиду, сульфофеніл-а-алкілакрилатів, сульфопропіл-а-алкілакрилатів, п-фенілендиметакрилату, мономер-інгібтори на основі а-алкілакрилових кислот та амінів різної будови.

Водночас Й. Ятчишин зацікавився поліфункціональними мономерами і модифікувальними добавками, які можуть бути використані для одержання реакційноздатних полімерів із заданим комплексом властивостей. Цікаві в цьому плані біфункціональні мономери на основі а-алкілакрилових кислот і сполук з гідрозо-, азогрупами, а також діоксидіалкілпероксидів. На їх основі отримані реакційноздатні полімери з гідрозо-, азо- або пероксидними групами в макромолекулярному ланцюгу. Було синтезовано а-алкілакрилатгідразини, 4,4-азобіс-(4-ціанопентил)-а-алкілакрилати, 1,1-ди-а-алкілакрилатдициклогексил пероксиди.

1981 р. Й. Ятчишин захистив дисертацію „Дослідження процесу одержання а-алкілакрилових кислот та їх похідних“ (Москва, МХТІ) на здобуття наукового ступеня доктора хемічних наук, а від 1982 р.— професор кафедри технології нафти та нафтохемічного синтезу Львівського політехнічного інституту (вчене звання професора отримав 1988 р.). 1983 р. обраний на посаду завідувача кафедри аналітичної хемії інституту. Після захисту докторської дисертації Й. Ятчишин працює над подальшим розвитком напряму в галузі синтезу ненасичених кислот, а також реакційноздатних мономерів на їх основі. Впродовж останніх 30 років на кафедрі аналітичної хемії Львівської політехніки синтезовано і досліджено понад 100 нових поліфункціональних акрилових мономерів: моно(мет)акрилати та диа(мет)акрилати поліоксіалкіленгліколів, N,N'-діалкілакриламіди, багато з яких уже практично використані в фотополімерних композиціях для комп’ютерної, радіотехнічної, лазерної, оптоелектронної, медичної, поліграфічної і нафтохемічної промисловості. Саме тоді кафедра аналітичної хемії тісно співпрацювала за цими напрямами з такими підприємствами Львова, як НВО

„Карат“ (розроблено і випущено на дослідному виробництві фотополімерні матеріали „Дискофот“ для оптичних дисків і друкованих монтажних плат), Українським НДІ поліграфічної промисловості та Українською академією друкарства (фотополімерні друкарські форми, фотоініціатори), Львівським лісотехнічним університетом (фотополімерні меблеві лаки, фотоініціатори), Львівським заводом „Реактив“ (технологічні регламенти і технічні умови на нові мономери і фотоініціатори для фотополімерних композицій), Львівським лакофорбовим заводом (фотополімери для печаток і скла „триплекс“), ДП „Аргентум“ (розроблена технологія вилучення платини з відпрацьованих автомобільних катализаторів та виготовлення з неї нових нейтралізаторів вихліпних газів та онко-препарату Цисплатин).

За допомогою державного фінансування група науковців кафедри під керівництвом Й. Ятчишина досліджує процеси одержання нових плівкових матеріалів для сонячних батарей методом гідрохемічного осадження. Також у планах — усебічно дослідити ту проблему й розробити технологічно простий, маловитратний і гнучкий у керуванні процес промислового виробництва елементів для сонячних батарей. На думку професора, ця тематика в перспективі стане основним науковим напрямом. Також кафедра працює над проектом найвищого міжнародного наукового рівня за програмою НАТО — „Наука заради миру і безпеки“. Саме завдяки цьому гранту політехніки зможуть швидше знайти ефективні способи очищення забруднених військовими діями сільськогосподарських земель. Над грантом, який передбачає передання у власність кафедри дорогої обладнання, працюватимуть спільно з чужоземними партнерами.

Отож професор Й. Ятчишин проводить значну наукову та навчально-методичну роботу, керує науковою роботою аспірантів і студентів, працює над господарською та держбюджетною тематикою. У науковому доробку Ювіляра понад 400 публікацій і виступів на наукових конференціях, понад 40 патентів та авторських свідоцтв.

У 1990—2001 рр. Й. Ятчишин працював деканом хеміко-технологічного факультету, в 2001—2015 рр.— директором Інституту хемії та хемічних технологій Львівської політехніки. Працюючи на цих посадах, Ювіляр багато уваги приділяв вихованню студентської молоді, формуванню її світогляду, національної гідності, поліпшенню побутових умов проживання студентів у гуртожитку, становленню матеріальної бази інституту, збереженню та ремонту його приміщень. Сьогодні обіймає посаду завідувача кафедри аналітичної хемії цього інституту.

З 1965 р. Й. Ятчишин — член Всесоюзного хемічного товариства ім. Д. Менделєєва, а з 1991 р.— Наукового товариства ім. Шевченка в Україні. Й. Ятчишина нагороджено багатьма почесними грамотами, відзнаками. Зокрема, 2005 р. йому надано звання „Заслужений діяч науки та техніки України“, а 2010 р., за розпорядженням Президента України,— державну стипендію видатним діячам освіти. З січня 2018 р.— почесний професор Львівської політехніки.

Колектив кафедри аналітичної хемії та Хемічної комісії НТШ щиро вітають Йосипа Йосиповича з ювілеєм, бажають міцного здоров’я та багатьох років плідної праці.

Марта ЛАРУК

ОГЛЯДИ НОВИХ КНИЖОК, РЕЦЕНЗІЇ

Ярема Кравець. Український Еміль Вергарн (критика, перегуки, переклади).— Львів: Тріада плюс, 2016.— 344 с.

Один із провідних і найактивніших сьогодні в Україні дослідників-перекладознавців, а також і сам фаховий та майстерний перекладач французькомовної, зокрема бельгійської, літератури Ярема Кравець видав знакову книжку в доволі незвичному, але цікавому й концептуальному змістовому форматі. Полягає він у тому, що в дослідженні використано комплексний підхід,— так би мовити, у стилі „текст + контекст“, який у низці видань різних авторів устигло втілити свого часу нині, на жаль, „спочиле в Бозі“ видавництво „Факт“ (Київ).

Першою частиною „Українського Еміля Вергарна“ є повний текст, із „незнаними,— як зазначено на с. 336,— стилістичними виправленнями“, дисертаційного дослідження Яреми Кравця (захист відбувся ще в 1992-му р.) за назвою „Творчість Еміля Вергарна в українській критиці та перекладах (історико-літературознавчий аналіз)“. І уважне прочитання цього тексту відкриває перед нами першу грань тієї знаковості, про яку щойно було згадано,— грань, сказати б, авторську. Річ у тому, що Ярема Кравець — кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури Львівського національного університету імені Івана Франка, дійсний член НТШ, член Національної спілки письменників України, автор понад 600 літературознавчих статей і художніх перекладів із французькомовних літератур, визнаний науковий авторитет у цих царинах — щойно зараз, надрукувавши вже понад два десятки досліджень про творчість Е. Вергарна (зокрема, в її типологічних зв’язках із творами Тараса Шевченка, Івана Франка, Василя Стефаника, Богдана-Ігоря Антонича, Євгена Маланюка) та переклавши понад десяток художніх творів класиків бельгійської літератури, вирішив донести до широкого загалу свою дисертаційну працю. Чому аж через чверть століття? Чи не запізно? І чи актуально це взагалі з висоти зробленого в літературознавчій науці за ту ж таки чверть століття?

20 липня цього року, в переддень Дня Бельгії — національного свята батьківщини Е. Вергарна, відколи в 1831 р. Леопольд I заснував королівську династію,— у Львівській обласній універсальній науковій бібліотеці відбулася презентація рецензованої книжки. Посеред тем під час зацікавленої розмови присутніх на цьому заході виринула і тема дивного, на перший погляд, сусідства персон у праці Яреми Кравця, а саме одіозного раднаркому освіти Анатолія Луначарського та, наприклад, Василя Стуса. Очевидно, наприкінці 1980-х років, коли автор іще готовував до захисту свою дисертацію, ідеологічно правильною та витриманою була присутність у ній А. Луначарського і ще доволі ризико-

ваною — В. Стуса. Натомість у наш час „ідеологічна правильність“, якщо так можна висловитися, змінила акценти за принципом дії стрілки компаса на 180 градусів. І все-таки, готовуючи до друку і книжку про „українського Вергарна“, і дисертаційний текст як частину цієї книжки, Ярема Кравець не вдався тут до самоцензури, не усунув — штучно! — з вергарнознавчого контексту А. Луначарського й не убезпечив відтак себе від неминучих закидів щодо цього. Так проявилася, як на мене, позиція чесного вченого. Як на зламі 1980—1990-х років він мав насамперед наукову мужність і чесність чи не першим на той час упровадити у вергарнознавчий дискурс В. Стуса з його зацікавленнями творчістю бельгійського поета, так і зараз ані на йоту не покривив супроти тієї-таки чесності, залишивши в тому дискурсі А. Луначарського — справді палкого шанувальника й фахового знавця Е. Вергарна, хай і з більшовицьким партквитком та зі сумнівним історичним шлейфом. Таким чином, знаковість рецензованого видання для його автора, Яреми Кравця, може полягати в певному, сказати б, „люстраційному“ аспекті: книга показує, що від публікацій уже далекого 1967-го р. (рецензія Я. Кравця в тодішньому журналі „Жовтень“, нині — „Дзвін“, на видану в київському видавництві „Дніпро“ добірку вибраних поезій Е. Вергарна) і до його найсучасніших студій учений не змінював свого наукового обличчя,

бельгійського поета, так і зараз ані на йоту не покривив супроти тієї-таки чесності, залишивши в тому дискурсі А. Луначарського — справді палкого шанувальника й фахового знавця Е. Вергарна, хай і з більшовицьким партквитком та зі сумнівним історичним шлейфом. Таким чином, знаковість рецензованого видання для його автора, Яреми Кравця, може полягати в певному, сказати б, „люстраційному“ аспекті: книга показує, що від публікацій уже далекого 1967-го р. (рецензія Я. Кравця в тодішньому журналі „Жовтень“, нині — „Дзвін“, на видану в київському видавництві „Дніпро“ добірку вибраних поезій Е. Вергарна) і до його найсучасніших студій учений не змінював свого наукового обличчя, не накладав на нього жодного гриму, якого вимагали ті чи ті політичні обставини й ідеологічні віяння.

І ще один, дуже особистий, момент, про який можемо здогадуватись. У надзвичайно пізнавальний „Бібліографічній довідці“ (С. 336—339), яка розкриває історичне підґрунтя текстового наповнення рецензованої книжки, вказано, що науковим керівником кандидатської дисертації Яреми Кравця був доктор філологічних наук професор Олексій Чичерін. Варто нагадати, що у сталінські часи, 1930 р., О. Чичеріна була заарештована і вислано на Урал. У 1933 р.— новий арешт, за так званою Справою членів гуртка християнської молоді. Аж у 1945 р. О. Чичеріну (йому на той час було вже за сорок п'ять) дозволили захистити кандидатську дисертацію (автореферат датовано 1943 р.). Цей біографічний факт дивовижно перегукується з виразно „запізнілим“ захистом кандидатської й самого Я. Кравця, якому в 1992-му було 49 років... Що ж до професора О. Чичеріна, то 1948-го комуністично-атеїстична влада звільнила його з роботи: за те, що не приховував своєї віри й відкрито ходив до церкви,— і наступним та останнім місцем його напівофіційного заслання став Львівський (на той час „державний орденна Леніна“) університет імені Івана Франка, де

вигнанцеві з „культурних столиць СРСР“ дозволили навіть очолити кафедру зарубіжної літератури (з 1999-го — кафедра світової літератури) на факультеті іноземних мов. Тут у 1957 р. він захистив докторську дисертацію. За спогадами студентів, професор О. Чичерін читав близьку лекції з історії французької літератури, загалом пропрацювавши у Львові понад чотири десятки літ, із яких двадцять п'ять — завідувачем згаданої кафедри. Щоправда, йому не дозволяли мати аспірантів (хіба що особливо номенклатурних), і закоханий у французькомовну літературу Ярема Кравець довгі роки мусив працювати лаборантом на цій кафедрі, лише паралельно з цим готуючи до захисту своє вистраждане дисертаційне дослідження. О. Чичерін помер у січні 1989-го, ні не доживши до захисту роботи свого вихованця, ні, очевидно, не читавши остаточного тексту дисертації Я. Кравця. Проте останній підкреслено шляхетно за кожної нагоди (й у рецензований книзі — звісно, також) указував ім'я свого наукового керівника. Тому публікація праці „Творчість Еміля Вергарна в українській критиці та перекладах (історико-літературознавчий аналіз)“ — це, без сумніву, і данина пам'яті вже сивочолого учня своєму незабутньому вчителеві. Це — ще один, зворушливий, аспект знаковості видання книжки Я. Кравця, в якій — до слова — знайшloся місце і для спеціальної розвідки „Три судження Олексія Чичеріна про Еміля Вергарна“, вперше надрукованої у „Віснику Львівського університету“ (2016, вип. 2, ч. 2. Серія іноземної мови, с. 197—202).

Якщо ж оглянути опублікований у книзі текст дисертації Я. Кравця прискіпливим оком рецензента, то насамперед варто наголосити: текст цей надзвичайно інформативний, глибокий і живавий. Оригінальним є концептуальний авторський підхід до дослідження рецепції Е. Вергарна в Україні: не поділ на критику, переклади, „перегуки“, впливи тощо та розгляд матеріалу за цими категоріями, а переплетення їх при комплексній розмові про певного українського перекладача, критика чи поета-інтерпретатора. Інколи-бо творча чи наукова особистість мала кілька іпостасей, і саме це передовсім виправдовує Кравцевий підхід, а також забезпечує продуктивність його методу. Завдяки цьому методу, крім усього, крізь призму Е. Вергарна та його творів набувають додаткового увиразнення окремі творчі особистості з поля української літератури й літературознавства. Наприклад, саме в контексті захоплення Е. Вергарном і звернення до його мотивів у власній поетичній творчості відбувається актуалізація таких і досі малознаних українських поетів початку та першої половини ХХ ст., як Євген Григорук, Степан Бен і Андрій Панів (С. 77—79). Важливим видається акцент не лише перекладів, але й перегуків між українськими поетами початку ХХ ст., з одного боку, й Е. Вергарном — із другого. У цьому контексті автор детально зупинився на таких постатях, як Ярослав Кондра, частково — Василь Бобинський (через прикрай недогляд поіменований Володимиром), далі — Святослав Гординський і Богдан-Ігор Антонич (С. 49—63). До речі, щодо С. Гординського, то видаються переконливими перекладознавчі спостереження та судження Я. Кравця стосовно, наприклад, хиб Вергарнових перекладів у виконанні Остапа Луцького (С. 42—44) та фахове порівняння цих перекладів із версіями саме С. Гординського. Висновок перекладознавця — на користь останнього. По-справжньому врахує тонкий і глибокий зіставний аналіз перекладів одних і тих самих Вергарнових текстів пера Миколи Терещенка й Освальда Бургардта (Юрія Клена)

з додатком російськомовних перекладів Валерія Брюсова та Георгія Шенгелі (С. 106—109).

Заглиблюючись не тільки в літературний процес межі XIX—XX ст., але й у перипетії тогочасних мовних змагань, боротьби за саму можливість існування української літературної мови, автор дисертаційного дослідження знаходить несподівано цікаву мовну паралель, безпосередньо пов'язану зі середовищем творчості Е. Вергарна. Йдеться про те, що становлення бельгійської літератури того самого часу — межі XIX—XX ст.— відбувалося двома мовами: французькою та фланандською. Тож Е. Вергарн, який незмінно обстоював і осіпував рідну Фландрію, але робив це, пишучи свої тексти по-французьки, не раз був змущений додатково доводити свою „бельгійськість“ чи „фланандськість“. Та сама проблема, як знаємо, щоразу поставала (і неминуче постає сьогодні й поставатиме завтра) перед тими українськими літераторами, котрі, ідентифікуючи себе з полем української літератури, послуговувались у своїй творчості російською чи — в галицькому варіанті — польською мовами (С. 14). Заради справедливості слід зазначити, що первісне авторство такої історично-мовної паралелі належало Василеві Щурату, проте у книжці Яреми Кравця цей аспект доречно актуалізовано і додатково кристалізовано. Також особливому внеску В. Щурата в поширення Вергарнової творчості серед українських читачів присвячено у виданні окрему розвідку, друковану свого часу в газеті „Просвіта“: „Василь Щурат перекладає Вергарна (до 120-ої річниці уродин українського поета)“.

Єдиний український письменник, зіставлення творчості якого з Вергарновою оформлено в дисертаційному дослідженні як окремий параграф,— це Василь Стефаник. Попри те, що йдеться тут про доволі ризиковану типологію на межі прози (В. Стефаник) і поезії (Е. Вергарн), аналіз та висновки науковця, особливо базовані на віртуозному заглибленні в мікрообрази творів українського й бельгійського авторів, видаються переконливими. Особливо імпонує майстерний аналіз образу залізниці у творчості обох письменників. Однаке дозволимо собі підказати можливі аспекти подальших студій у цьому напрямку. Наприклад, щодо В. Стефаника (а можливо, й Е. Вергарна) не використано можливості погляду на його тексти як на експресіоністичні. А щодо образу міста, то — коли вже виходити на шлях прозово-поетичних зіставень — напрошується доповнення-порівняння принаймні з такими хрестоматійними творами, як „Intermezzo“ Михайла Коцюбинського та „Місто“ Валер'яна Підмогильного.

До переваг дисертаційного дослідження Яреми Кравця безперечно належать конкретні пошукові знахідки вченого, які дали змогу впровадити в науковий обіг нові тексти на межі українсько-бельгійських літературних взаємин. Наприклад, така авторська знахідка: „1891 року в Україні друкується перший виявлений нами художній переклад з бельгійської літератури — коротке оповідання Каміла Лемонье (1844—1913), автора багатьох збірок новел та романів, зокрема твору „Кінець буржуа“. Переклад „На святого Миколая“ (прізвище перекладача не вказане) був поміщений на сторінках „Народної часописі“, додатку до урядового друкованого органу „Газета Львівська“. Очевидно, цей переклад належав В. Щурату, який на той час друкувався в газеті „Народна часопись“ і, виконуючи художні переклади на замовлення Осипа Маковея, не раз залишав їх без підпису“ (С. 12). Чи важливий підсумковий у дисертації пасаж про „перспек-

тивність глибокого дослідження питання „Е. Вергарн і Україна“ загалом, а далі розшифрування конкретних напрямів такого дослідження, зокрема, як пише автор, „у зв’язку з виявленими нами невідомими досі сторінками українсько-бельгійських літературних взаємин (наприклад, листування Ежена Енса з Мих. Драгомановим, стаття бельгійського письменника Франца Еллена про українську народну поезію), а також постійними мистецькими зацікавленнями Е. Вергарна (скажімо, його теплий відгук на виставку Софії Левицької); ціле-спрямованій переклад поетичних, драматургійних творів Е. Вергарна, його критичної та епістолярної спадщини. Пізнання і розуміння письменника дуже близького гуманістичним та високоінтелектуальним прағненням сучасної української літератури можна осягнути лише широкомасштабним прочитанням усієї його літературної спадщини, вивченням того, яке значення мав Е. Вергарн для становлення замовчуваних досі (нагадуємо, що йдеться про 1992 рік! — Н. Ф.) або ще недостатньо вивчених поетів (Мих. Семенко, Б.-І. Антонич, Є. Маланюк, Галина Мазуренко та інші“ (С. 155).

Тут варто наголосити, що сам Я. Кравець за ті двадцять п’ять років, які минули від написання щойно процитованих слів, завдяки своїй не-втомній праці став провідним фахівцем із бельгійської літератури в Україні. Ось низка промовистих свідчень цього: він — автор розділу „Українсько-бельгійські літературні взаємини“ у 3-му т. (К., 1988) 5-томної монографії „Українська література в загальнослов’янському і світовому літературному контексті“, співавтор бібліографічного покажчика „Українсько-бельгійські літературні зв’язки. 1870—2008“ (Львів: К., 2010) і автор вступної статті до нього. Тож у цих працях і в низці менших за обсягом наукових публікацій, а також художніх перекладів творів бельгійських письменників Ярема Кравець сам успішно творить перспективні стежки, зокрема й вергарнознавства, якіє еднають бельгійський літературний світ із Україною.

Звісно, науковий текст, який приходить до широкого читача з доволі поважним часовим інтервалом після написання, має — як на сучасне око — певні хиби, недогляди й анахронізми. Залишками ще радянських часів треба вважати фрази на кшталт „на сторінках російської та зарубіжної періодики“ (С. 7), — так ніби російська — це не зарубіжна; „пролетарські поети“ Болгарії Н. Лілієв і Л. Стоянов (С. 7), а також „молодий пролетарський поет“ Микола Бажан (С. 94), „український пролетарський поет М. Терещенко“ (С. 97). Трохи дивно бачити прізвище Володимира Самійленка серед „українських поетів радянської доби“ (С. 8). Та й названі тут само О. Бургардт, М. Терещенко, М. Зеров і Борис Тен теж ледве чи були „радянськими“ поетами, якщо брати не час, а дух їхньої творчості... Напевно, „сучасний“ Ярема Кравець не дозволив би собі вживати чужі для української мови пасивні конструкції (С. 17 та ін.) чи цитувати І. Франка, М. Драгоманова, Б. Лепкого не за першоджерелами, а, так би мовити, з чужих уст (С. 18, 19, 71). Так само він би залишки доповнив текст 1992 р. зверненнями до нових наукових публікацій, — але розуміємо, що це оприлюднення кандидатської дисертації, захищеної на зорі української Незалежності, з’явилося в неторкнуто первинному вигляді вже як певна пам’ятка тієї переходової від імперської доби... Водночас деяких прикрих недоглядів-„бурунців“ варто було все-таки позбутися. Маємо на увазі поширену фразу, як то кажуть, „на хлопський розум“, яка змішує видове та родове поняття: „...імена різних

фламандських поетів і письменників“ (С. 13) (адже поет — це теж письменник, рівно ж як прозаїк чи драматург); невідповідність прізвищ: „А. Ніковський“ в основному тексті й „А. Нікольський“ — у посиланні (С. 33); двічі вжито „Б.-І. Антонович“ замість — звичайно ж — „Б.-І. Антонич“ (С. 89, 253).

Усе це — як і занадто скромне зовнішнє оформлення книжки — можна, звісно, поправити за першою ж нагоди для перевидання. Тоді також варто було б усе-таки супроводити всі цитати французькою мовою українським перекладом, бодай підрядним. Тим часом дисертаційний текст Я. Кравця окремими чи то виловленими, чи то прочитуваними „поміж рядками“ тезами провокує на цікаві літературознавчі дискусії. Наприклад, параграф „Становлення українсько-бельгійських літературних взаємин і перші оцінки творчості Еміля Вергарна в українській літературній критиці“ своїм викладом ніби натякає, що такі ерудовані знавці й тонкі поціновувачі та популяризатори світової літератури, як Іван Франко і Леся Українка спочатку немовби не помітили величі Вергарнового генія. Леся Українка зосередилася на перекладах поезії та драматургії бельгійця Мориса Метерлінка, а І. Франко взагалі „у своїх перекладацьких інтересах [...] не торкався ні Мориса Метерлінка, ні Шарля ван Лерберга, ні Еміля Вергарна [...] З бельгійських поетів І. Франко переклав лише Жоржа Роденбаха...“ (С. 16). Чому так? Гадаю, з’ясування цього питання, пов’язаного з раннім етапом рецензії творчості Е. Вергарна в Україні (а можливо, й не тільки у нас), могло би пролити певне світло й на драматичні для бельгійського письменника перипетії з нагородженням-ненагородженням його Нобелівською премією, в заочній боротьбі за яку Е. Вергарна випередив якраз його земляк М. Метерлінк. У цьому ж таки контексті дискусійно та занадто категорично звучить твердження Яреми Кравця про те, що „серед усіх поетів франкомовних країн Е. Вергарн найближче відповідає духові сучасної української поезії“ (С. 121). Може, й так. Але чим та як вимірювати і той „дух“, і відповідність йому? Це — ще одна тема-провокація (в позитивному сенсі цього слова) для філософсько-літературознавчої розмови. Й у „Висновках“ автор закидає ще один своєрідний гачок, викликаючи читача на імовірну дискусію про те, з якого часу варто вести відлік історії українського перекладу загалом. Власне, Я. Кравець вдається і тут до безапеляційності (гадаю, що нарочитої), коли пише, що підвалини майстерності українського перекладу заклав своїми інтерпретаціями з польської літератури „ще в 20-ті рр. XIX століття“ Петро Гулак-Артемовський (С. 153). Ота частка „ще“ виглядає особливо провокативно, бо ж багато хто, особливо зі знавців так званої давньої української літератури (тобто середньовічного, ренесансного та барокового періодів нашого письменства), може просто обуритися: були ж у нас і анонімний переклад частини „Звільненого Єрусалима“ Торквата Тасо, і переклали латинських епіграм Джона Овена у віртуозному виконанні Івана Величковського, — це коли не згадувати навіть про цілий масив „перекладної та позиченої літератури“ (за Д. Чижевським) часів раннього християнства Русі-України... Тобто бачимо, як науковий текст чвертьстолітньої „витримки“, вплетений в актуальний літературознавчий процес, починає — можливо, несподівано — навіть для його автора — яскравіти новими гранями, і бачимо також, як крізь призму вергарнознавства пробивається проблематика суто української словесності.

Друга частина книжки „Український Еміль Вергарн (критика, перегуки, переклади“ має назгу

„Проблеми компаративістики“. Формують її 10 окремих студій: статті, доповіді та рецензія, часовий діапазон яких — від 1967 р. („Повнота ідей, щедрість барв“ — рецензія на добірку поезій Е. Вергарна в перекладах М. Терещенка) до 2016-го („Три судження Олексія Чичеріна про Еміля Вергарна“). Кожен із цих текстів — окремий камінчик із різних площин мозаїчного барельєфа „українського Вергарна“. Тут і перекладознавчі студії (вже згадані „Повнота ідей, щедрість барв“, а також невеликий шкіц „Василь Шураг перекладає Вергарна“), і загальний аналітичний огляд творчості бельгійського поета „Багатогранність поезії Е. Вергарна“, і дослідження про окремих вергарнозанців („...Моя радість, моя гордість“ (А. В. Луначарський про Еміля Вергарна) й теж уже згадувані „Три судження Олексія Чичеріна про Еміля Вергарна“), і типологічно-генетичні розвідки („Тарас Шевченко та Еміль Вергарн: артистизм вірша, епічність думки“, „Євген Маланюк: діалог із франкомовним світом“, „Вергарнівські мотиви у поетичній творчості Богдана-Ігора (sic! — прикрій коректорський недогляд у закінченні власного імені, що як іменник належить до м'якої групи.— Н. Ф.) Антонича“), і тонкі пошукові спостереження на теми творчих взаємин: географічно, часово й літературно близьких („Еміль Вергарн та Райнер-Марія Рільке (з історії творчих взаємин)“) і віддалених („Мандрівка до сонця“ Ю. Клена і „Похід“ Е. Вергарна: наслідування, перегуки, поетична настроєвість“). Усі ці тексти — кожен на свій лад — допасовує бельгійсько-фламандський Вергарнів світ до українського літературного материка. Можливо, поза дужками цього концептуального контексту цілої книги опиняється студія про Е. Вергарна й Р.-М. Рильке, проте з огляду на величезні популярність та впливовість австрійського поета-символіста в Україні навіть до наших днів і цей текст можна сприйняти як органічний у рецензованому виданні.

Щодо побажань до мозаїчних текстів цього блоку, то вважаємо, що, пишучи про „артистизм вірша“ Вергарна та Шевченка і звертаючись до фламандського образотворчого матеріялу, добре було би згадати не лише про Вергарнову дружину-художницю (Марту Масен), але також і про Шевченка-художника з його картинами (С. 197—201). Дещо суперечливе враження залишає стаття „Вергарнівські мотиви у поетичній творчості Богдана-Ігора (sic!) Антонича“. Можливо, її варто було би ще раз перечитати і не стільки скротити, скільки сконденсувати: забрати, наприклад, місця (зокрема, й цитовані), які повторюються, знайти і подати посилання на тексти не раз згадуваного Ю. Андрушовича, вправити Освальда Спенглера (С. 252) на Шпенглера; врешті, заглибитись у поетичний світогляд Вергарна й Антонича не тільки на рівні декларування цитат... То більше, що низка праць Я. Кравця демонструє нам його тонке і спостережливе чуття слова на перетині різних текстів, різних мов у текстах, на перетині оригіналу та перекладу, а також різних перекладів одного оригіналу, як-от у випадку зіставного аналізу українськомовних версій одних і тих самих Вергарнових творів (у перекладах М. Терещенка та Ю. Клена, О. Луцького та С. Гординського).

Заключні частини рецензованої книжки — це вже ретельно відібраний насамперед перекладацький доробок самого Яреми Кравця. Умовний розділ „Есеїстика“ наповнено одним твором Е. Вергарна, а саме його надзвичайно цікавим і сміливим мистецтвознавчим есеєм „П'єр-Поль Рубенс“, де особли-

во вражає зіставлення та протиставлення творчих манер і творчої вписаності у той час, коли їм випало жити, двох видатних майстрів епохи бароко: фламандця Рубенса та нідерландця Рембрандта. Есей читається легко, на одному подиху, що можна вважати неабияким досягненням українського „dragomana“, котрий позірно теж легко впорався з доволі складним мистецтвознавчим словесним полотном. Трішки не в тому культурному контексті прозвучало хіба що одне перекладацьке рішення: в епізоді, де йдеться про „чудову серію“ полотен, присвячену „рокам царювання Марії Медічі (в Парижі)“ (С. 273), — власне, в Парижі, наскільки відомо, не царювали (оце і є інший культурний контекст), а королювали. Ну, і саме цей текст є найбільш яскравим „безілюстраційним“ докором видавцям книжки: їй відверто бракує багатого поліграфічного оформлення, особливо там, де Е. Вергарн — полотно за полотном — аналізує Рубенсові картини. Їхніми репродукціями треба конче супроводжувати текст цього есею, щоби зрозуміти всі його тонкощі!

Далі — теж як окремий розділ — уміщено один із найвидоміших в Україні прозових текстів Е. Вергарна — „Біле Різдво“, якому сам автор дав підзаголовок „Рідзвяна казка“. Згідно з „Бібліографічною довідкою“, це вже п'ятий вихід друком (у різних виданнях) Кравцевого перекладу цього твору, який, окрім того, не раз лунав у різдвяних літературних радіопередачах.

І вже „Біле Різдво“ перекидає місток до останнього розділу книжки, який має назву „Коротка проза Еміля Вергарна“. Тут уміщено п'ять малоформатних прозових творів письменника, а починається розділ майже одноіменною — можливо, ключовою для цілої книжки — невеликою студією Я. Кравця: „Коротка проза Еміля Вергарна: джерела сюжетної колізії“. Цей текст, що постав на основі виступу його автора під час міжнародного „Круглого столу“ на тему „Діалог: перекладач-письменник“ XV Світового конгресу Міжнародної федерації перекладачів у 1999 р. в бельгійському м. Монсі, близькуче демонструє, яке посмертне щастя випало Е. Вергарнові одержати в одній особі — в особі Я. Кравця — і неперевершеного знавця й інтерпретатора життєвих колізій бельгійського класика, атмосфери його часу, звісно ж, Вергарнових творів, і майстра художнього перекладу, завдяки якому Е. Вергарн, залишаючись французькомовним фламандцем, стає майже рідним за духом для українського читача. Прекрасні переклади в поєданні з привідкритими таємницями творчої лабораторії перекладача створюють сильний ефект інтелектуального й естетичного задоволення, перед яким пасує перо рецензента,— цей умовний розділ книжки треба просто прочитати.

Можна не сумніватися, що книжка Яреми Кравця „Український Еміль Вергарн (критика, перегуки, переклади)“ здобуде (зрештою, вже здобуває!) схвалення та шану і фахової авдиторії дослідників французькомовної літератури, і поціновувачів творчості Еміля Вергарна, і зацікавленого студентського середовища, і ширшого загалу інтелектуалів-представників різних галузей знань. Урешті, це промовисто засвідчила вже згадана в цій рецензії липнева 2017 р. зустріч-презентація, під час якої рефлексіями щодо почутого та прочитаного ділилися між собою письменники, економісти, історики, перекладачі, філологи-лінгвісти й літературознавці.

Тож відтепер Еміль Вергарн дихатиме одним повітрям і з українським читачем.

Назар ФЕДОРАК

Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Відп. ред. М. Литвин, упоряд. Ф. Стеблій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.— Львів, 2016.— № 28.— 716 с.

Рецензований збірник — другий том праці, присвяченої академіку Іванові Крип'якевичу, який вміщає його наукові дослідження і листування, а також дослідницькі розвідки різних авторів і спогади про нього та його родину. Перший том цих досліджень, а нині вже другий, вийшли друком у видавничій серії Інституту українознавства ім. І. П. Крип'якевича НАН України „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність“ (2001, № 8 і 2016, № 28). Обидва томи впорядковував і підготував до друку Феодосій Стеблій.

Поява названих збірників — незвичайна подія для колективу інституту і взагалі наукового світу України. Вони засвідчують чимало невідомих фактів, розкривають нові явища та події національної історії, нові особистості, але найбільше виявляють повагу до Івана Петровича Крип'якевича — як вченого, керівника й організатора науки, відомого громадсько-культурного діяча, освітянина на західноукраїнських землях.

Складається другий том названого збірника із шести розділів: 1. З наукової спадщини Івана Крип'якевича; 2. Листування; 3. Спогадів; 4. Статей; 5. Хронік і 6. Бібліографічного покажчика друкованих праць І. Крип'якевича.

Розділ 1. З наукової спадщини Івана Крип'якевича (С. 7—235). Вміщає 24 праці, які написані у різний час і присвячені різній тематиці загалом. Це — маловідомі студії для сучасного дослідника і читача. Оприлюднені вперше на основі рукописів, які зберігаються в особистому та державних архівах, або публіковані у рідкісних виданнях, енциклопедіях, а також часописах, що нині часто призабуті. У цьому виняткова заслуга упорядника. Більша частина праць, таким чином, народжується вдруге.

Починається розділ зі статті під назвою „Україна“, зміст якої стосується не лише появи самого терміна, але й — і це головне — українського одягу, короткої історії України, українського війська (з ілюстраціями), окрім української дипломатики — писарів запорізького війська 1570—1640 рр. і доби Хмельниччини („Богдан Хмельницький і Москва“, „Данило Олівеберг де Грекані — дипломат часів Хмельниччини“ (С. 25—36)), водночас гетьманів І. Мазепи та П. Орлика, зокрема про перебування українських гетьманів у Львові. Пізнавальне значення мають уривки праці „Українська історіографія“ XIX—XX ст., яку автор розпочинає XVI—XVIII ст. (Перша частина, с. 63—145). Тут розглянуто діяльність (відповідно й праці) Юрія Кониського, Петра Симоновського, Олександра Рігельмана, Андрія Чепи, Якова Марковича, Григорія і Василя Полетик, окрім виділено „Історію Русів“, далі Дмитра Бантиш-Каменського, Миколи Маркевича, Михайла Максимовича, Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша. А також оцінено діяльність Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова, Степана Томашівського, В'ячеслава Ли-

пинського (відомості про Михайла Грушевського не заповнені).

Друга частина опублікованої праці (С. 138—144) становить Бібліографію та ілюстративний матеріал.

Важлива публікація І. Крип'якевича, яка пов'язана з подіями другої половини 30-х років ХХ ст. — „Матеріали до історії церков Холмщини і Підляшшя“ (з картосхемою і таблицями, с. 159—83), а також цикл статей, присвячених життю і творчості Т. Шевченка.

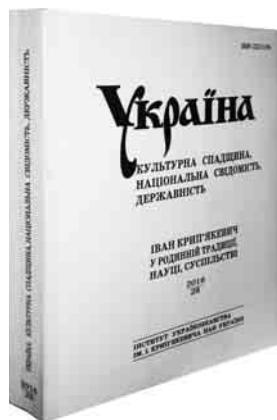
Розділ 2. Листування (С. 236—325). Представлено у томі п'ятьма добірками епістолярів І. Крип'якевича і його респондентів. Уміщені під різними заголовками статті: С. Гелей. „Листування Василя Кучабського та Івана Крип'якевича: відображення української консервативної традиції“ (С. 236—265, із коментарем); Ф. Стеблій. „Листи Михайла Марченка до Івана Крип'якевича“ (С. 266—277) і „З листування Омеляна Пріцака з Іваном Крип'якевичем“ (С. 278—296, із коментарем);

Без зазначення автора. „Наукові контакти М. Кордуби та І. Крип'якевича (На основі взаємного листування учених)“ (С. 297—325, з коментарем). До п'ятої публікації епістолярів відносимо дослідження Марини Чебан „Співпраця Миколи Андрусяка з Іваном Крип'якевичем“ (С. 571—581), яке уміщено серед „Статей“, хоч жанрово більш наближене до розділу 2 („Листування“).

Розділ 3. Спогади (С. 326—367). Охоплює 11 текстів статей, які стосуються не лише Івана Крип'якевича, але і його родини та близького оточення. Написані репрезентантами різних поколінь. Автори спогадів — Надія Мудра, Леся Крип'якевич-Цегельська (3), Лукія Крип'якевич-Лукомська (2), Олександр Домбровський, Богдан Ковалів, Олена Сивак, Микола Крикун.

Розділ 4. Статті (С. 369—663). Містить 36 статей, які присвячені життю і діяльності І. Крип'якевича, а саме праці: Інни Заболотної (4), Наталії Клименко (2), Романа Крип'якевича (4), Інни Мороз, Олександри Стасюк, Галини Ковальчук, Леонтія Войтовича, Валентини Матях, Петра Шкрабюка, Феодосія Стеблія (3), Ярослава Ісаєвича (3), а також Миколи Литвина і Тамари Литвин, Юрія Гаврилюка, Олега Руденка, Олега Полянського, Руслани Труби, Олександра Луцького, Олександра Целуйка, Ярослава Дацькевича, Івана Бутича, Ярослава Федорука, Юрія Ясіновського, Леоніда Мацкевича (2).

Тематика праць названих авторів різна, стосується досліджень системи поглядів на життя, природу і розвиток суспільства молодого І. Крип'якевича (І. Заболотна. „Нове до формування світогляду І. П. Крип'якевича (за матеріалами його гімназійного щоденника та спогадів“ (С. 368—371), його навчання в університеті і участі у товариствах „Академічна громада“, „Історичний кружок“, „Просвітний кружок“ (Н. Клименко. „Іван Крип'якевич і товари-

ство „Академічна громада“ (С. 372—385), зв’язків із Холмщиною (Р. Крип’якевич. „Холмщина у спадщині Івана Крип’якевича“ (С. 549—551), Ю. Гаврилюк. „Іван Крип’якевич. Холмський“ (С. 559—562)) та ін.

В деяких статтях мовиться про наукову лабораторію історика І. Крип’якевича, участь його у підпільному навчальному процесі 20-х рр. ХХ ст. (Ф. Стеблій „Курс лекцій Івана Крип’якевича [прочитаних] з української історіографії у Львівському таємному університеті (1920—1923 рр.)“ (С. 510—512), співпрацю з М. Грушевським, О. Терлецьким, М. Андрусяком, а втім, зацікавленнях архівознавством, джерелознавством України, археографією, книгознавством і т. д. У цьому розділі також висвітлено діяльність І. Крип’якевича як громадсько-культурного діяча, активного члена товариства „Просвіта“, члена „Крайового комітету охорони військових могил“. Маловідомі факти подано в статті О. Стасюка „Іван Петрович Крип’якевич та Організація Українських Націоналістів“ (С. 432—449).

Деякі праці збірника засвідчують зацікавлення І. Крип’якевича творчістю М. Шашкевича і Т. Шевченка і т. д.

До цього розділу належить ще стаття Г. Ковальчук „Тимчасовий реєстр“ І. П. Крип’якевича „Київські друки XVII—XVIII ст.“, яка чомусь потрапила до розділу особистих праць І. Крип’якевича (с. 184—201), очевидно, й М. Димида, який зголосив статтю про „Крип’якевичів у Львівській Богословській Академії ХХ століття“ (вона вміщена у розділі „Спогади“), хоча старшого покоління Крип’якевичів автор ніколи не бачив.

Відзначимо, що більша частина науково-дослідних праць, які увійшли до розділу — це нові, вперше надруковані статті. З-поміж них є і такі, які передруковані з давніших і сучасних, часто призабутих часописів, що мали або мають зазвичай обмежене поширення (часто є відомчими) і маловідомі (пошук і виявлення рідкісних праць — характерна риса у науковій практиці упорядника Ф. Стеблія). Йдеться про „Український календар“ (Варшава), „Архіви України“ (Київ), „Вісник НТШ“, „Україна Incognita. Історія і „Я“ (обидва Львів), збірник „Musica humana“ (Львів, 2003) та Інвентарний опис архіву Івана Крип’якевича авторства Я. Федорука (Львів, 2005).

Розділ 5. Рецензії (С. 679—687). До розділу увійшло дві рецензії: І. Сварника на згадану книжку „Архів Івана Крип’якевича: Інвентарний опис“ (Упорядник Я. Федорук.— К., Львів, 2005, XXX, 252 с.) і Б. Якимовича — на „Петро-Богдан Іванович Крип’якевич. 1923—1980. Бібліографічний покажчик“ (Уклад.: Є. Гладишевський, С. Пукас, Н. Лясковська, О. Романів, Ю. Луцишин. Львів; Івано-Франківськ, 2005, 124 с.).

Розділ 6. Хроніка (С. 688—694). Тут вміщені короткі повідомлення про вшанування пам’яті І. Крип’якевича з 9 липня 2002 р. по 21 квітня 2017 р. До найтиповіших заходів належать читання доповідей на різних громадсько-культурних заходах і наукових семінарах, науково-практичних конференціях, присвячених лише пам’яті І. Крип’якевича (Жовква) і засіданнях Вченої ради Інституту українознавства ім. І. П. Крип’якевича НАН України, наукових академіях в пам’ять академіка АН України І. Крип’якевича, у багатьох заходах з участю Наукового товариства ім. Шевченка.

Завершують тексти рецензованих тому „Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві“ Бібліографічний покажчик друкованих праць І. Крип’якевича (1990-ті рр.— 2016, з доповненнями

за 1905—1962) та „Публікації про [життя і творчість] Івана Крип’якевича (1940—2016)“.

У томі вміщено дев’ять сторінок ілюстрацій, на 10-й — фронтоспісі, портрет І. Крип’якевича.

Узагальнюючи питання змісту і частково архітектоніки збірника, треба відзначити, що другий том видання „Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві“,крім своєї оригінальності, ще і ще раз засвідчує роль і значення внеску І. Крип’якевича у розвиток історичної науки.

Трапляються у виданні недогляди і хиби. Завжди у таких випадках втішаємося: не буває книжок, які б не містили авторських, редакторських, археографічних, звичайних технічних огріхів...

Потребують уточнень поклики: із яких раніших друків (а, може, це вперше публіковані речі) взято праці І. Крип’якевича „Україна“ і „Українська історіографія XIX—XX ст.“ (С. 7—24, 63—144, за порядком розділу № 2 і 13)? Не відомо, хто автор публікації листів „Нові контакти М. Кордуби та І. Крип’якевича (на основі взаємного листування учених)“ (С. 297—325)? Чому не підписаній уміщений на фронтоспісі художній портрет І. Крип’якевича? Хто його автор? Застереження викликають підписи під фотографіями (Про список ілюстрацій наприкінці книжки у виданні не йдеється). Слід було вказати прізвища сфотографованих осіб. Не таємниця, що вже нині лише декого упізнаємо (про якість знімків не говоримо) із шанувальників І. Крип’якевича, а що буде через 50 років?

Є недогляди, пов’язані із не завжди компетентним комп’ютерним набором і форматуванням верстки збірника. Чому, наприклад, у колонках сторінок книжки простежується текстуальна не-відповідність із заголовками розділів і статей? У колонці „Історіографія“ повинна бути назва „Українська історіографія“, бо саме такими словами починається стаття у виданні (Пор. інші: с. 149, 159, 229, 297, 391, 527 та ін.).

Наприкінці книжки подано зміст, який завжди дзеркально відповідає складу уміщених назв праць збірника (така його історична роль). Тим часом у нашому випадку в ньому чомусь немає прізвищ публікаторів листування І. Крип’якевича, бракує назв розділів, що фігурують у томі, а саме „Статті“, „Рецензії“ тощо. Постає запитання, чому анотації статей українською і англійською мовами (і в такій самій формі вони публікуються) відокремлені від, власне, текстів самих статей (С. 368—663 і 664—678)? Це ж неподільна цілість! Це зауважено також в інших випадках і стосується, наприклад, розміщення (пробілів на сторінках) між дослідницькими вступами у статтях і текстами листів (С. 300—301); не зрозуміле подання на чистих сторінках покликів без основного тексту (С. 481) і т. д. Таких і схожих зауважень є більше...

На жаль, у другому томі не збережено зasad форматування тексту збірника, яких дотримувалися у першому томі. Цього в жодному разі не треба було допускати. А, крім того, створюється враження, що перед поданням оригіналу-макету збірника до друку тексти не було переглянуто ні технічним редактором, ні коректором тощо.

Трапляються також мовні та мовно-стилістичніogrіхи і т. д. Проте всі вони загалом не применяють цінності так поважаного видання.

Підсумовуючи, можемо впевнено сказати, що досі мало хто з істориків — сучасників України і їхні родини так багато і різноманітно вшануваний словом у національній науці, як це випало академіку Іванові Петровичу Крип’якевичу. Вийшло два об’ємні томи праць академіка, а разом із ними праць

різних дослідників і рідних, що об'єднані під одним заголовком: „Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві“. Велика заслуга у цьому упорядника Феодосія Стебля. Нині презентований другий том вміщає 78 публікацій (крім хронікальних матеріалів і бібліографій). У ньому оприлюднено 25 праць І. Крип'якевича, п'ять добірок листувань із різними рееспондентами з відповідними вступними

статтями різних авторів і коментарями, 11 спогадів, 37 науково-дослідницьких статей і дві рецензії. Вражає широта тематики праць І. Крип'якевича і його різноманітні громадсько-культурні та просвітньо-освітні зацікавлення впродовж усього життя, а нині — шана до нього і його творчості багатьох учнів-істориків та наукової молоді.

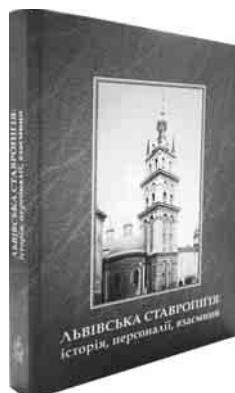
Олег КУПЧИНСЬКИЙ

Львівська ставропігія: історія, персоналії, взаємини / Наук. ред. Володимир Александрович, Ірина Орлевич.— Львів: Логос, 2017.— 298 с., іл.

Книжка присвячена історії Львівського успенського братства (1586—1788) та його правонаступника — Ставропігійського інституту (1788—1939). Тема начебто достатньо досліджена, має двохсотлітню історіографічну традицію з працями Дениса Зубрицького, Ісидора Шараневича, Антона Петрушевича, Амвросія Криловського, Федора Срібного, Ярослава Ісаєвича, Юлії Шустової, Ірини Орлевич та ін. Однак досі є чимало дискусійних питань, не знаних сторінок. Автори збірника подали сучасний стан вивчення проблеми, накреслили напрями по дальших наукових студій.

Практика видання збірників з історії Успенського братства не нова. Ще 1921 р. вчені національної орієнтації опублікували „Збірник Львівської Ставропігії“¹, 1996 р. вийшли матеріали наукової конференції до 410-ї², 2011 р. — 425-ї річниці надання братству статуту та ставропігії³. Пропонована збірка з 11 статей продовжує цю традицію. Їх написали десять українських, польських та російських авторів. Здебільшого це доповіді, виголошенні 28 лютого 2017 р. на конференції „Львівська Ставропігія та український Львів“, яку організували Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України та Інститут релігієзнавства Львівського музею історії релігії з нагоди 430-ї річниці затвердження статуту братства (1586).

Збірник розпочинається статтею Леоніда Тимошенка, в якій аналізовано складові частини братської програми реформування Церкви у добу Берестейської унії, наявні як у фундаційних і статутних документах, так і в релігійних практиках Київської митрополії (С. 7—43). Автор трактує братства не міськими корпораціями, а релігійними інституціями у лоні Церкви з перевагою релігійних аспектів діяльності над світськими. Не раз наведено аргументи про релігійну природу організації мирян. Практичним виявом реформ у Церкві подано вважати виборність братського (парафіяльного) священика та його непідпорядкування єпископові, виведене зі ставропігійських прерогатив. Права ставропігії передбачали й новий порядок стосунків мирян з церковними ієрархами, обмежуючи кано-

нічну владу єпископа над братствами. Організації мирян через культурно-освітні ініціативи реформували Церкву в обрядовості, освіті, актуалізували практики поминання померлих (запровадження братських пом'янників). Підсумовуючи, Л. Тимошенко зазначив, що завдяки релігійній програмі оновлення Церкви „вдалося створити нову парафіяльну ідентичність з характерними для неї високою побожністю мирян, почуттям належності до регіональної спільноти, а також до східно-візантійської релігійної культури“ (С. 42). Однак чи не була релігійна програма братств лише сума іхніх прав,

наданих патріархами і підтверджених королями? Це радше дослідницька концепція, а не усвідомлена й цілеспрямована акція братчиків з реформування Церкви.

Роман Голик (С. 44—63) простежив еволюцію уявлень, генезу й складові частини братського міфу в ретроспективному ключі — від сьогодення до XVI ст. Спершу оглянуто діяльність братства в рецепції галичан кінця ХХ — початку ХХІ ст. Виокремлено кілька різновидів уявлень: науковий контекст (Ярослав Ісаєвич, Володимир Александрович, Мирон Капраль, Леонід Тимошенко, Ірина Орлевич та ін.), публіцистичне й популярне трактування.

Ці аспекти поглядів уже радянського часу проаналізовано на підставі романів І. Савчина, Р. Іваничука, монографії Я. Ісаєвича 1966 р. Згідно з уявленими XIX — початку ХХ ст., Ставропігію розглядали як місце протистояння українофілів з русофілами, а на 1930-ті рр. у братчиків сформувалося своєрідне сакральне світовідчуття: „змішана релігійність: не зовсім греко-католицька, але й не російська православна“ (С. 54). Натомість у XVI—XVIII ст. поведінка і світогляд були неоднорідними як „наслідок боротьби між православ'ям, латинництвом та унійною ідеєю, а також внутрішніх суперечностей і опозиції між братством та руським духовенством“ (С. 62).

Олександра Кирчук описала характерні риси функціонування Успенського братства, визначила його місце у соціокультурному просторі Європи ранньомодерної доби (С. 64—79), радше, у пізнавальному викладі.

¹ Збірник Львівської Ставропігії. Минуле і сучасне / Під ред. К. Студинського.— Львів, 1921.— Т. 1: Студії, замітки, матеріали.— 372 с.

² Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні: Доповіді та повідомлення наук. конф. 4—5 квітня 1996 р. / Відп. ред. М. Бандрівський.— Львів, 1996.— 106 с., іл.

³ Аполоget. Богословський збірник Львівської духовної академії УПЦ КП.— Львів, 2011.— № 1—2 (27—28): Матеріали III Міжнар. наук. конф. „Львівське Ставропігійське Успенське братство в духовній культурі України“ до 425-ліття надання Львівському Ставропігійському братству Патріаршої Ставропігії (Львів, 26 травня 2011 р.).— 146 с.

У статті „Львівські мальярі в передміських церковних братствах XVI—XVII століть“ (С. 80—109) Володимир Александрович відтворив картина українського мальярського середовища передмістя. Через скучення української людності, переважно поза мурами міста, більшість мальярів проживала при передміських церквах, інтегруючись у місцевий соціум через церковні братства. Цей аспект мистецького життя Львова дотепер не був зауважений. Автор проаналізував джерельні свідчення присутності митців на передмістях від 1527 р. до початку XVIII ст. переважно за поодинокими та випадковими джерельними матеріалами, які, однак, нерідко пропонують унікальні свідчення до історії українського мальярського середовища XVI—XVII ст.

Заповіт мешканця Галицького передмістя Івана Куриловича 1652 р., який опублікувала Ірина Замостянник (С. 110—122), зберіг цінні відомості зі щоденного життя українців передмістя XVII ст. Загалом довідуємося про особливості весільної обрядовості, у тому числі малозадокументовані святання (зальоти), заручини, весілля, дізнаємося про „унікальний опис виправи для українки середини XVII ст.“ (С. 116) — віно і посаг зі святкового й повсякденного одягу, речей домашнього вжитку, постелі, грошей. Подано також інформацію про матеріальну культуру, облаштування житла та одяг, епізоди сімейного життя, особливості релігійного світогляду тощо.

Стаття Мирона Капрала присвячена сеньйорові Богоявленського та Успенського братств першої чверті XVIII ст. Семену Гребінці (С. 123—130). Продовжено історіографічну традицію біографічних розвідок про членів Ставропігії, однак І. Шараневич писав про відомих братчиків другої половини XVII — першої половини XVIII ст. (Миколу Красовського, Юрія Іляшевича), а М. Капраль привернув увагу до члена братства другого плану. С. Гребінка був типовим представником еліти української громади тогочасного Львова. Виходець з провінції, завдяки підприємницькому хистові він зумів утвердитися у львівському соціумі, як руський старший захищав інтереси братств, проявився у громадській та церковній сфері. Стаття відновлює просопографічні студії про членів Ставропігії XVIII ст.— менш знаного періоду її історії. Досі не вивчені життєписи активних братчиків того часу: сеньйорів Стефана Лясковського, Василя Туркула, Андрія Дзвіковського, Михайла Слонського, віце-сеньйорів Якова Гавендовича, Василя Іляшевича, Криштофа Дейми, райці Андрія Коця та ін. На пильну увагу заслуговує також львівський генеральний офіціял, парох Успенської церкви, перший священик — член братства Антоній Левинський, діяльність якого викликала неоднозначні оцінки сучасників і дослідників. Проте просопографічного портрета офіціяла немає, на відміну від його учня й послідовника, також успенського пароха й члена Ставропігії Івана Горбачевського⁴.

В. Александрович у дослідженні „Який об'єкт

відтворив Мартін Груневег в рисунку „іконостасу Успенської церкви у Львові?“ (С. 131—178) вперше докладно проаналізував передвітарну огорожу, як він доводить, тимчасової каплиці при дзвіниці Корнякта. На думку автора, іконостас, розглянутий на підставі прискіпливого аналізу рисунку із зачлененням широкого історично-мистецького контексту, є пам'яткою кінця XVI ст., засвідчує „складення нової мистецької системи у львівському середовищі“ (С. 178). Це підтверджує й декоративне різьблення, запозичене із західноєвропейського іконографічного репертуару. Із особливостей ансамблю відзначено дві намісні ікони. Ряд празників мав лише дев'ять ікон, а головний ярус — п'ять. За переконанням автора, такий уклад свідчить про побутування різних варіантів ансамблів. „Тому під усіма оглядами передвітарна огорожа, яку зарисував М. Груневег, сприймається унікальною, єдиною свого роду позицією мистецької культури львівського середовища самого кінця XVI ст.“ (С. 175).

У статті „Stauropigia lwowska a bazylianie w XVIII w.“ (С. 179—199) польська дослідниця Beata Lorens висвітлила відносини Успенського братства з василіянами. Спершу описано ініціативу братчиків створити при монастирі св. Онуфрія архимандрію з підпорядкуванням безпосередньо Конгрегації поширення віри, а не Руській провінції василіян, утворений 1739 р. Справа вирішувалася у Римі за посередництва доктора теології, братчика Петра Коса у серпні 1739 р. — травні 1741 р., однак безуспішно. Другий епізод — конфлікт, що розпочався 1751 р. і тривав до 1759 р. між А. Левинським та частиною братчиків й василіянами щодо перебування на Успенській парохії світських неодружених священиків — його описав Д. Зубрицький. Автор деталізувала перебіг за архівними матеріалами. Вона також зосередилася на підпорядкуванні монастиря св. Онуфрія Ставропігії: він перейшов під юрисдикцію василіян 1762 р., хоча остаточно братчики втратили опіку щойно у жовтні 1765 р. Іншою сферою конфліктних стосунків було кириличне книгодрукування, монопольне право на яке Ставропігії гарантували королівські привілеї ще з кінця XVI ст.; від 1730-х рр. його порушили унівська та почайська друкарні василіян. Перебіг процесів у цій справі теж став предметом розгляду.

Російська дослідниця Юлія Шустова на підставі переважно відомих матеріалів висвітлила життя і діяльність львівського гравера й друкаря середини XVIII ст. Івана Филиповича (С. 200—229), його співпрацю з Успенським братством, членом якого він став 24 листопада 1758 р. Безпосереднім внеском до просопографічного портрета є публікація королівського привілею на право друкувати кириличні книги від 25 квітня 1757 р. Також опубліковано контракт на гравюри Служебника від 19 лютого 1759 р. (його оприлюднив В. Вуйцик 1998 р.). Авторка не використала (окрім однієї) публікацій Юрія Мердуха про І. Филиповича як гравера⁵.

⁴ Андрохович А. о. Іван Горбачевський, примірний парох Ставропигійського Братства (ур. 1743 †1806) // Збрінник Львівської Ставропігії.— С. 55—98.

⁵ Мердух Ю. Портрети Івана Филиповича у графічній збірці Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України // Буття в мистецтві. Збірник наукових праць і матеріалів на пошану степана Костюка з нагоди 80-річчя.— Львів, 2007.— С. 335—347; його ж. „Люблінський слід“ львівського гравера та друкаря Івана Филиповича // Пам'ятки України.— К., 2013.— № 8.— С. 30—37; його ж. Цикл новозавітних ілюстрацій львівського гравера Івана Филиповича // Мистецька культура: історія, теорія, методологія: тези доповідей Міжнар. наук. конф. (Львів, 29 листоп. 2013 р.)— Львів, 2013.— С. 28—31; його ж. Маловідомі зображення святих у творчості львівського гравера Івана Филиповича // Мистецька культура: історія, теорія, методологія: тези доповідей Міжнар. наук. конф. (Львів, 28 листоп. 2014 р.)— Львів, 2014.— С. 13—16; його ж. Початки творчої діяльності українського друкаря та гравера Івана Филиповича // Spheres of Culture.— Lublin, 2014.— Vol. 7.— S. 551—563. його ж. Портретна галерея українського гравера Івана Филиповича (середина XVIII ст.) // Гілея. Науковий вісник: зб. наук. праць.— К., 2014.— № 8 (87).— С. 11—14; його ж. Український гравер Іван Филипович та його „волинська спадщина“// Там само.— № 9 (88).— С. 71—75.

Олександр Седляр опрацював кількісні показники та динаміку реалізації книг Якова Головацького у книгарні Ставропігійського інституту в 1849—1872 рр. (С. 230—252), висвітлив проблеми поширення руської книги та еволюцію читацьких зацікавлень українців Галичини третьої четверти XIX ст. Спершу (1849—1851) зацікавлення друкованою продукцією було найбільшим, на відміну від пізнішого часу (1850-ті рр.), коли інтерес спав (стосовно деяких позицій майже вдвічі), але знову зриє на початку 1860-х рр. Однак деякі книги мали стабільний попит, наприклад, альманах „Русалка Дністрова“. Очевидно, це пов’язано з політичними змінами в Австрійській монархії, особливостями розвитку громадського та культурного життя галицьких українців. У середині 1860-х рр., на тлі посилення боротьби з поляками в Росії, зросло зацікавлення російською публіцистикою як свідчення посилення русофільських симпатій. Творено позитивний образ росіян, великою мірою зусиллями Я. Головацького, розповсюджуючи через книгарню Інституту російськомовну літературу.

У статті „Ставропігія міжвоєнного періоду: реорганізація, особовий склад, сфери діяльності“

(С. 253—295) Ірина Орлевич подала широку палітру діяльності Інституту завершального етапу його існування. Залучаючи архівні матеріали, періодику та наукові публікації, вона писала про найвідоміших братчиків, конфлікти між ними, фінансове становище, напрями діяльності — культурно-просвітню, політичну, видавничу, релігійну, музейну. Інститут далі патронував Успенській церкві, доклався до її утримання, попри українофільські позиції церковного причту. „Збереження внутрішньої організації Ставропігії протягом понад чотирьох століть засвідчує унікальність цієї установи, що не має аналогів в українській історії“ (С. 295).

Підsumовуючи огляд, відзначимо появу збірника як свідчення позитивної динаміки вивчення Львівського ставропігійського братства впродовж останніх десятиліть. За поодинокими винятками, тексти мають широку джерельну базу, в них аналітично подано матеріал, належно аргументовано висновки. Викладені документальні свідчення, ідеї й погляди поглинюють розуміння історії не лише Ставропігії та Львова, а й української культури ранньомoderної доби загалом.

Андрій ФЕЛОНЮК

Глушко М., Хомчак Л. Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби).— Львів, 2017.— 592 с.— (Серія „Діалектологічна скриня“; Українознавча наукова бібліотека НТШ. Ч. 47).

Народознавча скарбниця українців поповнилася ще одним ваговитим набутком — збірником польських матеріалів, які репрезентують терени Надсяння. Книжка містить ґрунтовні передні слова упорядників, основну її частину скомпоновано згідно з адміністративно-територіальним поділом, водночас про зміст оприлюднених записів красномовно свідчить кількасторінковий (С. 576—591) предметно-тематичний покажчик.

Видання стало промовистим аргументом на користь міждисциплінарної співпраці між етнологами (Михайло Глушко) і діалектологами (Леся Хомчак). Вдалим тут можна вважати застосування спрощеної фонетичної системи транскрибування. Вона з достатньою повнотою передає особливості мовлення респондентів, не утруднюючи при цьому сприйняття матеріалу. Докладніші ж відомості щодо надсянських говірок, орієнтовані на фахівців-мовознавців, Л. Хомчак подала окремо (С. 59—60).

Варто зазначити, що серед етнологічних проблем досі пріоритетні питання, які пов’язані з етнографічним районуванням. Саме з цього розпочав своє переднє слово М. Глушко. Він зазначив, що тривалий час Надсяння як окрема етнографічна одиниця України було обділене увагою народознавців. У присвяченіх районуванню працях не вказували на його окремішність ні Яків Головацький, ні згодом дослідники Григорій Стельмах, Дмитро Косарик, Кость Гуслистий, Володимир Горленко, Анатолій Пономарьов, Всеvolod Naulko та низка інших.

Уперше серед етнологів виділив надсянців в окрему етнічну групу „справжніх русинів“ (з поділом на „долинян“ і „батюків“) Адам Фішер в узагальнювальній праці „Rusini“, яка вийшла друком у 1928 р. Відтоді Надсяння спорадично окреслюють то як один з етнографічних підрайонів Карпатського району (В. Горленко) чи Прикарпаття (Роман

Кирчів, Степан Макарчук), то як етнографічний район Надсяння субрегіону Прикарпаття (Олена Федорчук), а також як окремий етнографічний район Яворівщина (Раїса Захарчук-Чугай), як фольклорний (Р. Кирчів) чи етнографічно-архітектурний (Роман Радович) район тощо.

Сам М. Глушко наголошує на тому, що, за низкою ознак, Надсяння — типовий етнографічний район (С. 20). Окреслюючи його приблизні межі, серед іншого дослідник нагадав, що упродовж неповних трьох повоєнних років майже всі українці з тієї частини Надсяння, що тепер перебуває у складі Республіки Польща, покинули свою малу батьківщину. Відтак достовірно відтворити лінію, якою проходила західна межа Надсяння, що збігається тепер з державним кордоном, уже, на жаль, неможливо.

Суголосним попередньому є й визначення території поширення та функціювання надсянських говірок у виконанні Л. Хомчак. Автор апелює до праць Івана Верхратського, Івана Зілинського, Марії Пшеп'юрської, Ярослава Рудницького, Павла Гриценка, ґрунтуючись на власних спостереженнях. Як і М. Глушко, дослідниця згадує про невідворотні втрати, яких зазнало Надсяння у 40-х роках минулого століття: у с. Павлокомі вбито 366 українців, у с. Пискоровичах — майже 200, у с. Березці — майже 200... На сучасному етапі визначення меж говірок ускладнє спорадичне проживання в деяких надсянських селах переселенців із Лемківщини і поляків.

Вказані причини, вочевидь, і спричинилися до того, що автори збірника обмежилися лише доволі приблизною схематичною картою Надсяння, яка репрезентує насамперед ті населені пункти, звідки почертнuto опубліковані у книзі етнолінгвістичні матеріали. Ще однією з таких причин став ступінь дослідження деяких надсянських теренів.

В огляді стану етнографічного дослідження Надсяння М. Глушко подав коротку характеристику низки праць з різних ділянок матеріальної та духовної культури надсянців. Зокрема, він зазначив, що одними з перших звернули увагу на зовнішній вигляд населення, специфіку поселень і одяг мешканців краю Іван Вагилевич і Я. Головацький під час подорожі 1834 р. У 30-х роках XIX ст. записи фольклорно-етнографічних матеріалів у смт Шкло, у тому числі записи колядок та колядних звичаїв, здійснив Йосип Левицький. Орієнтовно з кількох сіл Мостищини походять матеріали, які для своєї праці „Руское весілє“ (1835) використав Йосип Лозинський. Інша його праця, присвячена великоміжній обрядовості (1860), як і обширна стаття на цю тематику Ганни Банке (1889), виконана на матеріалах із Перемишльщини. Наприкінці XIX ст. вийшов друком один із томів — „Перемишльщина“ — фундаментальної праці Оскара Кольберга, де висвітлено різноманітні аспекти життя автохтонів Надсяння. Не оминув увагою М. Глушко й Загальну крайової виставки у Львові, що відбулася 1894 р. Одним із центральних експонатів виставки стала садиба з колишнього Рудківського повіту (тепер — Городоччина).

Загалом в огляді історіографії автор переднього слова докладно охарактеризував внесок у дослідження фольклорно-етнографічних, мовознавчих, історико-краєзнавчих особливостей Надсяння як плеяди знаних у наукових колах дослідників, так і низки аматорів-ентузіастів, уродженців краю. окрім ділянки культури надсянців з різною інтенсивністю висвітлювали Осип Маковей, Іван Франко, Антон Мусянович, Петро Рондак, Стефан Сапрун, Дмитро Єндик, Кароль Фалькевич, Едвард Веберфельд, Ярослав Береза, Катерина Матейко, Антін Будзан, Неоніла Здоровега, Валентина Борисенко, Раїса Захарчук-Чугай, Савина Сидорович, Дмитро Кривавич, Галина Стельмащук, Юрій Глоговський, Євген Луньо, Людмила Герус, Наталія Косик, Леся Більська, Іван Бабійчук, Роман Радович, Роман Тарнавський, Роман Сілецький, Інна Пахолок, Олена Никорак, Людмила Булгакова, Корнелій Кутельмах, Роман Гузій, Володимир Шагала, Іван Саган, Тадей Дмитрасевич, Мирон Лозовський, Василь Лев, Лідія Бурачинська, Олекса Костик, Леся Хомчак, Віра Різник та М. Глушко. На поодинокі відомості з традиційної культури й побуту Надсяння можна натрапити і в працях історико-краєзнавчого характеру деяких інших авторів, про що також згадано у передньому слові. Варто зауважити, що цей перелік можна було би продовжити й прізвищами авторів маловідомих дослідників матеріалів із Надсяння, які зберігаються в Архіві кафедри етнографії слов'ян Ягеллонського університету.

Водночас, як слухно зауважив М. Глушко, не зважаючи на значну кількість наукових і науково-популярних розвідок, чимало ділянок традиційної культури надсянців цілком випали з поля зору українських народознавців. Привертає увагу також нерівномірність обстеження надсянських теренів: найкраще представлена у матеріалах Яворівщина, тоді як про Мостицький район, місцеве населення якого нині є основним носієм надсянської традиційно-побутової культури, відомості вкрай скучі.

Розділ про історію дослідження Надсяння містить і переднє слово Л. Хомчак. Автор зазначила,

що перша спроба виділити діялекти, що нині має назву „надсянський“, датується щойно перекроєм XIX—XX ст. У праці „Про говор долівський“ (Львів, 1900) таку назву вжив Іван Верхратський для ідентифікації власних записів говірок 22 сіл Пере-мишльського, Ярославського та Яворівського повітів тогоджено Польщі. Той самий термін застосував і відомий дослідник Надсяння Іван Зілинський. Натомість термін „надсянський“ у мовознавстві з'являється двома десятиліттями пізніше (1923), в одній із праць Всеволода Ганцова. З того часу різні рівні надсянського діялекту ставали предметом зацікавлення Стефана Грабця, Марії Пшеп'юрської, Івана Матвіяса, Михайла Лесіва, Адріані Кудрик та інших дослідників. Однак словника, який би цілісно в діахронії чи в синхронії представляв матеріал досліджуваного говору, досі немає.

Завершальну частину своєї передмови М. Глушко присвятив розгляду специфіки традиційної побутової культури Надсяння. Автор констатує засвідчене ще 1848 р. використання тут сохи як основного сільськогосподарського знаряддя, виявляє тенденції скотарства надсянців, а також окреслює коло домашніх промислів і ремесел, як-от ткацтво, обробіток дерева та шкіри, ковальство, лозоплетіння.

Суттєву увагу автор приділив народному будівництву, зокрема архайчному з походження типу житла, яке в етнографічній літературі називають „хата в хаті“, „хата в вугла, а зруб на стовпах“, „хата на пристінних стовпах“. „Халупи“ такого типу в минулому були притаманні південній частині Надсяння.

Характеризуючи традиційний одяг надсянців, М. Глушко стисло висвітлює прикметні риси крою, колористики, орнаментики, побутового й ритуального використання тощо сорочок, запасок, спідниць („мальованок“, „димок“, „шпорців“), ногавиць, кабатів, наміток, „бавниць“.

Традиційне харчування в огляді автора обмежене асортиментом святвечірніх, великоміжніх та постових страв, однак очевидно, що частина з них посідала суттєве місце й у щоденному раціоні надсянців. Згадується також про використання деяких страв, як-от „пирога печеної“, на уродини та весілля.

Духовну культуру краю М. Глушко проілюстрував лише найбільш яскравими явищами. До таких, зокрема, належать звичай розпочинати Святвечірню вечерю не з куті, а з „квасу“ (розсолу з квашеної капусти), поширені й у сусідніх етнографічних районах звичай споживати з відповідними примовками неочищені зубчики часнику як апотропейний засіб, на Шедрий вечір годувати худобу спеціальними хлібцями-„щедраками“, на Зелені свята чи на Петра відзначати свято пастуха. У весільному ритуалі увагу автора привернув специфічний обряд „посиранки“, коли увечері перед шлюбом молода частвуала подругт і приятельок „горівкою“ та прісним хлібом („осухами“) із сиром. Особливістю багатьох населених пунктів Надсяння є брак „коровяного обряду“ із заміною коровою звичайною хлібиною.

Натомість родинна обрядовість, зокрема весільна й родильна, широко представлена у передньому слові Л. Хомчак. Крізь призму мовознавця авторка торкається таких структурних елементів весілля, як запрошення, ті ж таки „посиранки“, коровайний обряд, „виводний“ (чи „криваний“) танець та ін.

У фокусі дослідниці опинилися й такі семіотично тогожні елементи весілля, як ходження по столі, дії з обрядовим використанням наповненого водою відра, обрядодії з тарілкою. Також Л. Хомчак представила широку добірку назв на позначення учасників весілля та його окремих атрибутів.

Серед родильної обрядовоści увагу авторки привернули обряд „космат“ (гостина для найближчих з приводу народження дитини) та обряд з жартівливим називою „бабці на капці“ (збирання грошей для повитухи на хрестинах). Багатство родильної обрядовости надсянців, серед іншого, репрезентує розмаїття її лексики: тільки на позначення жінки, яка приймає пологи, Л. Хомчак виявила 33 лексичні, лексико-словотвірні й лексико-граматичні варіянти, для номінації позашлюбної дитини надсянці мають понад півтора десятка назв тощо.

Відзначаючи випадки запозичень, які закономірно наявні у надсянських говорках унаслідок межування з теренами Республіки Польща, а в минулому і певної дифузності поселень українців і поляків на теренах Надсяння чи сумісного проживання представників обох етносів у межах одного поселення, Л. Хомчак усе ж слушно констатує стійкість обрядової лексики до іншомовних упливів. Схоже явище не раз зауважував і автор цієї рецензії: попри тривале сусідування, респонденти-українці завжди розмежовували свої та польські звичаї й обряди.

Найобширнішу частину книжки становить, власне, сам збірник польових матеріалів М. Глушка і Л. Хомчак 2004—2010 рр. запису з теренів Мостищини, Самбірщини, Старосамбірщини, Яворівщини, а також Перемишльщини і Ярославщини. Про особливу цінність цієї частини говорити зайде.

Відмінність між записами етнолога й діялектика іноді доволі відчутна, адже у першому випадку ключовими є запитання „що?“ і „чому?“, тоді

як у другому — „як це називали?“ Попри те, найкращий варіант для діялектолога — „виловити“ потрібну назву з мовленнєвого потоку, тобто з тієї ж розповіді про етнографічні реалії, що цікавить і етнолога. Як наслідок, прикінцевий результат опитувань в обох випадках виявляється майже тогожним.

Звісно, можна закинути упорядникам, що терени Надсяння представлені дещо нерівномірно, зовсім немає відомостей з окремих адміністративних районів, пріоритети в опитуванні надавались сімейній обрядовости й народному календарю, тоді як інші теми іноді майже не охоплено, можна було б проілюструвати записи більшою кількістю світлин тощо. Водночас більш-менш ознайомлена з практикою польових записів людина розуміє, що один дослідник не може бути фахівцем у всіх темах і що не кожен респондент терпляче витримає декілька годин опитування. Крім того, на сучасному етапі народознавча робота провадиться буквально „на ентузіазм“, тому виїхати „у поле“ не завжди вдається. Нарешті, зафіксувати польові матеріали — навіть не половина справи, — значно більше часу і зусиль займає їх опрацювання і видання. У випадку зі світлинами — це ще й чималі витрати на видавництво. З цього погляду, добірка записів М. Глушка і Л. Хомчак є цілком самодостатньою.

Отже, разом із неоціненими польовими матеріалами ґрунтовні огляди стану етнографічного й діялекологічного дослідження Надсяння, особливостей звичаїв і традицій, специфіки мовлення надсянців, а також найдокладніше на сьогодні окреслення меж краю як окремого етнографічного району, представлені у книжці, роблять її по-своєму унікальною, цікавою не лише фахівцям, але й широкому колу дослідників традиційної культури українців.

Володимир ГАЛАЙЧУК

Свінко Й. М., Дем'янчук П. М., Волік О. В., Гулик С. В., Гавришок Б. Б. Геологія міста Тернополя та його околиць: інженерно-геологічний та екологічний аспект.— Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2017.— 84 с.; іл.

У навчальному посібнику, який видано під грифом НТШ, на науковій основі охарактеризовано основні риси геологічної будови міста Тернополя та його околиць. Розкрито антропогенний вплив на геологічне середовище, що своєю чергою призводить до порушення стану відносної рівноваги між компонентами цього середовища і викликає активізацію сучасних геологічних процесів (суфозії, зсуви, обвалів, карсту), які часто становлять значну небезпеку для людей (руйнування будинків, провалля на дорогах та ін.).

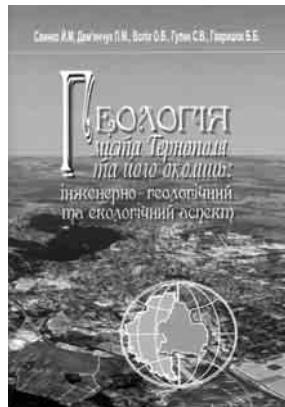
Книжка складається з чотирьох розділів. У першому розділі описано загальні риси геологічної структури району досліджен, стратиграфію гірських порід з елементами палеогеографії, охарактеризовано найпоширеніші гірські породи.

У другому розділі з'ясовано зміст поняття „геологічне середовище“ та його складові частини, охарактеризовано сучасні геологічні процеси (суфозія, просадки, провалля, зсуви) та їх

руйнівні наслідки. Наведено приклади десятків будинків, які вже зазнали руйнівних наслідків антропогенного впливу, пошкоджені тріщинами, є небезпечними для проживання людей та потребують конкретних заходів для знешкодження цих наслідків.

Третій розділ присвячено характеристиці стародавніх підземних ходів як складової частини природно-технічної системи міста Тернополя. Він написаний на основі досліджень авторів методом біолокації, спогадів очевидців та архівних даних. Виділено та описано сім основних ліній підземних ходів між найдавнішими спорудами міста Тернополя. Подано схему розташування цих ліній.

На думку фахівців, описані результати досліджень попередні, потребують продовження і деталізації з використанням карті більшого масштабу, ув'язки стиків ліній, виявлення глибин знаходження підземних ходів тощо. Після проведення детального біолокаційного знімання можна присту-

пти до проведення дорожчих геодезичних, геологічних і гірничо-технічних досліджень.

Безумовно, що ґрутовне вивчення підземних ходів пов'язане з великими труднощами, бо в багатьох місцях вони закриті обвалами, замуровані, залиші бетоном або водою. Але автори закликають здолати ці перешкоди, щоби підняти завісу таємничики над підземними ходами Тернополя і перетворити їх на екзотичні туристичні маршрути.

Отже, природно-технічна система міста Тернополя розвивається, так би мовити, на двох рівнях — поверхневому і підземному, тобто видимому і невидимому, доступному для візуальних спостережень і майже недоступному.

Оскільки в складних природних й технічних умовах, в яких сьогодні перебуває територія м. Тернополя, дуже важко або неможливо передбачити негативні явища чи зміни, то потрібна добре організована система спостережень, тобто організація моніторингу за природно-технічною системою міста, яка б постійно діяла. Лише усвідомивши, що відбувається, можна буде прогнозувати те, що може відбутися, а відтак і застерегти катастрофічні явища.

Під моніторингом природно-технічної системи автори розуміють тривалі процеси спостереження стану і змін у часі всіх складових частин цієї системи, а саме: геологічної будови території; гідро-геологічних умов; інженерно-геологічної стійкості ґрунтів як основи фундаментів будівель; якості поверхневих й підземних вод як джерел водопостачання населення; технічний контроль роботи

інженерних споруд міста (греблі, дренажної мережі, водопровідно-каналізаційної мережі, системи очисних споруд, шляхів сполучення); технічний контроль якості будівельних робіт; геодезичні спостереження за станом земної поверхні за системою спеціальних реперів, що розміщуються у місті на всіх рівнях, видах рельєфу, забудов, шляхів сполучення, водозабірних і водозатримувальних споруд, кар'єрів тощо; закладку та облаштування спеціальних спостережних свердловин на ґрутові, підземні води і води техногенного походження (втрати у водопровідній мережі) з максимальним використанням свердловин організації Держкомгеології.

Тому назріла нагальна потреба в проведенні детального інженерно-геологічного вивчення й картування території міста та в розробці рекомендацій щодо запобігання загрозливих геологічних явищ і можливих катастроф.

Приклади розвитку негативних геологічних явищ вже виявлено в Тернополі: це тріщини в стінах драмтеатру, церкви Різдва Христового, окремих житлових будинків на вулицях Старий Ринок, Над Ставом та інших. Подальший розвиток цих процесів може привести до катастрофічних наслідків.

Контроль і прогнозування змін геологічного середовища повинні стати повноправними супутниками господарського використання території. Без цього вже не можна всебічно розв'язувати завдання дальшої розбудови та реконструкції міста.

Михайло АНДРЕЙЧИН

Атлас інфекційних хвороб / [М. А. Андрейчин, В. С. Копча, С. О. Крамарьов та ін.]; за ред. М. А. Андрейчина. 2-ге вид., випр. і допов.— Тернопіль: Підручники і посібники, 2017.— 288 с.

Незважаючи на інтенсивні дослідження і революційні відкриття минулого століття, інфекційні захворювання залишаються актуальною проблемою і в ХХІ сторіччі у всіх без винятку країнах. Інфекції, у тому числі й нові, досі становлять серйозну загрозу розвитку людства, періодично спричиняють епідемії, погіршують демо-графічні показники. Згідно з даними ВООЗ, показник смертності від інфекційних хвороб займає друге місце після кардіоваскулярних недуг. Останніми десятиліттями набули поширення раніше невідомі інфекції, наприклад, ВІЛ-інфекція, хвороба Лайма, кампілобактеріоз, гарячка Зіка, SARS. Попри наявність високоефективних вакцин, не вдалося зберегти досягнутого зниження захворюваності на кір, вітряну віспу та деякі інші інфекції, внесені до календаря профілактичних щеплень.

Клінічні прояви інфекційних хвороб можуть бути різноманітними, не-рідко — атиповими, що може спричинити діагностичні помилки та привести до запізнілого або й неадекватного лікування. Вміти розпізнати інфекційну патологію, обґрунтовано провести диференційну діагностику має лікар будь-якої спеціальності. Водночас на першому рівні медичної допомоги, яку надають сімейні лікарі та

дільничні педіатри і терапевти, доволі часто виникають труднощі в діагностиці інфекційних хвороб, оскільки, з одного боку, багато з них проявляються схожими симптомами, з другого, — у лікаря часто немає власного досвіду в розпізнанні інфекційних захворювань, особливо рідкісних й атипових.

Отже, ознайомлення із запропонованім атласом буде особливо корисним для лікарів первинної ланки, а також для інфекціоністів-практиків. Варто зазначити, що атласи інфекційних хвороб в Україні не видавали, а іноземні малодоступні й не враховують особливості етіологічної структури інфекцій в нашій країні.

Атлас інфекційних хвороб у другому виданні, як і в першому, підготовлений за загальною редакцією академіка НАМН України, дійсного члена НТШ, професора Михайла Андрейчина і є результатом тривалої праці колективу відомих в Україні інфекціоністів. Автори подали високоякісні фотографічні зображення різноманітних клінічних симптомів і синдромів, які реєструються під час інфекційних захворювань. Всього до атласу увійшло понад 537 знімків, більша частина з яких унікальна. При цьому широка географія лікарської практики авторів книжки дає змогу читачеві отримати достатньо повне уявлення про

основні ознаки інфекційних хвороб, варіяльність клінічного перебігу, можливі ускладнення в умовах України.

Рецензована книжка досить об'ємна, містить п'ять великих розділів. Подання матеріалу в атласі структуровано за збудниками, що спричиняють вірусні інфекції, бактеріози, рикетсіози, хламідіози, протозоози, гельмінтози, інфекції. У кожному розділі наведено стислу текстову інформацію про ілюстровані захворювання, а саме їхню етіологію, клінічні форми, можливі ускладнення, що має важливе значення для подальшого сприйняття численних знімків. Окрім теми вдало доповнені рентгенограмами, термограмами, комп'ютерними томограмами, знімками макропрепаратів і гістологічних зразків уражених тканин тощо. Нове видання атласу доповнено розділом про інфекції, тобто паразитарні інвазії або ураження шкіри та ії придатків ектопаразитами (короста, педикульоз, укуси блошиць, цератофільоз).

Зміст книжки і підписи до знімків продубльовано англійською мовою, що робить атлас доступним

для англомовних студентів-медиків і лікарів. Важливе значення має і те, що в атласі висвітлено клінічні симптоми інфекційних захворювань, які визначаються як рідкісні серед населення України, а саме хвороба Лайма, клішовий енцефаліт, туляремія, бруцельоз, сказ, правецець, некробацільоз тощо. Такі тяжкі хвороби потребують якомога ранньої діагностики, актуальність деяких останніх роками помітно зросла (наприклад, бореліозів).

Ознайомлення широкого загалу лікарів з атласом і використання його сприятиме підвищенню якості знань з діагностики інфекційних хвороб і покращенню кваліфікованої медичної допомоги пацієнтам на різних рівнях її надання. Атлас може бути цінним посібником для студентів старших курсів медичних вишів (у т. ч. англомовних), а також наочним довідником для інфекціоністів, лікарів загальної практики і сімейної медицини, пе-діатрів, терапевтів, неврологів й інших спеціалістів, що стикаються з інфекційними захворюваннями.

Олена УСАЧОВА

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗІЮМИ, АКАДЕМІЇ

6 вересня 2017 р. в Інституті геохемії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка НАН України у Києві відбувся IX з'їзд Українського мінералогічного товариства (УМТ) — „Мінералогія в Україні: золотий вік, стан і проблеми“. В роботі з'їзду взяли участь дійсні члени НТШ О. Матковський та І. Наумко і члени УМТ Д. Возняк, В. Кvasниця, М. Ковал'чук, Г. Кульчицька, В. Павлишин.

На першому ранковому засіданні розглянуто організаційні питання: звіт про діяльність УМТ, доповнення до статуту, вибори керівних органів. З доповідю про діяльність УМТ упродовж 2012—2017 рр. виступив президент В. Кvasниця. Він, зокрема, наголосив на активній діяльності Львівського, Київського і Криворізького відділень. Серед найвагоміших наукових здобутків названо видання п'ятої книги „Мінерали Українських Карпат. Процеси мінералоутворення“ (2014, гол. ред. О. Матковський), двох книг — „Топаз у надрах України та в історії людства“ (2015, 2017, В. Павлишин зі співавторами) і підручника „Мінералогія. Частина 2“ (2013, В. Павлишин, С. Довгий). Після звіту проведено вибори президента і Ради товариства та почесного президента. Президентом обрано Г. Кульчицьку, почесним президентом — В. Кvasницю. На засіданні Ради створено президію в складі: Г. Кульчицька — президент, О. Матковський — перший віцепрезидент, М. Ковал'чук — віце-президент, В. Хоменко — віце-президент, В. Вольський — учений секретар, В. Євтесов, В. Павлишин та О. Пономаренко — члени президії.

На другому вечірньому засіданні заслухано три наукові доповіді „Золотий вік в історії мінералогії України“ (О. Матковський), „Сучасний стан мінералогії в Україні“ (В. Павлишин), „Труднощі сучасної мінералогічної науки“ (Г. Кульчицька). Відбулося обговорення доповідей і загальна дискусія, прийнято ухвалу, відзначено тривогу з приводу припинення діяльності Кримського відділення УМТ у зв'язку з окупацією Криму Російською Федерацією.

На з'їзді затверджено новий склад редколегії журналу „Записки Українського мінералогічного товариства“, членів мінералогічно-термінологічної комісії УМТ.

Орест МАТКОВСЬКИЙ

12 грудня 2017 р. у головній читальній залі Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка (далі — НБ ЛНУ ім. І. Франка) відбувся науковий семінар „Інвентарі та інші типи джерел до історії бібліотек чернечих осередків Речі Посполитої: принципи, методи дослідження та їх результати“, який організувала Комісія спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін НТШ разом із Міждисциплінарним семінаром із палеографії, кодикології і текстології „Verbum et Scriptum“ та НБ ЛНУ ім. І. Франка. У семінарі взяли активну участь 15 осіб із різних наукових інституцій України, троє — з Польщі та одна — з Німеччини.

Під час першого засідання учасники заслухали двох доповідачів. Доповідь „Монастирські книгохрани в цифровій гуманістиці“ виголосила Йоланта Гвоздзік (Сілезький університет у Катовіцах, Польща). Дослідниця здійснила фронтальний аналітичний огляд наявних сьогодні європейських баз даних, репозитаріїв, цифрових бібліотек і наукових блогів, на сторінках яких реалізовано історичні монастирські книгохрани, розпорощені після касаційної реформи. Серед кількох десятків цифрових ресурсів, без яких не обійтися жоден із дослідників писемної і книжкової культури чернечих осередків, варто виокремити такі: Booktrade, Klöster in Bayern, Fragmentarium, Bibale, Provenio та ін.

Назарій Лоштин (НБ ЛНУ ім. І. Франка) у доповіді „Хто, коли і для чого уклав список античних книг з бібліотек закритих монастирів Галичини (за рукописним каталогом з фондів НБ ЛНУ)“ представив частину свого дисертаційного дослідження. Власне 40 тисяч книг університетської книгохрани походили із

147 закритих монастирів Галичини. Основну увагу доповідач присвятив всебічному аналізу одного із збережених каталогів — „Auctores veteres graeci et latini ex Bibliothecis abolitorum Monasterium in Galicia“.

Перше засідання семінару завершилося презентацією книжки Й. Гвьоздзік „Kultura pisma i książki w żeńskich klasztorach dawnej Rzeczypospolitej XVI—XVIII wieku“ (Катовіце, 2015). В книжці розкрито механізми і закономірності функціонування текстів у жіночому монастирському середовищі. Відтак жіночі монастири можна з певністю трактувати як інституцію культури письма і книги.

Друге засідання розпочалося з доповіді Ірини Ціборовської-Римарович (Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Київ) „Джерельна база для історії римо-католицьких монастирських книгозбирень: видова характеристика та інформаційний потенціал (на прикладі монастирських книгоzбирень Луцької/Луцько-Житомирської дієцезії)“. Базовим джерелом до розкриття фондів монастирських бібліотек є каталоги (наприклад, рукописний каталог Бердичівського монастиря кармелітів босих 1781 р.). Авторка виділила й інші видові групи джерел.

Доповідь „Книги збережені, описані та відсутні: особливості реконструкції монастирських бібліотек Києва XVIII століття (на прикладі книжкового зібрання Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря)“ виголосила Богдана Тараніна (Український католицький університет, Львів). У ній акцентовано на підставі яких джерел здійснювалася реконструкція книгоzбирні Свято-Михайлівського монастиря, охарактеризовано їхні змістові особливості та джерельний потенціял. Джерела — каталог, який уклав 1808 р. Іриней (Фальковський), та інвентарний опис 1765 р. На підставі каталогу 1808 р. є електронних репозитаріїв Б. Тараніна здійснила сучасну реконструкцію книжкового складу бібліотеки Свято-Михайлівського монастиря.

В обговоренні, окрім самих доповідачів, взяли участь Наталія Сінкевич, Іван Альмес, Ірина Качур, Дорота Сідорович-Муляк, Агнешка Франчик-Цегла, Віра Фрис, Олег Дух.

Микола ІЛЬКІВ-СВИДНИЦЬКИЙ

14 грудня 2017 р. у приміщенні відділу мистецтв Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника Історична комісія НТШ спільно з Інститутом українознавства ім. І. Кріп'якевича та Львівським відділенням Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України провела дев'яту наукову конференцію, присвячену пам'яті дійсного члена НТШ Володимира Вуйцика — „Культурна спадщина західноукраїнського регіону 2017“. У ній взяло участь 12 доповідачів із музеїв і наукових інституцій Львова. Доповіді охопили широке коло проблем історії культури Західної України від княжої доби до кінця XVIII ст.

Цьогорічним гостем конференції був знаний львівський перекладач Андрій Содомора, який розповів про зустрічі зі своїм товарищем В. Вуйциком, відзначивши характерну поведінку львівського історика мистецтва під час товариської бесіди, його вподобання та звички. Віктор Мельник представив увазі слухачів результати найновіших досліджень різьбленого каменю („камінь Кузьми“), віднайденого біля митрополичих палат Успенського собору в Галичі наприкінці 1990-х рр. Первісно він виконував функцію архітектурного елемента в оздобленні інтер’єру церкви св. Іллі (ХII—ХIII ст.). Холмський палацовий комплекс за часів Данила Романовича на Високій Гірці („градець малъ“) став об’єктом дослідження Юрія Диби. Укріплена резиденція із вежею та пригородком на штучно насипаному пагорбі у Холмі, за переконаннями доповідача, аналог середньовічних лицарських укріплених резиденцій типу „motte and bailey“. Богдана Петришак розповіла про Будківську (Писарську) кам’яницю — осередок діяльності міських писарів Львова XVI—XVIII ст. Зокрема, звернула увагу на функціональне призначення, утримання та причини руйнування цієї споруди наприкінці XVIII ст. Будківська кам’яниця слугувала місцем створення канцелярської документації та зберігання міського архіву, в ній мешкали писарі та допоміжний персонал канцелярії. Володимир Александрович запропонував розширити фонд датованих ікон перемишльської школи українського пізньосередньовічного малярства, відштовхуючись від доробку Майстра циклу великих празників з Успенської церкви на Вовчу в Перемишлі. Деякі аспекти традиційної культури українців ранньомодерного Львова у світлі заповітів двох передмішанок і міщанки (1623 і 1628) висвітлила Ірина Замостянник. Зокрема, мовиться про визначення віна (нерухомості, грошей, коштовностей) й посагу (одягу, особистих речей) донькам тестаторок. Роксолана Косів розповіла про особливості конструкції, форми та іконографії дарохранильниць риботицьких майстрів 1690—1750-х рр. Повна версія гравюри о. Никодима Зубрицького 1699 р. „Неопалима купина“ стала об’єктом мистецького розгляду Юрія Мердуха. Він, зокрема, розкрив зміст окремих біблійних сюжетів, відображеніх на ній. Про розкриття та реставрацію невідомої ікони Непорочної Богородиці з іконостасу Загорівського монастиря, авторства Йова Кондзелевича (1722), яку виявили під мальованим у XIX ст. образом Бога-Отця, розповіла Ірина Мельник. До початку 1960-х рр. іконостас зберігався у церкві с. Вощатина на Волині, а відтепер його можна оглянути у постійній експозиції Національного музею ім. Андрея Шептицького у Львові. Ольга Горда-Цибко зосередилася на історії зберігання та деталях реставрації ікони „Богородиця з Еммануїлом“ риботицьких майстрів з церкви Успіння Богородиці в с. Шептичі Самбірського р-ну зі збірки Музею Львівської духовної семінарії Святого Духа. Мистецькі особливості василіянських іконостасів XVIII ст. піраміdalnoї форми із сільських церков Західної України привернули увагу Мар’яни Пелех. Остання доповідь, яку виголосила Мар’яна Левицька, стосувалася Марійських сюжетів в іконографії Успенської соборної церкви Почаївського монастиря.

Матеріали конференції заплановано опублікувати в науковому збірнику.

Андрій ФЕЛОНОЮК

31 січня 2018 р. у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пуллюя відбулися заходи, присвячені пам’яті видатної постаті в українській і світовій науці та культурі, дійсного члена НТШ (від 1899 р.) Івана Пуллюя (2 лютого 1845 — 31 січня 1918). Зранку в архикадетральному соборі Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці відбулася Поминальна літургія, після цього — покладання квітів до меморіальної таблиці членам Тернопільського таємного товариства „Громада“, яке ще гімназистом заснував Іван Пуллюй. Зібрання науковців, студентів і громадян Тернополя у приміщенні університету біля

погруддя Івана Пулюя супроводжувалось покладанням квітів, поетичними словами й виступами представників громадських та державних організацій.

На розширеному засіданні Вченої ради університету, яке вів ректор Петро Ясній, з доповідями про багатогранну подвійницьку наукову, педагогічну і громадську діяльність І. Пулюя виступили члени НТШ Ольга Збожна (Тернопіль), Василь Шендеровський (Київ), Роман Пляцко (Львів).

Присутні переглянули фільм про Івана Пулюя, відвідали Меморіальний музей та Музей університету.

Роман ПЛЯЦКО

24—25 лютого 2018 року Комісія тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ спільно з Державним меморіальним музеєм Михайла Грушевського у Львові та Музеєм визвольної боротьби України з нагоди відзначення 145-річчя від народження Івана Боберського провела наукову конференцію „Українська тіловиховна і спортова традиція“. У ній взяли участь науковці з Києва, Львова та Івано-Франківська.

Перше та друге засідання конференції відбулися у Музеї М. Грушевського у Львові. Вітальнє слово до учасників конференції виголосила співголова першого засідання, директор музею Марія Магунь. Співголова засідання Ярослав Тимчак привітав та вручив диплом спортивному журналісту та членові НТШ Олександру Пауку за багаторічну дослідницьку діяльність, вагомий особистий внесок у відновлення історичної спадщини сокільського руху Галичини. У програмі першої частини виголосили доповіді: С. Кость. „Українська військово-політична думка початку ХХ століття“; А. Королько. „Український січовий і сокільський рух на Покутті початку ХХ століття“; О. Лях-Породько. „Спорт в Україні (1917—1921 рр.)“; Юрій Тимошенко. „Розвиток фізичної культури і спорту у підрядянській Україні у 1920-х рр.“; О. Коцюмбас „Гімнастика в навчальній практиці Академічної гімназії у Львові (друга половина XIX — перша третина ХХ ст.)“; А. Сова. „Іван Боберський та Михайло Грушевський: співпраця Батька українського тіловиховання з Видатним істориком України“. У перерві учасники конференції відвідали стадіон руханково-спортивного товариства „Сокіл-Батько“, що був розташований на ділянці між сучасними вулицями Стрийською, Козельницькою та Івана Франка. А. Сова та О. Паук розповіли присутнім історію цього об'єкта і його значення для становлення та розвитку тіловиховання і спорту для українців Галичини 1910—1930-х рр. Сьогодні стадіону не існує, а його територія належить Стрийському парку. Крім того, учасники під час екскурсії, проведеної вченим секретарем музею Софією Легін, із зацікавленням ознайомилися з експозицією Музею М. Грушевського у Львові. Приємною несподіванкою для всіх стала презентація листівок, виданих з нагоди проведення Урочистої академії, присвяченої 140-річчю від народження основоположника української тіловиховної і спортової традиції І. Боберського, та засідання Комісії тіловиховання і спорту ім. І. Боберського НТШ з нагоди 90-ї річниці від заснування руханково-спортивного товариства „Луг“. По дві поштівки із автографами учасників конференції було передано у фонди Львівського музею М. Грушевського та Музею визвольної боротьби України.

У другій частині конференції виступали з доповідями: Р. Поліщук. „Гармонійний розвиток та агоністика (змагальність) в творах Гомера „Іліада“ та „Одіссея““; Я. Тимчак. „Соціально-побутові форми обрядових ігрищ пракраїнців“; І. Яремко. „Видатні хокеїсти українського походження в НХЛ“ та В. Джунь. „Чи можна вважати місію Комісії тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ завершеною?“ Наприкінці першого дня конференції відбулася дискусія та обговорення виголошених доповідей.

Другого дня конференція проходила у Музеї визвольної боротьби України. Насамперед відбулася презентація книжки А. Сова та Я. Тимчака „Іван Боберський — основоположник української тіловиховної і спортової традиції“. Опісля виголошували доповіді: Р. Гавалюк. „Представники музичного мистецтва Галичини у взаємодії зі спортивними організаціями міжвоєнного двадцятиліття“; Л. Мазур. „Відцентровий“ характер вітчизняної фізичної культури та проблема формування олімпійського резерву“; Т. Кузь. „Маловідомі матеріали до біографії Івана Боберського: з архіву українського товариства „Січ“ у Граці“. Після доповідей завідувач відділу Львівського історичного музею Т. Кузь ознайомив учасників конференції з експозицією Музею визвольної боротьби України, наголосивши на основній її ідеї — боротьбі українців за свою державу та незалежність у ХХ — на початку ХХІ ст.

В науковій конференції взяли участь також представники родин І. Боберського, І. Франка та М. Грушевського: Леся Чабан, Юрій Боберський, Уляна і Тарас Морози, Петро та Любов Галущаки, Лариса Найдух. Організатори висловлюють щиру подяку медіапартнеру заходу — сайту „Фотографії Старого Львова“ (директор Роман Метельський).

Андрій СОВА, Софія ЛЕГІН

1 березня 2018 р. у приміщенні Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (вул. Винниченка, 24) відбувся науковий семінар Історичної комісії НТШ на тему „Галицько-Волинська держава у світлі сучасних досліджень“. У ньому взяли участь 20 осіб і було заслушано чотири доповіді.

Ю. Диба виголосив доповідь на тему „Географічний трактат Худуд ал-Аlam — ще одне джерело до локалізації початкової руси“. Доповнюючи розкриту раніше тему з локалізації трьох груп руси (Куявії, Славії та Артанії), про які повідомляють арабські та перські джерела X—XIV ст., дослідник залучив свідчення анонімного географічного трактату кінця X ст. „Худуд ал-Аlam“. Порівнюючи географічні орієнтири цього тексту з широким колом просторових вказівок, почертнутих із тогочасних писемних та пізніших картографічних джерел, Ю. Диба доводив, що територія початкової руси збігається з вузькою, широтно орієнтованою смугою Українського Правобережжя, що простягнулася від Дніпра до верхів'я Західного Бугу північніше р. Рoci (р. Рута аналізованого повідомлення).

У доповіді „Князь Лев Данилович і перші десятиліття історії Львова“ В. Александрович висловив кілька нових спостережень про час і обставини заснування Львова. Перенесення дати народження князя Лева на початок 1230-х рр. вказує на його достатньо молодий вік у період появи між 1245 та 1256 р. Львова. Це аргумент на користь причетності до початкової історії міста короля Данила Романовича. Стрімкий розвиток — уже наприкінці 1250-х рр. Львів був осередком володіння князя Лева — засвідчує особливу увагу до

нього. Новий аспект початкової історії — перейняття традиції знищеного 1241 р. Звенигорода. Натомість зовсім фантастична розповідь про початки міста хроніста Ю. Б. Зіморовича.

В. Ляска у доповіді „Земля Божа і Твоя“: територіальна організація Галицько-Волинської держави (за матеріалами Західної Волині) зосередився на питаннях територіальної структури галицько-волинського порубіжжя в княжу добу (басейн верхів'їв Західного Бугу). Дослідник виокремив п'ять волостей: Червенську, Белзьку, Всеvolожську, Бужеську і Підгорайську. З допомогою міждисциплінарного підходу (послідовно розглянувши результати археологічних досліджень та вивчення писемних джерел) визначив їх регіональні особливості, кордони, структуру заселення, типологію поселень, чинники просторової організації.

Мідні динари XIV ст. стали об'єктом уваги Я. Книша. Дослідник висловив припущення, що мідні монети із зображенням хреста і лева карбував не Юрій Наримунтович, а Юрій-Болеслав Тройденович.

В обговорені тематики семінару взяли участь С. Гелей, М. Долинська, М. Капраль, М. Литвин, Ю. Лукомський, Р. Пляцко, Б. Смерека та ін.

Андрій ФЕЛОНЮК

5—7 березня 2018 р. у Львові відбулися VIII Ісаєвичівські наукові читання на тему „Львів в історії та культурі України, Центрально-Східної Європи“. Учасників Читань в актовій залі Львівської мерії від імені співорганізаторів привітали заступник міського голови Львова з питань розвитку А. Москаленко, директор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України М. Литвин, заступник голови НТШ С. Гелей, декан історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка Р. Шуст.

На пленарному засіданні „Витоки історії Львова: факти і міфи“ заслухано доповіді Л. Войтовича „Старі і нові стереотипи ранньої історії Львова і довгі спроби їх подолання“, В. Александровича „Львівська школа українського пізньосередньовічного релігійного малярства“, Р. Голика „Дуже міфічне місто: образ Львова під масками історії, літератури, культури“.

На секціях „Львів: музейно-культурний простір“, „Історико-археологічний аспект середньовічного Львова: традиційні погляди і новітнє бачення“, „Мовно-культурні світи Львова“, „Львів і львів'яни: історія — культура — ідентичність“ (конференц-зала Львівського історичного музею) виступили провідні та молоді науковці зі Львова, Києва, Івано-Франківська, Ряшева (Республіка Польща), зокрема Н. Булик, Л. Хахула, Ю. Ясіновський, І. Паславський, Я. Книш, В. Петегирич, Д. Павлів, М. Бандрівський, О. Крошицька, І. Чорновол, Н. Самсін, Ю. Осінчук, О. Гуль, Г. Дидик-Меуш, Т. Ястремська, Н. Багнюк, В. Пащук, Т. Гаврилів, П. Шкрабюк, І. Черевко, Ю. Зайцев, П. Артимишин, Х. Рутар, П. Олеховський, А. Козицький, Р. Чмелик, О. Перелігіна, Н. Мисак, Г. Сікора, Л. Федушичина та ін.

Микола ЛИТВИН

15 березня 2018 р. у головній читальній залі Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка відбулася наукова конференція „Українська шляхта Галичини XV—XX ст.: історія та родова пам'ять“, яку організували Історична комісія НТШ та Українське шляхетське товариство за сприяння Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського й Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. У конференції взяло участь близько 40 осіб, заслухано шість доповідей.

На першому засіданні виступили: І. Смуток. „Руська шляхта Перемишльської землі XV—XVIII ст.: проблеми генеалогічних досліджень“, М. Гарасимчук. „Шляхтичі перед судами Самбірської економії кінця XVI—XVII ст.“, Я. Лисейко. „Славільні жовніри“ і сяноцька шляхта: переходи військ Речі Посполитої через Сяноцьку землю в середині — другій половині XVII ст.“, Л. Сливка. „Особливості етносоціального розвитку галицької дрібної шляхти у XIX — на початку XX ст.“; на другому — М. Терлецький. „Відновлення історичної пам'яті геральдичного роду Драго-Сасів“, М. Бучацький та Р. Гординський. „Українське шляхетське товариство сьогодні“. В обговоренні доповідей брали участь М. Височанський-Янкович, М. Дністрянський, З. Комаровський, Р. Одрехівський, Я. Радевич-Винницький, І. Сварник, Б. Смерек, М. Яворський та ін. А. Фелюнок підбив підсумки конференції, озвучив дослідницькі проблеми історії української шляхти Галичини кінця XVIII—XX ст., які потребують глибшого вивчення. Зокрема, з'ясування відмінностей між дрібною шляхтою Прикарпаття і галицького Поділля австрійської доби — на рівні генези, етносоціального розвитку, віровизнання, суспільного статусу тощо; укладання детальних карт, з використанням ГІС-технологій, які унаочнили б ареал шляхетського оселення у кількох хронологічних зразках, визначили б його регіональну специфіку та ін.; проведення грунтовного історико-етнографічного дослідження, яке чіткіше й масштабніше увиразнило б питомий шляхетський світогляд, звичаї та побут; визначення складників і рівнів національної свідомості української шляхти в другій половині XIX ст.— на початку XX ст. її ідейних та політичних орієнтацій; висвітлення шляхів та методів денационалізації українського нобілітету польською владою в міжвоєнний час, особливо з'ясування масштабів, перебігу та результатів „дерутенізаційної“ акції щодо шляхти наприкінці 1930-х рр.; підготовка тематичного збірника документів про українське шляхетство під час культурно-національного відродження в Галичині.

Насамкінець відбулася презентація збірника статей „Українська шляхта Галичини XV—XVIII ст.: етносоціальний розвиток, суспільний статус, національна свідомість“ (Львів, 2018), виданого від егідою Історичної комісії НТШ та коштом Українського шляхетського товариства. У ньому опубліковано матеріали конференції. Книжка певною мірою підsumовує дотеперішній стан вивчення історії української шляхти в Галичині пізнього середньовіччя, ранньомодерного та модерного періодів і окреслює напрями подальших студій.

Під час конференції присутні мали змогу оглянути виставку книжкових видань та документів на шляхетську тематику зі збірок відділу рукописів університетської бібліотеки.

Андрій ФЕЛОНЮК

НАШІ ВТРАТИ

ТАЛАНОВИТА ВЧЕНА ТА ПЕДАГОГ, ЯКА ВМІЛА ЗАПАЛЮВАТИ ІСКРУ ЛЮБОВІ ДО ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ

Народилася О. Заставецька 27 квітня 1953 р. у с. Купчинцях Козівського р-ну Тернопільської обл. у хліборобській сім'ї. 1970 р. успішно закінчила Купчинецьку середню школу. Географією зацікавилася ще у школі. Брала участь в олімпіадах з географії обласного та республіканського рівня. 1975 р. з відзнакою закінчила Львівський державний університет ім. І. Франка.

У 1975—1977 рр. О. Заставецька працювала вчителем географії у Купчинецькій середній школі, а у 1977—1982 рр. навчалася в аспірантурі при Київському педагогічному інституті. 1982 р. захистила кандидатську дисертацію на тему „Географічні основи комплексного економічного і соціального розвитку території“ за спеціальністю „економічна та соціальна географія“ (науковий керівник — М. Паламарчук); 1998 р.— докторську дисертацію „Науково-методичні основи дослідження обласного соціально-економічного комплексу“.

З 1982 р. працювала у Тернопільському державному педагогічному інституті (тепер — Тернопільський національний педагогічний університет) спершу асистентом, старшим викладачем, а пізніше — доцентом і професором.

Від 2000 р. і до останніх днів життя Ольга Заставецька була завідувачем кафедри географії України і туризму, організованої разом із чоловіком Богданом Заставецьким.

Крім того, редактувала Всеукраїнський періодичний часопис „Історія української географії“, була членом редколегії наукового збірника „Наукові записки ТНПУ: Географія“, „Регіональні аспекти розміщення продуктивних сил України“, „Тернопільського енциклопедичного словника“, видання „Історія міст і сіл Тернопільської області“, атласів із серії „Моя мала Батьківщина — Тернопільська область“, „Моя мала Батьківщина — Хмельницька область“ та ін.

2003 р. О. Заставецьку обрано дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка. До того ж вона була членом Вченої ради Українського географічного товариства, академіком Академії соціального управління. Була членом спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій у Львівському національному університеті ім. І. Франка та у Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича за спеціальністю „економічна та соціальна географія“.

Ольга Володимиривна вивчала проблеми географії, комплексного економічного та соціального розвитку Західного регіону України, питання географічного краєзнавства і методики викладання географії. Вона — автор понад 300 наукових праць, у тому числі монографій „Тернопільська область: Географічні основи комплексного економічного і соціального розвитку“ (1997), „Соціальна спрямованість промислового розвитку регіону (суспільно-географічне дослідження)“ (2011, у співавт.), „Географія Тернопільської області“ (2017; колективна монографія), автор навчальних посібників та підручників для середньої загальноосвітньої школи, які здобули популярність серед педагогів та школярів і витримали багаторазові перевидання: підручник для 8-го класу „Фізична географія України“, для 9-го класу „Економічна і соціальна географія України“, „Твій рідний край. Тернопільщина“ (2001—2017 рр.; у співавт.), „Географія Тернопільської області“ (1994, 1996, 1998, 2000, 2003; у співавт.), „Довідник школяра“ (2000). О. Заставецька разом із І. Дігчуком розробила та опублікувала календарно-тематичне планування з географії та основ економіки для 6—11 класів, збірники задач з географії для учнів 8—9 класів, які були дополнені численними ілюстраціями і розв'язками, збірники тестових завдань для 6—10 класів.

О. Заставецька — ініціатор введення курсу „Рідний край“ у шкільну програму з географії і однією з перших авторів, яка створила підручник для цього предмета. Серед навчальних курсів, які викладала О. Заставецька: „Економічна і соціальна географія України“, „Теорія і методологія географічної науки“, „Математичні методи в географії“ та спецкурси „Історія вітчизняних географічних досліджень“, „Географічні основи регіональної економічної політики“ та ін.

Ольга Заставецька залишилася в пам'яті численних учнів та студентів як талановитий педагог. Під її керівництвом написано багато дипломних і магістерських робіт, студентських наукових робіт та робіт учнів МАН, котрі не раз здобували перемогу на всеукраїнському рівні.

Вчена була невтомним організатором науки в регіоні, організовувала і проводила міжнародні, всеукраїнські та регіональні конференції, присвячені історії географії, сучасним проблемам географічної науки, краєзнавства і туризму, визначним постатям географічної науки (С. Рудницькому, В. Кубайовичу, О. Степанів та ін.).

О. Заставецьку не раз нагороджували почесними грамотами за вагомий внесок у розвиток науки: Тернопільська обласна адміністрація, Обласна рада, Міська рада, Тернопільський обласний інформаційно-туристичний краєзнавчий центр, НТШ та Українське географічне товариство, Міністерство освіти і науки України.

До останніх днів життя це була сповнена енергії, планів та творчих задумів особистість.

Географічна комісія НТШ,
Географічні факультети Тернопільського, Київського, Львівського національних університетів

ГІДНІСТЬ У ПРАЦІ, НЕЗЛАМНІСТЬ У ЖИТТІ

12 листопада 2017 р. у Львові відійшла у засвіті видатна вчена-археолог, доктор історичних наук, професор, організатор і популяризатор науки, письменниця, публіцист, художниця Лариса Іванівна Крушельницька. Не стало яскравої талановитої людини, яка прожила надзвичайно цікаве, драматичне життя і зробила вагомий внесок в українську науку і культуру.

Л. Крушельницька народилася 5 квітня 1928 р. у м. Стрию на Львівщині у відомій родині давньої галицької інтелігенції. В 1930-х рр. у радянському Харкові майже всю родину Крушельницьких було знищено. Маленькій Ларисі дивом вдалося повернутися до Львова. Переживши важкі роки війни, 1945 р. Л. Крушельницька обійняла посаду художника-реставратора в Музеї українського мистецтва у Львові, а 1947 р.— у Львівському відділі археології Інституту археології АН УРСР. Здобула історичну освіту у Львівському університеті. 31 рік (від 1960 до 1991 р.) працювала у відділі археології Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер — Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України), пройшовши шлях від молодшого до провідного наукового співробітника. Робота в археологічній експедиції — досить важка для жінки, але Л. Крушельницька разом із маленькою доночкою Тетяною активно працювала в багатьох експедиціях, об’їздила всю Західну Україну. Досвід польової археології (брала участь в дослідженнях пам’яток від палеолітичної до княжої доби), співпраця з багатьма відомими вченими, надзвичайна працьовитість і величезна зацікавленість археологією сформували видатну вчену-археолога — Ларису Крушельницьку.

Проблематика, над якою працювала Л. Крушельницька, охоплювала епохи бронзи і раннього заліза Східної і Центральної Європи, насамперед терени заходу України. Дослідниця проводила численні власні експедиції, під час яких дослідила цікаві і важливі для науки археологічні пам’ятки. На підставі результатів розкопок низки поселень і могильників, насамперед у Лагодові і Черепині на Львівщині, Л. Крушельницька виділила на Прикарпатті черепинсько-лагодівську групу пам’яток VII—V ст. до н. е., на Західній Волині, зокрема у Надбужжі — лежницьку групу пам’яток VIII—VI ст. до н. е., на Південному Поліссі — могилянську групу. Ці відкриття висвітлили досі маловідомий „поствисоцький“ період ранньозалізної доби не лише заходу України, а й суміжних територій, зокрема сходу Польщі.

Лариса Крушельницька зробила вагомий внесок у вивчення надзвичайно цікавого етнокультурного явища — висоцької культури, яку на початку 1970-х рр. уже ніхто не досліджував. Матеріали, отримані під час досліджень нею поселень (Гончарівка, Ясенів, Попівці, Терновиця, Шкло) та могильників (Золочів, Лукавець), дали змогу встановити хронологію та вибудувати періодизацію цієї важливої для української праісторії культури.

Наймасштабнішими можна вважати археологічні дослідження Лариси Іванівни в зоні будівництва водосховища Дністровської ГЕС у Чернівецькій обл., які тривали сім сезонів — з 1974 по 1980 р. Середня Наддністрянщина — археологічна скарбниця України. Береги Дністра всіяні безцінними світового значення пам’ятками різних культур і народів від палеоліту до пізнього середньовіччя. Те, що за кілька років досліджень вдалося врятувати українським археологам, маленький відсоток затоплених, назавжди знищених пам’яток давньої української історії. Надзвичайно мальовничя унікальна природа цього краю також мала загинути. Лариса Іванівна болісно переживала. Називала це історичним і культурним геноцидом. Колеги — вчені (і не лише археологи), письменники, мистецтвознавці, просто патріоти писали листи, звернення, прохання до Києва і Москви, щоб відмовитися від цього злочинного для української культури і, врешті, економічно малоефективного проекту. Марно.

Експедиція Л. Крушельницької досліджувала комплекс унікальних багатошарових пам’яток в окolinaх с. Непоротова Сокирянського р-ну Чернівецької обл. Розкопки проводили широкими площами на великому місці правого берега Дністра. Поселення трипільської культури, сарматське поховання, ранньослов’янські печі-кам’янки. Але основними були велике селище і культовий осередок чорноліської культури, які існували тут впродовж X—VII ст. до н. е. Відкрито 27 споруд, понад 100 ям, п’ять жертовників, культові поховання людей і тварин, попелище та один великий курган. Культурний шар потужний, об’єкти складні, глибокі, величезна кількість різноманітного керамічного матеріялу, кістяні та бронзові вироби. Вражали рештки великих наземних будівель-храмів із високим шатраподібним перекриттям із дерев’яних балок, глиняні жертовники, особливі людські поховання, надзвичайне багатство форм і орнаментації глиняного посуду. Пам’ятка дуже цікава, але й дуже складна для дослідження. Лариса Іванівна робила все: копала, розчищала, фотографувала, малювала. Швидко і добре. Археологічні креслення, плани і перерізи об’єктів (т. зв. документація) у Л. Крушельницької мали особливий вигляд — зроблені кольоровими олівцями, детальні, дуже інформативні. Надзвичайна наукова інтуїція давала змогу бачити за окремими елементами цілісну картину, наукові передбачення дослідниці здебільшого справдіжувалися. Про художній талант Лариси Іванівни слід розповідати окремо. Вона чудово малювала. Її рисунки археологічного матеріялу, зроблені чи до наукових звітів, чи до публікацій вражають своєю точністю, вдалим показом характеру предмета і матеріялу, з якого він зроблений. Це було поєднання здібностей професійного археолога і професійного художника.

Слід сказати, що археологічні експедиції в ті часи були досить важкими побутово. Працювали на розкопках по три—четири місяці. Жили в польових умовах, далеко від „цивілізації“. Організувати експедицію в ті часи було нелегко — обмежене фінансування, дефіцит продуктів харчування, брак автомобільного спорядження та й робітників на розкопки важко знайти, бо дуже мала оплата — всі ці проблеми лягали на плечі керівника експедиції. Лариса Крушельницька — дієва, рішуча, смілива, винахідлива і дуже емоційна — успішно давала з цим раду. В експедицію їхала здебільшого

молодь — учні і студенти, які прагли романтики, шукали пригод, але під впливом Л. Крушельницької швидко захоплювались археологією і самовіддано працювали на розкопках не один сезон. Це була справжня практична польова археологічна школа. І хоча більшість членів експедиції не пов'язали свою долю з археологією, вони й досі (а вже минуло 40 років) добре пам'ятають ці студії і знають більше, аніж деякі теперішні випускники історичних факультетів наших вишів. Лариса Іванівна завжди знаходила час відвідати інші експедиції, колег, які працювали неподалік: всесвітньо відомі палеолітичні розкопки Олександра Черниша в Молодово і Кормані, розкопки Володимира Цигилика в Оселівці, Тамари Мовші в Жванці, Володимира Барана в Ращкові, Юрія Малеєва. Ларису Крушельницьку завжди радісно зустрічали, охоче показували свої знахідки, радилися з нею.

Майже всі археологічні пам'ятки, які досліджувала Л. Крушельницька, виявлялися дуже цікавими, значущими для науки, навіть якимись... величними! Наприклад, велетенське городище в Городниці над Дністром із потужними шарами трипільської культури, культури Гава-Голігради та княжої доби, унікальні солеварні осередки в Карпатах, поселення, поховання та попелища культури Ноа на Покутті. І місцевість, де працювала експедиція, також була якась незвичайна — особливо малювничя. Експедиції дослідниці завжди були вдалими, а результати розкопок вагомими.

Важливий етап наукових досліджень Л. Крушельницької — археологія Карпат. Непрості, але дуже цікаві, досі маловивчені терени для археологів. Лариса Іванівна багато зробила для пізнання прадавньої карпатської історії. Розвідкові обстеження долини р. Стрию, розкопки поселення черепинсько-лагодівської групи поблизу с. Крушельниці, тіlopального могильника XI—IX ст. до н. е. біля с. Сопота Сколівського р-ну на Львівщині, відкриття петрогліфів гальштатського періоду на знаменитих тепер скелях в Уричі. Особливо важливі результати дали дослідження солеварних осередків кінця доби бронзи в Косівському р-ні Івано-Франківської обл. (с. Текуча) та унікального багатошарового солеварного центру в с. Лоєвій Надвірнянського р-ну, який діяв ще з часів доби енеоліту. Повністю підтвердилися припущення Лариси Іванівни про існування за доби бронзи — раннього зализа транскарпатських шляхів, за допомогою яких відбувалися інтенсивні торгові, виробничі та етнічні стосунки давнього населення заходу України з культурами, які існували південніше Карпат.

Л. Крушельницька — автор майже 200 наукових праць, в т. ч. семи монографій. Її великий авторитет визначного вченого-археолога беззаперечний не лише в Україні, а й за кордоном. Окремо слід відзначити низку гострих і актуальних публіцистичних та чудових художніх творів Лариси Іванівни.

У 1991 р. Л. Крушельницька очолила Львівську наукову бібліотеку ім. В. Стефаника НАН України, одну із найбільших бібліотек України, яку реорганізовує, розбудовує її роботу. 1989 р. дослідницю обрано головою Археологічної комісії НТШ, 1992 р. — дійсним членом Товариства. Вона також — професор Львівського національного університету ім. І. Франка. За видатну працю на ниві української науки і культури вчену нагороджено орденом Княгині Ольги.

Пам'ятаймо Ларису Іванівну Крушельницьку — надзвичайно гідну людину, яка дуже любила свою рідну землю і свій народ, такою, як ми пам'ятаємо її біля експедиційного вогнища — гарною, мудрою, дотепною і дуже оптимістичною.

Дмитро ПАВЛІВ

СУМЛІННА ПРАЦЯ, ОКРИЛЕНА МУДРІСТЮ ТА ДОБРОТОЮ

З лютого 2018 р. відійшов у Вічність відомий український вчений-славіст, професор кафедри історії Центральної та Східної Європи, багаторічний директор Інституту славістики Львівського національного університету імені Івана Франка (ЛНУ), дійсний член НТШ (від 28 березня 1992 р.) Володимир Павлович Чорній. Не стало талановитого науковця, мудрого учителя та наставника, який понад півстоліття з гідними подиву сумлінням і наполегливістю займався улюбленою справою, а його різnobічна творча діяльність позначила цілу епоху в українській славістичній науці, посприявши збереженню та примноженню її найкращих досягнень і традицій.

В. Чорній народився 15 липня 1931 р. с. Киданові Бучацького р-ну Тернопільської обл. у ремісничо-селянській родині. З ранніх років, наслідуючи приклад своїх батьків, виховував у собі любов до праці та почуття відповідальності. Ці його риси сповна проявилися у Киданівській початковій школі, згодом у Чортківській та Станіславівській гімназіях (1943—1944), де майбутній учений старанно навчався, проявляючи чималий інтерес до історії, яка й стала одним із найголовніших визначальних чинників усього його життя. У вересні 1945 р. продовжив навчання у Бучацькій середній школі. По її закінченні 1948 р. став студентом історичного факультету Львівського університету, а в 1953—1956 рр. — аспірантом кафедри історії південних і західних слов'ян цього ж університету.

Завершивши навчання в аспірантурі, В. Чорній обійняв посаду лаборанта. А в грудні 1956 р. був зарахований за сумісництвом викладачем на умовах погодинної оплати, а з вересня 1957 р. перейшов на штатну посаду викладача. Відтоді, крім 1968—1973 рр., коли очолював Дрогобицький педагогічний інститут, і до 2015 р. працював в університеті. Його університетська кар'єра — це яскравий взірець людини, яка, доляючи нелегкі життєві випробування, повсякденною й сумлінною працею торувала собі шлях у житті.

Майже вся науково-педагогічна діяльність Володимира Павловича пов’язана з кафедрою історії південних і західних слов’ян (з 2010 р.— історії Центральної та Східної Європи): прийшовши ще студентом, тут він закінчив аспірантуру, здобув перший викладацький досвід, тривалий час завідував кафедрою (у 1973—1983 та 1994—1997) та був її професором (2004—2015).

В. Чорній підготував десятки лекційних навчальних курсів — і загальних, і спеціальних. Зокрема, він багато років читав на історичному факультеті нормативні курси „Вступ до історії“, „Історія південних і західних слов’ян у XIX — на початку ХХ ст.“, „Історія Центрально-Східної Європи у XIX — на початку ХХ ст.“, низку спецкурсів з Болгарського національного відродження та болгарсько-українських взаємин; курс „Історія Болгарії“. Лекції вченого відзначалися глибиною думки, виваженістю оцінок і висновків, ідеальною концептуальною оригінальністю, завдяки повсякчасному введенню ним найновіших результатів наукової роботи в навчальний процес. Він брав участь у написанні та редактуванні підручника „Історія південних і західних слов’ян“ (Київ, 1987), був співавтором навчальних посібників „Лужицькі серби. Посібник з народознавства“ (Львів; Будишин, 1997), „Історія Центрально-Східної Європи“ (Львів, 2001).

Наукові зацікавлення В. Чорнія сформувалися ще в студентські роки. Прочитана в дитинстві художня книжка про болгарський національно-визвольний рух підказала тему не лише майбутньої дипломної роботи, а й кандидатської дисертації — „Квітневе повстання 1876 р. в Болгарії“, успішно захищеної 1966 р. Через десять років з нагоди 100-річчя цього повстання вчений видав монографію „Героическая эпопея болгарского народа. Апрельское восстание 1876 г.“, про яку схвально відгукнулися як вітчизняні історики, так і вчені з Болгарії, Росії та Польщі. Досі вона не втрачає своєї цінності, є одним із найгрунтовніших досліджень цієї епохальної події в історії Болгарії. Крім того, за художнє оформлення (художники — А. Дмитрюк і В. Лужин; художній редактор — Е. Каменщик) книжку відзначено дипломом I ступеня на республіканському конкурсі „Мистецтво книги“ (1977).

Одномісячне стажування в Софії (грудень 1971 — січень 1972 рр.) започаткувало особисті контакти Володимира Павловича з болгарськими вченими. А після укладення в 1974 р. угоди про співпрацю між Львівським і Велико-Тирновським університетами його поїздки до Болгарії почалися. Так, 1980/81 н. р. В. Чорній працював у Велико-Тирновському університеті, це дало йому змогу вдосконалити знання болгарської мови, опрацювати значний масив наукової літератури, архівних джерел, а головне — близьче пізнання країни та її народ. У наступні роки він не раз відвідував Болгарію для роботи в наукових бібліотеках та архівах, а також для участі в міжнародних наукових форумах, що їх організовувала Болгарська академія наук, Софійський та Велико-Тирновський університети. Завдяки цьому мав змогу налагоджувати контакти та спілкуватися з європейськими й американськими вченими-болгаристами, примножуючи свій науковий досвід.

На початку 1990-х рр., в умовах відродження й утвердження української незалежності, В. Чорній спрямовував свій величезний професійний досвід на розвиток української славістичної науки, зокрема дослідження її маловідомих і незаслужено призабутих сторінок. Відтак, тематика його наукових досліджень значно розширилася, охопивши історію української славістики, українсько-слов’янські взаємини, процес націотоворення та національні рухи в країнах Центрально-Східної Європи, сорабістику тощо. Упродовж 1990—2000-х рр. він опублікував низку статей, присвячених славістичним зацікавленням Ю. Венеліна, М. Грушевського, Д. Дорошенка, О. Терлецького, М. Драй-Хмари та ін. В окремій розвідці дослідник також окреслив предмет, головні напрями й історичні періоди української славістики, спонукаючи молодих дослідників до переосмислення її завдань та пріоритетів.

Підсумком багаторічних болгарознавчих студій вченого стала „Історія Болгарії“ (Львів, 2007) — перша україномовна історія болгарського народу, написана українським автором, яка відразу ж викликала значний резонанс у наукових колах і громадськості. Адже є не тільки черговою спробою цілісного відображення понад 1300-річної історії цієї балканської країни — в ній пропонуються нові, оригінальні інтерпретації найголовніших явищ та процесів болгарського політичного, соціально-економічного, церковно-релігійного та культурного життя в різні історичні епохи.

Загалом наукові праці В. Чорнія добре відомі не лише в Україні, а й далеко за її межами. Так, у Болгарії уже не раз високо оцінювали внесок українського вченого у вивчення історії й культури болгарського народу. Дослідника нагороджено трьома болгарськими урядовими медалями (1978, 1981, 1984) та почесним знаком „Марин Дринов“ Болгарської академії наук (2010).

Володимир Павлович надзвичайно активно провадив науково-організаційну роботу. Від 1974 р. на нього було покладено обов’язки відповідального редактора наукового збірника „Проблеми слов’янознавства“. Цю титанічну роботу він сумлінно і надзвичайно відповідально виконував 41 рік (до 2015 р.).

Упродовж 1992—2015 рр. вчений обіймав посаду директора Інституту славістики Львівського університету. Його діяльність на цій посаді сприяла тісній співпраці славістів історичного та філологічного факультетів, а також учених інших кафедр університету, предметом зацікавлення яких є слов’янознавча проблематика. Володимир Павлович був також ініціатором проведення і головою оргкомітету Міжнародного славістичного колоквію, на який щорічно (від 1992 р.) приїздili десятки славістів не тільки з України, а й з-за кордону. Завдяки його ентузіазму та величезній організаційній роботі було проведено 24 колоквіюми.

В. Чорній тісно співпрацював із різними науковими осередками Львова, найбільшою мірою з Інститутом українознавства імені Івана Крип’якевича, а також з НТШ, в якому у 1992—2006 рр. був головою Славістичної секції, а з 1992 р.— дійсним членом Товариства.

Світла пам’ять про Володимира Павловича, видатного вченого-славіста, шановного й відповідально-го колегу, доброго і турботливого друга, улюблена Вчителя та Наставника завжди житиме в наших серцях!

Ігор ШПІК

Зміст**Відозви. Заяви**

Україноцентризм — головна гуманітарна зброя проти гібридної війни Росії .....

1

Україна в умовах військової агресії

3

Не плутаймо терміни „націоналізм“ і „шовінізм“! — **Василь Лизанчук** .....
Час мобілізувати синергію України і світу на боротьбу із загрозами глобальної гібридизації. — **Степан Вовкевич** .....

7

Гібридна агресія Росії на полях української мови, історії та культури. —
Дмитро Чобіт .....

13

Мовні екстремісти. Або як мовна толерантність полегшує виявлення „робочих“ цілей. — **Сергій Лашенко** .....

19

Проблемні аспекти розвитку економіки України та напрями її модернізації. —

13

Петро Куцик .....

20

Забутий злочин у Вінниці. — **Зиновія Служинська** .....

28

З поточного життя НТШ

30

Загальні звітно-виборні збори Наукового товариства ім. Шевченка в Україні
(2 грудня 2017 року). — **Андрій Фелонюк** .....

33

Засідання Ради НТШ. — **Галина Вусик** .....

35

Діяльність Наукового товариства ім. Шевченка в Америці. В межах конференції „100-річчя Української революції і проголошення Незалежності України“ .....

36

Доповіді, виголошенні в НТШ А від червня до грудня 2017 року .....

37

Нові члени Наукового товариства ім. Шевченка в Америці .....

38

Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді — осередок української науки та культури. — За звітом голови НТШ у Канаді **Дарії Даревич** .....

40

80-річчя професора Стефана Козака. — **Ірина Роздольська** .....

41

Новий рік засіяв Товариство CCLXX томом „Записок Наукового товариства ім. Шевченка“. — **О. А.** .....

43

Достойне вшанування наукових досліджень. — **Олександра Кузьма, Михайло Андрейчин** .....

44

На пошану пам'яті Патріарха Йосифа Сліпого (До 125-річчя від народження). —

50

Олена Адамович .....

54

Статті та повідомлення

63

Державницький проект Гетьмана Павла Скоропадського. — **Юрій Терещенко** .....

70

Українська революція 1914—1923 років у національній пам'яті галичан у міжвоєнний період ХХ століття. — **Ігор Соляр** .....

73

Василь Кучабський про становлення Західноукраїнської державності в 1918—

78

1919 роках. — **Степан Гелей** .....

82

Опозиційний рух 1960—1980-х років. — **Юрій Зайцев** .....

85

Шлях поступу і боротьби (До 125-річчя від народження Олени Степанів). —

85

Петро Білоніжка .....

91

Юліан Гірняк — відомий у світі учений та невідомий в Україні (До 110-річчя закону Гірняка періодичності концентраційних змін у хемічних реакціях в однорідній субстанції). — **Володимир Шевчук** .....

92

Олег Романів — видатний вчений та організатор науки (До 90-річчя від народження). — **Зиновій Назарчук, Григорій Никифорчин** .....

93

120 років „Лікарському збірнику“ Наукового товариства ім. Шевченка. —

94

Зиновія Служинська .....

96

З архівної поліці

100

Володимир Децикевич (недооцінений у науці політик, громадсько-культурний діяч і освітянин). — **Олег Купчинський** .....

102

Наші славні НТШівські ювіляри

104

Марія Ганіткевич. — **Михайло Никипанчук, Володимир Старчевський** .....

106

Іван Климишин. — **Марія Ковальчук, Богдан Новосядлий** .....

107

Мирослава Ковбуз. — **Оксана Герцик** .....

107

Анатолій Самойленко. — **Ярослав Притула, Тарас Банах** .....

107

Йосип Ятчишин. — **Марта Ларук** .....

107

Огляді нових книжок, рецензій

107

Ярема Кравець. Український Еміль Вергарн (критика, перегуки, переклади). — Львів: Тріада плюс, 2016. — 344 с. — **Назар Федорак** .....

107

Іван Кріп'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Відп. ред. М. Литвин, упоряд. Ф. Стеблій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Львів, 2016. — № 28. — 716 с. — **Олег Купчинський** .....

107

Львівська ставропіgia: історія, персоналії, взаємини / Наук. ред. Володимир Александрович, Ірина Орlevич. — Львів: Логос, 2017. — 298 с., іл. —

107

Андрій Фелонюк .....

107

Глушко М., Хомчак Л. Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби). — Львів, 2017. — 592 с. (Серія „Діалектологічна скриня“; Українознавча наукова бібліотека НТШ. Ч. 47). — **Володимир Галайчук** .....

107

Свінко І. М., Дем'янчук П. М., Волік О. В., Гулик С. В., Гавришок Б. Б. Геологія міста Тернополя та його околиць: інженерно-геологічний та екологічний аспект. — Тернопіль: ФОП Осадда Ю. В., 2017. — 84 с.; іл. — **Михайло Андрейчин** .....

107

Атлас інфекційних хвороб / [М. А. Андрейчин, В. С. Копча, С. О. Крамарьов та ін.]; за ред. М. А. Андрейчина. 2-ге вид., випр. і допов. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. — 288 с. — **Олена Усачова** .....

107

Конференції, симпозіуми, академії

107

Хроніка наукових і громадсько-культурних подій: Орест Матковський, Микола Ільків-Свидницький, Андрій Фелонюк, Роман Пляцко, Андрій Сова, Софія Легін, Микола Литвин .....

108

Наші втрати

112

„ВІСНИК НТШ“

Інформаційне видання Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка. Інформує про життя Товариства в Україні та діяспорі. Популяризує здобутки незалежної української науки. Змагає до відновлення історичної пам'яті, акумульованої в творчості національної еліти минулых поколінь. Виступає речником духовного відродження Галичини та усієї України, розбудови інтелектуальних сил українського народу в дусі традиції, яка плеєкалася в Товаристві упродовж XIX i XX століть.

Часопис засновано в березні 1991 р.

Реєстраційне свідоцтво:

ЛВ № 089 від 28 лютого 1994 р.

Відповідальний редактор:

Степан ГЕЛЕЙ

Редакційна колегія:

Борис БІЛІНСЬКИЙ,

Михайло ГЛУШКО,

Юрій ДИБА,

Микола ЖЕЛЕЗНИК,

Роксоляна ЗОРІВЧАК,

Анатолій КАРАСЬ,

Олег КУПЧИНСЬКИЙ,

Роман КУШНІР,

Микола ЛІТВИН,

Роман ПЛЯЦКО,

Леонід РУДНИЦЬКИЙ,

Ігор СТАСЮК,

Ростислав СТОЙКА,

Андрій ФЕЛОНЮК,

Олег ШАБЛІЙ

Мовний редактор та коректор:

Олександра САВУЛА

Технічна редакція і оригінал-макет:

Владислав БАРТОШЕВСЬКИЙ

Адреса редакції:

79013, Львів, вул. Ген. Чупришки, 21

Телефони: (032) 237-12-29,

(032) 276-51-55. Факс: (032) 276-04-97

e-mail: ntsh@mail.lviv.ua

ntshoffice@gmail.com

http://www.ntsh.org

Підписано до друку 30.03.2018.

Формат 60×84 1/8. Друк офсетний.

Умов. друк. арк. 13,95. Тираж 800 прим.

Ціна договірна